

סער ההלכה

הלכות חג השבועות

שִׁבְעָה שִׁבְעַת תְּסַפֵּר לָךְ, מִהַזֹּזֵל זֹרְמֵשׁ בְּקָמָה תִּזְזֹל לְסִפּוֹר שִׁבְעָה שִׁבְעוֹת. וְעִשִּׂיתָ זֶזֶג שִׁבְעוֹת לַה' אֱלֹהֶיךָ מִסֵּת [ד'] נְדָבָת יְדֶךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן, כִּאֲשֶׁר יְבָרְכֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ. (דברים טז ט)

חיבת עם ישראל לתורה

אמרו חז"ל, תלתה התורה את חג השבועות בדיוק בסיום ימי ספירת העומר, לפי שכאשר התבשרו ישראל בצאתם ממצרים שעתידים הם לקבל את התורה לסוף חמישים יום - מפאת חיבתם לתורה, החלו לספור כל יום שעובר: הנה עבר יום אחד, הנה עברו שני ימים, הנה עברו שלושה, וכן הלאה בכל יום ויום, כי היה נדמה בעיניהם כזמן ארוך, מרוב שנכספה וכלתה נפשם לקבל את התורה, ולכן נקבעה הספירה לדורות, כדי לעורר בנו גם כן את אותן רגשות אהבה, חיבה וכיסופים לקבלת התורה מחדש בכל שנה ושנה בימים אלו. (דש)

הכנה לקראת מתן תורה

בנוהג שבעולם כאשר מצפה אדם לאירוע מיוחד, שהוא אוהבו מאוד ונכסף אליו, כיום חתונתו ושמחת ליבו, אינו סופר 'הנה עבר יום אחד', 'הנה עברו שני ימים', אלא סופר 'נשארו עוד חמישים יום', 'עוד ארבעים ותשעה יום', אם כן מדוע עם ישראל לא מנו כן? מבארים בעלי המוסר, עם ישראל כשיצאו ממצרים היו בארבעים ותשעה שערי טומאה, ולא היו ראויים לקבל את התורה, אך הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו עליהם, בכל יום עד לקבלת התורה, הוציא אותם משער טומאה אחד והכניסם מנגד לשער קדושה אחד, עד שהגיעו ביום מתן תורה לארבעים ותשעה שערי קדושה, ואז קבלו את התורה. נמצא שהיה להם ענין מיוחד גם בעצם ימי ההמתנה לקבלת התורה, כי לבד ממה שנכספה וכלתה נפשם ליום המיוחד, גם במשך הימים שהמתינו התעלו ברוחניות, התקדשו ונטהרו בהם עוד ועוד, לכן ספרו את הימים האלו, לאות הנה יום אחד שהתעלינו בו, יום שני שהתעלינו, וכן הלאה. לא כן, אדם שממתין ומצפה ליום חתונתו, אין לו שום תועלת בימים שבינתיים, ואדרבה הלוואי שלא היו והיה כבר מגיע היום המיוחד מיד, לכך אין הוא מונה את אותם ימים, אלא את היום המיוחד.

סיום מסכת שבועות

ישנם הנוהגים ללמוד בכל ימי העומר עד חג השבועות את כל מסכת שבועות שיש בה ארבעים ותשעה דפים, דף אחד ליום, כנגד ארבעים ותשעה ימי העומר.

מושבֵּע ועומד מהר סיני

מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל היה מספר בשיעוריו על הגאון רבי צבי הירש הורביץ, אב בית דין צ'רסקוב, שהיה משבח את בניו הקטנים שמואל ופנחס שכבר בעודם רכים בשנים, שוקדים על לימוד התורה בהתמדה נפלאה, הפלא ופלא.

היה האב רבי צבי אומר לתלמידיו בדרך הלצה: שמואל בני אוכל לחם בלי נטילת ידים, ופנחס בני אינו נוטל ידים בבוקר. התפלאו התלמידים היאך יעשו שני הבנים הצדיקים האלו כדבר הזה? ביאר להם הרב: כוונתי כך, בני שמואל מרוב שחס על זמנו, אוכל מעט לחם פחות משיעור כזית, כדי שלא יתחייב בנטילת ידים וברכת המזון, ובכך יוכל לשבת לעסוק בתורה מהר יותר. ופנחס בני מאחר וכל הלילה עוסק בתורה, ממילא אינו חייב ליטול ידים בבוקר.

פעם בערב חג הפסח - תענית בכורות, סיימו שני האחים מסכת פסחים. פנה אליהם אביהם ואמר להם, ראו בניי, עתה לכבוד חג הפסח סיימתם מסכת פסחים, איזו מסכת תקבלו על עצמכם ללמוד מעתה לכבוד חג השבועות? ענו הבנים "נלמד מסכת שבועות", יש בה ארבעים ותשעה דפים ונסיימה עד חג השבועות, כנגד ארבעים ותשעה ימים שבין פסח לשבועות. צחק אביהם באומרו: וכי חושבים אתם שמסכת שבועות מדברת על חג השבועות, הלוא המסכת מדברת על דיני שבועה, אימתי בית הדין משביעים את האדם ואימתי לא, וכיוצא בזה.

ענה בנו הגדול שמואל ואמר, אבינו היקר ידענו כי המסכת אינה מדברת על חג השבועות, אבל רמז יש בה על חג השבועות, הלוא חג השבועות יום מתן תורה הוא, והגמרא אומרת (מסכת שבועות כא ע"ב) שכל אדם מושבע ועומד מהר סיני במתן תורה, לקיים את כל התורה והמצוות. קם הבן פנחס ואמר, אבי היקר, עוד רמז יש במסכת זו ללומדה עתה, הלוא בדף שלושים ושלוש כתוב: "מחכו עלה במערבא", כלומר חייכו וצחקו בארץ ישראל, והלוא ביום שלושים ושלוש לעומר חוגגים בארץ ישראל את הילולת רבי שמעון בר יוחאי, אם כן זהו רמז לימים הללו.

נישק אותם אביהם, שזכה לבנים כאלו חכמים ונבונים בתורה. וכשגדלו נעשה הבן הגדול רבי שמואל, רבה של העיר ניקלשבורג, ורבי פנחס [בעל ההפלא"ה, הרב פנחס לוי איש הורביץ], רבה של העיר פרנקפורט.

ימי קדושה ושמחה

הימים שמיום א' בסיון עד י"ב בסיון, הם ימים קדושים ושמחים לעם ישראל,

ולכן אין אומרים בהם וידוי ותחנונים. כי הנה א' בסיון הוא ראש חודש. יום ב' עד יום ה' בסיון, אלו ארבעה ימים שהכין משה רבנו את ישראל לקראת מתן תורה, כמבואר בהרחבה לעיל בשער האגדה. יום ו' בסיון הוא יום מתן תורה. ושאר הימים אף הם ימי שמחה, כי בזמן בית המקדש נצטוונו להקריב קרבן ראיה וקרבן חגיגה בשלושת הרגלים [פסח, שבועות וסוכות]. ואם לא הספיק להקריב את הקרבן ביום טוב עצמו של שבועות, היו לו תשלומים להקריב עד י"ב בסיון.

תפילת השל"ה

ראוי לכל אב ואם בכל עת ובכל זמן להתפלל את תפילת השל"ה הקדוש להצלחת הבנים והבנות, ובפרט בערב ראש חודש סיון. (הובאה בכריכת החוברת)

הם חזרו בתשובה בזכות תפילת השל"ה

כלה בעלת תשובה באה ברוך השם בברית האירוסין. בהתקרב מועד הנישואין ביקשו העסקנים מכמה נשים צדקניות שתבואנה להשתתף בשמחת הנישואין לשמח את הכלה. והנה אחת מאלו כשבאה למקום הנישואין תרה אחר אָם הכלה לברכה בברכת מזל טוב, אלא שזו נעלמה מעין כל, עד שמצאה אותה יושבת במטבח כשפניה זועפים, מלאה טענות כרימון... משנסאלה - מדוע פניך רעות היום, לעת שמחת כלולות ביתך הכלה המהוללה בכל התשבחות! ענתה אותה 'קשת רוח', כיצד אוכל לשמוח כשבתי הכלה הזו הפנתה לי עורף, עזבה את ביתי ואת דרך חיי, ונהפכה לבעלת תשובה גמורה, ומה גדל צערי כי איננה הראשונה אלא שלישית מבנותי שעשו את הדרך הלזו ושבו בתשובה שלמה... כשמוע האשה את דבריה תמהה בפניה - כיצד אכן אירע דבר כזה שממשפחה אחת כבר שבו שלוש בתשובה! לא ידעה אם הכלה מה לענות, אבל סיפרה כי כל הקשר שבינה ובין עולם החרדים לדבר ה' היה, שלפני כעשרים שנה השתתפה בסמינר לבעלי תשובה, אבל כל הדיבורים שנאמרו שם לא נקלטו במוחה ולא השפיעו עליה במאומה. בתוך הדברים סיפרה שבסוף הסמינר נתנו לכל אחת דף כתוב, והובטח להם ש'סגולה' גדולה להצלחה ולברכה ישנה באמירת הנכתב באותו דף, ומאז היא אומרת אותו בכל יום - אף על פי שאינה מבינה מאומה מהנאמר בו [כי לא היתה מארץ הקודש]. האשה שאלה אותה: שמא נמצא הדף ברשותך? אמרה כן, והוציאתה מחיקה, שם התגלה הסוד - כי על הדף הודפסה 'תפילת השל"ה הקדוש'. ואף שאשה זו לא ידעה מה שאמרה, זכתה ששלוש בנותיה שבו בתשובה. קל וחומר עבורנו, שאנו יודעים את הנאמר בה, אם נתפלל בוודאי נפעל דברים נשגבים ורוב נחת של קדושה מכל יוצאי חלצינו. (הרב אלימלך בידרמן שליט"א, באר הפרשה בהר בחוקותי תשע"ח, עמוד ח)

קישוט בתי הכנסת והבתים בבשמים

אמרו חז"ל (מסכת שבת פח ע"ב): כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה במתן תורה, התמלא כל העולם כולו בשמים. ומכיון שמהדיבור הראשון התמלא כל העולם

בשמים, אם כן הבשמים שנוצרו מהדיבור השני להיכן הלכו? אלא הוציא הקב"ה רוח מאוצרותיו, והיתה הרוח מעבירה את הבשמים הראשונים לגן עדן. וזכר לזה נהגו קהילות רבות בעם ישראל לשטוח בערב החג עשבי בשמים ושושנים בבתי הכנסת וגם בבתי.

"ובחוקותיהם לא תלכו"

יש שלא נהגו להעמיד עשבי בשמים בבתי הכנסת, כיון שגם הגויים מעמידים בשמים בחגים שלהם בבתי תפלתם, ואם כן חששו שמא המעמיד בשמים עובר על ציווי התורה שלא ללכת בחוקות הגויים, כמו שנאמר (ויקרא יח ג): "ובחוקותיהם לא תלכו". אבל להלכה אין בזה איסור, כמו שכתב המהר"ק [רבי יוסף קולון], שדוקא בחוק שהוא בלי טעם, בזה אסרה התורה שלא ללכת אחר חוקות הגויים, אבל בחוק שיש בו הבנה וסיבה טובה, כמו כאן שכולם מבינים שהמטרה היא כדי לייפות את בית הכנסת לכבוד מתן תורה, וגם זכר למעמד הר סיני שהתמלא העולם כולו בבשמים כנ"ל, בזה אין לחוש לחוקות העמים. כן דעת הר"ן, הריב"ש, מהריק"ש והרמ"א (ור"ד קעח ס"א) ועוד.

חיזוק למנהג זה אנו מוצאים ב'תרגום שני על מגילת אסתר' על הפסוק (פרק ג פסוק ח): "ודתיהם שונות מכל עם" - שם מספר המן למלך אחשוורוש על חגי ומועדי ישראל בתוספת השמצות ושקרים, וכשמגיע לחג השבועות אומר המן [מתורגם]: "מנהגם של היהודים להיכנס לבתי הכנסת בחג השבועות שהם קוראים אותו 'עצרת', ולהשליך פרחי שושנים ותפוחים וללקט אותם, ואומרים שזה היום שניתנה התורה לאבותינו על הר סיני". ע"כ.

ובאמת שמנהג זה לתת בשמים וענפים בבתי הכנסת ובבתי חג השבועות, כתבוהו עוד רבים רבים מהפוסקים, ומהם: המגן אברהם, מרן החיד"א, מדרש תלפית, רבנו חיים פלאג'י, אמרי אש, הכתב סופר, מהר"ם שיק, רבי יוסף שאול נתנזון בספרו יוסף דעת, המהרש"ם, הגאון רבי גרשון שטרן בספרו ילקוט הגרשוני, ועוד אחרונים רבים. וכן כתב הרמ"א (סימן תצד סעיף ג): "נוהגים לשטוח עשבי בשמים בשבועות בבתי הכנסת ובבתי, זכר לשמחת מתן תורה". לכן, אדרבה מנהג ישראל תורה הוא. (שו"ת יחיה דעת חלק ד סימן לז. שיז)

כבודו של תורה

בבית מדרשו של הגאון רבנו משה סופר בעל "החתם סופר" זצ"ל, היו נוהגים בכל ערב חג השבועות לקשטו ולעצבו בעיצובים יפים ומיוחדים בענפי אילנות ומיני בשמים שריחם הטוב היה נודף למרחוק. את מקום מושבו של רבם הגאון החתם סופר, היו מעטרים בכילה מיוחדת העשויה מענפי אילנות ושושנים, כנאה וכיאה לכבודו של תורה, ובפרט לרבם הנערץ והאהוב שהרביץ תורה בישראל לאלפים ורבבות, והעמיד תלמידים רבים שברבות השנים נעשו לגדולי ישראל.

שנה אחת אירע שאחד הגבאים של בית המדרש, ביטל את המנהג הנעלה והנאה הזה, ונתן הוראה שלא לעשות כן. כאשר בא החתם סופר בערב החג לבית המדרש וראה ששינו את המנהג שהיו נוהגים בכל שנה, הרע לו מאוד והקפיד על הגבאי, ונענש משמים בעונש קשה באותה שנה, ה' יצילנו.

✧ ההכנות לחג ✧

וְעִשִּׂיתָ זֶה שְׁבָעוֹת... וְשִׁמּוֹזָה לְפָנַי ה' אֱלֹהֶיךָ. אֶתְהָ, וּבִנְךָ, וּבִתְּךָ, וְעַבְדְּךָ, וַאֲמָתְךָ, וְהָלִוי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ, וְהַגֵּר, וְהַיְתוֹם, וְהָאֲלֻמָּנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ, בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְּזֹר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׂכָן שְׁבוּ שָׁם. (דברים טז ט)

מצוה לשמח

כתב הרמב"ם (פרק ו מהלכות יום טוב הלכה יז): "חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד, הוא ואשתו ובני ביתו וכל הנלווים אליו". על כן, חובה על כל אדם לעשות כמיטב יכולתו כדי להיות מרצה ושמח במשך כל החג, וידמה לאדם שיש לו קורת רוח והנאה שהרגשתו טובה עליו. וקל וחומר בן בנו של קל וחומר שעליו להרחיק מעצמו ענייני צער, דאגה ועצבות, או קריאת דברים מעציבים. ואפילו אם חלילה היה לו צער ודאגה ממצב מסוים, כתב רבנו הרמב"ם (הלכות יום טוב סוף פרק ו): ש"יסיר הדאגה מליבו ויכוון דעתו לשמחה". ואשריו שמתגבר על צערו להיות בשמחה, ששכרו פי מאה, כמו שאמרו חז"ל (אבות דרבי נתן פרק ג משנה ו): טוב אחד שלא בריוח [במאמץ], ממאה בריוח. ולכן גם הסובל חלילה מדיכאון, יטול תרופות כדי שיוכל להיות בשמחה בחג. וידוע משם הגאון מוילנא, שמצות "ושמחת בחגך", היא המצוה הקשה ביותר בתורה. וכבר כתב הרמב"ם (הלכות סוכה פרק ח הלכה טו): "השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שציוה בהן, עבודה גדולה היא".

ראויה מצוה יקרה זו שנספוג עבורה שיבוש זמנים ונזקים

למרות כל אשר יקרה לאדם, מוטלת עליו חובה בחג שלא להתעצב ולא להתרגז, לא להתעצבן ולא לדאוג, אלא לשמוח. ולא זו בלבד, אלא אף לשמח את הסובבים אותו. ולכן, אחר שטרחנו כל כך הרבה, והוצאנו ממיטב כספנו עבור הוצאות החג, הבה נטרח ונקריב גם עבור מצות עשה של "ושמחת בחגך", לא להתרגז עבור איחור, לא לגעור בשביל כלי שנשבר או בשביל משקה שנשפך. על כן, ראויה מצוה יקרה זו שנספוג עבורה שיבוש זמנים ונזקים, ולא להעכיר את מצב רוחנו אף לא לדקה של עצב, כי נדרשת מאיתנו שליטה עצמית מוחלטת על הרגשות. נקריב - בסלחנות, בוותורים, באדיבות ומאור פנים, בפרט כשקשה לנו, כי מה לא עושים למען המצוה. והרי אין הבורא תובע מאיתנו יותר מיכולתנו, ולא בא בטרונא [-בעלילה] עלינו. ומכיון שכך, אף מצוה זו ביכולתנו לקיים ובהידור! ששום מאורע לא יעציב אותנו, שהחיוך לא ימוש מהשפתיים, והאור לא יעומעם בעיניים, והלב לא יפסיק מְרַנֵּן, ומן השמים ישפיעו עלינו שמחה עד בלי די. (הגאון רבי עידן בן אפרים שליט"א - בשם מעיין המועד)

מצוה לשמח את בני ביתו

כתב הרמב"ם (פרק ו' מהלכות יום טוב הלכה יז): מצוה שישמח לכל אחד כפי הראוי לו. כיצד? הקטנים נותן להם קליות ואגוזים וממתקים. והנשים קונה להן בגדים ותכשיטים נאים כפי ממונו. והאנשים אוכלים בשר ושותים יין. ע"כ.

הוצאות החג

כתב הרמב"ם (הלכות יום טוב פ"ו הט"ז): "כשם שמצוה לכבד את השבת ולענגה, כך כל ימים טובים, וכבר בארנו הכיבוד והעינוג בהלכות שבת". ושם (פ"ל מהלכות שבת ה"ז) כתב: "איזהו עונג? זה שאמרו חכמים שצריך לתקן תבשיל שמן ביותר ומשקה מבושם, הכל לפי ממונו של אדם, וכל המרבה בהוצאות ובתיקון מאכלים רבים וטובים, הרי זה משובח". גם מרן השלחן ערוך (סימן תקכט ס"א) כתב: "ואל יצמצם בהוצאות יום טוב, וצריך לכבדו ולענגו כמו בשבת". על כן, ישתדל להרבות בהוצאות החג ובהכנת מאכלים רבים וטובים, ולא ידאג על הכספים שמוציא, כי הכל יוחזר לו, כמו שאמרו חז"ל (ביצה טז ע"א): "כל מזונותיו של אדם קצובים לו מתשרי ועד תשרי, חוץ מתשרי". דהיינו שהקב"ה קוצב לאדם ב-א' בתשרי שהוא "ראש השנה", כמה פרנסה יקבל במשך השנה עד "ראש השנה" הבא, חוץ מהוצאות תשרי, שהם: תורה, שבתות, ראשי חודשים, ימים טובים, שבאלו אם יבזבז יותר, יקבל יותר, ואם יבזבז פחות, יקבל פחות.

גדר ההוצאה

ההוצאה שמוטל על כל אדם להוציא לכבוד יום טוב, היא כמו שמוציא בשפע בשעת שמחה שיש לו בבני ביתו. (הגרש"ז אוירבך, הגר"ח פ' שיינברג, משנ"ב דרשו הערה 6)

ביגוד נאה

כתב מרן השלחן ערוך (סימן תקכט ס"א): "בגדי יום טוב יהיו יותר טובים [נאים] משל שבת". והטעם לזה, כיון שחייבים לשמוח בו, והבגדים הנאים מביאים לידי שמחה. על כן, ישם לב לעצמו ולאשתו ולבני ביתו שיהיו בבגדים נאים יותר לכבוד היום.

הנהגת האר"י ז"ל

כתב רבנו חיים ויטאל (שער המצוות לז ע"ב): בענין מדת הנדיבות והוותרנות, ראיתי למורי האר"י ז"ל שלא היה חושש בעצמו להתכבד במלבושים נאים יותר מדאי, גם במאכלו היה אוכל דבר מועט מאוד, אבל במלבושי אשתו היה זהיר מאוד לכבדה ולהלבישה, והיה מפיק כל רצונה, אף אם לא היתה ידו משגת כל כך. עכ"ל.

ופשוט וברור, שכל מה שצריך להשתדל להפיק את רצון האשה, הוא במלבושים צנועים ההולמים את ההלכה, ולא חס ושלום בבגדים קצרים או צמודים וכיוצא, שהלובשת אותם עוברת על איסורי תורה חמורים, ומכשילה את הרבים באיסורי תורה "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". ודי בזה למבין. [ועיין בחוברת הנפלאה "להיות את" מסדרת החוברות "בהלכה ובאגדה", ששם מבוארים כללי ההלכה בבגדי הנשים. ובחסידי השם, נשים רבות אחר שלמדו בחוברת, זרקו את בגדיהן שאינם כהלכה, והחלו ללבוש כדת וכהלכה, וכולן מעידות ששמחה רבה אופפת אותן בכל יום, ומרגישות סיפוק והרגשה נעלה ורוחנית, כבת מלך אמתית].

"והנשים בראוי להם"

בפרוס החג, ביקשה הרבנית מרגלית ע"ה אשת מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, לרכוש לעצמה תכשיט יפה לחג, מחנות תכשיטים גדולה שנפתחה בירושלים בסוף שנות השבעים. כשביקשה ממרן כסף, שאלה: "כמה זה יעלה?" השיבה "300 דולר, אולי קצת יותר, 500 דולר", העריכה. מיד שלף מרן 500 דולר ונתן לה, והיא יצאה עם ילדיה לחנות התכשיטים.

לאחר שסקרה את המוצע, בחרה בזוג עגילים משובצים ביהלומים, אך התברר לה לאכזבתה שמחירם 1,000 דולר. "חבל" אמרה "זה יקר מדי, ואבא יראה בזה בזבוז מיותר". הבן הגאון הגדול רבי דוד שמע זאת ומיד חמק מהחנות, וסיפר זאת לאביו. מרן שלף מיד עשרה שטרות של מאה דולר ומסרם לידי בנו רבי דוד ואמר לו "לך תקנה זאת לאמא ובתנאי שזה יהיה הפתעה, ושזה יהיה בסוד". ואכן בערב החג מסר לה מרן את ההפתעה, זוג העגילים שבחרה, ושמה שקיים את ההלכה בהידור, שהבעל חייב לשמח את רעייתו בתכשיטים או בבגדים חשובים.

מצוה לשמח לאחרים

כתב הרמב"ם (שם יח): "וכשאוכל ושותה בחג, חייב להאכיל לגר, ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים, אבל מי שנועל דלתות ביתו ואוכל ושותה עם בניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש, אין זו שמחת מצוה, אלא שמחת כרסו".

מה הכי משמח את הקב"ה?

אין שמחה גדולה ומפוארה אצל הקדוש ברוך הוא אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים, שהמשמח לב האומללים האלו, דומה לשכינה, שנאמר: "להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים" (רמב"ם הלכות מגילה פרק ב הלכה יז). וכתב בספר החינוך (מצוה תפח): "העובר על זה ואינו משמח את עצמו ובניו ביתו והעניים כפי יכולתו לשם מצות הרגל, ביטל מצות עשה מן התורה".

בזמן שבית המקדש היה קיים, היתה מצוה על ישראל לשמח את הכהנים הלויים [שנאמר: "ושמחת בחגך אתה... והלוי"] מפני שהיו עובדים בבית המקדש ומורים הוראות בישראל, כמו שנאמר: "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל". ובזמנינו שבעוונות עדיין אין לנו בית המקדש, **מצוה לשמח את האברכים שלומדים תורה יומם ולילה**, ומורים הוראות בישראל, שהם במקום הכהנים, כמו שאמרו חז"ל (מנחות קי ע"א): תלמידי חכמים שעוסקים בתורה, מעלה עליהם כאילו עוסקים בעבודת בית המקדש. (בנין שלמה להגר"ש הכהן מוילנא. צט)

"אמר הקב"ה: אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך"

על הפסוק (דברים טז יא): **"וְשִׂמְחָתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ, אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְעַמְּתְךָ, וְהַלְוֵי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיְתוֹם וְהָאֲלֻמָּנָה**. פירשו חז"ל (מדרש אגדה) "אמר הקב"ה: לי יש ארבעה בני בית, שהם: הלוי, הגר, היתום והאלמנה. ולך יש ארבעה בני בית, שהם: בנד, ובתך, ועבדך ואמתך, אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך".

מעשה שהיה לפני כארבעים וחמש שנה, בהיות מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל הרב הראשי לעיר תל אביב, קרא לאחד מעשירי העיר לפני חג הפסח, שיתרום מכספו עבור האברכים שבעיר העוסקים בתורה יומם ולילה, והרחיב עמו דיבור ושיח על המעלה הגדולה שבדבר, והזכיר לו גם את דברי חז"ל הנ"ל: "אמר הקב"ה: אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך". אך הלה לא היה חפץ בברכה ותרחק ממנו, ולא תרם מכספו כלל, בטענות שוא שאין הוא מרוויח כל כך, ואין באפשרותו לתרום, עד שהיה נראה מדבריו שצריך לרחם עליו ולעשות מגבית עבורו. כשראה כן הרב, עזבו לנפשו ופנה לעשירים אחרים החפצים בברכה ובזכות הגדולה להיות שליחים טובים של בורא עולם עבור אותם אברכים, ותרמו בעין יפה, כיד ה' הטובה עליהם.

והנה למחרת ליל הסדר בבוקרו של החג, ראה הרב בבית הכנסת את מיודעינו הנ"ל בצער גדול ופניו נפולות. ניגש אליו ושאלו, "מדוע פניך רעים היום?", הלא חג היום? אמר לו: דע לך כבוד הרב, אמש הגעתי לבית לאחר שהתפללתי ערבית בבית הכנסת, היה השולחן ערוך לליל הסדר, עם המצות והיין והחרוסת ככל בית בישראל. והנה פניתי לבניי בשאלה, מדוע לא באתם להתפלל עימי בבית הכנסת תפלת החג? הם בכעסם, צעקו עלי, מי אתה כי תאמר לנו לבוא להתפלל, לקחו אותי והוציאוני החוצה לחצר הבית, ונעלו את הדלת, ושם נשארתי כל הלילה, ללא עריכת הסדר, לא ארבע כוסות, לא מצות ולא כלום. והם אכלו, שתו, זללו והלכו.

אמר לו הרב, מה אומר לך, צר לי מאוד עליך, הלא זה הדבר שאמרתי לך, "אמר הקב"ה: אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך". אתה לא חפצת לשמח את הארבעה של הקב"ה, אף אותך לא שימח הקב"ה, בלילה הכי יקר ושמח לעם ישראל.

מקוה טהרה

טוב לטבול במקוה בערב החג. ומי שיכול גם במשך השנה לטבול בכל ערב שבת, תבוא עליו ברכה, וזוכה בזה לטהר את נפשו ומחשבותיו. (קב)

הכנת נר דלוק

אסרו חכמים להדליק אש חדשה ביום טוב, מקופסת גפרורים או מצית וכדומה, והתירו להדליק מאש הדלוקה מערב יום טוב. לכך, קודם כניסת החג יכין 'נר נשמה' הדולק 24 שעות, כדי שתהיה לו אש מוכנה להדליק את הגז ביום טוב ולבשל. וזהו הנקרא 'הדלקה מאש לאש', דהיינו שאני מדליק מאש שהיתה דלוקה מלפני יום טוב, לאש שעכשיו מתחדשת. ויזהרו שלא לכבות את הגפרור שבאמצעותו מעביר את האש ביום טוב, אלא יניח אותו שיכבה לבד, וכפי שיבואר להלן בהלכות יום טוב.

הדלקת נרות של יום טוב

זמן ההדלקה

טוב שהנשים תדלקנה את הנרות לפני השקיעה כבכל ערב שבת. ויש הנוהגות להדליק בליל יום טוב קודם הקידוש. ופשוט שתדלקנה מאש שהיתה דלוקה מערב החג. (שו)

פתיל צף

כאשר מדליקים נרות ביום טוב עצמו בפתיל צף, מותר להכניס את הפתיל לתוך הנקב שבפקק שעם, ואין זה נחשב כמתקן כלי. (תשובה בכתב יד למרן זצוק"ל. הובא בקיצור שלחן ערוך חזון עובדיה שבת ב עמוד קצט)

זמן הברכה

קודם ההדלקה תברך: **"ברוך אתה ה', א-להינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וציונו להדליק נר של [בשבת: שבת ו] יום טוב"**, ואחר כך תדליק.

בנות אשכנז

אף על פי שבערב שבת נוהגות רוב בנות אשכנז לברך לאחר שמדליקות את הנרות, מכל מקום, בערב יום טוב אף הן יברכו על הנרות ואחר כך ידליקו. מכיון שכל מה שנוהגות להדליק ואחר כך לברך, הוא רק מחשש שמקבלות שבת בברכת ההדלקה, והיאך ידליקו לאחר מכן? אך ביום טוב שמותר להדליק מאש לאש, נמצא שאף אם נאמר שמקבלות את החג בברכה, רשאיות להדליק, אך יזהרו שלא לכבות את הנר שממנו הן מדליקות. (דגול מרבה, שערי תשובה, משנ"ב סימן רסג ס"ק כז. שה)

בנות תימן

שנהגו בחוץ לארץ שלא לברך על הדלקת הנרות של יום טוב, עתה שעלו לארץ ישראל, עליהן לנהוג כמנהג ארץ ישראל, ולברך על הדלקת הנרות.

כן מבואר בתלמוד ירושלמי, וכן פסקו: רוב הגאונים, הרא"ש, ארחות חיים, הר"י מקורביל, כל בו, ראב"ה, אור זרוע, הגהות מיימוני, המרדכי, הרוקח, אבודרהם, לקט יושר. וכן פסק מרן השלחן ערוך, ורבים מהאחרונים: הלבוש, הדרושה, מגן אברהם, דגול מרובה, רבנו זלמן, החיד"א, פני יהושע, שערי תשובה, שואל ומשיב, ערוך השלחן ועוד. ומה שכתב בשו"ת פעולת צדיק, שרוב המקומות בתימן נהגו שלא לברך ביום טוב, כבר כתב בשו"ת ויצבור יוסף בר, שהרב פעולת צדיק עצמו חזר בו בספרו עץ חיים, וכתב שאדרבה יש לפרסם ברבים ולהנהיג שכולם יברכו על הדלקת נרות יום טוב, ושכן דעת הרמב"ם שכתב שמצות כבוד ועונג שנאמרה בשבת, נוהגת גם בימים טובים. ומכיון שמצות הדלקת נרות שבת היא מכלל עונג שבת, הוא הדין לגבי יום טוב. וכן כתב הגאון רבי שלום חבשוש בשושנת המלך. וכן כתבו עוד מרבני תימן לברך, מהר"י ונה, שתילי זיתים ועוד. וכתב מהר"י בשירי שכן בזמנם היה המנהג פשוט לברך. וסיים מרן רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל בזו הלשון: ובודאי שכל משכיל נבון וירא שמים, החרד לדבר השם, לא ישגיח בדברי האומר לשנות מן המנהג הנפוץ בכל העולם ובכל ארץ ישראל אתרא דמרן הקדוש השלחן ערוך ורבנותינו גאוני ירושלים, אשר דבריהם תמיד נר לרגלינו ואור לנתיבותינו, שאם ראשונים כמלאכים אנו כבני אדם. ואיזהו חכם המכיר את מקומו, והרי כבר אמרו חז"ל אל ישנה אדם מפני המחלוקת. לכן אותם מיוצאי תימן שעדיין לא מברכים, עליהם לשנות מנהגם, ומכאן ולהבא לברך על ההדלקה של יום טוב, ועליהם תבוא ברכת טוב. וראוי לעודד אותם ולחזק את ידיהם בזה, ומהשם ישאו ברכה. (חזו"ע שבת א עמוד ריז)

שהחיינו

לא תברכנה הנשים 'שהחיינו' בהדלקה, כיון שכבר מברכים ברכה זו לאחר מכן בקידוש של החג, ותצא אז ידי חובה כשאר בני הבית. (אור זרוע בשם הירושלמי, תרומת הדשן ועוד)

נשים המברכות 'שהחיינו' בהדלקה, נכנסות לחשש הפסק בין הברכה להדלקה, וטוב להעיר להן בנחת שיפסיקו ממנהגן. וכתבו הגאון יעב"ץ, יפה ללב, חסד לאלפים ועוד, שמנהג נשים זה אין לו יסוד בהלכה, ושגגה הוא.

נשים שבכל זאת מברכות 'שהחיינו' בהדלקה, יש להן להזהר שלא לענות 'אמן' על ברכת 'שהחיינו' ששומעות בקידוש, מחשש הפסק בין ברכת 'הגפן' לטעימת היין, או שיענו אמן, אך לא יטעמו מן היין. (שו)

יש להבהיר כי דין זה שלא תענה 'אמן' הוא בחג השבועות, אבל בפסח, מאחר וברכת 'שהחיינו' שבקידוש שייכת גם על שאר מצוות הסדר כאכילת המצה והמרור, והאשה שברכה שהחיינו בהדלקה לא כיוונה על מצוות אלו, אלא על עצם החג, לכן תענה 'אמן' על 'שהחיינו' שבקידוש, ואין בזה הפסק בין ברכת 'הגפן' לטעימת היין. אולם בחג הסוכות שפטורות הנשים מסוכה, אין להן לענות אמן מחשש הפסק. ורק בנות אשכנז, רשאיות לענות, מאחר ויש נוהגות לברך אפילו על הישיבה בסוכה. אך בחג השבועות אף בנות אשכנז לא תענינה כלל. (שבט הלוי ח"ג סימן סט. חזו"ע סוכות קנא, ריג)

חג השבועות שחל במוצאי שבת

הכנת נר גדול

יש להדליק ביום שישי נר נשמה גדול הדולק 48 שעות, כדי שתהא אש דלוקה מוכנה בחג להדליק ממנה.

הכנת התבשילים

מאחר והזמן מצומצם כדי לבשל במוצאי שבת, על כן הנכון לבשל את כל המאכלים של ליל החג ביום שישי ויקפיא אותם, ובערב החג רק יחממו את התבשילים.

שינה בשבת

מותר לנוח ביום שבת במטרה להיות ערני במוצאי שבת ולעסוק בתורה כל הלילה כמנהג ישראל קדושים, אך לא יאמר בפיו שישן לצורך הלילה. ואין בזה משום מכין משבת לחול, כי לא ניכר כאן מעשה ההכנה. וגם כי לא יוכל לנוח בחול. (השבת בהלכה ובאגדה)

זמן תפילת מנחה בשבת

הנכון ביותר שבתי הכנסת יקדימו בשבת זו את תפילת המנחה, כדי שיסיפיקו הציבור לאכול סעודה שלישית מוקדם מן הרגיל, וכך לא יקשה עליהם לאכול את סעודת החג בלילה.

ההכנות משבת ליום טוב

מותר להוציא מאכלים קפואים מהמקפיא כדי להפשירם לסעודת החג. ואין בזה איסור מכין משבת ליום טוב, כיון שההפשרה נעשית מאליה. מה גם שאין בזה טרחה, וזה לצורך מצוה. ואמנם אין להתחיל בשאר ההכנות לחג עד צאת השבת. וקודם ההכנות, יאמר: "ברוך המבדיל בין קודש לקודש". ואם בני הבית מרובים והזמן דחוק, יכולים להתחיל בסידור השולחן לאחר השקיעה, אבל את שאר המלאכות כהדלקת אש ובישול, לא יתחילו קודם צאת השבת כלל ועיקר. (חזו"ע שבת ב תמו. פסח רסח)

הרגיל להוציא את השבת כזמן רבנו תם, [כמבואר בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה" שכך ראוי לכל ירא שמים], ישים לב שלא להדליק אפילו מאש לאש קודם זמן זה, ורק בשאר ההכנות שאינן איסור מלאכה מן התורה בשבת, כשטיפת כלים וסידור שולחן, רשאי לעשות קודם זמן זה. ומכל מקום רשאי לומר לחברו שלא מוציא את השבת כזמן רבנו תם או לילדו הקטן, שידליק עבורו את האש והגז, ואז יהיה רשאי בעצמו לתת על האש את התבשילים המבושלים כבר מיום שישי כדי לחממם,

ואפילו תבשילים לחים כמרק וכיוצא בזה שבשבת אסור לחממם, עתה מותר לחממם ולהרתיחם. וכמו כן, רשאי לכתחילה לתת בעצמו מרק קר על פלאטה דלוקה אף שהמרק ירתח.

הטעם לדבר, כי בגמרא (מסכת שבת קמה ע"ב) מבואר, שאין בישול אחר בישול, כלומר דבר שהתבשל לגמרי, אין איסור לחזור לחממו ולבשלו בשבת. ונחלקו רבותינו הראשונים, האם כלל זה הוא רק בתבשיל יבש או גם בתבשיל לח כמו מרק, שיש אומרים [הרמב"ם, הרמב"ן, הרשב"א, הרא"ה, הר"ן, הריטב"א, ארחות חיים, מהר"ם, התשב"ץ ועוד], שאף בדבר לח אין בישול אחר בישול, ולדבריהם מותר לקחת מרק מבושל מהמקור, ולהניחו על הפלאטה בשבת עד שירתח. ויש אומרים [רש"י, רבנו יונה, הרא"ש, הטור ורבנו ירוחם], שאין בישול אחר בישול רק בתבשיל יבש, כי היבש אינו מתבשל שוב אלא מתחמם בלבד, אבל התבשיל הלח חוזר ומתחמם, והרי הוא מוסיף טעם וכמתבשל מחדש. ולדבריהם המחמם מרק בשבת עד שיגיע לחום שהיד סולדת בו, עובר על איסור בישול מן התורה. ולהלכה, כיון שזה ספק באיסור מהתורה, החמיר מרן השלחן ערוך (סימן שיה ס"ד) ופסק שיש בישול אחר בישול בלח, ואסור לחממו. אולם, מאחר שמרן פסק כן מחמת הספק, אם יצטרפו סברות או ספיקות אחרים, אנו סומכים על הפוסקים המתירים לחמם. על כן, בנידון שלנו שאדם זה מחמיר חומרה חשובה ביותר להוציא את השבת כזמן רבנו תם, מאחר וזה מחלוקת, הרי שיש לנו ספק ספיקא להתיר לחמם מרק, כי שמא הלכה שאין בישול אחר בישול אפילו בלח, ושמא הלכה לא כרבנו תם. מה גם שהמנהג כזמן צאת השבת היותר מוקדם של הגאונים, רק שהוא מחמיר.

עצה טובה וקלה – תבשילים המבושלים כל צרכם, מותר להוציאם מהמקפא בשבת וליתנם על גבי הפלאטה כשהיא כבויה ותדלק מאליה לאחר זמן על ידי 'שעון שבת' שכוון מערב שבת, [ולמשל יניח את התבשילים בשעה 4 אחר הצהריים, והפלאטה תדלק בשעה 5], ובכך יתחממו התבשילים היטב היטב עד הלילה. ואף מותר להניח מרק קר מבושל על הפלאטה שיתחמם, שכיון שעתה הפלאטה היא כבויה ורק תדלק לאחר זמן, הרי זה 'גרמא' שמותר. (חוברת "השבת בהלכה ובאגדה". ועייני חזו"ע שבת ד שמח)

ניתוק הפלאטה

פלאטה המכוונת בשעון שבת ועתה במוצאי שבת כבתה, וצריכים את המקום במטבח, מותר להוציא את התקע מהשקע בשינוי [משום מוקצה] ולפנות את הפלאטה למקומה. (ילקוט יוסף יום טוב עמוד שכא)

הדלקת נרות של יום טוב

הטוב ביותר להדליק את הנרות של שבת ויום טוב בשמן זית, שבזכות שמהדרים במצוה זו, זוכים לבנים תלמידי חכמים (שבת כג ע"ב). ואשה המדליקה נרות שעה, לא תדביק ביום טוב את הנרות לפמוטים על ידי חימום השעווה [משום איסור ממרח], אלא תדביק ביום שישי את הנרות בפמוטים אחרים, ובלייל החג תדליק בהם. (סא)

זמן ההדלקה – אין להדליק את הנרות לפני צאת השבת, והנכון להדליק לאחר שיבוא הבעל מבית הכנסת קודם הקידוש, שאז מן הסתם גם הגיע צאת השבת לשיטת רבנו תם.

חג השבועות שחל ביום שישי

כשחל החג ביום שישי, מניחים 'עירוב תבשילין' ביום חמישי ערב החג, כדי שיהיה מותר לבשל מיום טוב לשבת. ופרטי הדינים בזה יתבארו בעזרת ה' להלן בהלכות 'עירוב תבשילין'.

✧ ליל שבועות ✧

תפילת ערבית וקידוש

בליל החג יתפלל השליח ציבור בניגון ובנעימה קדושה, לכבוד היום הגדול והקדוש הזה. ולאחר התפילה, ילך לביתו בשמחה ובטוב לבב ויקדש על היין, ובברכת "שהחיינו" יכוון על הזכות שזיכנו בורא עולם והגיענו שוב ליום הגדול הזה שמגיע אלינו אחת לשנה, ובו חוזרת אותה הארה שהיתה מימי קדם, ונפתחים בו שערי שמים לקניית אמונה מושרשת ובהירה, ולהשגות מרוממות לקניית התורה.

חג השבועות במוצאי שבת

*** ותודיענו** – כשחל החג במוצאי שבת, אזי בתפילת ערבית, מוסיפים בעמידה 'ותודיענו' [במקום 'אתה חוננתנו'] כמובא בסידורים. ואם שכח לאומרו – אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה' קודם שהמשיך 'ה' מקדש ישראל והזמנים', חוזר ואומר 'ותודיענו', אבל אם אמר 'ברוך אתה ה'', כיון שהזכיר ה', אינו חוזר. (ח"ע פסח רסח)

*** קידוש והבדלה** – מוסיפים בקידוש ברכת ההבדלה וברכת הנר. נמצא שבסך הכל מברכים חמש ברכות, שהן [ראשי תיבות יקנה"ז]: יין – בורא פרי הגפן. קידוש – מקדש ישראל והזמנים. נר – בורא מאורי האש. הבדלה – המבדיל בין קודש לקודש. זמן – שהחיינו.

סעודות החג

חייב אדם לאכול פת בשתי הסעודות של הלילה והיום. ורשאי לאכול את הלחם עם סלטים או עם כל תבשיל אחר. (שז) ועיין (עמודים 92, 117) שגם בליל החג צריך לאכול מאכלי בשר דוקא ולא מאכלי חלב וגבינות. עי"ש.

כוונה במצוה

קודם שיאכל בחג, טוב שיאמר: "הריני בא לקיים מצות ושמחת בחגך", כי מצוות צריכות כוונה. ואף שמכוון למצוה ולהנאת גופו, מקיים מצוה מן המובחר.

כתב הגאון רבנו יוסף חיים בספרו בן איש חיל (קונטרס שני אליהו דף כ ע"ב), העושה מצוה שיש בה הנאת הגוף, כמו: עונג שבת, אכילת מצה בליל פסח ועוד, ומכוון לשם מצוה וגם להנאת גופו, הרי זה נחשב ודאי כמצוה מן המובחר, כמבואר בהוריות (י ע"ב). (שו"ת יביע אומר חלק ו אבן העזר ס"ס יד. מאור ישראל חלק ב פסחים ח ע"א, כה ע"ב) [וכן מבואר מרש"י (נדה יז ע"א ד"ה אונס שניה)]

דברי תורה

ישתדל בסעודה לדבר עם בני ביתו במעלת וחשיבות היום הגדול והקדוש הזה, שבו בחר בנו ה' מכל העמים ונתן לנו את תורתו, וירחיב במעלת התורה שאין למעלה ממנה, וכמו שאמרו חז"ל: **"אפילו כל מצוותיה של תורה, אינן שוות למילה אחת של תורה"**. וכמובא להלן בהלכות תלמוד תורה. (ירושלמי פאה פרק א הלכה א, שנות אליהו לגר"א)

מעלת כוס של ברכה

בכל השנה כאשר יש זימון, בין בשלשה ובין בעשרה, מצוה לברך ברכת המזון על כוס יין. וכבר האריכו רבותינו בתועלת הרוחנית העצומה למברך על הכוס, וזוכה לתקן את פגם הברית, וגם להעלות את השכינה לרום המעלות ומתברכת על ידו, וזוכה שנשמתו תאיר באור התורה. וכותב הגאון רבי בן ציון מוצפי שליט"א, בשם אביו רבי שלמן זצ"ל, ששמע מהגאונים רבנו יוסף חיים ורבנו יהודה פתיה זצ"ל, כי מעלת המזמן על הכוס יותר ממעלת מי שעולה אלף עליות שישי לספר תורה בשבת קודש. (שיבת ציון חלק א עמוד רפז)

ואמנם בזמנים הקודמים, רבים לא הורגלו לברך ברכת המזון על הכוס, [לבד מאותם אנשים אשר כל מעשיהם על דרך הסוד]. והטעם לזה, כיון שהיתה עניות והיה היין ביוקר ולא מצוי בקלות כל כך. גם רבים קשה להם היה לשתות יין מחמת כבודות לאחר האכילה או שהיין מרדימו או שאינו אוהבו וכיוצא בזה. אולם, כיום שברוך ה' מצוי יין וגם מיץ ענבים בשפע ובזול, יתאמץ כל אדם על זה, וירוויח מעלות רבות ונשגבות, כמבואר לעיל. (פס"ת ב תקעד)

הכנת הכוס ואחיזתו

קודם הזימון ישטוף את הכוס מבחוץ וישפשף בידי מברכין. ואם הוא נקי, אין צריך. ימזוג בכוס יין, ויקבל המזמן את הכוס בשתי ידיו מאדם אחר שיתן לו גם כן בשתי ידיו. ובברכה יאחז את הכוס בידו הימנית ללא סיוע מידו השמאלית, ויגביהנו מעל השולחן טפח [8 ס"מ]. ואם קשה לו להגביהו כל זמן הברכה, ישתדל להגביהו לפחות בברכה הראשונה, ולאחר מכן יאחז בו כשהוא מונח על השולחן. (סימן קפג. חזו"ע פסח קיד. שיבת ציון ח"א רצג)

נוסח הזימון

בנוסח הזימון אומר: "ברשות מלכא עלאה קדישא, [וברשות שבת מלכתא], וברשות יומא טבא אושפיזא קדישא". (שיבת ציון ח"א רצו)

טעימת המסובים

לאחר ששתה המזמן את היין, ישלח את הכוס לאשתו, שתטעם ממנו ותתברך מכוס של ברכה. ומצוה מן המובחר שיטעמו כולם, כדי שתחול הברכה על כולם. (מסכת ברכות נא ע"ב. זוהר. רבנו האר"י. סימן קפג ס"ד, וסימן קצ סע' א, ד, ומשנ"ב ועוד) וישים לב לכוון להוציאם ידי חובה בברכת "הגפן", וגם הם יתכוונו לצאת. אבל אם לא כיוונו, או שהיו עדיין מברכים ברכת המזון, יברכו קודם הטעימה.

ברכת המזון

יברך ברכת המזון בשמחה גדולה ובכוונת הלב. וכתוב בזוהר הקדוש, שכגודל כוונתו ושמחתו, כך יזכה לקבל משמים שפע טובה וברכה יותר, ויזכה גם כן לדרגות גבוהות מאוד ברוחניות. (כף החיים סופר סימן קנז ס"ק כג)

אומרים 'יעלה ויבוא' בברכת המזון. ואם שכח ונזכר כשאמר "ברוך אתה ה'", קודם שסיים 'בונה ירושלים', יאמר 'למדני חוקיך', שיראה כאומר פסוק, ויחזור לומר 'יעלה ויבוא'. ואם נזכר לאחר שחתם 'בונה ירושלים', יאמר: "בָּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר נָתַן יָמִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְשָׁשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה, אֶת יוֹם חַג הַשְּׁבִעוֹת הַזֶּה, אֶת יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה, בָּרוּךְ אַתָּה ה' מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְמִינִים". והוא הדין אם נזכר אחר שהתחיל ברכה רביעית ואמר: 'ברוך אתה ה', אלוֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם' אך נזכר קודם שאמר 'לעד האל אבינו...', יאמר שם את הנוסח הנ"ל 'אשר נתן ימים טובים...'. אבל אם נזכר אחר שאמר אפילו מילה אחת 'לעד...' אינו חוזר, כי ספק ברכות להקל. (שז)

דין זה של השוכח 'יעלה ויבוא' בברכת המזון, הוא בין אם שכח בסעודת הלילה ובין אם שכח בסעודת היום. וכמו כן, אין הבדל בזה בין אנשים לנשים. (שח)

סדר הלימוד בליל שבועות

עורו ישנים

פשט המנהג בכל תפוצות ישראל להיות נעורים בליל חג השבועות ולעסוק בתורה עד הבוקר. והטעם בזה הוא על פי מה שאמרו במדרש, שבאותו לילה של מתן תורה המשיכו עם ישראל לישון עד שעתיים מתחילת היום, לפי שהשינה

של אמצע הקיץ ערבה ומתוקה לאדם, כי הלילה קצר. ובא הקב"ה להר סיני ומצאם ישנים, והחל לעוררם בקולות וברקים וקול שופר חזק מאוד, ויחרד כל העם, והיה משה מעוררם ומביאם להר סיני, כמו שנאמר: "ויוצא משה את העם לקראת האלוהים מן המחנה". על כן, כתשובת המשקל, מנהג ישראל קדושים להיות ערים כל ליל חג השבועות ולעסוק בתורה עד אור הבוקר, לכפר על עוון זה. (שי)

מעלת הלימוד כל הלילה

וכבר הפליגו חז"ל בשבח הניעורים בלילה הזה ועוסקים בתורה, כמו שכתוב בזוהר הקדוש (ויקרא דף צח ע"א): החסידים הראשונים לא היו ישנים בלילה הזה, והיו עוסקים בתורה ואומרים: בואו לנחול מורשה קדושה לנו ולבנינו בשני העולמות. ובלילה ההוא כנסת ישראל מעטרת אותם וכו'. ובשעה שהיו נאספים החברים אצל רבי שמעון בר יוחאי בלילה הזה, היה אומר להם: בואו ונתקן את תכשיטי הכלה [התורה], כדי שלמחר בקבלת התורה, תימצא הכלה בתכשיטיה ותיקוניה. וכאשר ישאל המלך מי תקן את תכשיטיה, אשרי חלקם של אותם החברים העוסקים בתורה, שאין לך בעולם מי שיודע לתקן את תיקוני הכלה כמו החברים, אשרי חלקם בעולם הזה ואשרי חלקם בעולם הבא.

ואמר רבי שמעון בר יוחאי, כל המתקנים את התיקון בלילה הזה ושמחים בו, כולם יהיו רשומים וכתובים בספר הזכרונות של הקב"ה, והקב"ה מברך אותם בשבעים ברכות, ומכתיר אותם בכתרים של העולם העליון. (הקדמת הזוהר ח ע"א)

סדר הלימוד

בענין סדר הלימוד בלילה הזה, כתוב בזוהר הקדוש (הקדמת הזוהר ח ע"א): רבי שמעון בר יוחאי היה יושב ועוסק בתורה בליל שבועות, שלמחרתו ביום צריכה הכלה [התורה] להיות תחת החופה, וצריכים להיות עמה כל הלילה ולשמוח בתיקוניה ותכשיטיה על ידי לימוד התורה, מפסוקי התורה לפסוקי הנביאים ומנביאים לכתובים, ובדרשות הפסוקים ובסודות החכמה, שכל אלו הם תיקוניה ותכשיטיה של התורה. ולמחרת אינה באה לחופה אלא עמם. ואותם החברים העוסקים בתורה נקראים בני החופה. וכשהיא באה לחופה, הקב"ה שואל על בני החופה, ומברך אותם ומעטר אותם בעטרות הכלה, אשרי חלקם.

אשר על כן, נכון מאוד ללמוד עם הציבור את תיקון ליל שבועות שנדפס בסידורים, שתוקן על פי הזוהר הקדוש הנ"ל ורבנו האר"י ז"ל. וכן פשט המנהג, כמו שכתב מרן החיד"א: "המנהג המפורסם בכל תפוצות ישראל לקרוא בליל חג השבועות בחבורה את הסדר המתוקן מרבנו האר"י ז"ל. ואמנם שמעתי שיש

קצת שאינם לומדים כן, ולא טוב עשו לבנות במה לעצמם. ואף על פי שלא באו בסוד ה', מכל מקום חובה מוטלת עליהם ללמוד את התיקון, שהוא מנהג קבוע ברוב ישראל". ע"כ.

כולנו כאיש אחד בלב אחד

גם בארצות אשכנז פשט כן המנהג, כמו שמעיד בגודלו הגאון רבי ישעיה הלוי הורוויץ זצ"ל בספרו "שני לוחות הברית" (שבועות דף כט עמוד ד), וזו לשונו: "וסדר הלימוד של זו הלילה, כבר התפרסם ונודע לרבים על ידי הקונטרסים שהתפשטו. והמנהג הזה בכל ארץ ישראל ובכל המלכות, אין נקי כולם כאחד מגדולים ועד קטנים, וכן קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם. וכך סדר הלימוד, ששה פסוקים מכל פרשה וכו'". ע"כ. וכן כתבו עוד רבים מן האחרונים בשבח וחשיבות המנהג הזה שיסודתו בהררי קודש בדברי הזוהר הקדוש כנ"ל. וכן נהג הגאון מוילנא ללמוד את התיקון המפורסם, על אף שקידתו והתמדתו בתורה, שהיתה יוצאת מגדר הרגיל, בכל זאת לא טען שזה ביטול תורה, וקרא את התיקון המסודר כנהוג. ישמע חכם ויוסף לקח.

שהחנות לא תהיה ריקה

מעשה במגיד מדובנא שלמד פעם בליל שבועות בבית מדרשו של הגאון מוילנא, והגאון היה לומד את התיקון המסודר של ליל שבועות, והמגיד למד גמרא. שאל אותו הגאון, מדוע אינך לומד את התיקון כנהוג בכל תפוצות ישראל. השיב לו המגיד כדרכו בקודש על פי משל, לחתן שלאחר חתונתו היה יושב בטל בלי עבודה, אמר לו חמיו לך נא לשוק ותסתכל במעשה הסוחרים, וכאשר הם עושים כן תעשה. הלך וראה שהסוחרים תול בחלון הראווה דוגמאות של סחורות - מינים ממינים שונים. מה עשה אותו חתן? שכר חנות וקנה מעט סחורה ותלה אותה בחלון הראווה, אך את החנות עצמה השאיר ריקה מכל סחורה. כאשר נודע לחמיו, שחק עליו ואמר לו, הסוחרים האלה יש להם סחורות רבות בתוך החנות, והחלון ראווה הוא רק לתת בו דוגמאות, כדי שיבחרו הקונים את הסחורה שמוצאת חן בעיניהם, אבל אתה החנות שלך ריקה מכל וכל, אם כן למה לך את הדוגמאות?

והנמשל: כבוד מורי ורבי הגאון מלא ברכת ה' בתורה, בנביאים, בכתובים, בתלמוד ובמדרשים, אוצר נחמד וגדול מלא וגדוש בכל, ולכן הערב עוסק רק בקטעי הפסוקים והמאמרים המסודרים בתיקון, שהם כמו דוגמאות בחלון ראווה למה שכבוד תורתו יודע. אבל אדם כמוני שלא קרא ולא שנה ולא למד כלום בכל השנה, אם אקרא את התיקון, ישחקו עלי, הואיל והחנות שלי ריקה מכל סחורה, לכן אני יושב ולומד גמרא, כדי שאמלא קודם את החנות. (שו"ת יחווה דעת חלק ג סימן לב)

ובאמת יש שלא עוסקים בתיקון המסודר אלא לומדים גמרא. אולם המציאות

מוכחת שהרבה מהם, אמנם מוחם צלול בתחילת הלילה, אך לאחר כמה שעות, אינם מרוכזים כל כך, והלימוד אינו באיכות טובה. על כן, עצה טובה שיתחילו את לימודם בתחילת הלילה כאוות נפשם, ויקבעו מראש לסיים את לימודם למשל בחצות לילה [בערך: 24:30], ואז יתחילו את התיקון המסודר, כי בקריאת התיקון אין צריך את אותו ריכוז כמו בלימוד הגמרא.

בבית הכנסת שכולם קוראים את התיקון, לא ראוי לבוא לשם ולפרוש מן הציבור וללמוד גמרא דוקא. וכל שכן אם נמצאים בבית הכנסת תלמידי חכמים הקוראים את התיקון, שיש בזה חשש יוהרא, חלילה.

אמרו חז"ל (מסכת דרך ארץ פ"ד ה"ה): "לא יהיה אדם ער בין הישנים, ולא ישן בין הערים. לא בוכה בין השוחקים, ולא שוחק בין הבוכים. לא יושב בין העומדים, ולא עומד בין היושבים. **לא קורא בין השונים, ולא שונה בין הקוראים.** כללו של דבר, לא ישנה אדם מדעת הבריות". ע"כ.

הסיפור הנורא

להלן מה שכתב רבי שלמה הלוי אלקבץ זיע"א [המחבר פיוט "לכה דודי" הנאמר בכל תפוצות ישראל בערב שבת] מה שענינו ראו ולא זר, בהיותו בחבורת החכמים יחד עם מרן השולחן ערוך רבנו יוסף קארו זיע"א, כאשר היו עדין בחוץ לארץ וקבעו יחד ללמוד בליל שבועות, [הובא בהקדמה לספר מגיד מישרים, ששם נכתבו חלק קטן מהדברים שהמלאך המגיד היה מתגלה למרן הבית יוסף ואומר לו], וזה תוכן דבריו:

דעו לכם כי הסכמנו החסיד [מרן רבנו יוסף קארו] ואני עבדו [הרב שלמה הלוי אלקבץ] והחברים, לעמוד על נפשנו בליל שבועות ולנדוד שינה מעניינו, ותהילה לאל עלה בידינו שלא פסקנו רגע, כאשר תשמעו ותחי נפשכם. וזהו הסדר מפרשת בראשית קראנו את הפסוקים וכו', וכל זה קראנו באימה ובריאה, בניגון ובטעמים, לא יאומן כי יסופר. ובעת שהתחלנו ללמוד משנה, זיכנו בוראנו ושמענו את הקול מדבר בפי החסיד, קול גדול וברור, וכל השכנים שומעים את הקול ולא היו מבינים, והיתה נעימות רבה, והקול הולך וחזק, ונפלנו על פנינו ולא נשאר עוד רוח באיש, מפני רוב המורא והפחד. והדיבור ההוא החל לדבר עמנו, וכה אמר:

"ידידי המהדרים מן המהדרים, ידידי אהובי שלום לכם, אשריכם ואשרי יולדתכם, אשריכם בעולם הזה ואשריכם בעולם הבא, אשר שמתם על נפשכם לעטרני בלילה הזה, אשר זה כמה שנים נפלה ראשי ואין מנחם לי, ואני מושלכת בעפר חובקת אשפתות, ועתה החזרתם עטרה ליושנה. התחזקו ידידי והתאמצו אהובי, שמחו ועלצו, ודעו כי אתם מבני עליה. וזכיתם להיות מהיכל מלכו של עולם. וכל תורתכם והבל פיהם עלה לפני הקב"ה, וכמה רקיעים וכמה אוירים בקע דיבורכם בשעה שעלה. והמלאכים שתקו, והשרפים דממו, וחיות הקודש עמדו, וכל צבא מעלה והקב"ה -

שומעים את קולכם. ואם הייתם עשרה, הייתם מתעלים יותר. אבל עם כל זה התעליתם, אשריכם ואשרי יולדתכם ידידי אשר התעליתם ונדדתם שינה מעיניכם. ועל ידכם התעליתי הלילה הזה ועל ידי החברים אשר בעיר הגדולה הזאת עיר ואם בישראל, ואין אתם כאותם השוכבים על מטות שן שהיא אחד משישים במיתה, אלא אתם נדבקתם בה' והוא שמח בכם. לכן בני התחזקו, אמצו ועלזו באהבתי, בתורתי וביראתי. ודעו כי אילו הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים וריבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו, לא היתה נכנסת שמחה בלבבכם, ולא שחוק בפנים בזוכרכם כי בסיבת העוונות, אני מושלכת בעפר. אבל חזקו ואמצו ועלצו בני ידידי המהדרים ואל תפסיקו מהלימוד, כי חוט של חסד משוך עליכם, ותורתכם עריבה לפני הקב"ה. ועמדו על רגליכם והעלוני, ותאמרו בקול רם כמו ביום הכיפורים 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'."

ועמדנו באותה שעה על רגלינו ואמרנו בקול רם כביום הכיפורים 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', כאשר נצטוונו. וחזר ואמר הקול: "אשריכם, שובו אל לימודיכם ואל תפסיקו רגע. ועלו לארץ ישראל, ועיניכם אל תחוס על כליכם, כי טוב הארץ העליונה תאכלו, ואם תשמעו לי, טוב הארץ ההיא תאכלו, לכן מהרו ועלו, כי אני המפרנסת לכם, ואתם שלום, וביתכם שלום, וכל אשר לכם שלום."

את כל הדברים האלה שמעה אוזנינו, ורבות כהנה וכהנה מענייני החכמה וכמה וכמה הבטחות גדולות, וכולנו געינו בבכיה מרוב שמחה. וגם בשומעינו צרת השכינה בעוונותינו, וקולה כחולֶה מתחננת אלינו, התחזקנו עד אור הבוקר ולא פסקה גרסה מפינו בגילה ורעדה. ויהי בבוקר הלכנו וטבלנו ומצאנו את שאר החכמים אשר לא נמצאו עמנו בלילה, וגערנו בהם ונספר להם את כל הטובה אשר עשה ה' עמנו, וימת ליבם בקרבם וגעו בבכיה. ויאמרו מי יתן והלילה הזאת [יום טוב שני של גלויות] נתחבר יחד ונהיה עשרה, והסכמנו לעשות כן. ואפילו שבליה הראשונה לא ראינו שינה בעינינו אפילו רגע אחד, וגם ביום לא הונח לנו לישון, כי דרוש דרש החסיד [מֶרֶן רֶבֶנּוּ יוֹסֵף קֶאֱרוֹ] אחר המנחה וישבנו שם. אך עם כל זה שנסנו מותנינו בעוז, ועשינו הלילה השניה כסדר הלימוד בלילה הראשונה.

מרוב השמחה שהיינו עשרה, לא המתין הקול עד קריאת המשנה, ותכף שהיינו קוראים בפרשת 'שמע ישראל' שבספר משנה תורה [ואתחנן], והנה קול דודינו דופק והתחיל לומר: "שמעו ידידים המהדרים מן המהדרים, אשריכם ידידים, אשריכם המעלים אותי, כמה וכמה התעליתם עתה שאתם עשרה לכל דבר שבקדושה, אשריכם ואשרי יולדתכם, אל תיראו מחרפת אנוש, ומגידופם אל תחתו, כי אתם המעלים לנכנסת ישראל. ודעו כי אתם מבני עליה. ואתם מתדבקים בי, והכבוד חופף על ראשיכם, וחוט של חסד משוך עליכם. ואם היה ניתן רשות לעין לראות, הייתם רואים את האש הסובבת את הבית הזה, לכן חזקו ואמצו ואל תפסיקו". וכך דיבר כחצי שעה, וחזרנו ללמוד.

והנה בחצות הלילה, חזר הדיבור שנית ודיבר כשעה ויותר, וחזר לשבח בענין הלימוד ואמר: "ראו, השמע עם קול מדבר כמו שאתם! שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך, אם זה כמה מאות שנים שמעו או ראו את הדבר הזה, ואתם זכיתם. לכן מכאן והלאה יהיו עיניכם פקוחות על דרככם, ואיש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק, והחלש יאמר גיבור אני, והחזיקו עצמכם לגדולים כי אתם מבני היכל מלכו של עולם, וזכיתם להכנס לפרוזדור, תשתדלו להכנס לטרקלין וכו'. הקיצו ידי, התאמצו והיו לבני חיל, וחוט של חסד משוך עליכם מידי יום ביומו. וראו כי יש שיכורים מחמדת העולם, הקיצו שיכורים, כי הנה יום בא ויסיר האדם את אלילי כספו, ואת חמדתו בהנאת העולם, ואת אלילי זהב חמדת הממון. וראו את אשר זכיתם אתם, מה שלא זכו אחרים..." עד כאן דברי הקול המדבר.

וממשיך רבנו שלמה אלקבץ ז"ע"א: ועתה בנים שמעו לי, הטו אוזניכם ולבבכם, מי פתי ישמע את הדברים האלה ולא יקח מוסר, ומי חסר לב ולא יקנה דעת, ומי עיור ועיניים לו, ולא יראה זכות כזה מה שלא זכו אחרים ולא יתן אל ליבו לשוב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו. ומעיד אני עלי שמים וארץ, כי כל זה שכתבתי פה, אינו חלק ממאה ואחד שאמר לנו. והיו הרבה דברים נעלמים שלא הורשיתי לכתוב. אחי ועמי שמעו ותחי נפשכם, כי החברים השלמים אשר ראו כל זה, רוח חדשה נתן בקרבם וכו'. כה דברי לשוני אחיכם שלמה הלוי אלקבץ.

ביטוח חיים

כתוב בספר שער הכוונות: "וצריך האדם שלא ישן כלל בלילה הזה, אלא יהיה ניעור כל הלילה ועוסק בתורה. וכל מי שלא ישן בלילה הזה כלל אפילו רגע אחד ויהא עוסק בתורה כל הלילה, מובטח לו שישלים שנתו, ולא יארע לו שום נזק בשנה ההיא" (יחזה דעת ח"ג סימן לב). וכתב רבי חיים פלאג'י, שזוכה גם כן לבנים ובני בנים תלמידי חכמים, ועושה תיקון לשכינה, ומתקן מה שפגם בעיניו. (מועד לכל חי סימן ח אות טז)

אשרי העם שככה לו

מה טוב ומה נעים במה שנהגו רבים שלאחר שקראו הפסוקים והמדרשים המסודרים בתיקון, מחלקים את קריאת הזוהר - 'אדרא רבא' בין הקהל, וכל אחד קורא מספר דפים, וגומרים אותו בזמן מועט. ולאחר מכן מתאספים הציבור ומבאר הרב את תרי"ג המצוות, וישתדל לשלב הרבה אגדות ומעשיות המשמחים את הלב, לעורר לב הקהל בשמחה. וכן היה מנהגו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל לבאר את תרי"ג מצוות, והיה מתבל את דבריו במשלים ומעשיות ופירושים נפלאים מענייני החג, מתוקים מדבש ונופת צופים, כיד ה' הטובה עליו.

חכם עיניו בראשו

יכין אדם את עצמו מערב החג לישון מעט, כדי שלא יצטער בליל החג מחמת

שאינו ישן כל הלילה, שהרי יום טוב הוא וציותה התורה "ושמחת בחגך". ועל כל פנים, כאשר יודע האדם את גודל התיקון שנעשה בלימוד התורה בלילה זה וכמבואר לעיל, מן הסתם איננו אמור להרגיש שום צער.

וכן מצאנו בהגדה של פסח, במעשה בתנאים גדולי עולם שהיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, עד שהגיע זמן קריאת שמע של שחרית. וכתב המהר"ל מפראג בספר גבורות ה' (פרק נג), וכדי שלא יקשה לך היאך היו מונעים שינה מעיניהם בליל יום טוב, והלא צער הוא? דע כי באמת לא היה להם צער, כי מחיבוב המצוה עבר להם הזמן מהר מאוד, "ויהיו בעיניו כמים אחרים באהבתו אתה", עד שלא הרגישו שעלה עמוד השחר, ובאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית. ע"ש. ולפי זה מובן גם מה שאמרו בגמרא סוכה (נג ע"א): אמר רבי יהושע, כשהיינו שמחים בשמחת בית השואבה, לא ראינו שינה בעינינו, והיינו שהיו מנמנמים בלילות על כתפי זה על זה. ולכאורה תשאל, מי התיר להם להרבות בשמחה כל כך, ולנדוד שינה מעיניהם כל ימי החג? וצריך לומר שמרוב השמחה הרוחנית שהיתה בשמחת בית השואבה, ממילא הצער של נידודי שינה, היה מתגמד בעיניהם מאוד מאוד. על כן, גם בלימוד של ליל חג השבועות, כאשר אנו יודעים את גודל התיקון שנעשה בלימוד התורה בליל זה, כמעט לא מרגישים שום צער. וזוהו יש ללמוד על אותם בחורים שמנדדים שינה מעיניהם בלילות שבת ללמוד כל הלילה, שעליהם לבדוק בעצמם בכנות, אם חלילה מצטערים מחמת כן, שאז ברור שאסור להם לעשות כן, שהרי "וקראת לשבת ענג" כתיב. אבל אם באמת מתענגים בלימודם, עד שכמעט לא מרגישים צער נידודי שינה, אשרי חלקם ומה נעים גורלם, מחלקם יהיה חלקנו. (עיין חזו"ע שבת ב עמוד ריז)

מי שלא ישן בערב החג, ועתה בליל החג הוא עייף מאוד ורוצה לישון מעט בתחילת הלילה, כדי לאגור כוחות ללמוד בערנות בשאר הלילה, אם שכב על המיטה ונרדם אפילו זמן מועט [דקה אחת], חייב לברך ברכות התורה ולאחר מכן יהיה רשאי ללמוד, וכשיגיע עמוד השחר [בערך: 4:05], לא יברך שוב ברכות התורה. אך אם לא ישן על מיטה אלא נמנם על כסא כשהוא יושב, אינו מברך ברכות התורה אלא בעמוד השחר. ומכל מקום אם צירף כמה כסאות יחד ושכב וישן עליהם, הרי זה נחשב שנת קבע, וכשיקום יצטרך לברך. (שו"ת יביע אומר חלק ח סימן ה)

❦ מהלכות ברכות המצויות בליל שבועות ❦

זכות הרבים

על גבאי בתי הכנסת להתארגן כיאות לצורך הלימוד, בעוגות, פירות, שתיה ומיני מתיקה, לעורר את הלומדים, ויקנו ביד רחבה ובעין יפה, וטוב עין הוא יבורך.

ברכות הנהנין

ומאחר וטועמים מעט מיני מאכל ומשקה, ופעמים שיוצא לחוץ וחוזר למקומו או שעבר זמן רב מסיום אכילתו הקודמת, וכיצד ינהג במקרים אלו, לברך שנית

או לא, על כן הבאנו מעט פרטי דינים אלו, לבל נכשל בברכה לבטלה או באכילה בלא ברכה חס ושלום. [עיקר ההלכות התבארו בס"ד בחוברת "הסעודה בהלכה ובאגדה".]

כידוע, כי כל מאכל שאדם אוכל בכמות 'כזית' [27 גרס] ומעלה, עליו לברך לאחר האכילה ברכה אחרונה. אלא שאם המאכל משבעת המינים, מברך ברכת 'מעין שלוש'. לאחר עוגה, מברך 'על המחיה ועל הכלכלה'. לאחר פרי משבעת המינים [זיתים, תמרים, ענבים, תאנים, רימונים], מברך 'על העץ ועל פרי העץ'. לאחר ששתה רביעית יין [81 גרס] בבת אחת, מברך 'על הגפן ועל פרי הגפן'. אבל אם אכל פרי שאינו משבעת המינים כגון: תפוח, אפרסק, אבטיח וכיוצא בהם, או ששתה רביעית משאר משקים כמו מים, מיץ תפוזים, קולה וכיוצא בהם, מברך ברכה אחרונה 'בורא נפשות', כמובא נוסח הברכות בכל הסידורים.

שינוי מקום באכילת עוגה או פירות משבעת המינים

האוכל עוגה או פרי משבעת המינים, אפילו אכל פחות משיעור 'כזית', ובאמצע אכילתו יצא לחוץ - לרחוב, כשחוזר למקומו להמשיך לאכול, אינו צריך לברך שוב ברכה ראשונה. (ההלכות עולם ח"ב עמוד מ)

והטעם לדבר, כיון שהברכה האחרונה על מאכלים אלו, היא מעין שלוש, שצריך לברכה לכתחילה במקום שאכל. נמצא שעדיין קשור הוא למקום אכילתו, שהרי צריך לברך שם, לכך אפילו אם יצא לחוץ, נחשב שעדיין לא סיים את אכילתו, ואינו חוזר לברך ברכה ראשונה. (שם מג)

שינוי מקום באכילת פירות שלא משבעת המינים או בשתיית משקים

אכל במקום מסוים, פירות שאינם משבעת המינים או שתה מיני משקים חוץ מן היין, ויצא לרחוב, יציאה זו מהווה הפסק מהברכה שברך, וכשחוזר למקומו להמשיך לאכול, צריך לברך שוב ברכה ראשונה. אולם אם רק עבר לחדר אחר או שיצא למרפסת של בית הכנסת, אין זה שינוי מקום, ואינו חוזר לברך.

והטעם שמברך שוב כשמשנה את מקומו לחוץ, כיון שהברכה האחרונה על מאכלים אלו, היא 'בורא נפשות', שאינו צריך לברכה במקום שאכל, ולכן כשיצא ממקומו, אין דבר שמשייך אותו למקום זה, ונחשב כמו שסיים את אכילתו, לכך אם רוצה לאכול עוד, צריך לברך שוב. (שם מא, מד)

ואולם, ישנה אפשרות שאם שינה את מקומו לחוץ, בכל זאת לא יצטרך לברך שוב, באם יתקיימו שני התנאים הבאים גם יחד: א. שהיה בדעתו בשעת הברכה לצאת לחוץ. ב. שלקח את הפרי או את המשקה אתו לחוץ. (שם מא. ילקוט יוסף ח"ג עמוד רכב)

למשל: יצחק יושב בבית הכנסת וברך על התה, ובשעת הברכה חשב לשתות גם בחוץ, ולאחר ששתה מעט, יצא עם הכוס לחוץ, אינו צריך לברך שוב ברכה ראשונה בחוץ או כשחוזר לשתות בבית הכנסת.

כל זה באופן שישב לשתות במקום מסוים, אבל אם לא ישב במקום מסוים, אלא היה הולך ושותה, גם אם לא חשב בשעת הברכה לצאת לחוץ, כיון שמתחילה לא קבע מקום לשתיתו, אינו צריך לברך שוב כשיוצא לחוץ עם התה.

השאר חברים

ישנה עוד אפשרות נוספת שאפילו אם שינה את מקומו, לא יצטרך לברך שוב ברכה ראשונה, כגון שהתיישבו כמה חברים בבית לאכול פירות ולשתות קפה וכיוצא בזה, ויצאו כמה מהם לחוץ, אך נשאר לפחות אחד מהם, כשיחזרו לא יצטרכו לברך שוב ברכה ראשונה, שכיון שנשאר אחד מהם, לא נעקרה קביעות המקום שקבעו מתחילה לאכול בו, ומשתייכים הם עדיין למקום אכילתם הראשונה. (שם רכ)

אולם אם לא התיישבו בשביל לאכול פירות אלא בשביל ללמוד, רק שכדי לחזקם להמשיך בלימוד, הביאו להם מאכל ומשקה, במקרה כזה היוצא לחוץ, צריך לברך שוב ברכה ראשונה, אפילו שהשאר מקצת חברים במקום, מאחר ולא קבעו את מקומם לאכילה ושתיה, וכל אכילתם בדרך עראי בלבד, לצורך לימודם. (שם רכד)

למשל: אברהם בא ללמוד בחג השבועות בבית הכנסת, וברך 'מזונות' על העוגה, 'העץ' על הדובדבנים, 'האדמה' על האבטיח, ו'שהכל' על הקולה. לאחר זמן יצא להתאוויר מעט ולקרוא את התיקון בחוץ, כשחוזר, צריך לברך שוב ברכות 'העץ' 'האדמה' ו'שהכל', אף שנשארו חבריו במקום, כיון שלא התכנסו על דעת לאכול אלא על דעת ללמוד. אבל ברכת 'מזונות' אינו צריך לברך שוב, וכמבואר לעיל.

ברכת 'שהחיינו'

אם ישנם כמה פירות חדשים, כגון: דובדבנים, אפרסק, ענבים וכיוצא בהם, ישתדלו האחראים שלא להגיש את כולם יחד, כדי שירויחו הציבור לברך על כל פרי ופרי ברכת 'שהחיינו' בפני עצמה. ומכל מקום אם היו לפניו כל הפירות, וברך 'שהחיינו' על פרי אחד, פטר את שאר הפירות. (יביע אומר חלק ד סימן יט)

זמן ברכה אחרונה

על כל מאכל או משקה, ישתדל לברך את הברכה האחרונה מיד בגמר האכילה

או השתיה. כי הניסיון מורה, שאם לא מברכים מיד, פעמים רבות האדם מסתפק אם ברך או לא. וכשיש ספק, אינו יכול לברך, שכלל גדול בידינו 'ספק ברכות להקל'. נמצא שאכל ושתה בלי להודות לבורא עולם ישתבח שמו לאחר אכילתו.

זאת ועוד, מכיון שרבו הדעות בפוסקים בשיעור הזמן עד אימתי יכול לברך ברכה אחרונה, לכן הטוב ביותר לברך מיד, כדי שלא יכנס לספקות וחששות.

עד אימתי יכול לברך 'בורא נפשות' ו'מעין שלוש' על מאכל? – כל עוד שמרגיש שבע ממה שאכל, אך אם מרגיש שהוא רעב, אינו רשאי לברך. ומכיון שפעמים קשה להחליט בדיוק אם הוא רעב או לא, לכן אם הוא מסופק, טוב שיאכל עוד מאכל בשיעור כזית, כדי שיתחייב בברכה בודאי, ויברך. (סימן קפד סעיף ה)

עד אימתי יכול לברך 'בורא נפשות' על משקה, ו'מעין שלוש' על יין? – כל עוד שמרגיש רווי מהמשקה ואינו צמא, אך אם מרגיש שהוא צמא, אינו רשאי לברך. ומכיון שפעמים קשה להחליט בדיוק אם הוא צמא או לא, לכן אם הוא מסופק, טוב שישתה עוד משקה בשיעור רביעית, כדי שיתחייב בברכה בודאי, ויברך. (שם)

הפסד מצוה – ברכה

יש לתת את הדעת, על מה שמצוי מאוד שאדם שותה משקה, ולאחר זמן נעשה שוב צמא ושותה, ואינו שם לב שהפסיד את ברכת 'בורא נפשות' על השתיה הראשונה, ומה שיברך 'בורא נפשות' אחר השתיה השניה, אינה פוטר את השתיה הראשונה. ובפרט בליל שבועות שלומדים כל הלילה, ואם אין מזגנים טובים, חוזרים הציבור להיות צמאים תוך זמן מועט, ורבים חושבים שבברכתם האחרונה שבסוף הלילה, הם פוטרים את כל מה ששתו ואכלו במשך כל הלילה, אך זוהי טעות, כיון שעבר זמן הברכה האחרונה.

על כן, ישים לב בכל פעם ששותה רביעית [81 גרס], או שאוכל פרי או עוגה בשיעור כזית [27 גרס], וחושש שאולי עד שישתה או יאכל שוב, יעבור זמן הברכה האחרונה, יברך מיד. וכשיאכל וישתה שוב, לא יברך ברכה ראשונה, כיון שבברכתו שברך בתחילה, פטר את כל מה שיאכל וישתה, כל עוד שלא יצא לחוץ, וכנ"ל.

נמצא שאף שברך ברכה אחרונה, אין זה היסח הדעת מהברכה הראשונה, ורשאי לאכול ולשתות על סמך ברכה זו. והטעם בזה, מאחר שמה שברך ברכה

אחרונה, הוא רק מחשש שמא יעבור זמן הברכה ויפסידה, ולא בגלל שאינו רוצה להמשיך לאכול ולשתות עוד, לכך אין זה נחשב כסילוק מהברכה, ורשאי להמשיך לאכול ולשתות על סמך מה שברך. (יחו"ד ח"ו ס' יא. שאר"י ג שמג)

סדר הבוקר

ברכות השחר

הניעור כל הלילה, מברך בעמוד השחר [בערך: 4:05] ברכות השחר וברכות התורה, לבד מנטילת ידים, שנוטל ידיו אך לא מברך. וכן לא יברך 'אשר יצר', אלא רק אם הוצרך לצאת לבית הכסא. ויש מבני אשכנז הנוהגים לשמוע את הברכות מאדם אחר שישן שנת קבע בלילה, והוא מברך ומוציאם ידי חובה. ומכל מקום מנהג בני ספרד אינו כן אלא כל אחד ואחד מברך לעצמו. (שיב)

שיעור תורה לרבים

חכם המוסר שיעור תורה לקהל בליל חג השבועות עד לתפילת שחרית, ויודע שאם יפסיקו את השיעור כדי שכל הקהל יברכו ברכות התורה, יפסק השיעור ויהיה ביטול תורה לרבים, רשאי להמשיך את השיעור עד לזמן התפילה. הניסיון מורה שהפסקה זו תבטל את רצף השיעור ותגרום לביטול תורה לרבים, וסוף סוף הלוא התחילו בהיתר, ובצירוף דעת האומרים שהניעור כל הלילה לא מברך, ולדעת רבים מהראשונים והרמב"ם ומרן השלחן ערוך ברכות התורה הם מדרבנן. (עין שו"ת יביע אומר חלק ה סימן ו. שו"ת יחיה דעת חלק ג סימן לג. הליכות עולם חלק א עמוד מה)

אימתי עמוד השחר?

זמן עמוד השחר הוא: 4 מיל לפני הנץ החמה, ומיל הוא 18 דקות, אם כן 4 מיל הם: 72 דקות זמניות קודם הנץ. [נץ החמה בערך: 5:40]. כמבואר בסידור רב סעדיה גאון, הראב"ה, הרא"ה, המאירי, התרומת הדשן, מהרי"ו, וכן פסקו מרן השולחן ערוך (סימן תנט ס"ב), הרמ"א (סימן רסא ס"א), הלבוש, הב"ח, הש"ך, אליה רבה, בית דוד, בן איש חי, החזון איש ועוד. ולא כמפורסם באיזה לוחות שעמוד השחר הוא 90 דקות קודם הנץ, שזה נגד דעת מרן והרמ"א. [והמברך ברכות התורה קודם הזמן הזה, הרי הוא מברך ברכות לבטלה לדעת מרן השולחן ערוך, הרמ"א ורוב הפוסקים. ואולם ברכות השחר, רשאי לברך מחצות הלילה [בערך: 12:35]. (שו"ת יחיה דעת חלק ב סימן ת. שיב)]

וגיבור כארי

יתגבר כארי שלא יתנמנם בשעת קריאת שמע ותפילה, ויצא שכרו בהפסדו. ולכן אם הוא עייף מאוד, ינוח מעט לפני התפילה, כדי שיתפלל כהוגן. (שיג)

ותפילתם מהרה באהבה

טוב שהשליח ציבור לא יאריך מדאי בניגונים בתפילה, אך יכלכל דבריו כהוגן להתפלל מילה במילה ומעט יזדרז בפיוטים ובניגונים, כדי שלא יתנמנמו האנשים בתפילה.

מתן תורה מחדש

אמרו חז"ל: "אמר הקב"ה לישראל, בני, היו קוראים פרשת עשרת הדברות בכל שנה ושנה בחג השבועות, ואני מעלה עליכם כאילו אתם עומדים לפני הר סיני ומקבלים את התורה". שבאותו יום של מתן תורה, מתעוררת אותה הארה קדושה של המעמד הנשגב והנורא של אבותינו בהר סיני. ולכן יזהר מאוד בשעת קריאת התורה שלא תחטפנו שינה. (שיג)

עשרת הדברות

אין לעמוד בשעה שמגיע הקורא בתורה לעשרת הדברות, כי הרי אין שום מעלה בפסוקים אלו יותר משאר התורה, וכולם ניתנו מרועה אחד בורא עולם שווה בשווה בהר סיני. ואם יעמוד בשעת קריאתם בתורה, יש לחוש שיאמרו שרק עשרת הדברות ניתנו למשה בסיני ולא שאר התורה חס ושלום, וכבר אמרו חז"ל (סנהדרין צט ע"א): "אפילו אמר כל התורה כולה מן השמים, חוץ מפסוק אחד שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו אמרו, עליו נאמר "כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר", ואין לו חלק לעולם הבא".

כתב הרמב"ם בתשובה (סימן מו): בכל מקום שמנהגם לעמוד בעת קריאת עשרת הדברות, ראוי למונעם מזה, בהיות שמגיע מזה הפסד אמונתנו, שיבואו לחשוב ולהאמין שיש יתרון לעשרת הדברות על שאר התורה, וזה דבר קשה עד מאד, שהאומר אין תורה מן השמים אין לו חלק לעולם הבא. ואין הבדל בין מי שמכחיש את התורה בכללה, לבין המכחיש פסוק אחד מן התורה, וכמבואר בגמרא (סנהדרין צט ע"א), שהאומר כל התורה מן השמים חוץ מפסוק זה שמשה מפי עצמו אמרו, אין לו חלק לעולם הבא. ולכן ראוי לסתום כל הפתחים המביאים לאמונה רעה זו. ולכן ביטלו קריאת עשרת הדברות בכל יום, מפני תרעומת המינים. ומה שטען חכם אחד שאנשי בבל נוהגים לעמוד, אין טענה זו כלום, לפי שאם נראה אנשים בריאים וחולים, לא נחלה אנחנו את הבריאים כדי שיהיו שווים לחולים, אלא נשתדל להבריא את החולים להשוותם לבריאים. ע"כ. (שיד. חזו"ע שבת ב רס)

הנוהגים לעמוד בקריאת התורה בכל השנה, כנהוג אצל חלק מבני אשכנז, בודאי שרשאים להמשיך לעמוד גם בקריאת עשרת הדברות, ואין בזה כל חשש, שהרי ניכר שאינם עומדים דוקא בעשרת הדברות אלא מתחילת הקריאה. (שיד)

"הסר ממך עקשות פה, ולזות שפתים הרחק ממך"

מי שמתפלל בבית הכנסת שעומדים שם בקריאת התורה בעשרת הדברות, ואין

באפשרותו לשנות את מנהגם, יקדים לעמוד בתחילת קריאת הפרשה, או לכל הפחות בתחילת קריאת העלייה של העולה בעשרת הדברות, כדי שלא יהיה יושב בין העומדים, ונראה בעיניהם כאילו מזלזל בקדושת עשרת הדברות.

אמרו חז"ל במסכת דרך ארץ, לא יהיה יושב בין העומדים, ולא עומד בין היושבים, כללו של דבר אל ישנה ממנהג הבריות. ואם כן לכאורה אם כל הציבור עומדים, עליו לעמוד עם כולם, וכל שכן שיש חשש פן יראה כמזלזל בעשרת הדברות חס ושלום. אולם מרן החיד"א כתב בספר טוב עין, מה שאמרו לא ישב בין העומדים, זהו כשאין לו טעם לשנות ממנהגם, אבל כשיש לו טעם, רשאי לשנות. ולפי זה נראה שמאחר שהרמב"ם אומר שאסור לעמוד בעשרת הדברות, אין בזה משום לא ישב בין העומדים, כיון שהעומדים עושים שלא כדין, מפני חסרון ידיעה, והיושב נוהג כדת וכדין. ומכל מקום כיון שבעיני ההמוני יהיה נראה כמזלזל חלילה בקדושת קריאת עשרת הדברות, כי לא רבים יחכמו להבין אמרי קדוש רבנו הרמב"ם ז"ל הנ"ל, וכבר נאמר (משלי ד כד): "הִסֵּר מִמֶּנִּי עֲקָשׁוֹת פֶּה, וְלִזְזוֹת שְׁפָתַי הִרְחַק מִמֶּנִּי". לכך יש להורות למי שיודע מראש שמנהג הקהל שם לעמוד, להקדים לעמוד מתחילת הפרשה, או לפחות מתחילת קריאת עליה זו, שמכיוון שעומד קודם, אינו נראה כעומד לכבוד עשרת הדברות דוקא, ולא יהיה חלילה פתחון פה למינינם. (שו"ת יחזה דעת חלק ו סימן ח)

כבד את אביך – ומורא רבך כמורא שמים

אם אביו או רבו עולים לספר תורה בעליה של עשרת הדברות, יעמוד כדרכו בכל השנה, מאחר וניכר שעומד לכבודם כבר מיד בקומם ממקומם אל ספר התורה קודם שיגיע הקורא לעשרת הדברות. (שיד. חוברת "כיבוד אב ואם בהלכה ובאגדה")

סדר יום שבועות

לאחר התפילה

מכיוון שמעלת הלומד תורה היא למעלה מכל, וכן שכרו של הלומד תורה עצום ונשגב למעלה מכל המצוות, כמו שאמרו בתלמוד ירושלמי: "אפילו כל מצוותיה של תורה, אינן שוות לדבר אחד מן התורה", ועל שכרו נאמר בנביא ישעיה (סד א): "עין לא ראתה אלוהים זולתך, יעשה למחכה לו". ועל אחת כמה וכמה כשאדם זוכה ללמוד בשעה שאין הרבה לומדים. וכל שכן אם הוא מתאמץ ללמוד בשעה שקשה לו, שאמרו חז"ל (אבות פ"ה מ"ב): "לפום צערא אגרא", דהיינו כגודל התאמצותו בלימוד התורה ועשיית המצוות, כן גודל שכרו. ואמרו חז"ל (אבות דרבי נתן פ"ג מ"ו): "טוב לו לאדם לימוד תורה אחד בריוח, ממאה בריוח". ואם לומד בשמחה, כתב בספר ארחות צדיקים ששכרו פי אלף ידות מהלומד שלא בשמחה. ובפרט אם לומד בשבת ויום טוב, שאמרו בתלמוד ירושלמי: "לא ניתנו שבתות וימים טובים לישראל, אלא לעסוק בהם בתורה", נמצא ששכרו פי כמה וכמה. וכתב בספר שיבת ציון (ח"ב רלג): לימוד תורה של

שעה אחת בשבת, שווה מאה שבעים מליון שעות של חול, ומקורו מספר עץ חיים לרבי חיים ויטאל, והרש"ש בספרו נהר שלום, על פי תיקוני הזוהר. ומה שכתב הבן איש חי (שנה ב בהקדמה לפרשת שמות) ששעה אחת בשבת שווה כאלף שעות בחול, אמר לו אביו רבי סלמאן זצ"ל שהוא לאו דוקא ובדרך הפלגה כתב כן, [כמו שאומרים "חמץ אפילו באלף לא בטל", ובאמת שגם ביותר מאלף אינו בטל].

לאור האמור, כמה נאה וכמה יאה המנהג שנהגו בכמה בתי כנסיות, לאחר התפילה להישאר איזה זמן, ולשמוע את החכם דורש בענייני אגדה עם סיפורים מעניינים המושכים את הלב, יחד עם ההלכות הקשורות לחג. ובפרט שמתפללים בנץ החמה והתפילה מסתיימת בשעה מוקדמת מאוד, ובני הבית עדין ישנים, ומה יש למחר כל כך לבית. [ויש גם שרוצים שבני ביתם יקומו מוקדם ויכינו להם מאכלי חלב, ופעמים שהדבר גורם לבני הבית צער לקום כל כך מוקדם בחג]. ועל כל פנים, אם אדם יעשה חשבון על שעה אחת שהוא לומד תורה לאחר התפילה, ויכפיל פי מאה שהוא מתאמץ יותר מהרגיל, ופי אלף שלומד בשמחה, ופי מאה שבעים מליון שעות של חול, וכל שכן כאשר הלימוד בחבורה, שכל אחד נוטל שכר כנגד כל מספר הנמצאים, כיון שהוא מחזק את כל אחד ואחד מהמשתתפים שם. **נמצא ששכרו רב, עצום ונשגב מאוד לאין ערוך ולאין שיעור כלל וכלל.** וברוך ה' כמה וכמה אנשים שהשתתפו בשיעורים לאחר התפילה, כולם פה אחד ענו ואמרו, שהרגישו התעלות רוחנית גדולה ועבר הזמן מהר בלי להרגיש.

ודע, כי אותם אנשים שישארו ללמוד לאחר התפילה, ואחד המרבה ואחד הממעיט [אפילו חצי שעה] ובלבד שיכוין לבו לשמים, לאחר שיגיעו לביתם, אין ספק שתמלא אותם השמחה וירגישו סיפוק רב מאוד, מאחר שכבר חלק נכבד מהיום עבר להם בלימוד תורה, ופיקודי ה' ישרים משמחי לב. אשריהם ואשרי חלקם ומה נעים גורלם, בפרט ביום הקדוש הזה, יום קבלת התורה. וכל המעתיקים את המנהג הזה לאנשי מקומם, זכות הרבים תלויה בהם, ואין חטא בא על ידם. אשריהם בעולם הזה, וטוב להם לעולם הבא. מחלקם יהיה חלקנו.

"פה תאמר לבית יעקב, ותגיד לבני ישראל" (שמות יט ג)

במתן תורה אמר הקב"ה למשה: **"פה תאמר לבית יעקב, ותגיד לבני ישראל"**. יש להתבונן מדוע כפל את הלשון, "תאמר" "ותגיד"? חז"ל למדונו כי אמירה היא לשון רכה, אבל 'תגיד' היא לשון קשה, שיאמר דברים הקשים כגידים. והענין הוא כך, בטבע האדם, ישנם דברים שאין צריך לשכנע אותו לעשותם, ומאליו הוא יעשה, כגון, המהלך בדרך ופתאום צדו עיניו למרחוק שטר של \$100 זרוק על הארץ, מיד הוא רץ, מתכופף, מרים את השטר ומניחו בכיסו כשהוא שש ושמה. האם הוצרך משהו לשכנעו שכדאי לו לקחת את השטר? בודאי שלא, כי הוא מבין את חשיבותו של הכסף, ועל כן הוא עושה זאת בשמחה בלי שום קושי כלל. לעומת זאת הרגיל

למשל לעשן הרבה, ורוצים לשכנעו שיפסיק לעשן, בהחלט זה לא קל, כמה מתאמצים בפיתויים ואיומים, כדי שיואיל בטובו להפסיק לעשן. כן הוא הדבר במצוות התורה, ישנן מצוות שקל לאדם לקיימם ואין צריך לשכנעו, כמצוות עונג שבת - "בשר שמן ומשקה מבושם" (לשון הרמב"ם), באלו די באמירה רכה והוא יקיים, אבל ישנן מצוות שצריכים לשכנעו בדברים הקשים כגידים.

ומאחר שראינו לעיל, מה רב ערכה של שעת לימוד תורה אחת בבוקר של חג השבועות [שעה אחת = 170,000,000 שעות של חול X 100 כי הוא מתאמץ X 1,000 כשלומד בשמחה X כל משתתפי השיעור = אין סוף], צא וחשוב, האם לימוד זה הוא בבחינת "פה תאמר לבית יעקב", שדי באמירה רכה כדי לשכנע את הקהל, או בבחינת "ותגיד לבני ישראל", שצריכים לשכנע בדברים הקשים כגידים...? ודי בזה למבין...

בספר הליכות שלמה (ועמוד שפה) הובא על הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל שהיה רגיל לספר לתלמידיו על הגאון בעל דברי חיים מצאנז זצ"ל, שפעם ביום חג השבועות לאחר סדר הלימוד ותפילת החג, טרם שניגש לסעודת היום, אמר הרב בדרך התעוררות: כל ה"חציו לה" שעסקנו בו עד עתה, הריהו באמת "לכם", שכן כמה לנו הנאה גדולה מעסק התורה והתפילה. ואילו ה"לכם", האכילה והשתיה בשעת הסעודה, עלינו להשגיח שיהיה באמת לה' - לשם שמים. ע"כ. וראה בלשון השל"ה שכתב, דקדקו חז"ל בלשונם לומר "חג השבועות בעיני נמי [צריך גם] לכם", ולא אמרו בעיני "חציו לה' וחציו לכם", אלא הענין הוא, שאף שמצוה לשמוח ולהתענג ולהיות לכם, מכל מקום יהיה ה'לכם' בגדר "נמי" [גם, כלומר בדרך אגב], אך העיקר יהיה לה', כי השמחה של לכם תהיה לשם ה', שמחה רוחנית, כי מתן תורה היא.

כולם ללא יוצא מן הכלל חושקים ומשתוקקים לקבל את התורה

מעשה שהיה עם הגאון רבי יעקב קמיניצקי זצ"ל שהשתתף במסיבה שנערכה לכבוד בר המצוה של נכדו יחד עם בני כיתתו בתלמוד תורה. במהלך המסיבה שאל הרב את התלמידים: כיצד זה שהקב"ה שואל את בני ישראל, האם מוכנים הם לקבל את התורה, וכולם עונים ואומרים כאחד "נעשה ונשמע", מניין ידע כל אחד מהם שגם שאר בני ישראל מעוניינים בתורה וחפצים לקבלה, הרי הם לא התייעצו זה עם זה לפני כן? והלא ראוי היה שיאמר כל אחד על עצמו "אעשה ואשמע" בלשון יחיד, ולא "נעשה ונשמע" בלשון רבים? הרב המתין לתשובה מספקת, ומשלא נענה, הוציא לפתע סוכריה מכיסו, ושאל את התלמידים: האם אתם רוצים את הסוכריה? וכולם יחד ענו ואמרו: "כן, אנחנו רוצים". הרב שציפה לתשובה זו, שאל את התלמידים: מדוע כל אחד מכם אומר: "אנחנו רוצים" ומדבר בשמו ובשם חבריו, וכי שאלתם זה את זה והתייעצתם על כך לפני כן? אלא מה, על סוכריה לא צריך לשאול ולהתייעץ, אין ילד שלא רוצה סוכריה. בדיוק כך הם הדברים לגבי קבלת התורה. התורה אינה מתוקה פחות מסוכריה ולא פחות מהשוקולד השוויצרי המתוק ביותר... ולכן לכל אחד ואחד מבני ישראל לא היה ספק שלא רק הוא אלא כולם ללא יוצא מן הכלל חושקים ומשתוקקים לקבל את התורה...". (בארה של תורה נשא תשע"ח)

מאכלי חלב

הטעם בזה

נהגו לאכול מאכלי חלב בחג השבועות. ומן הטעמים שאמרו בזה, משום שבעשרת הדברות שאמר הקב"ה בהר סיני, התגלו לאבותינו כל חלקי התורה ומצוותיה. ובתוכם כל דיני שחיטה, ניקור החלב, מליחת הבשר מהדם, איסור אכילת בשר בחלב ועוד. נמצא אפוא שכשחזרו לביתם, נוכחו לדעת שכליהם אסורים, כיון שבלועים היו ממאכלות אסורות, ולא יכלו לאכול אלא מאכלי חלב שאינם טעונים בישול. זכר לזה אוכלים גם אנו מאכלי חלב בחג השבועות. גם כי התורה נמשלה לחלב, שנאמר: "דבש וחלב תחת לשונך". (שיח)

הפסק בין חלב לבשר

אכל מאכלי חלב ורוצה לאכול מאכלי בשר, ישטוף את ידיו במים, וישתה מעט משקה, ויאכל מאכל שהוא כחתיכת לחם קטנה, ואז יוכל לאכול מאכלי בשר. והוא הדין אם אכל מאכלי חלב קשים כגבינה צהובה, בורקס וכדומה. ואם יש לו נקבים בשיניים, יקפיד לנקותם היטב. ואולם אחר שתיית חלב לבד, יש מקילים בהדחת הפה במשקה, אך טוב לאכול גם משהו להפסק. ויש מבני אשכנז הנוהגים להמתין חצי שעה בין מאכלי חלב למאכלי בשר. ("כשרות המטבח בהלכה ובאגדה")

מים אמצעים

בין אכילת גבינה לבשר, ישטוף את ידיו, מחמת שיירי הגבינה. אולם אם רואה שידי נקיות, אינו חייב לשטוף את ידיו. (חידושי הרש"ש (חולין קג ע"ב) בשם הפרי חדש. שם)

הפסק בין בשר לחלב

בני ספרד – האוכל בשר או עוף, אין לו לאכול מאכלי חלב עד שיעברו שש שעות מסיום אכילת הבשר ממש, [הגם שנמשכה סעודתו כמה שעות בדברי תורה ושירות ותשבחות לה' יתברך, ובאכילת מיני מתיקה וקינוחים]. אולם במקום צורך שממהר מאוד כמו לשיעור תורה וכדומה, יש להקל לאכול מאכלי חלב אחר חמש שעות וחצי.

בני אשכנז – מנהגים שונים יש בבני אשכנז, בענין ההמתנה בין מאכלי בשר למאכלי חלב, יש שנהגו להמתין שש שעות, כדעת הרמב"ם ומרן השולחן ערוך. ויש נהגו להמתין ארבע שעות. ויש נהגו שלוש שעות, ויש נהגו רק שעה אחת. אולם כבר כתב המהרש"ל [לפני כחמש מאות שנה]: "כל מי שיש בו ריח של תורה, ימתין שש שעות". (הרמ"א יורה דעה סימן פט סעיף א)

שני טעמים להמתנת שש שעות: א. לרמב"ם, שמא נשאר בשר בין השיניים, וכשיאכל מאכלי חלב נמצא שאוכל בשר וחלב יחד. אך לאחר שש שעות, גם אם נשאר בשר, הרי הוא סרוח לגמרי ואין בו טעם כלל. **ב.** לרש"י, כי טבע הבשר למשוך טעם ושמנונית בפה עד שש שעות.

להלכה אנו פוסקים כשני הטעמים, ולכן אדם שאכל רוטב או שומן ללא חתיכות בשר ממש, או שרק לעס בשר בשיניו ולא רצה לאוכלו ופלט אותו, או שיש לו שיניים תותבות ואכל בשר, אף שיוציא את השיניים, עדיין עליו להמתין שש שעות.

ספק שש שעות – אכל בשר והוא מסופק אם עברו שש שעות מסיום אכילתו או לא, רשאי לאכול מאכלי חלב מיד, כיון שאיסור זה הוא מדברי חכמים, וכשיש ספק בדבריהם לא החמירו.

קטן – ילד פחות מגיל מצוות שאכל בשר, מן הדין מותר לו לאכול חלב אחר שעה אחת, ובפרט כשיש צורך בדבר. ומכל מקום יש לחנך את הבנים מגיל 12, ואת הבנות מגיל 11, שלא לאכול מאכלי חלב פחות משש שעות. (ועיין עוד בכל זה בחוברת כשרות המטבח בהלכה ובאגדה)

🔗 סעודת החג

ושמחת בחגך

נאמר בתורה "ושמחת בחגך", ולמדו חז"ל שאין שמחה אלא בבשר ויין. ולכן מצוה לאכול ביום טוב בשר בהמה דוקא, כדי לקיים מצות שמחה. ומכל מקום מי שאינו יכול לאכול בשר בהמה מטעמי בריאות, יכול לקיים מצות שמחה בבשר עוף. (שיט)

סעודת חג חלבית

אותם המקיימים את סעודת החג במאכלים ומשקים חלביים, אפילו מינים ממינים שונים טעימים וחשובים מאוד, יש להבהיר להם שאינם נוהגים כראוי, ועליהם לעשות את הסעודות עצמן בבשר בהמה ועוף כמו בכל שבת וחג. והנכון ביותר, שבבוקר בבואם מבית הכנסת יביאו תחילה מאכלי חלב, ואחר כך בסעודה יביאו בשר בהמה ויין. ובפרט ביום זה שאמרו חז"ל, שצריך להרבות בו בסעודה יותר מכל חג.

במשנה מסכת חולין (פג ע"א) אמרו: בארבעה פרקים בשנה, המוכר בהמה לחברו צריך להודיעו אמה מכרתי לשחוט, בתה מכרתי לשחוט. כלומר, מאחר וציוותה התורה (ויקרא כב כח): "וְשֹׁר אוֹ שֶׁה אֹתוֹ וְאֵת בְּנוֹ לֹא תִשְׁחָטוּ בַּיּוֹם אֶחָד", דהיינו שאסור לשחוט את הפרה ואת בנה העגל באותו יום, לכן בארבעה זמנים בשנה שנוהגים כולם להכין סעודות גדולות ולשחוט בהמות הרבה לצורך החג, אנחנו אומרים שמן הסתם מי שקונה בהמה באחד מהימים האלו, דעתו לשוחטה מיד באותו יום ולא יתעכב איתה למחרת, ולכן צריך מוכר הבהמות להודיע לקונה השני שקנה את אמה או את בנה, שלא ישחט גם הוא היום את הבהמה שקנה, כדי שלא יעבור על איסור "אותו ואת בנו". ואלו הם הארבעה זמנים שצריך המוכר ליידע את הקונים: ערב שמחת תורה. ערב יום טוב ראשון של פסח, ערב חג השבועות, וערב ראש השנה. ומפורש

במשנה שהנוהג היה לשחוט גם בערב חג השבועות בהמות, ולכן הקונה בחמה ביום זה, בוודאי שישחטה היום לכבוד החג. גם בגמרא פסחים (סח ע"ב) אמרו על רב יוסף שהיה מצווה לבני ביתו בחג השבועות, להכין בשר עגל משולש ומשובח, לכבוד יום "מתן תורה". ופירש רש"י, שבזה ששמח במאכל ובמשתה, מראה שנוח ומקובל עליו יום שניתנה בו תורה לישראל. ולעיל (עמוד 92) הבאנו את הרמב"ם שכתב: מצוה לכבד ולענג את הימים טובים, ולתקן תבשיל שמן ביותר ומשקה מבושם, וכל המרבה בהוצאות ובתיקון מאכלים רבים וטובים הרי זה משובח. וכתב עוד (הלכות יום טוב פרק ו הלכה יז): חייב אדם להיות שמח וטוב לב בימים טובים, שנאמר "ושמחת בחגך", ואף על פי שהשמחה האמורה כאן היא קרבן שלמים, יש בכלל אותה שמחה לשמוח הוא ובניו ובניו כל אחד ואחד כראוי לו. כיצד וכו', והאנשים אוכלים בשר ושותים יין, שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין. ע"ש.

וכתב בדרכי תשובה (יורה דעה סימן פט ס"ק יט): והנה שמעתי רבים נוהגים לאכול בחג השבועות סעודה אחת מאכלי חלב, ואין אוכלים בשר כלל ביום הזה. ואין למנהג הזה מקום בדברי הפוסקים, ומלבד המשמעות מהגמרא בחולין הנ"ל שיום עצרת הוא יום טבוח ואכילת בשר אצל כל אדם, הנה לא גרע משאר ימים טובים שמחויב לאכול בשר, וכמו שכתב ביד אפרים, וכן מבואר בגמרא ביצה ו' ע"א. גם הרש"ל כתב: כי פשיטא שאין שמחה אלא בבשר, שהרי שמחת יום טוב היא הסעודה, ולא נקרא סעודה להיות בו לב טוב ושמח בלי אכילת בשר. וזכרתי ימים מקדם ששמעתי מפי אדמו"ר הגאון הקדוש רשכבה"ג מצאנז זצלה"ה בעל דברי חיים שאמר, שצריך לאכול ביום טוב בשר בהמה דוקא. והנה שמעתי שיש שיחכמו ובלילה אוכלים בסעודתם רק מאכלי חלב, ובסעודת שחרית אוכלים רק מאכלי בשר, באמרו שבזה יוצאים ידי חובה לכל הדעות. אמנם גם מנהג זה לא יתכן, שגם בלילה של יום טוב יש חיוב שמחה מהתורה, ולכן גם בלילה מצוה לאכול בשר דוקא. על כן, נכון לפני יותר המנהג שקבלתי מרבותי ומאבותי הקדושים לאכול מאכלי חלב בעצרת תיכף לאחר התפילה בבוקר בעת "קידושא רבה" בלי פת, כדרך סעודת ארעי, ומברכים ברכה אחרונה וממתיינים, ואחר כך אוכלים סעודת שחרית בבשר ויין, ויוצאים בזה לכל הדעות. וזהו המנהג המובחר. ע"כ.

וכתב בשו"ת "אבי בעזרי" (חאו"ח סימן קמה, ובקונטרס אחרון סימן י), ומה שיש טוענים שהיום עושים מגבינות סעודה חשובה אף יותר מבשר, ולכן יש להתיר לעשות סעודות החג בגבינות אלו, אין להתחשב בטענות אלו. וכי יתכן שמישהו יעשה סעודת ליל הסדר במאכלי חלב? הרי בזה יבוז לו ויחשב כמזלזל בכבוד המועד, ואם כן מה גרע חג השבועות מליל הסדר, ולמה לזלזל דוקא בחג השבועות שהפליגו בו חז"ל יותר משאר המועדים? יתירה מזאת, האם יעלה על הדעת שמישהו יערוך סעודת חתונה חלבית, שתהיה חשובה ככל שתהיה, עם גבינות חלומי ופיצות, ופשטידות ואטריות מוקפצות, הלוא חתונה כזו לא תהיה שם לא שמחה ולא דיצה, רק למשל ולשנינה. והרי חג השבועות הוא כעין נישואין עם התורה, כמו שנאמר "תורה ציוה לנו משה מורשה קהילת יעקב", ודרשו חז"ל אל תיקרי מורשה אלא מאורשה, שאנחנו מאורשים לתורה. ועדותי זו נאמנה שכמה אנשים הביעו בפני את צערם על כך שנשותיהם הופכות את החג ל"חג חלבי", והרי הם מרגישים בזה פגיעה בכבוד החג, ורק משום שלום בית הם שותקים, ובאמת יש לחשוש בזה שלא יהיה בכלל המבזה את המועדות חלילה. ע"ש.

על כן, אין לשים לב לכל אותן חברות החלב שהפכו את חג "מתן תורה" לחג "החלב והגבינות", על ידי פרסומי ענק להעשרת ממוניהם וכיסם. והציבור משקיעים את מוחם בדברים בטלים אלו, ואט אט מאבדים את עיקר מטרת החג שהוא ריבוי עסק התורה שבכך שואבים כוחות רוחניים ונעלים לכל השנה כולה.

לשון משובח

יש נוהגים לאכול בשר לשון משובח לכבוד יום זה שניתנה בו תורה, וזכר לזה מהפסוק (שיר השירים ד יא): "דָּבַשׁ וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנְךָ", ויש עוד טעמים לזה. ובפרט שמקיים בזה את דברי הרמב"ם הנ"ל שצריך לתקן תבשיל שמן ביותר.

הכל מודים שבעצרת צריך "לכם", כי יום שניתנה בו תורה הוא

בגמרא מסכת פסחים (סח ע"ב): רבי אליעזר אומר, אין לו לאדם ביום טוב אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה. רבי יהושע אומר, חלקהו, חציו לאכילה ושתייה וחציו לבית המדרש. ואמר רבי יוחנן: ושניהם מקרא אחד דרשו, כתוב אחד אומר: "עצרת לה' אלהיך" [תורה ותפילה], וכתוב אחד אומר: "עצרת תהיה לכם" [אכילה ושתייה]. רבי אליעזר סבר: או כולו לה' או כולו לכם. ורבי יהושע סבר: חלקהו, חציו לה' וחציו לכם. אמר רבי אלעזר: הכל מודים שבעצרת [שבועות], בעינן נמי [צריך גם] "לכם", כיון שיום שניתנה בו תורה הוא. ומספרת הגמרא שהאמורא הקדוש רב יוסף היה אומר בחג השבועות לבניו, שיכינו לו עגל משולש [מיוחד], ונימק: "דאי לאו האי יומא דקא גרים, כמה יוסף איכא בשוקא?", כלומר, אם לא היום הזה - יום מתן תורה שגרם לי להתעלות מכולם, כמה יוסף יש בשוק, ומה ההבדל ביני לבינסו? נמצא שכל ההבדל בינינו, הוא רק בגלל התורה. [ועיין בזה עוד במאמרים לחג השבועות (עמוד 73)]

ובאר הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל: הטעם שבשבועות כולם מודים שצריך בו אכילה ושתייה, פירש רש"י כדי "שישמח בו במאכל ומשתה **להראות** שנוח ומקובל יום זה לישראל שניתנה תורה בו", והיינו אף שלעצמו הוא שמח שמחה פנימית ומתענג בלימוד התורה, אבל כדי **להראות** גם לאחרים שאינם יודעים שהוא מתענג בתורה, חייב הוא לשמוח גם במאכל ומשתה. ועל דרך הרעיון אפשר עוד לומר שמה שהצריכו חז"ל בשבועות אכילה ושתייה, כדי להורות שתורתנו היא תורת חיים, שאין דרכה בפרישות גמורה מחיי העולם הזה, אלא אדרבה היא מדריכה אותנו איך להשתמש בחפצי העולם, ודיני וסדרי האכילה תורה שלימה היא. ורגיל היה בפיו של הרב לשון הגמרא בברכות (מג ע"א): "כיצד סדר הסיבה? אורחים נכנסים ויושבים על גבי ספסלים ועל גבי קתדראות [כסאות מיוחדים כדרך העשירים], עד שיכנסו כולם. הביאו להם מים... בא להם יין... עלו והסבו...". ראו כמה דקדקו חז"ל באורחות החיים עד שגם סדר ההסיבה לסעודה, תורה שלימה היא ודינים ערוכים עם משנה, גמרא ותוספתא, ופסקי הלכה רבים. (ספר "הליכות שלמה" עמוד שפד)

וגילו ברעדה

יש להזהר שלא להמשיך אחר היין יותר מדאי, כדי שלא יגיע לשחוק וקלות ראש חס ושלוש, שאין השחוק והקלות ראש - שמחה, אלא הוללות, ולא נצטוונו על הוללות ושטות, אלא על שמחה שיש בה עבודת היוצר יתברך שמו, שמתוכה נגיע לאהבת ה' יתברך ולהודות לו ולברך בשמו על כל הטוב אשר גמלנו. (הרמב"ם. ש"ט)

עבודת ה' האמיתית במועדים

"ודבר ידוע הוא, שהעבודה השלימה היא עבודת הנפש עם עבודת הגוף. ועבודת הגוף היא להתענג במאכל ומשתה, כמו שכתוב בתורה במצות המועדים: 'וזבחת שלמים ואכלת שם'. ועבודת הנפש היא להודות, לשבח ולזכור נסיו ונפלאותיו. ובשניהם יחד תהיה העבודה שלמה, כמו שאמרו (פסחים סח ע"ב): חלקהו וחציו לה' וחציו לכם. ובאותה שעה, אפילו הדברים הגופניים, שהם המאכל והמשתה והתענוגים האחרים, כולם נעשים רוחניים, והם עבודת ה'. אבל אם חס ושלוש אינו כן, אלא מתכוון להנאת גופו, ואינו עובד לה' יתעלה העבודה הראויה, אינם מועדים ומקראי קודש. ועל זה אמרו חז"ל: 'אלה הם מועדי' - בזמן שאתם עושים המצוות ומקדשים המועדות באסיפת העם בבתי כנסיות, ומהללים ומשבחים לה' ועוסקים בתורה, אז 'אלה הם מועדי', ואם לאו - אינם מועדי אלא מועדיכם. וכמו שהשיב רבי עקיבא לאותו מין ששאל אותו, למה אתם עושים עתה מועדים, והלוא כתיב (ישעיה א יד): 'חודשיכם ומועדיכם שנה נפשי, היו עלי לטורח'? אמר לו: 'חודשיכם ומועדיכם' כתיב. בזמן שאתם מכוונים להנאת גופכם בלבד, הם שנואים, אבל אם אתם מכוונים לעבודתו, אינם שנואים ואינם עלי לטורח, אלא אהובים וחביבים הם לפני". (דרשות רבי יהושע אבן שועיב)

"דבש וחלב תחת לשונך"

יש הנוהגים לאכול מאכלים שמעורב בהם דבש, כיון שנמשלה התורה לדבש, שנאמר (שיר השירים ד יא): "דבש וחלב תחת לשונך". וכן אמר דוד המלך ע"ה (תהלים יט יא): "הנחמדים מזהב ומפז רב, ומתוקים מדבש ונפת צופים". ובמדרש אמר רבי אלעזר: מהו נופת? זה הדבש של הצופים, שיש דבש שהוא נקרא 'נופת צופים' והוא מעולה מכל דבר שבעולם, ואימתי זוכה לזה? בשעה שעוסק בתורה.

"הנחמדים מזהב ומפז רב, ומתוקים מדבש ונפת צופים" (תהלים יט יא)

דוד מלך ישראל אומר כי תורתנו הקדושה, נחמדה מזהב, ומתוקה מדבש. מה כוונתו באמת במשלים אלו?

אם נתבונן נראה, כי ישנה מעלה בזהב שאיננה בדבש, וישנה מעלה בדבש שאיננה בזהב. הנה בזהב יש יתרון, "אהב כסף לא ישבע כסף" (קהלת ה ט) זה דרכו של הממון, ככל שמרבה לעצמו כסף, נפשו מתאוה לעוד. אך בדבש אינו כן, "דבש מצאת אכל דין, פן תשבענו ונקאתו" (משלי כה טז), אכל כפית או שתים של דבש, אינו מסוגל לאכול עוד. לעומת זאת ישנה מעלה בדבש שאין אותה בכסף. האוכל דבש, מיד מרגיש את המתקוה. לא כן בכסף - פועל שעובד למחייתו ובסוף החודש מקבל משכורת, אין הוא נהנה ישירות מהכסף עצמו, אלא בכסף הוא קונה מצרכים וחפצים הנצרכים לו ובהם נהנה. נמצא שההנאה אינה מיידית כטועם הדבש, אלא לאחר זמן.

בתורתנו הקדושה, אומר דוד המלך, ישנן את שתי המעלות - שבזהב ושבדבש. מעלת הדבש - הנה הלומד תורה, אינו צריך להמתין זמן ממושך עד שירגיש את טעמה ומתיקותה של התורה, אלא מיד כשלומד או בא לשיעור תורה הוא נהנה ומרגיש תענוג, כמו שנאמר (תהלים לד ט): "טַעֲמוּ וַיֵּדְאוּ כִּי טוֹב ה'". ומאידך, לא יחשוב אדם שאם למד הרבה, אולי אחר איזה זמן ימאס לו, כמו הדבש שאי אפשר לאכול ממנו הרבה, חס ושלום, אדרבה בזה דומה התורה לזהב ופז - ככל שזוכה ללמוד יותר, נפשו מתאוה לעוד ועוד, וזוכה להרגיש את מתיקות ועריבות התורה, ולהתענג על ה'. וכבר כתב האור החיים הקדוש (דברים כו ח): "**אם היו בני אדם מרגישים במתיקות ועריבות טוב התורה, היו משתגעים ומתלהטים אחריה, ולא יחשב בעיניהם מלא עולם כסף וזהב למאומה, כי התורה כוללת כל הטובות שבעולם**". עכ"ל.

גלידה

מאחר וישנה מחלוקת גדולה בפוסקים האם מברכים על הגלידה בסעודה או לא, על כן הנכון לצאת מן הספק ולברך על דבר אחר כסוכריה או שוקולד, ויפטור את הגלידה. ואם אין לו דבר אחר, עדיף להביא את הגלידה לאחר ברכת המזון, ויברך עליה לכל הדעות. אולם, אם כבר הביאו את הגלידה בסעודה, או שנמצא באולם שמחות והגלידה הובאה לפניו עתה, ואין לו אפשרות לברך על דבר אחר, לא יברך עליה "שהכל", כי "ספק ברכות להקל".

הפוסקים נחלקו האם הגלידה נחשבת כמאכל או כמשקה, כי מאחר ולא לועסים אותה כאוכל אפשר שנחשבת למשקה, והרי על משקה לא מברכים בסעודה. ומאידך יש אומרים שכיון שהטעם שלא מברכים על משקה בסעודה, בגלל שהוא בא לעזור לעיכול המאכל ולכן הוא טפל לפת, אבל גלידה שלא באה למטרה זו אלא לקינוח בלבד, אינה טפלה, ולכן יברך עליה. ומרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל בגיליון שבשו"ת יביע אומר (הנדפס מחדש חלק ה סוף סימן יח הערה 10) הכריע שלא יברך, כי "ספק ברכות להקל". ומכל מקום, אף האומרים לברך על הגלידה בתוך הסעודה, מודים שאם שתה קודם לכן יין, לא יברך על הגלידה, שכיון שהיין פוטר את כל המשקים, הרי שאם הגלידה נחשבת כמשקה, כבר נפטרה בברכת היין. על כן, אם הביאו גלידה בסעודת ליל שבת או בסעודת הבוקר, גם לדעתם לא יברך, שכיון שקידש על היין או טעם ממנו, נפטרה הגלידה מברכתו. (עיין ה"ב ח"ט קצה)

יום המים

מה שיש כמה נערים ריקים ופוחזים, שמבילים את זמנם בהבל וריק, ועושים מעשים משובשים, ושופכים מים על בני אדם, ביום החג הקדוש הזה, יש לבטל את מנהגם הרע שחוטאים ומחטיאים את הרבים בכמה וכמה איסורים, ולבד מאיסור כיבוס וסחיטת הבגדים, הרי הם מביישים את הרבים וגורמים מריבות, ועוד איסורים, וכבר אמרו חז"ל (סנהדרין קז ע"א): המלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. השם יצילנו.

כתב בשו"ת ברכת יהודה (ח"ג סימן כה), בכמה מערי מרוקו היו נוהגים בחג השבועות לזלף מעט טיפות מים איש על רעהו. וכתב בספר היכל הקודש (מלפני 450 שנה), שהטעם לדבר זכר לטל של תחיה שהוריד הקב"ה על ישראל בשעת מתן תורה אחר שפרחה נשמתם, כמבואר בהרחבה לעיל בשער האגדה. ובספר נוהג בחכמה כתב, שהיו נוהגים כן בשעת המנחה כשקוראים את האזהרות, וכל אחד מהקהל היה קורא קטע, ומי שנפל בחלקו לקרוא את הקטע האחרון היו מזלפים עליו טיפות מים, מאחר והתורה נמשלה למים, שנאמר: "הוי כל צמא לכו למים". ולרמוז גם כן על מדת הענווה, שכמו שהמים עוזבים מקום גבוה ויורדים למקום נמוך, כך התורה מתקיימת בנמוכי הרוח ובמי שדעתו שפלה עליו. והביא עוד טעמים לזה כמבואר שם. אך בדורות האחרונים שהתקלקל המנהג ושופכים מים רבים ובאים לידי סחיטה, ומצערם את העוברים ושבים, ורבים נמנעים מלצאת מביתם מחמת זה או שעוקפים את הדרך ונמנעים משמחת יום טוב, ופעמים באים אף לידי מצה ומריבה, בודאי שחובה עלינו לבטל זאת. ובאמת שכבר גדולי עולם לפני כחמישים שנה ויותר, מחו וביטלו את המנהג הרע והקלוקל הזה, כמבואר בשו"ת מים חיים, מגן אבות, נתן דוד, נתיבות המערב ועוד. על כן, מצוה רבה להזהיר את הגדולים על הקטנים, וכל אב ואם ישמרו על בניהם ובנותיהם לבל יהיה חלקם עם נערים כאלו, והיה מחניך קדוש, ונשמרת מכל דבר רע.

[והנה יש שכתבו בשם ספר "שריד ופליט" שמנהג זה לזלף מים בחג השבועות, כתבו רבנו מימון אבי הרמב"ם. אך אין זה מדויק, כי בספר "שריד ופליט" (עמוד 7) כתב כך וזו לשונו:

הקטע שלפנינו, תורגם מלשון ערבי על ידי רבי דוד הסבעוני מעיר סאלי, והוא הוסיף עוד דברים משלו בענייני מנהגים שעליהם מדבר רבנו מימון, ומצאתי לנכון להעתיק כאן את דברי שניהם: כתב רבנו מימון בן רבי יוסף [אבי הרמב"ם] בחיבורו על התפילות בלשון ערבי בפירושו על ענין חנוכה: "אין להקל בשום מנהג ואפילו מנהג קל, ויתחייב כל נכון לו עשות משתה ושמחה ומאכל, לפרסם הנס של חנוכה שעשה השם יתברך עימנו באותם הימים. ופשט המנהג לעשות סופגנין בערבי אלספינג" והם הצפיחיות בדבש, ובתרגום האיסקריטין, והוא מנהג הקדמונים, משום שהם קלויים [מטוגנים] בשמן זכר לברכתו. וכתב רבנו ניסים [גאון] במגילת סתרים, כי כל מנהגי האומה באלו המנהגות כמו זה, והראש בראש השנה, החלב בפורים ובמוצאי פסח, והפולים ביום הושענא רבה. אותם המנהגות אין לנו לבזותם, ומי שהנהיגם זריז ומשתדל הוא, כי הם מעיקרים נעשים, ולא יבזו במנהג האומה. וכבר אמר הנביא עליו השלום (משלי א ח): "ואל תטוש תורת אמן", דת אומתך אל תעזוב. ובקבלות הגאונים ראשי ישיבות נזכרו מנהגים כמו אלה בהנהגותיהם בסיפוריהם, ולא יתבזה דבר ממה שעשו הקדמונים. עד כאן לשונו של רבינו מימון, ומכאן ואילך לשון רבי דוד הסבעוני.

וכאן הוסיף רבי דוד מעצמו עוד מנהגים שנהגו במרוקו, וכתב: ומכלל המנהגים ההם, התפוחים שמשליכים בשבועות מגג בית הכנסת ולוקטים אותם התינוקות וכו', וכן מנהגנו לזלף מים קצתם על קצתם, ואוכלים אטריות, וכן אוכלים מצות בסעודת הבוקר בשבועות. וכן מנהגנו לאכול מעשה קדרה הנעשה מקמח כעין גרעיני האפונים שקוראים לו 'ברכופיס' עם חמאה וחלב לסעודת הבוקר ביום פורים. ועושים לשבת הגדול הריפות מחיטים [חיטים כתושות] וכו'. והרבה מנהגות נהגו ישראל בכל תפוצות גלותם, נהרא נהרא ופשטיה, מקום ומקום ומנהגו, ומשפחה ומשפחה ומנהגה, וקורא אני על כולם "הליכות אלי מלכי בקדש". עכ"ד. ומפורש שמנהג זה של זילוף המים אינו מרבנו מימון, אלא תוספת של רבי דוד הסבעוני. וברור.]

תהילים

דוד המלך ע"ה נולד ונפטר בחג השבועות, ולכן יש נוהגים לקרוא את ספר התהילים בחג השבועות. וישתדלו לקרוא את התהילים בנעימה קדושה מילה במילה, כמו שאמרו במדרש: "בשעה שביקשו עשרה צדיקים לומר את ספר התהילים לפני הקב"ה, אמר להם הקב"ה, כולכם נעימים וחסידיים ומשובחים לומר הַמְנוֹן לפני, אבל רצוני שדוד בן ישי יאמר, למה? כיון שקולו ערב, שנאמר (שמואל ב כג א) על דוד: "ונעים זמירות ישראל, רבי הונא בשם רבי אחא אמר מי מנעים זמירותיהם של ישראל? דוד בן ישי".

וכתב הרב פלא יועץ (ערך תהילים): כל המעלות החשובות שנאמרו על קריאת התהילים, הנה הנם לקרוא אותם כתיקונם, אות באות, תיבה בתיבה, בקול רינה ותודה ובשפל קול התחינה, כי יתן את רוחו אליהם ויבין מה שמוציא בשפתי, שהם תפילות נוראות על אויבי וצרי הנפש, ושבחים ותהילות גדולות לנורא עלילות, ויקרא אותם במתון בלי חסרות ושגיאות, ולא כמנהג כמה בוערים בעם שקוראים אותם במרוצה בחלף וחסור ושגיאות, וחוששני להם מחטאת במקום מצוה, אם יכולים לקרוא אותם כתיקונם, ותהי מרוצתם רעה. ע"כ. וכתב הגאון רבי חיים פלאג'י: טוב מעט בכוונה לקרוא ספר אחד מהתהילים, מהרבות את כל חמשת הספרים בלא כוונה.

פקיחת עין לעיור בזכות אמירת התהילים

מעשה בזקן אחד מעולי טוניס, בשם חלפו גמיש, שהיה מתגורר בירושלים באחת משכונותיה הדרומיות. כשהגיע לגיל 55 בערך, נסתמא בשתי עיניו, וכך נמשך הדבר כחמש עשרה שנה, עד שהגיע לגיל שבעים. נוהג היה האיש לומר כל ימיו מזמורי תהלים מידי יום ביומו, אלא שכל עוד ראה בעיניו לא היה הדבר קשה כלל, משלקה בעיניו קשה עליו העיון בספר, ואפילו אמירת התהילים נעשתה רק לחצאין, כלומר עד היכן שזכרנו הגיע.

והנה בשנת תש"ך, אור ליום שלישי, יום שהוכפל בו כי טוב, באותו לילה חלם חלפו גמיש חלום, ובחלומו והנה דוד המלך עומד לפניו, והוא שואלו על שום מה הוא מדלג על פרקים מסויימים בספר התהילים. נתחלחל חלפו הזקן, והשיב: זקן אני, ועיני כהו מראות, לא אוכל לקרוא מתוך הספר, ולכן נבצר ממני לומר אותם פרקים שאינם שגורים בפי. השיב דוד המלך: אם תקבל עליך לומר מידי יום ביומו גם את הפרקים הללו שפסחת עליהם עד כה, הנני מבטיחך שמאור עיניך יחזור אליך!

באותו לילה ממשי, חלמה גם אחותו של חלפו חלום. זה 22 שנה לא ביקרה אצל אחיה, אולם באותו לילה ממש באה אליה האם שלוש פעמים בחלומה, וציוותה עליה ללכת לראות מה שלום אחיה. למחרת היום נפקחה לפתע אחת משתי עיניו של חלפו, הוא לא האמין למראה עיניו, חייד תחילה אל עצמו, וחשב שאין זה אלא חלום! אך הנס היה למציאות, חלפו החל לראות בעינו השמאלית! באותו בוקר פעמה רוחה של האחות, היא מיהרה לבית אחיה ומצאה את השמחה במעונו, והוא סיפר

לה את דבר החלום, וגם היא סיפרה לו את חלומה ועל כן מיהרה לבוא לבקרו. מאז שאירע נס זה, פיו של חלפו לא פסק מלמלמל את פרקי התהילים כל היום.

הצלת בני הישיבה בזכות התהילים

מסופר על מורנו ורבנו הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל שפעם בשעה שמסר שיעור בישיבה, הלם בידו על הסטנדר ואמר לפתע לתלמידים: "נעצור כאן. קחו לידכם ספרי תהילים והתפללו לבורא העולם שיושיע את עמו ישראל. אני אעלה בינתיים למעלה". ובסיימו את הדברים, היסב גבו אליהם ומיהר לעלות במדרגות. דקה ארוכה ארכה עד אשר התעשתו התלמידים מן ההפתעה, והחלו מזדרזים לקיים את הוראות רבם. עד מהרה הפך המקום לעצרת תפילה המונית. בתוך כך נקלע הגאון רבי יהודה צדקה לאולם, ושאל את התלמידים לפשר מעשיהם. הם הורו לו על מקומו של רבי בן ציון. הרב השתומם ומיהר לעלות, ופליאתו גברה כשגילה את הרב בן ציון כשהוא עומד ומתנועע בדבקות, דומה כי מנסה הוא לקרוע שמים בתפילותיו. הוא המתין רגע קט, ואז הבחין בו רבי בן ציון. "ישמע כבודו", הוא אמר בעיניים לחות מדמע, "חשתי כי צרה גדולה מרחפת על ראשם של מספר בחורים מבני הישיבה. מקווה אני כי חלפה הסכנה, והם ישובו לביתם לשלום". כעבור שעות מספר, שבו הבחורים וסיפרו, כי באותה עת בה הרבו חבריהם בתפילה, הם היו באוטובוס ואחזוהו להבות, ובנס עלה בידם להיחלץ ולשוב בריאים ושלמים אל הוריהם! (דרשות התהלים ו' 49)

העוסקים בתורה, ישקדו על לימודם יותר ויותר, שאין לך מעלה גדולה יותר מאדם העוסק בתורה ממש. ואם בכל זאת מעוניינים בקריאת ספר התהילים, יחלקוהו בין כמה אנשים, כגון לעשרה אנשים שיקראו כל אחד 15 פרקים, כך שלא יגרם להם ביטול תורה חס ושלום. ובכל אופן, אדם שחש עתה כיסופים וחשק לקריאת כל ספר התהילים, ומרגיש בכך חיזוק וקירבה להקב"ה, בודאי שיקרא ואין בזה שום ביטול תורה חס ושלום. [ועיין בזה עוד להלן (עמוד 178)]

והגית בו יומם ולילה

אין ספק שלא הצטוונו בחג השבועות לקיים 'ונהפוך הוא' - ללמוד כל הלילה ולישון כל היום. ובפרט ביום זה שקבלנו בו את התורה, שצריך להרבות בלימוד התורה. וככל שילמד יותר, ישאב כוחות רוחניים יותר למשך השנה הבאה עלינו לטובה. כי ביום זה כל נשמה יהודית זוכה לקבל מחדש את אותה הארה שהיתה לאבות אבותינו במעמד הר סיני. וככל שיכין ויכשיר את עצמו כבית קיבול לקבל את התורה, כך יזכה לקבל כנגד זה שפע רוחני והארת התורה. ואשרי הזוכה לחדש ביום זה חידוש תורה, ואם אינו יודע לחדש, ילמד דברים חדשים שלא למדם עדיין.

וכמובא בזוהר הקדוש במעלת המחדש חידושי תורה (הקדמת הזוהר ד ע"ב): "רבי שמעון בר יוחאי פתח ואמר, ואשים דברי בפיך, כמה יש לו לאדם להשתדל בעסק התורה יומם ולילה, כי הקב"ה מקשיב לקולם של אותם העוסקים בתורה, וכל מלה שמתחדשת בתורה על ידם, עושה רקיע אחד. ובאותה שעה שמתחדש דבר תורה מפיו של האדם, אותו דיבור עולה ומעיד לפני הקב"ה, והקב"ה לוקח את אותו דיבור ומנשק אותו, ומעטר אותו בשבעים עטרות וכו'". "וכמה כבוד על כבוד, ועטרה על עטרה, מעטרים את אביו של אותו אדם המחדש חידושי תורה, ובאותה שעה אומר הקב"ה לפמליא שלו, התאספו לשמוע חידושים בתורה של פלוני בן פלוני, ומנשקים את האב על ראשו בזכות בנו. אשרי חלקם של העוסקים בתורה, ובפרט ביום השבת יותר משאר הימים" (זוהר שלח לד קע"ג סע"ב). ומכל מקום אם אינו יודע לחדש, ילמד דבר חדש שלא ידע אותו, ויעלה לו כאילו חידש. (מחזיק ברכה רצ סק"ה. פלא יועץ חידוש)

אשר על כן, אחר שנח האדם שעתיים שלוש, ואכל את סעודת החג, ישתדל לנצל את שאר היום לעסק התורה. וברוך ה', בתי כנסת רבים מקיימים משעת הצהרים ומעלה חצי יום שכולו תורה, ומביאים חכמים שידרשו זה אחר זה עד הערב בהלכה ובאגדה, אשרי חלקם ומה נעים גורלם. (שכ)

הכנסת ספר תורה

הזוכה להכניס ספר תורה לבית הכנסת בחג השבועות, בשירה ושמחה ברוב עם, [ופשוט שללא כלי נגינה], הריהו כאילו הקריב מנחה חדשה לה', כשם שבבית המקדש היו מקריבים מנחה חדשה בחג השבועות, כמו שכתוב בתורה (ויקרא כג טז, במדבר כח כו). (שכא)

ואמנם יש לדעת, כי מאחר וכיום אין לומדים בספר תורה ממש כפי שהיה מצוי בזמנם, וכל הלימוד הוא בספרים מודפסים, לכך ישנה מעלה טובה וגדולה יותר לאדם שתורם להוצאת חיבור של חכם קדמון שעדיין לא ראה אור, או חיבור שהתחבר על ידי תלמיד חכם ירא שמים, שדבריו התקבלו בחסדי ה' בקרב העם, ויושבים והוגים בהם יומם ולילה, וכל הזכויות שיהיו מהלימוד בחיבורים הללו, נזקפים לזכות התורם, ולזכות הנפטר שתורמו לעילוי נשמתו. (שו"ת יביע אומר ח יורה דעה סימן לו)

ואשרי אדם שקונה מחוברות אלו "בהלכה ובאגדה" ממעשרותיו ומחלק לציבור הרחב כדי לזכותם בידעת ההלכות ובמדרשי חז"ל הנכתבים בשפה קלה ונעימה. ובפרט לזכותם בשמירת השבת, הטהרה, הקדושה והצניעות, שמציל משפחות שלימות מאיסורים ועונשי כריתות חמורים. ובסייעתא דשמיא, בעת כותבי שורות אלו, זכיתי להישאל שאלה הלכתית ממשפחה מערי הדרום, ואמרו לי שמישהו הביא להם חוברת "הטהרה בהלכה ובאגדה" שחילקו בבית הכנסת, וקיבלו על עצמם זה עכשיו, לאחר ארבע שנות נישואין, להתחיל לשמור טהרה. שוב סיפר לי יהודי אשר קנה חוברות "להיות את" - המקוצר, המחולק ללימוד יומי ל-40 יום [העולות שקל אחד בלבד], ובזכות חוברות אלו שחילק, נשים רבות שינו לבושן לצניעות וקדושה, וחלקן אף שברו את המכשיר הטמא ה'איפון' [אותיות 'ניאוף'] עקב הקריאה בחוברת זו. גם סיפרה בחורה מהעיר חולון שקנתה חוברות רבות של "להיות את" - המקוצר, וחילקה לחברותיה אשר הן רווקות שרובן עברו את גיל 35, ובזכות קריאתן של כל הקבוצה במשך 40 יום, רבות מהן התארסו ברוך השם, ועומדות להקים בתים נאמנים בישראל בקרוב בקרוב, תהילות לאל

יתברך. אשרי המבינים במעלת זיכוי הרבים, וקונים בחפץ לב חוברות אלו, לחלק לציבור למען הרבות תורה ודעת, אשריהם בעולם הזה וטוב להם לעולם הבא, מחלקם יהיה חלקנו. ועיין עוד להלן בסוף חוברת זו, וכן בדברי הפתיחה לחוברת "הסעודה בהלכה ובאגדה", במעלת המזכה את הרבים.

מגילת רות

מנהג נכון לקרוא מגילת רות בחג השבועות. ומה טוב ומה נעים אם החכם יבאר אותה לציבור עם מדרשי חז"ל, כמבואר בהרחבה לעיל בשער האגדה. (שכ)

יש מבני אשכנז הנוהגים לקרוא מגילת רות הכתובה על קלף, ומברכים עליה, כמנהג כל ישראל במגילת אסתר בפורים, ומנהג בני ספרד אינו כן. ולכן חזן ספרדי שקורא בבית הכנסת לבני אשכנז, אינו רשאי לברך, אלא אחר יברך והוא יקרא. (שכ)

שאלה: יש להבין, הלוא בחוברת "ארבע תעניות בהלכה ובאגדה" מבואר שמנהג בני אשכנז לקרוא את ההפטרה עם ברכותיה בתעניות ציבור בתפילת מנחה, וספרדי שהוזמן לעליית מפטיר אצל בני אשכנז, רשאי לעלות ולברך את ברכות ההפטרה. ואם כן, מדוע כאן בקריאת מגילת רות, אין הספרדי רשאי לברך בשביל בני אשכנז?

תשובה: יש הבדל בין ברכה שמזכיר בה לשון "וציונו", לבין ברכת שבח שלא מזכיר בה "וציונו". והיינו, במגילת רות, כיון שהספרדי אינו מצווה לברך, אם כן היאך יאמר, אשר קדשנו במצוותיו "וציונו", הרי לא נצטווה, ונמצאת ברכתו לבטלה, על כן אחר יברך והוא רק יקרא. לא כן בברכות הפטרה שהם ברכות שבח לבוא עולם שאומר: "אשר בחר בנביאים טובים וכו'", ואינו מזכיר לשון "וציונו", אין בזה חשש ברכה לבטלה, ולכן רשאי לעלות ולברך. ובפרט לפי מה שכתב בספר תיקון יששכר [לפני כ-500 שנה]: שאפילו לדברי מי שכתב שאין מפטירים בתעניות, מכל מקום מן הדין אין איסור בדבר, וציבור הרוצים להפטיר כדי לעורר את הלבבות לתשובה כדברי הנביאים, הרשות בידם, ועליהם תבוא ברכת טוב, הואיל והימים האלו ימי תענית להתעוררות בתשובה. ע"כ. וכיוצא בזה כתב הרה"ג רבי דוד חיים נכד גאון עוזנו רבנו יוסף חיים בתשובה, שמקודם היה מנהג בגדאד שלא להפטיר במנחה של תשעה באב, אבל מר זקני הגאון רבנו יוסף חיים זצ"ל הנהיג לקרוא הפטרת "שובה ישראל" כמנהג ירושלים. (ח"ע ארבע תעניות קד)

ספר המצוות

טוב ללמוד בספר המצוות לרמב"ם בחג השבועות. ומכל מקום בשיעור הנאמר ברבים, טוב שהרב יבאר לציבור את המושגים הקשורים לתרי"ג מצוות, כמו מה הם מצוות עשה [ברכת המזון, מעקה, מזוזה, וכיסוי הדם], מצוות לא תעשה [גילוח בתער, ואכילת נבלות], לאו שאין בו מעשה [לא תחסום שור בדישו, לא תשנא את אחיך בלבבך, לשון הרע, נקימה ונטירה], לאו הניתק לעשה [גולה ושילוח הקן], מצוות עשה שהזמן גרמא [ציצית, תפילין, שופר וסוכה]. מצוות מדברי חכמים [נטילת ידים, הדלקת נרות שבת, מאה ברכות, מקרא מגילה, נר חנוכה]. שבע מצוות בני נח [אבר מן החי, ברכת

השם, גזל, דיינים (להעמיד דיינים), עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים]. מהו עונש העובר על מצוות התורה או על מצוות מדברי חכמים. מהם עונשי מלקות, ארבע מיתות בית דין, כרת. מהו היקש [לא תאכל חמץ הוקש לשבעת ימים תאכל מצות, כדי לחייב אשה לאכול מצה אפילו שזו מצות עשה שהזמן גרמא. וכן זכור ושמור בדבור אחד נאמרו לחייב נשים בקידוש בשבת]. גזרה שווה [חמשה עשר - חמשה עשר מחג המצות].

עליה לרגל

הן אמת שעיקר מצות עליה לרגל היתה בזמן בית המקדש, שהיו מביאים קרבנות ככתוב בתורה, מכל מקום, גם בזמן הזה מצוה לעלות לירושלים ולכותל המערבי, מפני שקדושתן קיימת לעולם מפני השכינה, שנאמר (מלכים א ט ג): "והיו עיני ולבי שם כל הימים". וכן אמרו במדרש (שיר השירים רבה ב): מעולם לא זזה שכינה מכותל המערבי. וכן כתב הרמב"ם (פ"ו מבית הבחירה ה"ז), שקדושת בית המקדש וירושלים לא בטלה לעולם. ובספר חסידים (סימן תרל) מובא, שרבנו האי גאון היה רגיל לעלות מבבל לירושלים בחג הסוכות מדי שנה בשנה, והיה מקיף את הר הזיתים ביום הושענא רבה שבע פעמים. ובשו"ת התשב"ץ (ח"ג סימן רא) כתב: העידו מגידי אמת, כי עדיין נשאר מהניסים שהיו בירושלים בזמן המקדש, שלא אמר אדם לחברו צר לי המקום, כי בית הכנסת שבירושלים שצריכה למעט אנשי המקום הדירים שם, מתמלאת מפה לפה בעת התקבץ עולי הרגל החוגגים בחג השבועות יותר משלוש מאות איש, וכולם נכנסים ויושבים רווחים, כי עדיין היא בקדושתה. (שו"ת יחיה דעת ח"א סימן כה)

והיה מחניך קדוש

כתב מרן השולחן ערוך (סימן תקכט סעיף ד): חייבים בית דין להעמיד שוטרים בחגים, שיהיו משוטטים ומחפשים בגינות ובפרדסים ועל הנהרות, שלא יתקבצו שם לאכול ולשתות אנשים ונשים, ויבואו לידי עבירה, חס ושלום. וכן יזהירו בדבר זה לכל העם, שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם בשמחה, ולא ימשכו ביין, שמא יבואו לידי עבירה, אלא יהיו כולם קדושים. ע"כ. וכתב המשנה ברורה: ודבר זה יש חיוב תמיד להזהיר עליו ולמחות במי שיש בידו, אלא שבחגים מצוי הקלקול ביותר. ובעונות הרבים נתפרץ קלקול זה בזמנינו באיזה מקומות גם בימות החול, ועוון גדול הוא, ומי שיש בידו למחות, בודאי מחויב למחות. עכ"ד.

על כן, אף שיש מצוה בעליה לכותל המערבי וכן"ל, מכל מקום מאחר והדרך מלאה בעוברי אורח רבים, בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים, בין בליל חג השבועות ובין ביום, יש חשש שההולך לשם כמעט יצא שכרו בהפסדו ויכשל חס ושלום בעוון החמור שנאמר בתורה "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", ושומר נפשו ירחק מזה, וילך בהזדמנות אחרת, ואדרבה ינצל את היום הנפלא הזה ככל היותר לעסק התורה שאין מידה למעלה ממנה, ואשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא.

אסרו חג

היום שאחרי החג נקרא 'אסרו חג', ואסור להתענות או להספיד בו. ונוהגים קצת להרבות בו באכילה ושתייה לכבודו של היום. (הרמ"א סימן תכט סעיף ב)

בגמרא סוכה (מה ע"ב) אמרו: כל העושה איסור לחג באכילה ושתייה, מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, שנאמר (תהלים קיח כז): "אֶסְרוּ חַג בְּעֵבְתִּים עַד קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ". ופירש רש"י (בפירוש השני), שביום שלאחר החג הוא אוגד וקושר את החג באכילה ושתייה, כלומר מכבד אותו באכילה ושתייה, ומראה בזה את החשיבות והקשר שלו עדיין לחג, ולא שחלילה הוא שמח שעבר החג ורק חיכה להתפטר ממנו, אלא הוא שמח וממתין מתי יבוא שוב. וזהו שאומר "אֶסְרוּ חַג" שקושר את החג, "בְּעֵבְתִּים" היינו בבהמות עבות ושמנות. "עַד קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ", מעלה עליו כאילו בנה מזבח והקריב קרבן. ובתלמוד ירושלמי (מסכת עבודה זרה פ"א ה"א) מובא מקור מהנביא נחמיה למעלה של היום הזה, וקראו אותו "בריה דמועדא" [בן המועד], שצריכים לשמוח בו, ולא לצום ולהתוודות בו. (ועיין בבית יוסף סימן תצד סעיף ג) (ועיין עליו "ותתענג בדשן" גליון מס' 48 אות ז)

❧ הלכות יום טוב ❧

👁 תפילות יום טוב

טעה בתפילה

אם טעה ואמר 'אתה חונן' במקום 'אתה בחרתנו', יסיים את הברכה, ויחזור לאתה בחרתנו, אבל אם אמר 'אתה' בלבד, אף אם חשב שהיום חול, ימשיך בחרתנו [כדין הטעה בשבת]. ואם טעה ביום טוב שחל במוצאי שבת, לא יאמר אתה חוננתנו באמצע אתה חונן, כיון שבלאו הכי תיכף יאמר ותודיענו, אלא יסיים אתה חונן, ויחזור לאתה בחרתנו. (חזו"ע שבת ב שעט)

המתפלל ופתאום מצא את עצמו בברכת 'מודים', והסתפק אם אחר 'עלה ויבוא' סיים על הסדר 'והשיאנו', או שהמשיך 'ואתה ברחמיך' [ותחזינה עינינו] - לבני אשכנז כמו בראש חודש וחול המועד, צריך לחזור לומר 'והשיאנו' ולהמשיך משם על הסדר. ואם סיים תפילתו והסתפק כן, חוזר לראש ומתפלל שוב. (חזו"ע פסח רכו. סוכות תנד)

יום טוב שחל בשבת [כגון שחל שבועות ביום שישי, ובחוף לארץ עושים יום טוב שני בשבת שאחריו] - אם טעה בחתימת הברכה, ובמקום לסיים 'מקדש השבת וישראל והזמנים', חתם 'מקדש ישראל והזמנים' בלבד - אינו חוזר, מאחר וכבר הזכיר שבת באמצע הברכה. והוא הדין אם טעה וחתם 'מקדש השבת' בלבד. וכן אם טעה והתפלל תפילת שבת רגילה והזכיר 'עלה ויבוא' ב'רצה', יצא. (פסח רכג)

הלל

קוראים את ההלל בברכה, ואסור להפסיק בדיבור באמצע ההלל. ואולם, הקורא את ההלל ושומע ברכה או חמשה אמנים הראשונים של הקדיש או קדושה או 'ברכו', אפילו סמוך ממש לברכת 'יהללוד', יענה עמהם. (פסח רלט. תנוכה רכד)

י"ג מדות

אין לומר י"ג מדות בפתיחת ההיכל, מפני קדושת המועד והשמחה שבו. (סוכות תלז, תסט)

הלכות חג בחג

משה רבנו תיקן לישראל שיהיו דורשים את הלכות החג בחג. לכך על הגבאים לארגן שיעורים בהלכה מפי מורי הוראות, ולחזק את לבם באמונה בביאת המשיח ובגאולה הקרובה, בעזרת ה'. (מגילה ד ע"א. רנג)

בישול ביום טוב

אוכל נפש

כל המלאכות האסורות בשבת, אסורות ביום טוב, חוץ ממלאכות שהן "אוכל צורך" נפש, כלומר, לצורכו של האדם. ובלבד שיהיו אותן המלאכות מצויות ושוות אצל כל אדם, כבישול, והדלקת הנר כדי להאיר את החשכה. אבל מלאכות המשמשות רק לאנשים מפונקים ומעונגים, אין היתר לעשותן ביום טוב.

הדלקה האש ובישול

אסור להדליק אש חדשה ביום טוב, כמצית וגפרור, אבל מותר להדליק מאש קיימת. לכן יכין מערב יום טוב 'נר נשמה' דלוק, כדי שידליק ממנו. (חזו"ע יו"ט מט)

אף שאסור להדליק אש מגפרור, מכל מקום הגפרור עצמו אינו מוקצה ביום טוב, ומותר להשתמש בו כדי להדליק מאש מצויה. (נא)

כיריים של גז

מותר ביום טוב לפתוח את כפתור הגז ולהבעירו מאש קיימת. ואף כיריים שיש בהם חישיני בטיחות [שיצאו בשנים האחרונות], מותר להשתמש בהם לכתחילה ללא חשש. (כן פסקו מרן הראשל"צ רבנו עובדיה יוסף, הגר"ש וואזנר, הגר"י נויברט זצוק"ל)

כירים שבסיבוב הכפתור דולק המצית, ישימו לב להוציא את התקע מהחשמל

לפני יום טוב, כדי שהדלקת הגז תהיה מאש קיימת ולא מאש חדשה - מהמצית.

חשמל

אין להדליק חשמל ביום טוב, כיון שהוא כמדליק אש חדשה. (נג)

תנור

רשאי להפעיל את התנור מערב החג על שעון שבת, ובחג יתן בורקס, עופות, תפוחי אדמה וכיוצא בהם בתנור שיאפו, והתנור נדלק ונכבה מאליו. (עב)

מילוי הסיר

מותר למלאות את הסיר ביום טוב בבשר או בדגים ולבשלים, אף אם אינו צריך לאכול אלא חתיכה אחת, מפני שתוספת החתיכות מטעימה יותר את התבשיל, ונמצא שהתבשיל כולו נעשה משובח יותר לכבוד יום טוב. (לח)

בישול מיום טוב לחול

אסור לבשל או לעשות כל הכנה שהיא ביום טוב לצורך מוצאי יום טוב שהוא חול, ומכל מקום אם עבר ובישל, לא נאסר התבשיל באכילה. (לח)

בישול לצורך מחלל שבת

אסור לבשל ביום טוב לצורך מחלל שבת בפרהסיא [דהיינו שמחלל שבת בפני עשרה, כגון שמעשן סיגריות ברחוב או נוסע ברכב], ועל כן לא יזמינו אליו ליום טוב, שמא יבשל במיוחד בשבילו. ואם רוצה להזמינו כדי לקרבו לתורה, יבשל את כל התבשילים מערב החג. ואם לא בישל, אזי אגב שמבשל לעצמו, רשאי יהיה להוסיף לחברו, שהרי מותר למלאות הסיר כולו, כי התבשיל משתבח יותר. (לח)

כיבוי האש

אסור לכבות אש ביום טוב, כאשר אין בכיבוי צורך נפש. ולכן, המדליק גפרור להדלקת נר או גז, יניח את הגפרור בעדיניות שיכבה מאליו. (נג)

כיבוי הגז

אסור לכבות את הגז, אולם מותר לכבותו על ידי גורם אחר, כגון שימלא קומקום קטן במים על גדותיו ויניחם על האש שירתה, ויגלשו המים וישפכו על הגז ותכבה האש, ואז יסגור את כפתור הגז. וישים לב לשתות את המים שרתחו, כי אסור לבשל שלא לצורך. (נח) אם יש לו מיחם מים, נמצא אפוא שאינו צריך את המים שמרתיח בקומקום, לכן ישתדל להרתיח ביצה, וימתין שיגלשו המים ויאכל את הביצה.

סגירת בלון הגז

אסור לכבות את הגז על ידי שיסגור את ברז הבלון, שהרי סגירת הברז משפיעה מיד וממעטת את השלהבת של הגז. (נט)

כיבוי גז על ידי כף

מותר לכבות את הגז על ידי שנותן כף מתכת בין חיישן הבטיחות לאש ולאחר כשבוע שניות נכבה הגז, שאינו אלא גורם כבוי. (ילקוט יוסף יום טוב עמוד תמז)

חגז

הנכון להשתמש ב"חגז", שהוא שעון המחובר לגז, ומכוון אותו בחג עצמו למשך הזמן שרוצה שישאר דלוק, ולאחר מכן הוא כבה מאליו.

הנמכת האש

אין להנמיך את הלהבה של הגז שהרי מכבה. ואולם בתבשיל שתחילת בישולו על אש גבוהה ואחר כך אש נמוכה, כאורז וכיוצא, מותר להנמיך את הגז, ואין צריך להדליק אש חדשה נמוכה. (אגרות משה, ישכיל עבדי, קנין תורה ועוד רבים. נח)

צליית בשר ביום טוב

"על האש"

ראשית יש להבהיר שלא ראוי ולא כדאי לצלות בשרים על גבי גחלים ביום טוב, בהיות ודבר זה לוקח זמן רב, ובוודאי שאין זה מן הראוי לבזבז ולשרוף זמן יקר כזה של יום טוב בשביל לאכול בשר "על האש". וזאת לבד ממה שפעמים יכולים להיכשל באיסורים שהם מבלי משים.

מנגל חשמלי

ובכל אופן מי שחשקה נפשו לאכול לכבוד החג דוקא "על האש", רשאי לכתחילה לצלות את הבשר במנגל חשמלי, וכמובן שיפעיל אותו מערב החג על "שעון שבת" שידלק לשעה הרצויה ויכבה מאליו לאחר מכן.

אם שכח להפעיל את המנגל מערב החג על "שעון שבת", מותר לומר לגוי להדליק את המנגל לצורך מצות שמחת החג. (נג)

כיון שהדלקת אש ביום טוב אסורה מדרבנן, ואמירה לגוי איסורה מדרבנן, הרי זה ככל "שבות דשבות במקום מצוה" שהתירו חכמים, כמבואר בשלחן ערוך (סימן שז ס"ה). ועיין בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה" בהסבר נושא זה בהרחבה.

על הגחלים

מפאת שיש אנשים שעדיין נפשם חשקה לצלות את הבשר דוקא על גבי גחלים, ובפרט במשפחות בעלי תשובה חדשים שהורגלו בזה שנים רבות, לכן נכתוב להלן כמה פרטים בזה:

הבערת האש

ברור שהדלקת הגחלים תעשה אך ורק מאש שהיתה מוכנה מלפני יום טוב. ומותר לתת חומר בעירה שיבעיר יותר את הגחלים. וכן מותר לנפנף בקרטון ואפילו בנפנף המיוחד לכך.

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן תקב סעיף א): אין נופחים במפוח ביום טוב על האש אלא בשפופרת. וכתב המשנה ברורה (סק"ז), משום שדומה למלאכת אומן. אבל אין בכלל זה מה שמנפנים על האש בבגד או בכלי העשוי לכך מנוצות, שאין זה דומה כלל למפוח. ע"כ.

העברת גחלים

מותר להזיז את הגחלים כשהן בוערות מצד לצד, לצורך צליית הבשר. ואף אם על ידי כך הם יכבו מעט, הרי זה דבר שאינו מתכוון שמותר, ואף אם היה ברור שיכבו מעט, הרי זה "פסיק רישא דלא איכפת ליה בדרבנן" שמותר. כמבואר מושג זה בהרחבה בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה", עיין שם ותראה נחת.

כיבוי אש גבוהה

אם פתאום עלתה להבה בגחלים, מותר לזלף עליה מעט מים כדי לכבותה.

לעיל כתבנו שמותר להנמיך את הגז אבל לא לכבותו לגמרי, כי לא הותר כיבוי ביום טוב אלא לצורך אוכל נפש, ולכן כשיש צורך להנמיך את הגז כדי שלא יחרד התבשיל, מותר להנמיכו. אבל בגמר הבישול אסור לכבות את הגז, אלא יוציא את הסיר מהאש. אבל כאן שהבשר נמצא על הגחלים ופתאום עלתה להבה ששורפת את הבשר, אין ברירה אלא לזלף מים ולכבותה שלא יחרד הבשר, נמצא שכיבוי זה הוא לצורך אוכל נפש שהותר ביום טוב.

כיבוי הגחלים

לאחר שסיים את השימוש במנגל, אסור לכבות את הגחלים, על כן יניח את המנגל בצד, שחלילה לא יגעו בו ילדים, ולא תגרם שריפה חס ושלום.

כיסוי הגחלים

אם יש רוח בחצרו וחושש שהרוח תבעיר שוב את הגחלים ועלול לגרום לשריפה, יכסה את הגחלים במכסה כלשהו, אך לא לגמרי, ואפילו אם יכבו לאחר זמן.

(עיין דרכי משה ורמ"א סימן תקב סעיף א)

🔥 שאר מלאכות ביום טוב

הנחת נר במים

נר שעוה דלוק, אין להניחו במים כדי שכשיגיע בעוד זמן למים יכבה [שגורם כיבוי מן תורה, שעושה פחם]. אבל מותר להניחו במים כשעדין אינו דלוק, ולאחר מכן ידליקהו מאש אחרת [שאינו אלא כמדליק נר קטן]. (סימן תקיד ס"ג. נז)

עישון

יש אוסרים לעשן סיגריות ביום טוב, כיון שאין זו הנאה השווה לכל אדם. ולהלכה, אדם שאם לא יעשן יגרם לו צער, יש להקל לו. אבל החובבים סיגריות מידי פעם, לא יעשנו. וצריך לדעת כי העישון מזיק מאוד מאוד לבריאותו של האדם, ויש חשש גדול שעובר על "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם". (מוד. ה"ע ב טו)

גלגול סיגריות

מותר לתת טבק עישון בנייר ולגלגל ולהדביק אותו בלחות הפה כדי לעשן ביו"ט. (ה"ע ב טז)

גאון עוזנו ותפארתנו רבנו יוסף חיים בשו"ת רב פעלים כתב בשם הפרי מגדים להתיר בזה, ובאר שם שלא שייך תיקון כלי אלא בדבר שעושהו כלי כדי להשתמש בו לאחר מכן, כמבואר בשלחן ערוך (סימן תקח ס"א) שלא שוברים את החרס ביום טוב ולא חותכים את הנייר כדי לצלות עליהם, וכן לא פוצעים את הקנה כדי לעשותו כמו שפוד לצלות בו. אבל כאן שמביא את הטבק ומניחו בתוך הנייר, וכריכת הנייר [שזה כביכול עשיית הכלין] ושימוש [נתינת הטבק] באים כאחד, הרי זה דומה למה שפסק מרן (סימן תקט ס"ג) שמותר לתפור ביום טוב עופות ולמלאותם בשר וביצים, ואף על פי שעושה אותם כיסים ומתקנם בתפירה אין חשש בזה, שצורך אוכל נפש הוא, והוא הדין כאן שנחשב כאוכל נפש, ולכן מותר לכרוך הטבק בנייר. ובפרט שקשה לעשות כן מערב יום טוב, כיון שכריכת הנייר הנעשית על ידי לחות הפה אינה מתקיימת, וכשמתייבש הרוק היא נפתחת והטבק יוצא, ולכן עושים זאת תיכף שמעשנים. גם הגר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה כתב, בעניין זה שמניחים הטבק בנייר בעיגול, ומדבקים הנייר ברוק, ואמרו שהתירי לעשות כן, הדבר אמת, שאין נופל על זה כלל דין דבר שאפשר לעשותו מערב יום טוב, שזהו רק בדבר שהוא מלאכה קצת, אבל זה אינו מלאכה כלל, ולא דמיון למלאכה, לכן מותר לעשותו ביום טוב אפילו אם אפשר לעשותו מכבר.

בורר

במלאכת בורר ביום טוב, מקילים יותר משבת. למשל: אוכל ופסולת המעורבים, בשבת מותר להוציא ביד רק את **האוכל מהפסולת**, כדי לאכול **לאלתר** [תוך שעה], ולעומת זאת ביום טוב, אם קל יותר להוציא את הפסולת, יוציא את הפסולת, אף שלא לאלתר. (עו)

טוחן

מותר לחתוך ירק דק דק לסלט, אף שלא אוכלו מיד. אבל בשבת רק אם אוכלו מיד. (ועא)

כתב המגיד משנה (הלכות יום טוב פרק ג הלכה טו) בשם הרשב"א, מה שאמרו שלא בורר בנפה ביום טוב, הוא מפני שיש בה בשבת חיוב חטאת, לכן לא רצו להתירה ביום טוב. ומתוך הטעם הזה יצא לו, שכל מה שיש בו בשבת חיוב חטאת כגון בורר שלא לאלתר אלא להניח לבו ביום, אפילו ביום טוב אסור. ואני אומר כבוד הרב במקומו מונח, שאין כל מה שיש בו בשבת חיוב חטאת אסור ביום טוב, שהרי הבורר פסולת מתוך אוכל אפילו ביד חייב חטאת, ואילו ביום טוב מותר, כמו שנתבאר. ולא אסרו נפה וכברה אלא משום שנראה כבורר לימים מרובים. וכן פירש רש"י. וזהו שלא הזכירו כלל ביום טוב בורר לאלתר או לבו ביום, אלא דינו כאופה ומבשל שמותר לבו ביום. ולכן בהלכות [הרי"ף] ובדברי רבנו [הרמב"ם] לא נזכר חילוק זה כלל. ע"כ. והובא גם בבית יוסף (סימן תקי אות ב) בסתם ומשמע שכן דעתו, וכל שכן שכן משמעות הרי"ף והרמב"ם, וכן פסק הרמ"א שם. ועיין ילקוט יוסף (יום טוב עמוד רסז) וצ"ע.

פומפייה – מותר לגרר בפומפייה גזר, תפוח, תפוח אדמה וכיוצא בהם. (עא)

סוחט

אסור לסחוט פירות שיש דרך לסוחטן, כענבים, תפוזים וכיוצא בהם, אבל לימונים מותר לסחוט בכל אופן, ואפילו בשבת. (ס' ש"ס"ו. ועיין בהרחבה בחוברת שבת. עג)

לישה ואפיה

קמח שנופה לפני יום טוב, מותר ללוש ממנו עיסה ביום טוב, לאפות לחם או עוגה. ואם יש בעיסה ק"ג 1 ו-560 גרם קמח, יפריש חלה בברכה, ולא ישרוף את החתיכה אלא במוצאי יום טוב. (ס' סח)

מוקצה ביום טוב

חומרת המוקצה

מוקצה ביום טוב החמירו בו יותר משבת, כדלהלן. והטעם בזה, מכיון שיום טוב קל בעיני האנשים, שהרי מותר להדליק מאש לאש, ומותר לבשל, לכך חששו חכמים שמא יזלזלו בקדושת היום, והחמירו במוקצה יותר משבת. אבל כשחל בשבת, שישנה חומרת שבת, לא הוצרכו להחמיר במוקצה מצד היום טוב עצמו. (כו, כז) ויש מבני אשכנז המקילים בדיני מוקצה ביום טוב כמו בשבת. (סימן תצה סעיף ג)

קליפות הראויות למאכל בהמה כקליפות אבטיח, בננה וכיוצא, הגם שבשבת אינן מוקצה, ביום טוב הן מוקצה ואסור לטלטלן אלא על ידי מגב או סכין וכדומה.

מוקצה לצורך אוכל נפש – מכיון שהתירה התורה מלאכת אוכל נפש ביום טוב, גם חכמים התירו לטלטל מוקצה ביום טוב לצורך אוכל נפש, כגון: אם מונחות אבנים על דברי מאכל, בשבת אסור להוציאן כיון שהן 'מוקצה מחמת גופן', ואסור לטלטלן אפילו לצורך מקומן, אולם ביום טוב, לצורך אוכל נפש, התירו חכמים להוציאן. כמבאר בהרחבה בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה'.

אף על פי שבארנו שאסור להדליק אש חדשה מגפרורים, מכל מקום הגפרורים אינם מוקצה ביום טוב, ומותר להשתמש בהם כדי להדליק מאש מצויה. (נא)

דיני המוקצה ביום טוב שחל בשבת הם ככל דיני מוקצה בשבת, ולא כיום טוב, כיון שבלאו הכי ישנה חומרת שבת, לא הוצרכו חכמים להחמיר כל כך במוקצה מצד היום טוב עצמו. וכמבאר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' הלכות מוקצה. (כז)

קליפות בצלחת ריקה

מותר להניח בצלחת ריקה אפילו קליפות שאינן ראויות למאכל בהמה. אלא שמאחר ובצלחת ישנן עתה קליפות שהן מוקצה, היאך יפנה אותן מהצלחת? ישנן כמה אפשרויות: **א.** ירים את הצלחת מעט מצידה אבל לא לגמרי, וינער את תכולת הצלחת אל המפה, [כגון במפה חד פעמית שזורק אותה]. **ב.** יתן מאכל כל שהוא בצלחת, ואז מותר יהיה להרים את הצלחת לגמרי אגב מאכל ההיתר, ולזרוק את הקליפות לאשפה. **ג.** אם צריך את המקום בשולחן שעליו מונחת הצלחת, מותר להרים את הצלחת ולזרוק את הפסולת לאשפה, אף מבלי לתת מאכל בצלחת. (סימן שח סעיף כז. חזו"ע שבת ג עב, ריא)

יש מבני אשכנז המקילים במוקצה ביום טוב כמו בשבת. (סימן תצה סעיף ג)

רפואה

מי שיש לו מיחוש או כאב, אף על פי שאינו שוכב במיטה אלא הולך כבריא, מותר לו לקחת תרופה או לבלוע כדורים ביום טוב, מה שאין כן בשבת. (כג)

שעון שבת

יום טוב שחל ביום שישי, מותר לכוון את ה'שעון שבת' [שאינו דיגיטלי] ביום טוב לצורך השבת, אימתי ידלק ואימתי יכבה. (נז)

רחיצה ביום טוב

חימום מים

אסור לחמם מים ביום טוב כדי לרחוץ בהם את כל הגוף, כיון שאין זו הנאה השווה לכל נפש [שהרי לא כל אדם רוחץ את כל גופו בכל יום]. אמנם מותר לחמם מים כדי לרחוץ את פניו, ידיו ורגליו בלבד. (סימן תקיא סעיף ב. מא)

דוד שמש

מים שהתחממו מערב יום טוב, לבני ספרד מותר לרחוץ בהם את כל הגוף. וכן

מותר להתרחץ במים שהתחממו בדוד שמש, שלא אסרו חכמים אלא לחמם את המים ביום טוב, אבל כל שהתחממו מערב יום טוב או שהתחממו מאליהם, מותר לרחוץ בהם. (סימן תקיא סעיף ב. מא. חזו"ע שבת ו פז, פח)

אמבטיה. בית מרחץ

ההיתר להתרחץ במים חמים, הוא דוקא באמבטיה פרטית שבבית, אבל במרחץ של רבים [מקוה], אסור לרחוץ אפילו פניו, ידיו ורגליו בחמים. מפני שהיו בלנים רשעים שמחממים מים ביום טוב באיסור, ואומרים שחיממו מערב יום טוב. אבל במים קרים, מותר. (מא)

בני אשכנז

מנהג בני אשכנז להחמיר שלא לרחוץ את כל הגוף כאחד, אפילו במים חמים שהתחממו מערב יום טוב. ואמנם יש להקל לרחוץ אבר אבר לבדו. ועל כל פנים, תינוק, מותר לרחצו במים חמים, ואפילו בשבת. (הרמ"א סימן תקיא סעיף ב ומשנ"ב. מא)

מצטער

מי שהלך בדרך ארוכה בחום רב, והוא מזיע ומצטער מאוד אם לא יתקלח, מותר לו להתקלח במים חמים של דוד שמש, אף לבני אשכנז. (חזו"ע שבת ו פח)

כתבו הרמב"ם ומרן השולחן ערוך (סימן שז ס"ה): אומר ישראל לגוי בשבת להביא לו מים דרך חצר שלא עירבו בה עירובי חצרות, כדי לרחוץ בו את המצטער. וכתב הגאון רבי עקיבא איגר, ומבואר שמצטער מותר לרחוץ אפילו גופו במים חמים שהוחמו מערב שבת, שאיסור רחיצה הוא קל יותר משאר איסורי דרבנן, כיון שהוא רק מכח גזירה, וכמו שכתב הרי"ף. וכן פסקו הרי"ד, דברי יוסף אירגאס, סדרי טהרה, משנה ברורה, דברי יציב, דברי שלום, שמירת שבת כהלכתה ועוד.

סחיטת שיער

הרוחץ שערות ראשו וזקנו, ינגב בנחת שלא יסחטו שערותיו. (שבת ד קנב. שבת ו צ)

כפיים וריקודים ביום טוב

גזירת חכמים

אמרו חז"ל (מסכת ביצה לו ע"ב): אין מטפחים [ביד, להכות כף אל כף] ואין מספקים [להכות כף על ירך] ואין מרקדים [ברגל], גזרה שמא יביא כלי שיר לנגן בהם, ויבוא לתקן אם יארע בהם קלקול. וכן פסקו הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש, וכל הראשונים [חוץ מתוספות, כדלהלן], ומרן השולחן ערוך (סימן שלט ס"ג).

ואמנם הרמ"א [שבני אשכנז קבלו הוראותיו] כתב: "ומה שאנחנו לא מוחים במקילים בזה, משום שמוטב שיהיו שוגגים ולא יהיו מזידים". וכתב הרב משנה ברורה (סימן תרח סק"א) שדוקא כשיודע בוודאי שלא יקבלו ממנו, לא ימחה בהם כדי שלא יעשו בזדון, אבל אם יש ספק שמא יקבלו ממנו, צריך למחות בהם. על כן, הרואה אנשים מבני אשכנז שמקילים בזה, יודיעם שלא נכון לעשות כן. ודברי חכמים בנחת, נשמעים. אך אם אין לו השפעה עליהם, יזהר לעצמו שלא יגרר אחריהם, כמו שכתב מרן הבית יוסף (ויורה דעה סימן קצ"ו): "כשאמרו, מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים, בודאי שבעל נפש צריך לחוש לעצמו".

ומה שכתב הרמ"א לאחר מכן: "ויש מתירים בזמן הזה, כיון שאין אנו בקיאים בעשיית כלי שיר, ואפשר שעל זה נהגו המקילים". כבר כתבו הפוסקים [הש"ד, פרי מגדים, ר' צדוק הכהן מלובלין בספרו לבושי צדקה, תורת חסד מלובלין, עין יצחק אלחנן, ויאמר משה, מחצית השקל ועוד] שגם בדעת הרמ"א אנו פוסקים כדעה הראשונה שהובאה בסתם, וכאן היא הדעה המחמירה שהובאה לעיל קודם דעה זו. ובלאו הכי כבר כתב בספר בני ציון ליכטמן: "דעת התוספות לא הובאה בשום פוסק, ואפילו הרא"ש והמרדכי והאגודה והטור שרגילים תמיד להביא את דעת התוספות, לא הזכירו כאן מדבריהם כלום, ומבואר שלא הסכימו להם. והרמ"א שהביאם צריך עיון רב על דין זה". עכ"ל. ובשו"ת שבט הלוי וואזנר כתב, וזו לשונו: "עלינו לדעת כי דברי התוספות דעת יחיד היא, וכל הראשונים כתבו הטעם שלא מוחים בהם, משום שמוטב שיהיו שוגגים ולא יהיו מזידים, ולדעתם הגזירה קיימת ואסור לעשות כן, אלא שאין בידנו למחות, ואין אנו מצווים למחות כי לא ישמעו לנו. וכן מבואר בדרכי משה, ולדעתו דברי התוספות אינם להלכה". ע"כ. ומעתה, הלא טעם זה שמוטב שיהיו שוגגים ולא מזידים, לא שייך אלא לדלת העם שאינם בני תורה, אבל בני תורה המדקדקים במצוות, בודאי שאם מודיעים להם את ההלכה, הם פורשים ממעשים אלו. ואולם, יש מקילים כשרק הולכים במעגל ולא מגביהים רגליהם. אך הנכון להימנע גם מזה, כי הניסיון מורה שפעמים רבות מתלהבים ואז מגביהים רגליהם ורוקדים כרגיל. (חזו"ע שבת ה רסב, רסח)

כפיים בשינוי

מותר למחוא כפים בשינוי, בגב ידו הימנית על כף ידו השמאלית. (סימן שלט ס"א)

הכאה על שולחן או בקבוק

אסור להכות על שולחן או על בקבוק כדרך הרגילים להכות בשירה (שולחן ערוך ורמ"א שם). ויש להעיר בנחת למקילים בזה מפאת חוסר ידיעה. וכתב הגאון רבי חיים פלאגי שמצוה רבה לבטל מנהגם, וכן כתבו הפרי מגדים, רבנו זלמן, הכף החיים ועוד.

"מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי"

בספר "החפץ חיים חייו ופעלו" (עמוד רפט) כותב: רגיל היה בפיו של החפץ חיים לומר: "מה אהבתי תורתך, כל היום היא שיחתי" - "דבר שהוא חביב ביותר מרבים לשוחח אודותיו. כמו כן, ככל שמשוחחים בתורה, גדלה ומתחזקת אהבת ה'. ולכאורה כיצד מצווה התורה "ואהבת את ה' אלוהיך", בעוד שאהבה היא דבר שברגש, ומשרגש זה

חסר לו לאדם, הרי מן הנמנע הוא שיווצר על פי ציווי? ברם, התשובה לכך ניתנת בפסוק שלאחריו: "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, ושננתם לבניך ודברת במ". כלומר, מתוך דיבור ושינון של תורה מגיעים ממילא לאהבת השם, רגש האהבה מתפתח אז מאליה.

אין כל פלא בדבר, שבמחיצתו של החפץ חיים היו חוגגים את חג קבלת התורה בחדוה ושמחה לאין ערוך. שבועות, המוח והנשמה של כל חגי ישראל, הוחשב כמתאים לחגה של הישיבה [כמו שאמר האמורא הקדוש רב יוסף: "אי לאו האי יומא, כמה יוסף איכא בשוקא" (פסחים סח ע"ב)]. בערב החג היו מסלקים את הספסלים ומסדרים אותם ליד הקירות, ספסל על גבי ספסל והעמודים על גביהם, ומרכזו של אולם הישיבה הגדול נשאר פנוי כדי לאפשר לכל לצהול ללא מפריע. חלל האוויר נתמלא נעימות והדי נגינה שונים. הניגונים, כמנגניהם, עברו מעין תהליך של קיבוץ גלויות. כאן התמזגו מדווי גלות עם פעמי גאולה, כיסופים למשיח ובטחון. הפרוש הקווקזי על דבקותו המזרחית, האוקראיני בצערו ורוחב לבו, הברסלבי על נפתוליו הוואלכיים בהעפלתו למרומים, הרוסי בגילוי לבו הוולגאי וישוב דעתו העקשני, הגרמני ברצינותו ודייקנותו, הפולני בשמחתו החסידית והתפשטות הגשמיות, החב"די בפנימיות-פנימיותו והתפעלותו מהעולמות העליונים, הליטאי בתוגתו, פשטותו וקרירותו, כל הקולות יחד מצאו את ביטויים בקצב של הרמוניה אחת נלבבה וערבה, שהליכה את כולם ורוממתם לעולמות אחרים.

השמחה היתה עד אין לשער. החפץ חיים היה עומד מרחוק ומתבונן ופניו היו נוהרים משמחה. צהלו התלמידים עם ראשי הישיבה והשתעשעו יחד.

ביום טוב אחד, כשהקהל שקוע היה בגילופין, הגביהו בחורים את ראשי הישיבה למעלה. ברם, איש לא ההין לנהוג כך גם כלפי החפץ חיים, מלבד בחור אחד שתפסו והגביהו כלפי מעלה. אך הצדיק בחל בזאת והקפיד מאוד על כך, וכמעט שהתרעם על אותו בחור. כעבור רגע, ניגש החפץ חיים אל הבחור ובפייסו אותו העיר: "הלא תבין לרוחי, אל לו לאדם להרשות שירוממוהו למעלה מכפי שהוא באמת...".

❦ הלכות עירוב תבשילין ❦

מהו עירוב תבשילין?

כשחל יום טוב סמוך לשבת, אסרו חכמים להכין או לבשל ביום טוב בשביל שבת, מפני שנראה כמזלזל בקדושת יום טוב. לכן תקנו חז"ל לעשות 'עירוב תבשילין', אשר בזה מראה שהתחיל את הכנותיו לשבת מלפני יום טוב, וכשמבשל ביום טוב, הוא רק כמשלים ומסיים את הכנותיו. ועל ידי מעשה זה, מותר יהיה לו לבשל מיום טוב לשבת. על כן, כשחל החג ביום שישי, ורוצה לבשל ביום טוב לכבוד שבת, יניח עירוב תבשילין, כפי המבואר להלן. (ורעד)

הפטורים מעירוב תבשילין

כיון שהמטרה בעירוב תבשילין כדי שנוכל לאפות ולבשל מיום טוב לשבת, על כן מי שבישל את כל התבשילים של שבת לפני יום טוב, ורק מניח אותם ביום טוב על הפלאטה כדי שיתחממו לשבת, אינו צריך להניח עירוב תבשילין בשביל הדלקת נרות שמדליק לכבוד שבת. ואם רוצה, יניח בלי ברכה, שספק ברכות להקל. (רע"ז)

בית הארחה

המתארחים בבית הארחה, פטורים מלהניח עירוב תבשילין, כיון שאינם מבשלים לשבת כלום. (רע"ז)

הכנסת אורחים

המתארחים אצל מכריהם, פטורים מלהניח עירוב תבשילין, ויסמכו על עירוב התבשילין של בעל הבית, ורשאים לעזור בהכנות לשבת כבני הבית ממש. (רע"ז)

זמן הנחת העירוב

יניח את העירוב ביום חמישי ערב יום טוב. ואפשר להניחו כבר מליל חמישי [רביעי בלילה], עד שקיעת החמה של יום חמישי. ואם שכח, יניח בבין השמשות בברכה. (שו"ת יחזה דעת חלק ו סימן לא. רפב)

כיצד עושים עירוב תבשילין?

יקח מאכל מבושל או צלי או כבוש, שיש רגילות לאוכלו עם פת, ויוסיף גם "כזית" [27 גרס] מאפה. ובזמנם היו נוהגים לקחת ביצה מבושלת [שהיא מחזיקה מעמד בלי מקרר] ולחם. אולם בזמנינו שהתבשיל נשמר היטב במקרר, הנכון לקחת תבשיל חשוב, כבשר או דג מבושל כדי לייקר את המצוה ולא ביצה. וטוב שבעלת הבית תהיה נוכחת בעת הנחת העירוב, כי עיקר העירוב נעשה בשבילה שהיא עוסקת בצרכי הבית ומבשלת. (רע"ז, רפא, רפז)

הברכה

כשמניח את העירוב, מברך: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו, וציונו על מצות עירוב". ואחר כך יאמר את הנוסח שתקנו חז"ל בלשון ארמית, ואם אינו מבין לשון ארמית, יאמר את הנוסח שבלשון הקודש, כדלהלן:

נוסח העירוב

הנוסח בארמית: "בדין עירובא, יהא שרי לנא לאפויי, ולבשולי, ולאדלוקי שרגא, ולמעבד כל צרכנא מיום טוב לשבת".

הנוסח בלשון הקודש: "בזה העירוב, יהיה מותר לנו לאפות, ולבשל, ולהדליק את הנר, ולעשות כל צרכינו מיום טוב לשבת". (רפד)

זמן ההכנות לשבת

העירוב מתיר לבשל מתחילת יום טוב, דהיינו מליל שישי [חמישי בלילה], ועד סוף היום השישי. וטוב להשתדל שלא לבשל בשעות המאוחרות של יום שישי, אלא כדי שיספיק האוכל להתבשל כל צרכו ביום שישי, כך שאילו יבואו אורחים ביום שישי, יוכלו לאכול מזה. ובכל אופן אם התעכב, רשאי לבשל כל יום השישי. (רעה, רפא)

שאר ההכנות לשבת

מותר לגלול את ספר התורה ביום טוב [יום שישי], לצורך קריאת פרשת השבוע של שבת, שכיון שהניח עירוב תבשילין, הרי זה בכלל מה שאמר בנוסח העירוב "ולעשות כל צרכנו". (שב)

ומטעם זה, מותר גם להדיח את הכלים, ולערוך את השולחן מיום טוב לשבת עם כלי הסעודה של שבת ולסדרו כבכל ערב שבת, וכן כל כיוצא בזה. (שב)

אכילת העירוב

לא יאכל את העירוב לפני שיגמור לבשל לכבוד שבת. וישתדל לאכול את העירוב בסעודת שבת, שמאחר ונעשתה בו מצוה אחת, ראוי שתעשה בו עוד מצוה. (רפב)

שכחה

מי ששכח להניח עירוב תבשילין, עדיין רשאי יהיה לבשל מיום טוב לשבת, כיון שרוב העיר מזה את העירוב שלו לכל בני העיר, ויוצאים בזה ידי חובה. ואפילו אם שכח כמה פעמים בכמה חגים להניח עירוב תבשילין, רשאי יהיה לסמוך על רב העיר, כיון שבזמנינו כוונת הרב לזכות גם לאנשים כאלו ששכחו. (רצא)

פשיעה

אם לא הניח עירוב תבשילין בפשיעה, אינו רשאי לבשל לשבת. ומכל מקום רשאי לבשל לצורך יום טוב הרבה בסיר אחד, אף שמטרתו לשייר לשבת. (רצד)

אבד העירוב

מי שאבד לו העירוב קודם שהספיק לבשל לצורך השבת, יסמוך על עירובו של רב העיר כנ"ל ויבשל. (רצב)

זיכוי הרבים

חכם הרוצה לזכות אדם אחר שאינו יודע לעשות עירוב, יאמר לו את הברכה מילה במילה, והוא יחזור אחריו. ואחר כך יאמר החכם: "בזה העירוב יהיה מותר לפלוני לאפות ולבשל ולהדליק את הנר, ולעשות כל צרכיו מיום טוב לשבת". ואם אותו אדם אינו יודע לברך כלל, רשאי החכם גם לברך במקומו.

וכתב הגאון החיד"א שכך היה המנהג בירושלים ללכת מבית לבית לזכות את שאינם בקיאים לעשות עירוב. וברוך המחזיר עטרה ליושנה. (רצט)

מדיני אבלות בחג

הספד בשלושים יום שקודם החג

מי שמת קרובו קודם שלושים יום הסמוכים לשלוש רגלים [פסח, שבועות, סוכות], לא יספידנו בתוך השלושים יום הסמוכים לחג, לפי שכבר התמעטה המרירות, ואם יספידנו עתה יתעורר אצלו הצער ביותר, ויבוא להספידו גם בחג עצמו. והרמב"ם כתב, כדי שלא יהיה נעצב ולבו כואב מזיכרון הצער, ועליו להסיר דאגה מליבו ולכוון דעתו לשמוח בחג.

על כן, אם מת קרובו עד ד' באייר, לא יספידנו בשבעה או בשלושים, כיון שמזמן ההספד ועד החג, הוא פחות משלושים יום. אבל אם מת בתוך שלושים יום לשבועות, דהיינו מה' באייר והלאה, מותר להספידו, כיון שבלאו הכי המרירות אצלו גדולה, נמצא שאין ההספד מוסיף כל כך בצערו. [ואדרבה, בהספד זה הוא מביע את צערו ואט אט יפוג צערו וילך. לא כן, לאחר שעברו שלושים יום, שצערו כבר התמעט, אם יספיד עתה, ההספד יעורר בו יותר בכי וצער].

אחד עשר חודש – מה שיש נוהגים לערוך אזכרה בסוף י"א חודש, אין להספיד בתוך שלושים יום לחג. אבל האזכרה שעושים בתשלוש השנה – סוף י"ב חודש, מותר להספיד בתוך שלושים יום לחג. למשל: אם מת בכ"ח בסיון, בשנה הבאה כ"ח באייר, שחל י"א חודש, לא יספידוהו. אבל אם מת בכ"ח באייר, בשנה הבאה כ"ח באייר שהוא יום השנה, יספידוהו.

והטעם לזה כתב מרן הבית יוסף: ונראה לי שלא נאמרו דברים אלו אלא למנהגם שהיו מספידים מתיהם באמצע השנה לעורר בכי ומספד ויללה, שאותו עצב וצער אינו נשכח מן הלב עד שלושים יום. אבל מה שנוהגים בזמנינו שבתשלוש השנה מספידים, מותר, שאין זה מעורר זכרון המת, אלא אדרבה דעתם להפסיק עתה את אבלותם. ולפי זה, האזכרה וההספד שיש עושים בסוף י"א חודש, אינו בכלל היתר זה, כיוון שממשיכים את ימי האבל עד סוף י"ב חודש. (חזו"ע אבלות א רצג, רצו)

קרובי הנפטר – אין האיסור להספיד אלא על קרובי המת שחייבים להתאבל עליו, שכיוון שליבם מר עליהם, יש לחשוש שמא יתעוררו לצער. אבל אדם אחר רשאי להספיד, כיון שאינו מתעורר כל כך לצער. (שו"ת שבות יעקב, חכמת אדם, הגאון יעב"ץ. א רצד)

תלמיד חכם שנפטר יש להתיר אף לקרוביו להספיד בשבעה ובשלושים, כי כבוד התורה דוחה את כבוד החג. כן פסקו בשו"ת שבות יעקב ועולת שמואל. ואף שבספר ישועות יעקב החמיר בזה, מכל מקום יש כאן ספק ספיקא, שמא בתלמיד חכם מותר, ושמא כדעת התוספות, הרמב"ן והרשב"א, שכל שמספיד בחינם ללא שכר, מותר בכל אדם. (עין א רצג, רצד)

דברי מוסר והתעוררות

בכל האופנים שאין מספידים בהם, יש לדעת שאם עיקר ההספד הוא בדברי שבח ותהילה במעלת המידות הטובות שהיו גם בנפטר, או בשבח מעלת הקדישים שמעלים את הנפטר ממדרגה למדרגה בגן עדן, יש להתיר להספיד כך, כי הזדמנות נאותה היא להחדיר בלב האבלים יראת שמים טהורה, ולהטות למוסר אזנם בשמירת תורה ומצוות ובחינוך בניהם לתורה. והניסיון הורה שכמה פעמים אחר שהקשיבו לדברים אלו, התחזקו במצוות וגידלו בניהם לתורה. [וכתב רבנו ירוחם, בית האבל נקרא 'בי טעמא', על שם שדורשים שם ונותנים טעם על מה שאירע להם, כדי שיחזרו בתשובה, והאבל ישוב אל ה' וירחמהו, וכן לנחם אותו לדבר על לבו]. (וא רצ)

דרשת שבת כלה

רב עיר או רב קהילה שרגיל לדרוש ב"שבת כלה" [שבת שלפני חג השבועות] ברוב עס, ואירעו אבל, ידרוש כהרגלו, כי רבים צריכים לו ללמדם בהלכות החג והנהגותיו. ועוד, שאם הוא לא ידרוש, הרי זו אבלות בפרהסיא [ברבים] שאסורה בשבת. והוא הדין לתלמיד חכם שרגיל לדרוש ברבים בכל שבת, ואירעו אבל בשבת במשך השנה, ידרוש כהרגלו, כדי שלא תהיה אבלות בפרהסיא. (ב רכו, רכז)

כתב הגאון רבי חיים מודעי, שהיה נוהג בכל שבת להקהיל קהילות וללמד דעת את העם, ואירע לו אבל, ובשבת שבשבעה לא שנה ממנהגו ודרש בפני הציבור כהרגלו. ובספר טהרת המים כתב, אודות תלמיד חכם שהיה דורש ברבים בכל שבת, ונפטרה אחותו בליל שבת, והתירו לו לדרוש ברבים בשבת כמנהגו, ולא אמרו שימנה אחר תחתיו, מאחר שהעם התרגלו אליו, ויש צד של ביטול תורה. ואם לא יבוא לדרוש, הרי זה אבלות בפרהסיא, וכיון שרבים צריכים לו, גדולה זכות הרבים. וגם יש פוסקים המתירים לימוד תורה בשבת אפילו לאבל גמור, וכל שכן לאונן.

תספורת בערב החג לאבל על שאר קרובים

מי שסיים את השבעה [שאר קרובים חוץ מאב ואם] קודם החג, החג מבטל ממנו את דיני השלושים, ומותר לו בערב החג להסתפר. ואפילו אם היום השביעי היה בערב החג, מותר לו להסתפר. והטעם לזה, מכיון שבאבלות, מקצת היום ככולו, נמצא שימי השבעה הסתיימו בערב החג בבוקר, והתחילו דיני השלושים, שעתה הוא מותר ברחיצה ואסור בתספורת וגזיזת ציפורניים, וכיון שהחג מבטל את דיני השלושים, הרי שמותר לו עתה להסתפר ולגזוז ציפורניו לכבוד החג, ובטלו ממנו שאר דיני האבלות לגמרי, כהשתתפות בשמחות וכיוצא בהם. (ג קיז)

למשל: אם נקבר המת בכ"ח באייר, מאחר ויום השביעי נגמר בערב חג השבועות - ה' בסיון, מותר לקרובים [חוץ מהבנים] להסתפר, כי החג מוציאם מדיני השלושים.

גילוח זקן בערב החג על אב ואם

אבל על אביו או אמו, שהגיע החג בתוך השלושים, אינו רשאי להסתפר, בין שיער הראש ובין שיער הזקן. אולם אם יש לו צורך גדול לגלח את זקנו, וכגון שהוא איש

חשוב ונכבד ומתבייש ללכת כך בפני בני אדם, יש להקל לו בגילוח הזקן בלבד בערב החג. (ג קו, קי)

לכאורה היה נראה לצדד להקל בזמן הזה בגילוח הזקן בתוך השלושים, משום שמיד אחר שבוע אחד מתנוולים ומצטערם מאד, כנודע. וכתבו הנודע ביהודה והמהר"ם שיק, במדינות שמגלחים זקנם, תיכף בשנים ושלשה שבועות נמאסים מאוד, והשערות הקצרים הצומחים בזקנם, דומים כקוצים בעיניהם ובעיני כל רואיהם ומתנוול בעיניהם. ובנחל אשכול כתב, שבזמנינו הגערה בזקן בשמונה ימים. ולפי זה אפשר שמועילה גערה אפילו בתוך שלושים. ומכל מקום אין להתיר אלא בערב הרגל. ואל תאמר שאין בכוחנו לבטל תקנתם שלא להתגלח בתוך שלושים, כי באמת בזמן רבותינו בעלי התלמוד והפוסקים לא היו נוהגים בכלל לגלח זקנם, וכיון שנתחדש בזמן הזה לגלח הזקן, אין זה בכלל גזרתם. וכן התיר בשערי תשובה. ועל כל פנים יש כאן ספק ספיקא, שמא גערה בגילוח הזקן מועילה בתוך שלושים, ושמא הלכה כהגאונים ורבנו חננאל ושבולי הלפט, שהרגל מבטל שלושים על אב ואם אפילו בלי גערה וכשאר קרובים. ועל כן, אם הניוול בזקן גורם לו עלבון גדול, הרי זה צורך גדול ואפשר להקל. וכתב בשערי דעה, אין להרעיש הרבה על מי שמורה להתיר במקום צער רב ושעת הדחק, כי לא נמצאה סתירה לזה מהפוסקים הראשונים ולא מהשולחן ערוך. והתוספות כתבו שאם מתבייש ללכת כן בפני בני אדם, אין לך צער גדול מזה. והכל לפי המקום והזמן.

זמן האזכרה לשבעה ולשלושים

מי שמת קרובו לפני החג, אף שהחג מפסיק את השבעה או השלושים [בשאר קרובים חוץ מאב ואם], מכל מקום את האזכרה [הלימוד, הדרשות והסעודה] יערכו בליל השבעה או השלושים ממש, אף שהוא ערב חג או מוצאי החג. (ג קלו)

למשל: מי שנקבר ב-ג' בסיון, אף שהאבלים קמים מהשבעה בערב החג, בכל זאת יערכו את אזכרת השבעה בליל ט' בסיון שהוא ליל השבעה ממש. ולא כאותם המקדימים לערוך את האזכרה בערב החג - ליל ה' בסיון.

כמו כן: מי שנקבר ב-ז' באייר, אף שהקרובים [חוץ מהבנים והבנות] יוצאים מדיני השלושים בערב החג ומותרים בתספורת, בכל זאת יערכו את אזכרת השלושים במוצאי החג - ליל ז' בסיון, שהוא ליל השלושים ממש או למחרת ביום עצמו קודם שקיעת החמה, ולא כאותם המקדימים לערב החג, מחמת אי נוחות וכדומה.

ויש ליידע את הציבור בכל זה, כי לא רבים יחכמו, וכל מחשבתם היאך לעשות את האזכרה בזמן הנוח ביותר לחבריהם ומכריהם לבוא בקלות, ואם יפול ליל השבעה במוצאי שבת או מוצאי חג, יקדימו את האזכרה כמה ימים קודם, ואינם יודעים שלנגד עיניהם צריכה להיות טובת המנוח ועילוי נשמתו.

כתב בשו"ת נחלת שבעה, מה שהחג מבטל את האבלות של השבעה והשלושים, משום שנאמר "ושמחת בחגך", וזהו דווקא בדבר הנוגע לכבוד החיים ושמחתם בחג, מה שאין כן בדבר הנוגע לכבוד המת ועילוי נשמתו, לא שייך ביטול, שעדין הוא בשבעה ובשלושים וזקוק לכפרה הזו ביותר ואין לגזלו. וכתב בשו"ת רב פעלים: צריך למתק הדינים אשר שם כדי לעזור לנשמה,

ועל ידי שהקרובים סובלים הצער של האבלות באלו השלושים יום בתספורת וכו' ובתוספת הקדישים ולימוד תורה שעושים לעילוי נשמת הנפטר, ממתקים את הדינים, ולכן צריך לסגל תורה ומצוות ביותר במשך שלושים יום אלו. ובסיום השלושים יש להרבות יותר בתורה ומצוות לסייע לנשמת הנפטר, כי הכל הולך אחר החיתום. וכן כתבו הט"ז, מהר"ר אהרן שמעון שפירא, הש"ד, ועוד רבים. (ג קלו)

נר נשמה

מנהג חשוב להדליק נר ביום השנה, ויאמר בפיו: הריני מדליק נר זה לעילוי נשמת מר אבי פלוני בן פלונית, שתהיה נפשו צרורה בצרור החיים, או מרת אמי פלונית בת פלונית וכו'. ואף אם חל יום השנה ביום טוב, מותר להדליק נר מאש לאש, וטוב להדליק בבית הכנסת, שנאמר (ישעיה כד טו): "בָּאֲרִים כִּבְדוּ ה'". וכתב מרן הראש"ל זצוק"ל: "וכן פשט המנהג להתיר להדליק נרות נשמה בליל חג השבועות, והמודקדים נזהרים להדליקן סמוך לשולחנות הלומדים, כדי לקרות לאורן". ע"כ. וגדולה מזו עשה מעשה הגאון ממונקטש ושלח שליח מיוחד בליל יום טוב שני של סוכות להדליק נר על קבר מר אביו הגאון בעל דרכי תשובה ז"ל. (ג נד, נז, רז)

הלכות תלמוד תורה

החיוב על כל יהודי

לכל אדם ובכל מצב

כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורים, בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כוחו, אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים, ואפילו בעל אשה ובנים שחייב לפרנסם, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר (יהושע א ח): "לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה". (הרמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה ח)

עד מתי?

ועד אימתי חייב אדם לתלמוד תורה? עד יום מותו, שנאמר (דברים ד ט): "רק השמר לך ושמור נפשך מאוד, פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך". וכל זמן שלא יעסוק בתורה, הוא שוכח. (רמב"ם פרק א הלכה י)

תחילת דינו של אדם

אמרו חז"ל (מסכת סנהדרין ז ע"א): תחילת דינו של אדם לעתיד לבוא, על דברי תורה [על שלא עסק בתורה], שנאמר (משלי יז יד): "פֹּטֵר מִיָּם רֹאשִׁית מְדוֹן". [דהיינו, התורה נמשלה למים שנאמר: "הוי כל צמא לכו למים", ועל שפטר את עצמו מן התורה, הוא ראשית דינו. (רש"י)] וכן כתב הרמב"ם (שם פ"ג ה"ה): "תחילת דינו של אדם על התלמוד, ואחר כך על שאר מעשיו". ועוד אמרו (מסכת שבת לא ע"א): "בשעה שמכניסים את האדם לדין, שואלים אותו: נשאת ונתת באמונה? קבעת עתים לתורה? עסקת בפריה ורביה? ציפית לישועה? פלפלת בחכמה? הבנת דבר מתוך דבר?!"

שלשה באים לדין

שנו חכמים (מסכת יומא לה ע"ב): עני, עשיר ורשע באים לדין. לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר עני הייתי וטרוד בפרנסתי, אומרים לו: וכי עני היית יותר מההלל הזקן?! שאמרו עליו על הלל הזקן שהיה חוטב עצים, ובכל יום היה מרויח טרפעיק אחד [מטבע כמו 10 ₪]. חציו היה נותן לשומר בית המדרש, וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו. פעם אחת בערב שבת לא הרויח, ולא הניחו שומר בית המדרש להיכנס. עלה לגג וישב על פתח הארובה, כדי לשמוע דברי אלוהים חיים מפי רבותיו שמעיה ואבטליון. אמרו, אותו היום ליל שבת היה, ותקופת טבת היתה, וירד עליו שלג מן השמים. כשעלה עמוד השחר, אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי, בכל יום הבית מאיר ולמה היום אפל, שמא יום מעונן הוא? הרימו עיניהם וראו דמות אדם בארובה, עלו ומצאו עליו שלש אמות [מטר וחצי] גובה שלג. פרקו את השלג מעליו, רחצו וסכו אותו, והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו ראוי הוא זה לחלל עליו את השבת.

עשיר שבא לדין אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר עשיר הייתי וטרוד בנכסי, אומרים לו וכי עשיר היית יותר מרבי אלעזר בן חרסום?! אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום, שהניח לו אביו בירושה, אלף עיירות ביבשה, ואלף ספינות בים, ובכל יום ויום היה נוטל נוד של קמח על כתפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה. פעם אחת מצאוהו עבדיו ולא היו מכירים אותו [שהוא בעל הבית שלהם], אמרו לו בא ועבוד עמנו. אמר להם בבקשה מכם תניחו אותי ואלך ללמוד תורה. אמרו לו: חיי רבי אלעזר בן חרסום שאין מניחים אותך. ומימיו לא הלך ולא ראה אותם, אלא ישב ועסק בתורה כל היום וכל הלילה.

רשע שבא לדין אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר נאה הייתי וטרוד ביצרי הרע, אומרים לו: וכי נאה היית יותר מיוסף הצדיק?! אמרו עליו על יוסף הצדיק, בכל יום ויום היתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים. בגדים שלבשה

שחרית, לא לבשה ערבית. בגדים שלבשה ערבית, לא לבשה שחרית. אמרה לו השמע לי, אמר לה: לא. אמרה לו הריני חובשתך בבית האסורים, אמר לה: ה' מתיר אסורים. הריני כופפת קומתך - ה' זוקף כפופים. הריני מסמאת את עיניך - ה' פוקח עיוורים. נתנה לו אלף ככרי כסף, כדי שישמע לה להיות עמה, ולא רצה. נמצא הלל מחייב את העניים, רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים, יוסף הצדיק מחייב את הרשעים.

אין לי שכל

מספר אליהו הנביא: פעם אחת הייתי עובר בדרך, ומצאני אדם אחד והיה מלעיג לי. אמרתי לו: בני, מה אתה משיב לאביך שבשמים ליום המשפט? אמר לי: רבי, יש לי דברים שאני משיב, אומר אני לקב"ה בינה ודעה לא נתנו לי מן השמים! אמרתי לו: בני, מה מלאכתך? אמר לי, צייד אני. אמרתי לו: בני, מי אמר לך שתביא פשתן ותאגוד ממנו רשתות ותשליכהו לים ותעלה דגים מן הים? אמר לי: רבי, בזה בינה ודעה ניתנו בי מן השמים. אמרתי לו: בני, ומה להשליך מצודות ולהעלות דגים מן הים ניתנו בך בינה ודעה, תורה שכתוב בה, "כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו", לא ניתנו בך בינה ודעה? מיד היה מתאנח ומרים קולו ובוכה. אמרתי לו: בני, דע לך כי כל בני אדם שמשיבים כמודך, ממעשי ידיהם יוכיחו אותם (תנא דבי אליהו זוטא יד). וכבר אמר דוד: "תורת ה'... מְחַכֶּמֶת פִּתִּי". שאפילו הפתי שאינו מבין, אם יקבע לו עת ללמוד בתורה, אט אט יפתח שכלו ויבין ויחכם, ויוכל להגיע למעלות נשגבות מאוד מאוד.

"לא נפלאות היא ממך ולא רחקה היא" (דברים ל, יא)

אמרו במדרש (דברים רבה נצבים פרשה ח) מהו באור הפסוק (משלי כד ז): "רֵאמוֹת לְאִוִּיל חֻכְמוֹת, בְּשֹׁעַר לֹא יִפְתָּח פִּיהוּ". האויל הטיפש הזה נכנס לבית הכנסת ורואה אותם עוסקים בתורה, הוא אומר להם, היאך אדם למד תורה תחילה? אומרים לו תחילה קורא בתורה, ואחר כך בנביאים, ואחר כך בכתובים, וכשהוא גומר את המקרא, שונה את התלמוד, ואחר כך בהלכות, ואחר כך באגדות. כיון ששומע כך, אומר בליבו אימתי אני למד כל זאת? וחוזר ויוצא מן השער. וזהו שאומר הפסוק: רֵאמוֹת לְאִוִּיל חֻכְמוֹת - החכמה שהיא התורה, נראית לו כדבר רם וגבוה שלא יוכל להגיע אליו, ולכן בְּשֹׁעַר לֹא יִפְתָּח פִּיהוּ.

אמר רבי ינאי: משל למה הדבר דומה, לכיכר לחם שהיה תלוי באויר, הטיפש אומר מי יוכל להביאו, אבל הפיקח אומר וכי לא אחד תלה אותו? מביא סולם או קנה ומוריד אותו. כך, כל מי שהוא טיפש אומר, אימתי אקרא כל התורה, ומי שהוא פיקח מהו עושה? שונה פרק אחד היום, ופרק אחד למחר, עד שמסיים כל התורה כולה. אמר הקב"ה: לא נפלאות היא, ואם נפלאות היא - ממך [בסיבתך], סימן שאין אתה עסוק בה.

המים שחקו אבנים

אמרו במסכת אבות דרבי נתן (פרק ו'): מה היה תחילתו של רבי עקיבא? בן ארבעים שנה היה ועדין לא שנה [למד] כלום. פעם אחת היה עומד על פי הברא, אמר: מי חקק אבן זו? אמרו לו: המים שתדיר נופלים עליה בכל יום. אמרו לו: "עקיבא, אי אתה קורא (אויב יד יט)": "אֲבָנִים שֶׁחָקוּ מֵיִם"! [שעל ידי המים נשחקו האבנים]. מיד היה רבי עקיבא דן קל וחומר בעצמו, ומה רך [מים] פסל את הקשה [האבן], דברי תורה שקשים כברזל, על אחת כמה וכמה שיחקקו את ליבי שהוא בשר ודם! מיד הלך ללמוד תורה. הלך הוא ובנו וישבו אצל מלמד תינוקות. אמר לו: רבי, למדני תורה. אחז רבי עקיבא בראש הלוח ובנו בראש הלוח. כתב לו אל"ף בי"ת ולמדה. אל"ף עד תי"ו ולמדה. תורת כהנים ולמדה. היה לומד והולך עד שלמד כל התורה כולה [תורה שבכתב]. הלך וישב לפני רבי אליעזר ולפני רבי יהושע, אמר להם: רבותי, פתחו לי טעם משנה [תלמדו אותי את המשניות]. כיון שלמדוהו משנה אחת, הלך וישב לו בינו לבין עצמו, אמר אל"ף זו למה נכתבה? בי"ת זו למה נכתבה? דבר זה למה נאמר? חזר ושאלם והעמידם בדברים. [כלומר, התחיל רבי עקיבא להתעמק ולהתבונן היטב היטב בדברים, והוקשו לו הרבה שאלות, למה אמרה תורה א' זו, ב' זו, הרי לכאורה היא מיותרת? וכיצא באלו השאלות, ולא תמיד ידעו רבותיו לענות לו, והעמידם בדברים. השווה מסכת מגילה (כח ע"א)].

רבי שמעון בן אלעזר אומר: אמשול לך משל למה הדבר דומה, לסתת שהיה מסתת בהרים. פעם אחת נטל קרדומו בידו והלך וישב על ההר, והיה מכה ממנו צרורות דקות, באו בני אדם ואמרו לו מה אתה עושה? אמר להם הרי אני עוקרו ומטילו בתוך הירדן. אמרו לו אי אתה יכול לעקור את כל ההר. היה מסתת והולך עד שהגיע אצל סלע גדול, נכנס תחתיו, סתרו ועקרו והטילו אל הירדן, ואמר לו אין זה מקומך אלא מקום זה. כך עשה רבי עקיבא לרבי אליעזר ורבי יהושע. אמר לו רבי טרפון: עקיבא, עליך הכתוב אומר (אויב כח יא): "מִבְּכִי נִהְרֹת חִבְשׁ, וְתַעֲלָמָה יֵצֵא אוֹר", דברים המסותרים מבני אדם הוציאם רבי עקיבא לאורה. ע"כ. שעל ידי שהיה שואל ומתבונן היטב בכל דבר ודבר לעומקו, הצליח להשיג ולגלות מה שאחרים לא זכו.

טרוד בעסקים

גדולי חכמי ישראל היו מהם חוטבי עצים, ומהם שואבי מים, ואף על פי כן היו עוסקים בתורה ביום ובלילה (רמב"ם פ"א ה"ט). על כן, גם איש הטרוד במלאכתו ועסקיו, חייב לקבוע לו עיתים ללמוד תורה. ואמרו במדרש, יתרו נקרא שמו 'חובב', על שם שחיבב את התורה, שכאשר בא לארץ ישראל נתנו לו דושנה [אדמה מדושנת ומשובחת] של יריחו, אמר: כל עצמי לא באתי אלא ללמוד תורה, אם עכשיו אני זורע וקוצר, אימתי אני לומד תורה?!

הרחמן הוא יחיינו ויזכנו ויקרבנו לימות המשיח ולחיי העולם הבא

מעשה בעגלון שהיה טורח קשות לפרנסתו, ובכל יום היה מביא עמו פירות וירקות מהכפר הסמוך לעיר ומוכרם. יום אחד כשיצא לעבודתו, החלו לרדת שלגים, הדרך

השתבשה ונתקעה העגלה כשהוא באמצע הדרך. כל מאמציו לחלץ את העגלה עלו בתוהו. בינתיים הגיע הלילה, בצר לו עזב את העגלה וחיפש מחסה ללון. והנה מרחוק ראה אור, היה זה בית שבו הרב עסק בתורה, קבלו הרב במאור פנים, הושיבו ליד התנור, והגיש לו מאכל ומשקה לחמם את גופו. לאחר שאכל ושתה והשיב את נפשו, פנה אל הרב בשאלה: כבוד הרב, עמל אני בזיעת אפי, מתייגע ומתייסר בקור ובחום, בגשם ובשלג – עולם הזה אין לי, איני נהנה ממנו כלל, אמור נא לי כבוד הרב, האם לפחות עולם הבא יהיה לי? אמר לו הרב: ישמעו אזניך מה שפיך מדבר, והלוא דברים קל וחומר, אם עולם הזה, שאתה עמל עליו כל כך להשיגו, אתה אומר שאין לך – עולם הבא, שאינך עמל עליו, מאין יהיה לך? רק אם תעמול בתורה ובמצוות, תוכל לצפות לשכר לעולם הבא. (חזון עובדיה פסח בשם קול יהודה)

לימוד תורה מעוני

אמרו חכמים (מסכת אבות פ"ד מ"ט): "כל המקיים את התורה מעוני, סופו לקיימה מעושר. וכל המבטל את התורה מעושר, סופו לבטלה מעוני". על כן, מי שמצבו דחוק ובכל זאת מתאמץ ושוקד על התורה, ומסתפק במועט, סופו שיזכה ללמוד מתוך הרחבה. [וכמו שראינו אצל מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל שהיה מסתפק במועט שבמועט, וכשהתחנן אפילו כלי מטבח חסרו להם, ובמקום ארון היו תולים שקיות על מסמרים בקיר, ובכל זאת לא בטל מלימודו והמשיך לשקוד על התורה יומם ולילה בעידודה של רעייתו הרבנית מרגלית ע"ה. זכה ברוך ה' ברבות השנים לקיים את התורה מעושר]. לעומת זאת אדם שהתברך בהרווחה כלכלית, ובכל זאת הוא טרוד עוד ועוד בצבירת ממון, ובתוספת שעות עבודה, ומתבטל מלימודו לשם כך, סופו שיגיע למצב דחוק שיצטרך לעמול קשות לפרנסתו, ולא יהיה לו פנאי ללימוד. (הרמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה יג)

ועיין במדרש שיר השירים רבה על הפסוק "האלף לך שלמה, ומאתיים לנוטרים את פרי", רבי חייא אמר: העושה בצער נוטל אלף, שלא בצער נוטל מאתים בשכרו. ממי אתה למד, משבט יששכר ומשבט נפתלי. שבט נפתלי על ידי שהיו עוסקים ולומדים תורה בצער, נטלו שכר אלף, שנאמר (דברי הימים א יב לה): "ומנפתלי שרים אלף", אבל שבט יששכר על ידי שהיו לומדים תורה שלא בצער, שהרי זבולון היה דואג לכל מחסורם, נטלו שכר מאתים, שנאמר (שם לג): "ראשיהם מאתים".

רבי עקיבא למד תורה מעוני, סופה שקיימה מעושר

אמרו על רבי עקיבא, בכל יום ויום היה מביא חבילה של עצים, חציה מוכר ומתפרנס וחציה משתמש בה. עמדו עליו שכניו ואמרו לו: עקיבא, אבדתנו בעשן, מכור אותן לנו, וטול שמן בדמיהם ושנה [ותלמד תורה] לאור הנר. אמר להם: הרבה סיפוקים [שימושים] אני מסתפק בעצים אלו, אחד שאני שונה בהן, ואחד שאני מתחמם כנגדם, ואחד שאני ישן בהם. עתיד רבי עקיבא לחייב את כל העניים בדין, שאם אומרים להם מפני מה לא למדתם תורה? והם אומרים מפני שעניים היינו.

אומרים להם: והלא רבי עקיבא עני ביותר ומדולדל היה. ואם אומרים מפני טפנו וילדינו, אומרים להם: והלא רבי עקיבא היו לו בנים ובנות. בן ארבעים שנה הלך ללמוד תורה, לסוף שלש עשרה שנה לימד תורה ברבים. אמרו: לא נפטר מן העולם עד שהיו לו שולחנות של כסף ושל זהב, ועד שעלה למיטתו בסולמות של זהב. והיתה אשתו יוצאה בקרדוטין ובעיר של זהב [עטרה של זהב לראשה, וירושלים של זהב מצוירת עליה]. אמרו לו תלמידיו: רבנו ביישתנו ממה שעשית לה. אמר להם: הרבה צער הצטערה עמי בתורה. (מסכת אבות דרבי נתן פרק ו')

כך היא דרכה של תורה

אמרו חז"ל במסכת אבות (פרק ו' משנה ד'): "כך היא דרכה של תורה: פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל. ואם אתה עושה כן, אשריד וטוב לך, אשריד בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא". ויש להבין, וכי רק כך קונים תורה? הלא אם בורא עולם נתן לאדם שפע ומזון טוב, ויש ביכולתו לאכול כל יום יותר מפת במלח, ויותר ממים במשורה, וכן יש ביכולתו לישון על מטה טובה ולא על הארץ, האם במצב כזה אינו יכול לזכות לדרכה של תורה? האם כך הם פני הדברים שכדי לזכות לדרכה של תורה, יצטרך האדם שלא לאכול כל יום אלא רק פת במלח, ומים לפי מדה, ולישון על הארץ?

בודאי שאין זו כוונת המשנה, כי אדם שנתן לו בורא עולם שפע טובה וברכה, אדרבה ישתמש בהם כדי ללמוד תורה יותר ויותר, ויכוון שאוכל טוב וישן טוב כדי לעשות רצון ה' בחשק ובשמחה. אך נקודת המוצא כאן היא: האם גם במצב שבורא עולם לא היה נותן לך את כל השפע הזה, גם אז היית נשאר לעסוק בתורה? או שאז כבר היית עוזב את התורה ויוצא למסחר ולעסקים, כי חסרות לך ההנאות הללו? זו נקודת המבחן של האדם! אם עתה הוא עוסק בתורה רק בגלל שיש לו את כל משאלות לבו ואת כל צרכיו, אבל אם יגיע יום שלא יושלמו לו כל צרכיו והנאותיו, הוא לא ימשיך לעסוק בתורה - הוא לא יזכה לתורה בדרך זו. אבל אם עתה הוא עוסק בתורה, ובדעתו כי גם אם יגיע לקשיי פרנסה ולא יוכל לחיות כהרגליו, עדיין הוא יעסוק בתורה ולא יעזבה, כך באמת בדרך זו יוכל לזכות לתורה.

נקודה זו מדויקת בלשון התנא שכתב לשון עתיד ולא לשון הווה: פת במלח 'תאכל', ומים במשורה 'תשתה', ועל הארץ 'תישן', ולא אמר פת במלח 'אתה אוכל', ומים במשורה 'אתה שותה', ועל הארץ 'אתה ישן', ואילו בתורה כתב: "ובתורה אתה עמל", ללמדך שלא מן ההכרח שעכשיו בפועל צריך אתה לאכול כך ולישון כך, אלא אף שכרגע חננד ה' בשפע טוב, אל תחשוב שרק במצב הזה אתה עוסק בתורה, אלא גם אם חס ושלים יגיע יום ולא יהיה לך שפע כמו שיש לך עכשיו, גם אז תשב ותעסוק בתורה כמו במצב העכשווי. כך באמת בהבנה אמיתית כזו ובדרך זו, אפשר לזכות לדרכה של תורה.

לימוד תורה ופרנסה

יתן אל לבו תמיד שעיקר בריאת העולם ובריאת האדם, הינה לשם עסק התורה וקיום מצוותיה, ולכן לא יעשה מלאכתו עיקר ותורתו עראי, אלא יעסוק לצורך פרנסתו כפי מה שמוכרח וצריך, ושאר זמנו יעסוק בתורה, ויבטח בה' שהוא זון ומפרנס כל חי, שימציא לו פרנסתו כראוי. ואולם, כל זה במי שאינו יכול לעסוק בתורה כל היום, ונאלץ לעסוק בצרכי פרנסתו, אבל מי שיכול לעסוק בתורה כל היום, אף על פי שמחמת כך יצטרך להתפרנס ממשכורת מועטה מנדיבי עם תומכי תורה כמו שמצוי בכוללים, עליו לעשות כן, ואשריו ואשרי חלקו שמקדיש חייו ללימוד התורה, ומעלתו גדולה עשרת מונים ממי שעוסק כמה שעות ביום בעבודה כדי להתפרנס בריווח, ובפרט בזמנינו שהתמעטו הלבבות ואי אפשר ליכות בכתרה של תורה ולהיות תלמיד חכם ומורה הוראות בישראל, אם לא יעסוק בתורה יומם ולילה. וכבר הבטיחו חז"ל (אבות ד טו): "כל המקיים את התורה מעוני, סופו לקיימה מעושר". ונאמר (איוב ח ז): "וְהָיָה רֵאשִׁיתָךְ מִצֶּעֶר וְאַחֲרִיתָךְ יִשְׁגָּה מֵאֵד". והבוטח בה' חסד יסובבנו. (ש"ת יביע אומר ח"ז יו"ד סי' יז)

והנה כתב הרמב"ם (פ"ג מהלכות תלמוד תורה ה"ז): כל המשים לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה, ויתפרנס מן הצדקה, הרי זה מחלל את השם ומבזה את התורה, ונוטל חייו מן העולם הבא, לפי שאסור ליהנות בעולם הזה מדברי תורה, וכבר אמרו חכמים, אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון. וכן ציוו ואמרו, אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם. ע"כ. אולם כבר האריך בזה הרשב"ץ, וזה תוכן דבריו: חובה היא על ישראל לפרנס בדרך כבוד לחכמיהם ולדייניהם אשר תורתם אומנותם, ושורש דבר זה נלמד ממה שאמרה תורה, "והכהן הגדול מאחיו", ודרשו חז"ל (ויומא יח ע"א) שיהיה גדול מאחיו בנוי, בכה, בחכמה ובעושר, ואם אין לו, גדלו משל אחיו, שאם אין לו עושר, מעשירים אותו. ואמרו בתוספתא: מעשה בפנחס הַסֵּתֶת שֶׁנִּמְנֶה אחיו למנותו כהן גדול, הלכו ומצאוהו חוצב אבנים בהר, ומילאו לו אותו מחצב דינרי זהב. וכן הדין לתלמיד חכם שיתנו לו ממון להתעשר בו, ואין גנאי בדבר. וכן מבואר בחולין (קלד ע"ב) שהשור בעלי התלמוד דין תלמיד חכם שחייבים ישראל להעשירו, לדין כהן גדול, וכן מדת הדין שהרי הוא קודם לכהן גדול לכל דבר להחיותו וכו', כמו שאמרו (והריות יג ע"א), "יקרה היא מפנינים", מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים. וכן בתענית (כא ע"א) אמרו מלך רבי יוחנן, פירוש שעשאוהו ראש ישיבה, ופירש רש"י: ומי שהוא ראש ישיבה היו נותנים לו ממון הרבה, כמו בכהן גדול, גדלו משל אחיו. ובהריות (י ע"א) אמרו על רבי אלעזר חסמא ורבי יוחנן בן גודגדא שהיו עניים ולא היה להם פת לאכול, ונתן רבן גמליאל דעתו למנותם ולהושיבם בראש, כדי שיגדלו ישראל בעושר ובפרנסה. ובסוטה (מ ע"א) אמרו שרבי אבהו היה עשיר גדול ונכבד מאד בבית המלכות ורצו למנותו לראש ישיבה, אך כשראה את רבי אבא שהוא עני, ונוגשים בו בעלי חובות, ציוו להושיבו בראש ויגדלוהו משלהם בעושר. ובגיטין (ס ע"ב) אמרו שהיתה תיבה בבית המדרש שמקבצים בה תרומות של מעות לחלק לתלמידים לפרנסתם. גם במדרש תנחומא הובא מעשה בתלמיד חכם אחד שהיה באניה, ועמדו עליהם לסטים ושללו, ולא היה להם לחם לאכול, כשהגיעו ליבשה נכנס אותו תלמיד חכם לבית המדרש ודרש, וכשראו בני המדינה שחכמתו גדולה, נהגו בו כבוד גדול ופסקו לו ממון כראוי עד שהתעשר. נמצא שמנהג קדום הוא מימות התנאים והאמוראים עד עתה להחזיק בתלמידי חכמים. וכן מצינו בימות הגאונים שהיתה

אצלם קופה מיוחדת לפרנסת הישיבות, וכל קהילה היתה תורמת ממון קצוב לראשי הישיבות ותלמידיהם. וכתב עוד על דברי הרמב"ם הנ"ל, שהפריז על מידותיו בזה, והטעה כמה גאונים ורבנים אשר היו לפניו ובזמנו, ואם הוא ז"ל המזל עזרו וזכה להיות קרוב למלכות ונכבד בדורו להיותו גדול ברפואה ובחכמה ולא נצרך לקבל פרס מהקהילה, מה יעשו הרבנים והחכמים אשר לא זכו לבוא לידי מדה זו, האם חס ושלום ימותו ברעב או יפרקו עול התורה מעל צווארם להתבזות במלאכה אצל עמי הארץ, אין זאת כוונת התורה והתלמוד. עכת"ד הרשב"ץ. וכל דבריו נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת.

גם מרן הכסף משנה האריך להוכיח מהש"ס שהחכמים ותלמידיהם היו מתפרנסים מתרומות הציבור, וכן אמרו בסוטה וכו' ע"א, שרבי יוחנן היה מתפרנס על ידי הנשיא, כדי שיוכל לעסוק בתורה. וכן ראינו שכל חכמי ישראל קודם זמן הרמב"ם ואחריו היו נוהגים ליטול שכרם מן הציבור. ואפילו אם נודה שהלכה מעיקר הדין כהרמב"ם, מכל מקום כבר הסכימו כל גדולי הדורות להתיר משום "עת לעשות לה' הפרו תורתך", שאילו לא היתה פרנסת המלמדים והלומדים מצויה מתרומות הציבור, לא היו יכולים להקדיש את זמנם ולטרוח בתורה כראוי, והיתה התורה משתכחת מישראל חס ושלום, אבל בהיותה מצויה לפרנסתם יוכלו לעסוק בתורה תדיר. ויגדיל תורה ויאדיר. ע"כ.

גם הרש"ל האריך להחזיק המנהג שנהגו כל התלמידי חכמים להתפרנס מתרומות הציבור ולעסוק בתורה, וכתב שאם לא היו עושים כן, היתה התורה בטלה ומשתכחת חס ושלום מישראל, כי אי אפשר לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה לדון ולהורות הלכה למעשה לרבים ולהתפרנס ממעשה ידיו, וכל שכן למי שהוא ראש ישיבה ומרביץ תורה ברבים, והוא צריך לחלק עתותיו בלימוד התורה לו ולאחרים, שעבירה היא בידו, אם לא יקבל פרנסתו מאחרים. אף על פי שהוא יודע מלאכה שיוכל להרוויח ולפרנס ממנה את ביתו, כי אי אפשר שלא יתבטל מתלמודו. ע"ש. וכן כתבו הב"ח והש"ך.

גם הגאון רבנו חיים בן עטר בספרו ראשון לציון כתב, שאם יש אדם שיכול להתפרנס ממלאכתו וללמוד תורה בשעת הפנאי, או שיטול פרנסתו ופרנסת בני ביתו ממחזיק יחיד או רבים, כדי שילמד כל היום, הנה בזמנינו שנתמעטו הלבבות והדעות, והלוואי שילמד אדם כל היום, ובתורתו יהגה יומם ולילה, וישיג לדעת את הדינים הנחוצים והנצרכים כיצד יקיים מצוות השם, לכן נראה לי שיותר טוב שילמד כל היום ויטול פרנסתו מאחרים, ועץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר. וכן כתב בשו"ת אגרות משה, שאלה המתחסדים לנהוג על פי דברי הרמב"ם, ולומר שצריך שיהנה מיגיע כפיו ויקבע עתים לתורה בשעות הפנאי, ולא ילמד כל היום בכלל ויקבל משם פרס לפרנסתו, הם הולכים אחר עצת יצר הרע, המסיתם שיפסיקו ללמוד תורה כראוי. ויעסקו במלאכה ובמסחר עד שלבסוף ישכחו גם את המקצת שלמדו בילדותם, ואף לא ישאר להם זמן ללמוד כלל, והרי אפילו הראשונים כמלאכים שהיה לבם פתוח כפתחו של אולם, אמרו, שאי אפשר לאדם לעסוק בתורה ולהתגדל בה, שיהיה ראוי להורות ממנה למעשה, אם יעסוק גם במלאכה וסחורה, וכמו שאמרו (עירובין נה ע"א) "ולא מעבר לים היא", לא תמצא התורה לא בסחרנים ולא בתגרים, וכן (שם סה ע"א) אמר אביי, אי אמרה לי אם קריב כותחא לא תנאי, ופירש רש"י, אפילו אם אמרה לי אמי ציווי לעבודה קלה, כגון להביא לה מהחנות כותח [לֶבֶן], לא הייתי יכול לשנות כמו ששנית, כי הייתי מתבטל מהלימוד. וכל שכן בדורותינו שנתמעטו הלבבות, כמו שאמרו (שם נג ע"א) "ראשונים היה לבם כפתחו של אולם, אחרונים כפתחו של היכל, ואנו כמלא מחט סדקית". ולכן הלכה רווחת שנתקבלה בכל הדורות ובכל תפוצות ישראל שמותר ומצוה לעסוק בתורה בתמידות

ולתפרנס ממשכורת הכולל, וכן מי שהוא רב ומורה הוראה מקבל משכורתו מקופת הציבור, ואין שום מדת חסידות להימנע מזה. ומי יתן והיו נדיבי עמינו תורמים בעין יפה להרבות ישיבות וכוללים בכל תפוצות ישראל, שעל ידי כך מתרבים גדולי ישראל בעלי הוראה ויושבי על מדין כרצון השם יתברך, שאין לו בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. ע"כ. שפתים ישק משיב דברים נכוחים.

והמשנה ברורה (ביאור הלכה סימן רלא) הביא תשובת דבר שמואל שכתב, ונראה שאפילו הרמב"ם יסכים בזמנינו להתיר, כי כפי המציאות וצורך השעה והמקום, אי אפשר לזה האיש החפץ בחיים להתקיים תלמודו בידו לזכות בו את הרבים, כי אם בסיפוק צרכיו על ידי אחרים, והרי הוא ככל המון הדיינים והחכמים שהיו מקבלים שכר מתרומת הלשכה, והרמב"ם עצמו פסק כן בפרק ד' מהלכות שקלים: תלמידי חכמים המלמדים הלכות שחיטה לכהנים, והמלמדים להם הלכות קמיצה, ונשים המגדלות בניהן לפרה אדומה, כולם נוטלים שכרם מתרומת הלשכה, וכן מגיחי ספרים שבירושלים, ודיינים שדנים את הגזלנים נוטלים שכרם, ואם לא הספיקו להם, אף על פי שלא רצו, מוסיפים להם כדי צרכם להם ולנשיהם ובניהם ובני ביתם. ואם כן היאך יעלה על הדעת שיורה הרמב"ם, שיותר טוב לאדם לאחוז בסכלות וחסרון החכמה כל ימיו, ויגרס לעצמו כמה נזקים ומכשלות מפני חסרון התלמוד המביא לידי מעשה, ולמנוע טוב מבעליו, מפני היותו נהנה מאת אחיו? ע"ש. (שו"ת יביע אומר חלק ז יורה דעה סימן יז) ונעניי בכל זה בעלון "ותענג בדשן" גיליונות מס' 31-35, ותרורה נחת מרובה.

יששכר וזבולון

מי שלא זכה לעסוק כל היום בתורה וטרוד בעסקיו, לפחות יתמודד בישיבות ומוסדות תורה, או יחזיק בתלמיד חכם השוקד על לימודו, ובזה יהיה שותף בזכות לימוד התורה. וכמו שמצאנו ביששכר וזבולון, שהיה זבולון מביא סחורה באניות ומוכרם, ונותן ליששכר כל צרכו, כדי שיעסוק בתורה. ומכל מקום אף המחזיק בידי החכם, לא יתבטל לגמרי מלימוד התורה, אלא יקבע זמן ללמוד הלכה, כדי שידע לפחות לקיים את המצוות כראוי. (ה"ע ח שמו)

שכרו של המהנה תלמידי חכמים

אמרו חז"ל (סנהדרין קב ע"ב): אחאב הרשע - וותרן בממונו היה, ומתוך שהיה מהנה תלמידי חכמים מנכסיו - כיפרו לו מחצה מעוונותיו.

נשים

הנשים פטורות ממצות תלמוד תורה, שנאמר: "ולמדתם אותם את בניכם", בניכם ולא בנותיכם. ואף על פי כן חייבות הן ללמוד את הדינים השייכים להן, שאם לא תדענה הלכות שבת, ברכות, בשר בחלב, טהרה וכיוצא בהם, היאך תוכלנה לקיימן כראוי כדת וכדין? ומטעם זה גם נשים מברכות ברכות התורה, ואומרות 'אשר קדשנו במצוותיו וציונו על דברי תורה'. (שפד)

סגולות התורה

סגולה להצלחה ושמירה

רבים מחפשים סגולות להצלחה בעניינים שונים. הא לך סגולה מפי בורא העולם בכבודו ובעצמו, שהעושה אותה כהוגן יצליח בכל דרכיו וענייניו, ולא ירא ולא יפחד משום דבר שבעולם, כפי שהבטיח הקב"ה ליהושע הנביא (א ח): "לא ימוש סֶפֶר התורה הזֶּה מִפִּידְךָ, וְהָגִיתָ בוּ יוֹמָם וְלַיְלָה, לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל הַכְּתוּב בוּ, כִּי אַתָּה תִּצְלַח אֶת דְּרָכְךָ וְאַתָּה תִּשְׁכַּח". הלוא צויתיד חזק ואמץ, אל תערץ ואל תחת, כי עמך ה' אלהיך בכל אשר תלך". וכן נאמר בתהלים (א ב): "כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם וליילה. והיה כעץ שתול על פלגי מים, אשר פִּרְיו יתן בַּעֲתוֹ, וְעֵלְהוּ לֹא יבֹול, וְכֹל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ".

שמירה מיוחדת ללומדי תורה

אמר רבי אלעזר: כל העוסק בתורה ושפתותיו רוחשות תורה, הקב"ה מגן עליו, והשכינה פורשת עליו כנפיה, שנאמר: "ואשים דברי בפיך, ובצל ידי כסיתיד". ולא עוד אלא שהוא מקיים את העולם, והקב"ה שמח עמו כיום שנטע שמים וארץ. (זוהר צו לה ע"א)

התורה מרפאת

אמר רבי יהושע בן לוי: החש בראשו - יעסוק בתורה, שנאמר: כי לִיִּית חֵן הֵם לְרִאשָׁתָּךְ. החש בגרונו - יעסוק בתורה, שנאמר: וְעֲנִיקִים לִגְרָתְךָ. החש במעיו - יעסוק בתורה, שנאמר: רְפָאוֹת תִּהְיֶה לְשֶׁרְךָ. החש בעצמותיו - יעסוק בתורה, שנאמר: וְשָׁקוּי לְעֲצָמוֹתֶיךָ. החש בכל גופו - יעסוק בתורה, שנאמר: וּלְכָל בָּשָׂרוֹ מִרְפָּא. אמר רב יהודה: בא וראה, שלא כמידת הקב"ה מידת בשר ודם. מידת בשר ודם, אדם נותן סם לחברו - לזה מועיל הסם, ולזה יכול להזיק. אבל הקב"ה אינו כן, נתן תורה לישראל - סם חיים לכל גופו, שנאמר: "וּלְכָל בָּשָׂרוֹ מִרְפָּא" (עירובין נד ע"א). ואמר חזקיה, דברי תורה רפואה ללב, שנאמר: "פקודי ה' ישרים משמחי לב". וקילורין הם לעינים, שנאמר: "מצות ה' ברה מאירת עינים". (ילקוט שמעוני שמיני תקכח)

התורה מגינה ומצילה

אמר רבי יאשיה: כל המרפה [לשון רפיון] עצמו מדברי תורה - אין בו כוח לעמוד ביום צרה, שנאמר (משל כד י): "הַתִּרְפִּית בְּיוֹם צָרָה צָרָה צָרָה כְּחֶכֶה" (מסכת ברכות סג ע"א). ופירש רש"י: התרפית - מן התורה, ביום צרה צרה צרה כחכה - מלאכי השרת לא יהיו מאמצים את כוחך. וכבר אמרו חז"ל (סנהדרין מד ע"ב): לעולם יבקש אדם רחמים שיהיו מלאכי השרת מאמצים את כוחו, ולא יהיו לו צרים מלמעלה. (שלח)

התורה מחייה מתים

על הפסוק (ושעיה כו יט): "יִחְיֶה מִתֵּיךְ נְבִלְתִּי יְקוּמוּן, הִקִּיצוּ וְרָנְנוּ שְׂכְנֵי עֶפְרָי, כִּי טַל אֹרֶת טַלְךָ, וְאַרְצְךָ רִפְאִים תִּפְלִי", דרשו חז"ל (מסכת כתובות קיא ע"ב): כל המשתמש באור תורה [שעוסק בתורה] - אור תורה מחייהו, אבל כל שאין משתמש באור תורה - אין אור תורה מחייהו. ועמי הארץ שלא זכו לעסוק בתורה, באיזו זכות יקומו בתחיית המתים? אלא נאמר בתורה (דברים ד ד): "וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כָּלְכֶם הַיּוֹם" - וכי אפשר להידבק בשכינה, והלא כתוב (שם): "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכֶלֶת הָאָרֶץ"? אלא כל המהנה תלמידי חכמים מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה, ובזה שנדבק בשכינה ויש לו חלק בלימוד התורה, זוכה לקום בתחיית המתים, כפי שנאמר בהמשך הפסוק: "חַיִּים כָּלְכֶם הַיּוֹם".

התורה מחייה את הנשים בתחיית המתים

אמרו חז"ל (מסכת ברכות יז ע"א), כיון שהנשים פטורות מלימוד התורה, כיצד תזכינה באור התורה שיקימן בתחיית המתים? אלא, בזה ששולחות את בניהן ובעליהן לעסוק בתורה, וממתינות לבעליהן בסבלנות עד שיחזרו מבית המדרש, נעשות שותפות בלימוד תורתם, ובזכות זה יקומו בתחיית המתים. (ועיין שלמי תודה לרבי שלמה דאנה מרבני תוניס לפני כ-130 שנה)

"חֲכָמוֹת נָשִׁים בְּנִתָּה בִּיתָה" (משלי יד א)

אמרו חז"ל (מסכת ברכות יז ע"א): גדולה הבטחה [לעולם הבא] שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן האנשים, שנאמר (ושעיה לב ט): "נָשִׁים שֶׁאֲנָנוֹת קִמְּנָה שְׁמַעְנָה קוֹלִי, בָּנוֹת בְּטָחוֹת הֶאֱזָנָה אֲמַרְתִּי". ובאר הגאון הנצי"ב בספרו מרומי שדה, שההבטחה לנשים גדולה יותר, שאף אם שלחו את בעליהן ללמוד תורה, ובעליהן התבטלו ולא למדו, הן תקבלנה שכר כאילו בעליהן למדו כל הזמן. (ועיין עוד בדברי פתיחה לחוברת "תבורך מנשים יעל" ותורה נחת)

מי האשה בעלת שכל!!

להלן מלל מפי קדשו של מרן מלכא הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל (ו'מעדני המלך" ח"א עמוד קעה) במה צריך הבעל לשמוע לאשתו ובמה לא:

האשה יש לה חוות דעת בדברים של עולם הזה, שיהיו בביתה רהיטים לפי הטעם שלה, אבל בדברים של ענייני שמים איפה ילמדו הילדים, הבעל צריך לקבוע, כמו שהביאו בגמרא (בבא מציעא נט ע"א) את הפסוק (מלכים א כא כה) "רַק לֹא הָיָה כְּאַחָב אֲשֶׁר הִתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת הָרָע בְּעֵינֵי ה', אֲשֶׁר הִסְתָּה אֹתוֹ אִיזָבֵל אִשְׁתּוֹ", מסכן אחאב נפל בגהינם, והוא אחד משלשת המלכים שאין להם חלק לעולם הבא, בגלל אשתו המרשעת. מה שאין כן אדם שיש לו שכל ותבונה יגביל את הדברים, רבותינו עשו פשרה, בדברים של עולם הזה היא קובעת, בדברים של עולם הבא הוא קובע.

ועל זה אמרו (שם) "איתתך גוצא גחין ולחיש לה", פירוש, אם אשתך נמוכה ואתה גבוה, כמו לולב ואתרוג, תתכופף ותשמע ממנה. שהמכבד את אשתו זה אחד מהדברים החשובים שיש, כמו שאמר רבא 'אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו', [תכבדו את נשותיכם, ועל ידי זה תתעשרו], אם רואה תכשיט יפה יקנה לה, שמלה חדשה יקנה לה, לא רק להלביש אותה, יכבד את דבריה, אבל רק בעניינים של עולם הזה, אבל בדברים של יראת שמים אסור לשמוע לה! אם היא אומרת לו "לא תלך לשיעור תורה", אדם זה חמור שנותן לה לרכוב עליו, דבר זה אינו עניין שלה, יאמר לה אני חייב ללמוד תורה, הרמב"ם כותב: "כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורים... ואפילו בעל אשה ובנים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה". לא רק מי שאין לו אשה חייב ללמוד תורה אלא כולם. ואם מבקשת, תעזור לי להשכיב את הילדים, יאמר לה תקחי אותם בטובות תשכיבי אותם, וכי כל פעם 'עבדים היינו לפרעה במצרים' להשכיב אותם? הוא צריך ללמוד תורה. והיא גם יש לה חלק בלימוד התורה.

אשה בעלת שכל צריכה לקחת מקל ולגרש את בעלה שילך ללמוד תורה, תאמר לו אני צריכה את העזרה שלך, אסתדר לבד! כי מי שהולך ללמוד תורה יודע מה זה כבוד האשה, יודע איך לכבדה ואיך להתנהג אתה, יש לו מידות טובות, יש לו מוסריות. אדם שלא לומד תורה סופו נעשה כליסטים, כמו נבל, גזלן, קשוח, יבוא פעם שהיא תבכה לפניו והוא יצחק עליה! התורה מלמדת את האדם "לִתֵּת לַפֶּתָאִים עֲרָמָה, לְנַעַר דַּעַת וּמִזְמָה. יִשְׁמַע חָכָם וְיִוֹסֵף לָקַח, וְנָבוֹן תַּחְבֵּלוֹת יִקְנֶה" (משלי א ד).

אם יש לאשה שכל, היא צריכה לדחוף את בעלה ללמוד תורה, כי אם אינו לומד אין לו ערך אליה, כך כותב הרמב"ם: "ציוו חכמים שיהיה אדם מכבד את אשתו יותר מגופו ואוהבה כגופו, ואם יש לו ממון מרבה בטובתה כפי הממון, ולא יטיל עליה אימה יתירה, ויהיה דיבורו עמה בנחת ולא יהיה עצב ולא רוגז". ידחוק את עצמו ויקנה לה בגדים יותר מהערך שלו. ימעט מעט מהאכילה ויקנה לה בגדים ותכשיטים, ישמע בקולה בכמה דברים, ידבר אִתָּה בנחת בסבר פנים יפות, לא כמו אלה שתמיד מדברים בפנים זועפות, שאם לא כן אין שלום בבית. וכן אמרו בגמרא (גיטין י ע"ב) לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו. לו היתה האשה יודעת כמה דברים טובים יש בתורה שלנו, היתה דוחפת אותו שילך ללמוד תורה, כדי שידע איך להתנהג בבית. ע"כ. ישמע חכם ויוסף לקח.

וכמובן שעל האשה לעשות הכל בחכמה ובתבונה בשלום ובמישור, ולא תדחק בבעלה יותר מכוחותיו ויכולותיו, שחלילה לא תקבל תוצאה הפוכה דוקא. וכמובא בחוברת הנפלאה "להיות את": לא תהא האשה דוחקת את בעלה להיות צדיק וחסיד למעלה מכוחותיו. שאפילו בשמים אין דנים את האדם בהשוואה לאדם אחר, אלא בהתאם ליכולותיו. וצריך כל אחד לשאוף לעשות יותר ולהתעלות יותר, ולעשות כמיטב יכולתו. אבל היא לא תדחק אותו, והוא לא ידחק את עצמו לעשות מה שזאת אינו יכול. משל למלך שציוה לעבדיו לרוץ לעירו ולהודיע שיתכוננו לבואו.

והבטיח שכר טוב לכל מי שיגיע ויבשר על בואו. אך אמר להם: לא תרוצו כל אחד בצד חברו. כי יש שרגליו ארוכות ופסיעותיו רחבות, ויש שכוחו מועט, ויש שנשימתו קצרה. לכן ירוץ כל אחד בקצב ובמהירות שלו, וכך לבסוף כולם יגיעו. אבל מי שירוצו כחברו, חברו יגיע, ואילו הוא ייעצר בדרך, כי יאזלו כוחותיו. כך כל אדם ילך, ירוץ ואפילו "יזחל" – בדרך ה'. ואם יתקדם בקצב שלו – חזקה עליו שיגיע.

התורה מכפרת עוונות

אמר רב הונא, אם נכשל אדם בעבירה שחייב עליה מיתה [כגון אכילה בכיפור, אכילת חמץ בפסח, חילול שבת, אי שמירת טהרה וכו'], מה יעשה ויחיה? אם היה רגיל לקרוא דף אחד בתורה, יקרא שני דפים. ואם היה רגיל לשנות פרק אחד, ישנה שני פרקים, שבכח התורה לכפר אפילו על העוונות החמורות ביותר שחייבים עליהם כרת או מיתה, ומצילה אותו מן היסורים. ואם אינו יודע ללמוד, ילך ויעשה פרנס על הציבור וגבאי של צדקה והוא חי. שגם הצדקה מגינה מן היסורים, ומכל מקום מעלת לימוד התורה למעלה מכל, שתלמוד תורה כנגד כולם. (ויקרא רבה כה א)

התורה יותר מהקרבת

עוד אמרו חז"ל (מנחות קי ע"א): כל העוסק בתורה, אינו צריך לא קרבן עולה, ולא חטאת, ולא מנחה, ולא אשם שיכפרו לו על עוונותיו, אלא התורה מכפרת. [ויכמובן בתנאי שחזר בתשובה על מעשיו ולא ישוב עוד לכסלה] ומעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה מהלך בירושלים ורבי יהושע תלמידו היה מהלך אחריו, וראו את בית המקדש חרב. אמר רבי יהושע, אוי לנו על בית המקדש שהוא חרב, שבו היו מתכפרים עוונותינו. אמר לו רבן יוחנן בן זכאי: בני, אל ירע בעיניך, יש לנו כפרה אחרת שהיא כמותה, והיא תלמוד תורה וגמילות חסדים, שנאמר (הושע ו ו'): "כִּי חֶסֶד חִפְצָתִי וְלֹא זָבַח, וְדַעַת אֱלֹהִים [תורה] מַעֲלֹת".

התורה מצילה מן הייסורים

כתב רבנו האר"י ז"ל: כל מה שתמצא בדברי הראשונים סיגופים ותעניות לכפרה על העוונות, לא נזכרו דברים אלו אלא למי שאין עמלו בתורה, אבל למי שתורתו אומנותו ועמל בתורה, זאת היא תקנתו להיות עוסק בתורה בהתמדה, ואין צריך להתענות פן יחלש ויתבטל מלימודו. וכתב בשו"ת זרע אמת: אפילו אם חטא בחיובי כרת ומיתות בית דין, אם הוא תלמיד חכם, כיון שחזר בתשובה והוא עוסק בתורה תמיד, בזכות התורה ינצל מן היסורים.

וכתב עוד בשו"ת זרע אמת: ומה שכתב הרב החסיד בעל ראשית חכמה, שאם חטא בעריות צריך לקבל עליו סיגופים ותעניות, אפילו יש בהם ביטול תורה, כי אין הקב"ה חפץ בתורתו מאחר שנפשו מזהמת, עד שיקבל עליו סיגופים ותעניות ויסורים קשים, שנאמר (תהלים נ טז):

"וְלָרָשָׁע אָמַר אֱלֹהִים מַה לָּךְ לִסְפֹּר חֻקֶּיךָ... הנה הרב גדש סאה להחמיר כדרכו בקודש בכמה מקומות, אך מי יאמין לשמועתו נגד כל הגדולים הנ"ל. ועוד שבמחילת כבוד תורתו דבריו תמוהים מאד, שהרי אמרו חז"ל: האומר לאשה, הרי את מקודשת לי על מנת שאני צדיק גמור, אפילו היה רשע גמור, מקודשת, שמא הרהר בתשובה בלבד, שאין התשובה תלויה אלא בלב, ותיכף שחזר בו בלבד באמת, ושב ורפא לו, וחוזר לאיתנו ותורתו רצויה. גם מה שהפריז על המידה לומר שכל מה שאמרו חז"ל "העושה כך וכך כאילו עובד עבודה זרה", היינו שצריך תעניות וסיגופים כמו עובד עבודה זרה ממש. במחילת כבוד תורתו, זה אינו, ולא מציינים לו בזה, כי אין כוונת חז"ל לומר שהוא כעובד עבודה זרה ממש, אלא שיש לזה שמץ דמיון לעבודה זרה, וזה פשוט מאד. ע"כ.

וכתב מרן רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל (שו"ת יביע אומר חלק א יורה דעה ס"ס יד): ומי יתן והיה לבב כל חכמי דורנו שלא להטריח על בעלי תשובה יותר מדאי בסיגופים ובתעניות, אשר לרגלי החולשה האיומה כשל כח הסבל, ולא יוכלו מלט מחולאים וסכנות חס ושלום, ושמא ימנעו ולא יעשו תשובה כלל. והרי עיקר התשובה עזיבת החטא, והתורה מגינה ומצילה, ואין לך מדה טובה הימנה, והיא מכפרת אפילו על עבירות חמורות. וכמו שאמרו בערכין (טו ע"ב) שמכפרת אפילו על עוון לשון הרע ששקול כנגד שלש עבירות חמורות עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. ע"ש. וכן מבואר בזוהר הקדוש וכו'. ע"ש.

השבים בתשובה ועוסקים בתורה המכפרת על כל העוונות, חייבים להאמין באמונה שלימה שהקב"ה מוחל וסולח לכל השבים אליו. וצריכים להודות לו יתברך על שזיכה אותם לעמוד על האמת, ונתן להם לב טהור ומבין לשוב אליו. ולא יעבדוהו בעצבות בגלל עוונותיהם שעשו בעבר, שכבר כתב רבנו חיים ויטאל (שערי קדושה עמוד כד): דע כי העצבות גורמת מניעת עבודת ה' וקיום המצוות, וביטול עסק התורה, וכוונת התפילה, ומבטל מחשבה טובה לעבוד את ה', והיא שער התחלת גירוי הסתת היצר הרע אפילו לצדיק. וכשעובד את ה' בעיצבון, דומה לעבד העובד את רבו בפנים עצבות וזועפות, ועל ידי כך הקב"ה ושכינתו מסתלקים מעליו, אבל להיפך, בהיותו עובד את ה' בשמחה, מוסיפה לו השמחה חשק רב ואהבה להידבק בו יתברך. (חזו"ע ימים נוראים עמוד ריח)

התורה מונעת הפרעות ובזבזי זמן

אמרו חכמים (אבות פ"ג מ"ה): "כל המקבל עליו עול תורה, מעבירים ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ". והיינו, שאף שיש עול ועמל שהם דרך העולם, כגון: המתנה לאוטובוס או בתור בבנק וכדומה, בכל זאת אם אדם מקבל עליו באמת עול תורה ומנצל את זמנו לתורה, הקב"ה מונע ממנו כל מיני הפרעות וביטולים, כדי שיוכל להרבות בלימוד התורה בישוב הדעת כרצונו. וכן אמרו באבות דרבי נתן (פ"ט מ"ב): "כל השוקד עצמו על דברי תורה, מוסרים לו שקדנים כנגדו, וכל הבוטל מדברי תורה, מוסרים לו בטלנים כנגדו".

התורה מטהרת המחשבה

כתב הרמב"ם (איסורי ביאה פכ"א הי"ט, ופכ"ב הכ"א): לעולם יתרחק אדם מן השחוק והשכרות ומדברי עגבים, שאלו גורמים גדולים לאדם לחטוא. ואם בא לו הרהור

רע, יסיח את לבו מדברי הבאי לדברי תורה, שהיא "אֵילַת אֲהָבִים וַיַּעֲלֶת חֵן". ולעולם יפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה, וירחיב דעתו בחכמה, שאין מחשבת עריות מתגברת על האדם אלא בלב פנוי מן החכמה, ובחכמה הוא אומר (משלי ה יט): "אֵילַת אֲהָבִים וַיַּעֲלֶת חֵן, דְּדִיהָ יִרְוֹךְ בְּכָל עֵת, בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁנֶה תְּמִיד".

התורה מסלקת הרהורים ופחדים

רבי שמעון בר יוחאי אומר: כל הנותן דברי תורה על לבו, מעבירים ממנו הרהורי עבירה, הרהורי חרב, הרהורי מלכות, הרהורי שטות, הרהורי יצר הרע, הרהורי זנות, הרהורי אשה רעה, הרהורי עבודה זרה, הרהורי עול בשר ודם, הרהורי דברים בטלים. (תנא דבי אליהו זוטא אות טז)

"אֵילַת אֲהָבִים וַיַּעֲלֶת חֵן"

אמר רבי שמואל בר נחמני: מה ביאור הפסוק (משלי ה יט): "אֵילַת אֲהָבִים וַיַּעֲלֶת חֵן, דְּדִיהָ יִרְוֹךְ בְּכָל עֵת, בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁנֶה תְּמִיד". למה נמשלו דברי תורה לאילת? לומר לך: מה אילה רחמה צר, וחביבה על בעלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה, אף דברי תורה חביבים על לומדיהם כל שעה ושעה כשעה ראשונה. ויעלת חן - שמעלה חן על לומדיה. דדיה ירווך בכל עת - למה נמשלו דברי תורה כדד? מה דד זה, כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב, אף דברי תורה, כל זמן שאדם הוגה בהם, מוצא בהם טעם. באהבתה תשגה תמיד - שמרוב אהבתו לתורה, הוא 'חולה' על התורה "כי חולת אהבה אני", ולא שם לב לעניינים אחרים, כגון רבי אלעזר בן פדת שהיה עוסק בתורה בשוק התחתון של צפורי, ומאהבתו לתורה שכח את בגדו מונח בשוק העליון. ופעם בא אדם לקחת את בגדו, ומצא נחש שהיה שומר על הבגד שלא יגנבוהו. (מסכת עירובין נד ע"ב ורבנו חננאל שם)

התורה מעלה חן על לומדיה

אמרו חז"ל (מסכת עירובין נד ע"ב): "אֵילַת אֲהָבִים וַיַּעֲלֶת חֵן", שמעלה חן על לומדיה, ובאר רש"י: שהכל מנשאים ומגדלים את העוסק בתורה, ותורתו נותנת לו חן.

רבנו יוסף חיים זצ"ל ממתיק את הענין במשל לעשיר נכבד שהיה מתמחה מאוד בערכם של יהלומים, כל יהלום ידע את שווי המדויק, ועל כן הסוחרים הגדולים היו משחרים לפתחו, לקבל חוות דעתו, כי ידעו שבקי הוא היטב ועושה מלאכתו נאמנה. לימים קנתה אשתו טבעת זהב משובצת ביהלומים, ובאה לבעלה ושאלה אותו: כמה לדעתך הטבעת שווה? אמר לה, \$500. אמרה לו, אבל המוכר רוצה עליה \$1000. אמר לה, לא כדאי, זה יקר מדי, לכל היותר \$600. לאחר שבוע ימים ענדה את הטבעת על אצבעה, ובאה אליו שוב, ושאלה אותו: כמה לדעתך הטבעת שווה? התפעל העשיר מהטבעת ואמר לה, לדעתי שווה לשלם עליה \$1000. אמרה לו: אבל לפני שבוע אמרת לי שהיא שווה \$500 או לכל היותר \$700!! אמר לה: לא יתכן שטעיתי כל כך,

זו בודאי טבעת אחרת. אמרה לו, אתה לא טעית, אך אני אסביר לך את ההבדל: לפני שבוע הראיתי לך את הטבעת כשהיא בידך, אבל עכשיו אני מראה לך את הטבעת כשהיא עלי, על האצבע שלי, ומאהבתך אלי - מהחן שלי, זה משפיע על הטבעת, ולכן נראה לך שהטבעת שווה הרבה יותר.

והנמשל: התורה נוסכת חן על האדם. אותו אדם עצמו - כאשר הוא מנותק מן התורה, אין לו חן מיוחד, ויתכן שיעריכוהו לא כערכו האמיתי, אבל כאשר מחובר הוא לתורה, ערכו עולה פי כמה וכמה, התורה שופכת עליו חן מיוחד, והכל מנשאים ומגדלים אותו. וכבר אמרה תורה (משלי ח יז): "אֲנִי אֶהְיֶה אֲהָבָה", כל מי שאוהבני, אני אוהבת אותו. כי "כַּפִּיִם הַפְּנִיִם לַפְּנִיִם, כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם" (משלי כז יט), שלפי פנים ולב שאתה נותן לתורה, כך התורה עוזרת לך מנגד. (מסכת יבמות ק"ז ע"א)

מעלות התורה

יסוד גדול

עיקר גדול מיסודות האמונה, שאין העולם עומד אלא על לימוד התורה. וכן אמרו בגמרא (מסכת נדרים לב ע"א): גדולה תורה, שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר: "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי", דהיינו אם לא התורה שבעבורה כרת ה' אתנו את הברית, כמו שנאמר: "יום אשר כרת ה' אתך ברית בחורב" [הר סיני], אזי חוקות שמים וארץ לא שמתי. (ה"ע ח"ח עמ' שנד)

תלמוד תורה כנגד כולם

מצות תלמוד תורה שקולה כנגד כל המצוות, כמו שאמרו (מסכת פאה פ"א מ"א): "ותלמוד תורה כנגד כולם". וכן אמר שלמה (משלי ח יא): "כי טובה חכמה מפנינים, וכל חפצים לא ישוו בה", 'כל חפצים' - לרבות אפילו חפצי שמים. ואמרו חז"ל: "כל מצוותיה של תורה, אינן שוות למילה אחת של תורה". (ירושלמי פאה שם, שנות אליהו לגר"א. שנד)

"העוסקים בתורה, מעלתם גדולה יותר מן הנביאים". (זוהר הקדוש פרשת צו דף לה ע"א)

מצוה ולימוד תורה – מה קודם?

אם באו לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה, אם אפשר למצוה שתעשה על ידי אחרים, לא יפסיק מלימודו. אבל אם אי אפשר שתעשה על ידי אחרים, יעשה את המצוה ואחר כך יחזור ללימודו. כי מטרת לימוד התורה כדי לקיימה, כמו שאנו אומרים "ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים". על כן, מי שהיה עוסק בתורה, וביקשוהו לעשות מעשה חסד שהוא, אם אפשר שהדבר יעשה על ידי

אדם אחר, לא יפסיק מלימודו. אבל אם אין אפשרות אחר, יעשה בעצמו, ומיד יחזור ללימודו. (עיינין סימן רמו ס"ח, שו"ת יביע אומר חלק ד יורה דעה סימן יט אות ב, ה"ע ח"ח שצא)

כתב מרן השלחן ערוך (יורה דעה סימן רמו סעיף יח): תלמוד תורה שקול כנגד כל המצוות. היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה, אם אפשר למצוה להעשות על ידי אחרים לא יפסיק תלמודו, ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתורתו. ע"כ. ודע, שלענין מצות מילה שונה הדין, כמבואר בגמרא (ברכות מה סע"ב) שבברכת המזון צריך שיקדים 'ברית' ל'תורה', כי התורה ניתנה בשלש בריתות, ואילו המילה ניתנה בשלוש עשרה בריתות. נמצא שמעלת המילה גדולה מלימוד תורה. ואף על פי שיש לומר שעיקר מצות המילה מוטלת על אבי הבן ולא על המוהל, מכל מקום כיון שנעשה המוהל שלוחו, יש לו שכר גדול בעשיית המילה יותר מתלמוד תורה. ולא גרע ממה שמבטלים תורה להכנסת כלה ולהוצאת המת, כדי שתתקיים המצוה בכבוד הראוי, והרי זה נחשב כמו שאי אפשר שתיעשה המצוה על ידי אחרים, שיעשה המצוה ואחר כך יחזור לתלמודו. על כן, מוהל תלמיד חכם שמזמינים אותו למול, אין ראוי לו להימנע מטעם ביטול תורה, אף שאפשר שתתקיים המצוה על ידי אחר, מפני שמצות מילה ביסודה גדולה יותר מתלמוד תורה. (שו"ת יביע אומר שם אות ז. מאור ישראל ח"ב פסחים קיד ע"א)

תורה לשמה

כל העוסק בתורה לשמה, הרי הוא מגן על כל העולם כולו בתורתו, ומקרב את הגאולה, ושכרו רב ועצום מאוד אצל הקב"ה. וכן אמר רבי מאיר במסכת אבות (פרק ו משנה א) "כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה". (שם)

אמרו חכמים, שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאהיה עשיר, או בשביל שאקרא 'רבי', או בשביל שאקבל שכר בעולם הבא? תלמוד לומר, "לאהבה את ה'" - כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבת ה'. וכן אמרו חז"ל (מסכת עבודה זרה יט ע"א): "אשרי איש ירא את ה', במצוותיו חפץ מאד" - במצוותיו חפץ ולא בשכר מצוותיו. (הרמב"ם פרק י מהלכות תשובה הלכה ד)

במצוותיו חפץ ולא בשכר מצוותיו

אמרו במשנה (אבות פ"א מ"ג): "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס". ויש לשאול, מה החיסרון בזה שאדם מקיים מצוות כדי לקבל שכר? הרי בנוהג שבעולם, כל עבד או משרת שעובד לאדונו, מקבל משכורת חודשית עבור עבודתו, אם כן מדוע בקיום המצוות לא יהיה כך?

אלא משלו בזה משל, למושל עיר נכבד ונעים הליכות, מאיר פנים לכל אחד ומחבב את בני עירו מאוד, ועושה לילות כימים למעלה מחובתו כדי לעשות רצונם ולשמחם. ביום מן הימים, חש המושל צורך לפוש מעט מכל ריצותיו ועיסוקיו, על כן נסע לבית מלון לשבוע ימים. בראות בעל המלון שמושל העיר הגיע אליו, ציוה על המלצרים שישרתוהו על הצד הטוב ביותר, וימלאו כל בקשותיו. הגישו לפניו

מהמאכלים המשובחים ביותר, מינים ממינים שונים, כיד ה' הטובה עליהם. לאחר שבוע ימים פנה המושל אל בעל המלון ברוב תודות, ושילם בשמחה את כל החשבון הגדול. לשנה הבאה שוב רצה המושל לצאת לנופש, והפעם בחר לו מלון אחר. בראות בעל המלון שהמושל בחר דוקא את מלון, כיבדו בכבוד גדול וציוה על המלצרים שישרתוהו ויאכילוהו וישקוהו במטעמים חשובים עד בלי די. לאחר שבוע ימים שאכל ושבע ודשן, ניגש אל בעל המלון והודה לו מאוד, ובא לשלם את מלוא התשלום. אולם בעל המלון עמד בתוקף על כך, שאינו מוכן לקבל ממנו כל תשלום! "הלוא לזכות ולעונג הוא לי לשרת את אדוני המושל, וחלילה לי לקחת כסף עבור זה, תודה למושל שהואיל בטובו לבוא אל מלוני, הלוא כבוד ופרסום הוא לי, שהמושל הנכבד בחר דוקא את מלוני". כשראה כן המושל, חש את גודל אהבתו והערכתו של בעל המלון כלפיו, וביקש ממנו את כתובת מגוריו. מאז, בכל חג או שמחה שהיתה בבית בעל המלון, כחתונת בניו ובנותיו, היה שולח לו המושל מתנות יקרות ערך מאוד, שעולים עשרת מונים ממה שהיה אמור לשלם על האוכל והשרות שבבית המלון. נמצא אפוא, מי הרוויח יותר? בעל המלון הראשון או השני? בודאי שהשני, כי אמנם הראשון קיבל את כספו המגיע לו בסוף האירוח, אבל השני קיבל פי כמה וכמה יותר.

והנמשל, אדם שעושה מצוות במטרה לקבל שכר, יקבל כפי שכרו המגיע לו בלבד עבור המצוה, אבל אדם שעושה שלא על מנת לקבל שכר, אלא מאהבתו לבורא יתברך, שמרגיש זכות ועונג לקיים את רצונו, מקבל הרבה הרבה יותר, כי המלך חפץ בו ואוהבו אהבה יתירה.

שלא לשמה

כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר בעולם הבא, או כדי שלא תבוא עליו פורענות, הרי זה עוסק שלא לשמה, ואמרו חכמים (מסכת פסחים נ ע"ב): לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה. לפיכך כשמלמדים את הקטנים ואת כלל עמי הארץ, מלמדים אותם לעבוד את ה' מיראה, וכדי לקבל שכר בעולם הבא, עד שתרבה ותגדל דעתם ויתחכמו חכמה יתירה, ואז מגלים להם סוד זה לעבוד את ה' מאהבה (הרמב"ם הלכות תשובה פ"י ה"ה). לפיכך אל ימנע אדם את עצמו מלעסוק בתורה, אפילו אם כוונתו ללמוד כדי שיקראוהו רבי או למטרת עושר וכבוד או להצליח במבחן, כיון שסופו להגיע ללימוד תורה לשמה. (שם)

הלומד תורה שלא על מנת לקיים את המצוות, אלא כדי לקנטר את חבריו, עונו חמור מאוד, עד שאמרו (ברכות יז ע"א): שנוח לו שלא נברא. ובירושלמי (ברכות פ"א ה"ב) אמרו: נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו, ולא יצא לאוויר העולם. (שם. ענף עץ אבות עמוד נ)

כתר תורה

בשלושה כתרים נכתרו ישראל: כתר תורה, כתר כהונה, כתר מלכות. כתר כהונה, זכה בו אהרון הכהן וזרעו אחריו, ואפילו נותן אדם כל כסף וזהב שבעולם אין נותנים לו, שנאמר: "והיתה לו ולזרעו אחריו". כתר מלכות, זכה בו דוד המלך וזרעו אחריו, ואפילו נותן אדם כל כסף וזהב שבעולם אין נותנים לו, שנאמר: "ודוד עבדי נשיא להם עד עולם". כתר תורה, הרי הוא מונח עומד ומוכן לכל ישראל, שנאמר: "תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב", כל הרוצה ליטול יבוא ויטול, שנאמר: "לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב". שמא תאמר: אותם כתרים גדולים הם יותר מכתר תורה? הרי נאמר (משלי ח טו): "בי מלכים ימלוכו", [התורה אומרת, בי - על ידי, תתקיים מלכותם אם יתנהגו כמשפט התורה], הא למדת שכתר תורה גדול מכולם. אמרו חז"ל (הוריות יג ע"א): אפילו ממזר תלמיד חכם, קודם לכהן גדול עם הארץ, שנאמר יקרה היא 'מפנינים', מכהן גדול שנכנס 'לפני ולפנים'. (וילקוט שמעוני ישעיה תפ. רמב"ם ת"ת פ"ג הל' א, ב)

הקב"ה אוהב תלמידי חכמים ביותר

תנא דבי אליהו (רבה כו): כשם שהקב"ה, יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, אוהב את ישראל בכל מקומות מושבותיהם, ואוהב תלמידי חכמים ביותר, כך יהיה אדם אוהב את ישראל בכל מקומות מושבותיהם, ואוהב את תלמידי החכמים ביותר. ואמרו בגמרא (מכות כד ע"א): "ואת יראי ה' יכבד", זה יהושפט מלך יהודה, שבשעה שהיה רואה תלמיד חכם, היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו 'רבי רבי, מרי מרי'.

הדרך לתורה

אפילו לילה אחד

אף על פי שמצות תלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר: "והגית בו יומם ולילה", מכל מקום אין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה. וכך אמרו חכמים: אין רינה של תורה אלא בלילה, שנאמר קומי רוני בלילה. וכן אמרו חכמים (עבודה זרה ג ע"ב): "כל העוסק בתורה בלילה, חוט של חסד משוך עליו ביום" [שהקב"ה נותן לו חן בעיני הבריות], שנאמר: "יומם יצוה ה' חסדו, ובלילה שירה עמי" - כיון שבלילה שירה עמי [שירה זו התורה, כמו שנאמר: ועתה כתבו לכם את השירה הזאת], אז ביום יצוה ה' חסדו. לפיכך הרוצה לזכות בכתרה של תורה, יזהר מאוד בכל לילותיו, ולא יאבד **אפילו אחת מהן** באכילה ושתייה, בשינה ושיחה וכיוצא בהם, אלא

בתלמוד תורה וחכמה. (הרמב"ם פרק ג הלכה יג)

למוד כפי כוחך

"רבי טרפון אומר, לא עליך המלאכה לגמור, ואין אתה בן חורין להיבטל ממנה. אם למדת תורה הרבה, נותנים לך שכר הרבה" (אבות פ"ב מט"ז). ואמר רבי אליעזר: "פקודי ה' ישרים", אימתי הם ישרים? כשאדם מיישרן על עצמו [למוד כפי המתאים עבורו]. ללמודך, שלא יאמר היאך אני יכול ללמוד משניות נזיקים שלשים פרקים, כלים שלשים פרקים, הלוא אין עליך לגמור את המלאכה, אלא למוד כפי כוחך. (משנת רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי פרשה יג)

"שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב" (תהלים קיט קסב)

משל לאדם שהיה מהלך במדבר, ופתאום מצא ערימה גדולה של אבנים טובות ומרגליות, אך לצערו הרב לא היו עמו כלים כדי להעמיס בתוכם את האוצר הגדול. בלית ברירה נתן רק בכיסי בגדיו מה שיכל לשאת עמו ולא יותר. בהגיעו לביתו סיפר לאשתו ולבניו על המציאה הגדולה שמצא, הניח את המרגליות על השולחן, וכולם קרנו מאושר. אך למרבה הפלא, רואה אשתו שאין שמחתו שלימה. ותשאלהו לאמר, למה לא תשמח, הלוא זכינו להתעשר עושר גדול בקלות כל כך? אמר לה, הן אמת שהתעשרנו עושר גדול, אבל אלפי אבנים טובות נשארו שם, שלא יכולתי לשאתם.

והנמשל, אומר דוד המלך, אמנם אני שמח מאוד שזכיתי ללמוד תורה, לחדש חידושים נפלאים, מזהב ומפז נחמדים, ומדבש ונופת צופים מתוקים, אך עדין אין שמחתי שלימה כל כך, כי התורה "ארוכה מארץ מידה ורחבה מיני ים", אין לה סוף, וישנם עוד הרבה חידושים שלא למדתי. אם כן אני שש על אמרתך - תורתך, אבל שמחתי כאדם שמוצא שלל רב, שיש לו עוד הרבה הרבה לקחת ואינו יכול.

שעון זהב בשווי \$1,000

תלמידו של הגאון הרב יחזקאל אברמסקי זצ"ל, הראה לו פעם את שעון הזהב שקיבל מתנה מארוסתו לרגל האירוסין. לשאלת הרב: מה מחירו של השעון? השיב התלמיד: אלף דולר. התבונן הרב בשעון שעה ארוכה, ואמר בהתרגשות: עכשיו תוכל להבין היטב את כוונת הפסוק (תהלים קיט עב): "טוב לי תורת פיך, מאלפי זהב וכסף", מילה אחת של תורה, שווה הרבה הרבה יותר מאלפי שעונים כאלו... (הפוחת בכל יום, ד' בשבט תשע"ט)

איך אזכה להיות גדול בתורה

כותב הרמב"ם (פ"ג הלכה ו, ז): מי שנשאו ליבו לקיים מצוה זו כראוי, ולהיות מוכתר בכתר תורה, לא יסיח דעתו לדברים אחרים, ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת. שמא תאמר 'עד שאקבץ ממון, ואחר כך אחזור ואקרא'. או 'עד שאקנה מה שאני צריך ואפנה מעסקי ואחזור ואקרא', אם תעלה

מחשבה זו על לבך, אין אתה זוכה לכתרה של תורה לעולם, אלא עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי. ואם הרבית תורה הרבית שכר, והשכר לפי הצער. ואל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה.

וכתב המאירי (הוריות י ע"ב): הצדיקים אין ראוי להם להיותם הומים אחר הממון עד שיתרשלו מדברי תורה. רחוק הוא להשיג תורה וממון כאחד. חכמי המליצות כתבו במשליהם, רחוק הוא לתפוש שני צביים במרוצה אחת. ועתה ראה הפלגת המשל שהצבי לרוב קלותו ילאה הרוצה ללכדו גם באחד, וכל שכן בשנים. כן התורה והממון, כל אחד מהם קשה להשיגו, כל שכן שיבקש להשיג שניהם כאחד, ומתוך כך אין ראוי לו להשתדל על כך. עי"ש.

ועוד כתב הרמב"ם (פ"ג משמיטה ויובל ה"ב): ולמה לא זכה שבט לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם כל שבטי ישראל? מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו, ולהורות לרבים דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים, שנאמר: יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. לפיכך הובדלו מדרכי העולם, לא עורכים מלחמה כשאר ישראל, ולא זוכים לעצמם בכח גופם, אלא הם חיל ה' יתברך. ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש אשר נדבה רוחו והבינו מדעו, להבדל לעמוד לפני ה' ולשרתו, לדעת את ה' ולהבין ולהורות בתורת ה', והלך ישר כמו שעשהו ה', ופרק מעל צווארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קודש קדשים, ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכהו בעולם הזה בדבר שיסיפק לו פרנסתו, כמו שיזכה לכהנים הלויים. וכן אמר דוד המלך, ה' מנת חלקי וכוסי, אתה תומיך גורלי.

ענוה. מיעוט עסקים

דברי תורה נמשלו למים, שנאמר "הוי כל צמא לכו למים", לומר לך מה מים אינם מתכנסים במקום מדרון אלא זוחלים מעליו ומתקבצים במקומם, כך דברי תורה אינם נמצאים בגסי הרוח, ולא בלב כל גבה לב, אלא בשפל רוח שמתאבק בעפר רגלי החכמים, ומסיר התאוות ותענוגי הזמן מלבו. ועושה מלאכה בכל יום מעט כדי חייו אם לא היה לו מה לאכול, ושאר יומו ולילו עוסק בתורה. (רמב"ם פ"ג הלכה ט)

כתוב בתורה (דברים ל יב): "לא בשמים היא ולא מעבר לים היא", ודרשו חז"ל: לא בשמים היא - לא בגסי הרוח היא מצויה. ולא בהולכים לסחורה מעבר לים היא. לפיכך אמרו חכמים: "לא כל המרבה בסחורה - מחכים". וציוו חכמים (אבות פ"ד מ"ו): "הוי ממעט בעסק, ועסוק בתורה". (רמב"ם פ"ג הלכה ח)

מיעוט עסקים – שלום בית

מעשה שהיה אצל הגאון הנצי"ב [הרב נפתלי צבי יהודה ברלין] שבא לפניו אחד ממכריו, עשיר מופלג ובעל עסקים גדולים, וגילה את נגעי לבבו, כי אף על פי שמצבו החומרי במעמד טוב והולך מישרים, וגם אין לו מה להתאונן בכלל על מעמד חייו וערך יחוסו החברותי בעמו ובעירו, והכל לפי רוחו. אך כל אלה הוא רק עד מפתן ביתו, כי כשהוא צועד ונכנס אל ביתו, יחוש וירגיש מועקה בלבו, וכמו ענן כבד ועב ימתח על רוחו ועל נפשו, וירגיש עצמו מושפל ונדכה בגוף וברוח ובנפש, ועולם חשך בעדו, או כמליצת חז"ל: "גיהנם פתוחה לו מתחתיו". וכל זה מחמת הנהגת אשתו עמו, כי לא רק שאינה נוהגת בו בכבוד הראוי והרגיל מאשה לבעלה, אך עוד היא נראית כמושל עליו ממשלה בלתי מוגבלת, כמו מבטלת היא את כל ישותו, איננה דורשת לדעתו, ולא תתחשב כלל עם דעתו ועם דבריו, להיותה בעלת רוח כבירה ולב אביר, וכנגד זה הוא בעל טבע רך ומזג רפה, ועל כן היא רודה בו בתוקף ובחזקה, עד כי הוא מרגיש עצמו בביתו כטפל ועלוב, והיא ידה בכל, ורוח ממשלתה בכל. ולאט לאט גרמה לו כי גם משרתי הבית והעוזרים אשר בעסקיהם, אליה ידרשו ורק אל מוצא פיה ייחלון, והוא נשאר כמו מאחורי הגדר, גלמוד ובודד עלוב ונדכה, אין פונה אליו ואין דורש לו, מבלי להתחשב שכלכלת ביתו בכלל עליו מוטלת. והמצב הזה יציק לו עד דכדוכה של נפש. ובה הוא בא לפני הגאון, ונפשו בשאלתו שינחהו בעצתו, להורות לו את הדרך אשר ילך בה, לטוב לו, ולכונן את ביתו על יסודות מנהג העולם להיות האיש שורר בביתו, ולמצער, לו תהא השררות משותפת, אך לא כולה שלה.

וישאל לו הגאון הנצי"ב לאורח חייו על פי סדרי יומו, איך ערוכים וקבועים לו שעות היום, ואלו פעולות מוגבלות וקצובות לו לכל שעה, משעות היום והלילה. ויען האיש, כי רובן ככולן מוקדשות לעסקיו, לעריכת מכתבים וחשבונות ולקבל פני אורחים סוחרים וכדומה, כנהוג בעסקים רחבי ידים. ויוסף הגאון לשאול אותו, אם יאציל לו שעה או שעות לקביעות עתים לתורה, ויענה לו, כי העסקים הגדולים והכבירים ישללו ממנו את כל זמנו כמעט. ויאמר לו הגאון, הנה מצאתי המפתח לארגז החידה ממחלת הנהגת ביתך שהיא לא כדרך כל הארץ, ואנכי אמסור לך המפתח ואתה תפתח הארגז ושם תמצא ארוכתך, ולו אך תשמרנה ותקיימנה כתיקונה, תמידים כסדרם בלא הפסקות, בלא דיחויים ובלא העברת המועד על פי אמתלאות שונות, ועם זה תתעסק בה בכל רגשי הנפש ובאמונת אומן, לא רק לצאת ידי חובה, כי אם מתוך רגש נאמן ומסור לאהבה ולכבוד לאותו הדבר, אם ככה תעשה ותתנהג, אני ערב לך, כי ארוכתך מהרה תצמח, ועולמך תראה בחיך.

ואפרש לך דבריי, הנה הכתוב אומר (משלי טז יז): "בְּרָצוֹת ה' דִּרְכֵי אִישׁ, גַּם אוֹיְבֵי יִשְׁלָם אֹתוֹ", ואמרו על זה בבראשית רבה (פרשה נד): "אויביו זו אשתו", שנאמר (מכה ז ו): "אֹיְבֵי אִישׁ אֲנֹשִׁי בֵיתוֹ", וידוע כי שם "בית" הוא כינוי לאשה, עקרת הבית, מפני שהנהגת הבית מוטלת עליה. והטעם שאמרו שהאשה ביחסה לבעלה, מכונה בשם "אויב" (כלשון המדרש הנזכר) הוא על פי מה שאמרו חז"ל במסכת יבמות (סג ע"א) על

הפסוק "אעשה לו עזר כנגדו", זכה - עוזרתו, לא זכה - מנגדתו. וכן אמרו במסכת סוטה (ז' ע"א): "איש ואשה", כלומר בעל ואשתו, זכו - שכינה ביניהם, לא זכו - אש אוכלתם. ולכן נאמר זה על צד העונש, שאם לא זכה נעשית מנגדתו ואויבתו. אבל "ברצות ה' דרכי איש, גם אויביו [זו אשתו] ישרים אתו" ותהיה לו אשתו לאחיעזר ואחיסמך.

ובכן למען ישרים לך ה' את אויבך - אשתך, עליך לעשות דבר כזה, אשר בגללו ירצה ה' את דרכך. וכבר הגבילו חז"ל, כי הדרך היותר רצויה בעיני ה' הוא העסק בתורה, ועל כן אמרו (מסכת עבודה זרה יט ע"א): כל העוסק בתורה, הקב"ה עושה לו חפציו, וכמה מאמרים יש המורים על חביבות העסק בתורה בעיני ה', ולכן איעצך לטוב לך, שתסדר מהלך עסקיך וכל ענייניך היומיים באופן כזה, שתוכל להוציא ולקבוע עתים יום יום לתורה, ומה טוב ההתעסקות בה בעיון ובמשא ומתן של דבריה וענייניה, להתעסק בענין הנלמד, ואז אבטיחך, כי אשתך תראה בך רוממות המעלה ותתנהג עמך בכבוד ובנימוס, כחובת כל אשה לבעלה, כדת של תורה ובדרך ארץ. וסיים הגאון את דבריו באומרו: "ואני מבשרי אחזה, כי בטרם הגעתי למעלת התורה, בקנין הראוי לפי ערכי, היתה אשתי עוינת אותי, ורק אחרי כן השלימה לי. וכך היא דרכה של תורה, כך סגולתה וכך זכותה, והיא כבודה ותהילתה".

אחר פטירתו של הגאון הנצי"ב, הזדמן לאותו עשיר להיפגש עם בנו של הנצי"ב הגאון רבי חיים ברלין, וסיפר לו בנחת רוח על העצה הנ"ל שקיבל ממר אביו, ושעל ידי עצה עמוקה זו שהשתמש בה הלכה למעשה, עלתה ארוכה למכתו, ולאט לאט הוקם שלום הבית והנהגתו על יסודות נאמנים ברוח התורה והמצוה. והיה העשיר לוחץ את ידי רבי חיים ברלין, ומנשקם, ואומר, כי מפני רגש אהבתו ותודתו אל הגאון מר אביו, הוא מחבב את בנו בכל רגשי האהבה והחביבה. ("ענף עץ אבות" עמוד ער)

מיעוט תענוג

אין דברי תורה מתקיימים במי שמרפה עצמו עליהם, ולא באלו שלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה, אלא במי שממית עצמו עליהם, ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה. (רמב"ם פ"ג הלכה יב) אמרו חכמים: "עד שיתפלל שיכנסו דברי תורה לגופו, יתפלל שלא יכנסו מעדנים לגופו". (תוספות מס' כתובות קד ע"א)

על התורה נאמר (אויב כח יג): "לא ידע אָנוֹשׁ עֲרֻכָּהּ, וְלֹא תִמָּצֵא בְּאַרְץ הַחַיִּים", ושאלו במדרש תנחומא (נח סימן ג), מה זה "לא תמצא בארץ החיים", וכי היכן תמצא התורה בארץ המתים? אלא שלא תמצא תורה שבעל פה אצל מי שיבקש חיי העולם הזה, תאוה, כבוד, וגדולה, אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר "זאת התורה אדם כי ימות באהל", שממית עצמו עליה.

וכיוצא בזה, מסופר בגמרא (מסכת סנהדרין קיא ע"א) על האמורא רב שראה את תלמידו רב כהנא שחפץ את ראשו ועידן את עצמו, בשעה שהיה לו ללמוד תורה. לאחר מכן שבא רב כהנא ללמוד, קרא לו את הפסוק: "וְלֹא תִמָּצֵא בְּאֶרֶץ הַחַיִּים". אמר לו, כבודו מקלל אותי שלא אבוא לעולם הבא!! אמר לו: חס ושלום, אני רק אומר לך מה שהפסוק אומר, שלא תמצא התורה במי שמחיה את עצמו עליה.

מרוב טרדתם בלימוד, שכחו לאכול לפני כיפור

הגאון החיד"א בספרו "מעגל טוב" (עמוד 57) מספר כי בשנת תקל"ד כשביקר בתוניס, ראה שם תלמידי חכמים גדולים המעיינים היטב בלימוד. וכתב שם: הרב אברהם טייב הוא היה גדול הדור, תלמיד של הרבנים הרב אברהם הכהן והרב צמח צרפתי. וקודם להם, לא היו לומדים בתוניס רק גמרא ורש"י בלבד, אבל הרבנים הנזכרים הפליאו עצה בעיון התוספות ומהרש"ל ומהרש"א בעיון נמרץ, ומאוד היו מעמיקים בדברי המהרש"ל ומחבבים את דבריו. והנה לרוב חשקם בתורה, ערב כיפור אחד, היו נושאים ונותנים כל כך זמן בדיבור המהרש"ל עד שהגיע זמן סעודה המפסקת, ושכחו לקנות שום דבר לאכול מרוב טרדתם בלימוד. עי"ש. ועליהם יאות להליץ מה שדרשו בגמרא (מסכת עירובין נד ע"ב) על הפסוק (משלי ה יט): "בְּאַהֲבַתָּה תִשָּׂגָה תִּמְיֹד", שמרוב אהבתם וחשקם לתורה, הם לא שמו לב לעניינים אחרים.

התורה נקנית במיעוט תענוג

הגאון רבי אליהו מני זצ"ל עלה מבגדד לדור בארץ ישראל, וכאשר הגיע להתיישב בעיר האבות - חברון, הבחין בעזובה הרוחנית השוררת בעיר, באשר לא היו בה לא תורה ולא יראה, ועל כן את כל מרצו הקדיש והשקיע לשם הפחת רוח התורה בעיר. עבור המוכשרים והראויים, הקים אוהלי תורה אשר יסתופפו בהם, ועבור העוסקים בסחורה ולבעלי אומניות שבה, ייסד שיעורים לקביעת עיתים לתורה, והצלחתו זו הקנתה לו כמובן גם מתנגדים לא מעטים אשר התנכלו להפריעו במלאכתו מלאכת הקודש. ובפרט שלחם במסירות נפש נגד זרם ההשכלה אשר החל להציף את החינוך הטהור והקדוש.

לימים עלה לביקור בארץ ישראל ידידו הגאון רבנו יוסף חיים זיע"א, והשתטח בקברות הצדיקים בצפת, מירון, עמוקה, וירושלים, ולאחר מכן הגיע לחברון ושם התארח אצל הרב, וכיבדו כבוד מלכים, ולאחר שאכלו ושתו, אמר רבנו יוסף חיים חידושי תורה והיה כמעין המתגבר, מגמרא בבלי לירושלמי, לזוהר ולמדרשים, וכל כך התפעל רבי אליהו מדבריו עד שהחל לבכות מהתרגשות. לשאלת רבי יוסף חיים, מדוע כבודו בוכה? אמר לו רבי אליהו, תאמר לי את האמת, לפני מספר שנים באת לבקר כאן, ולא ראינו בך גדלות כל כך כמו עכשיו, איך זכית להגיע עתה לדרגות גדולות ונפלאות כאלו! בתחילה ניסה רבי יוסף חיים להתחמק, עד שלא היתה לו

ברירה, ואמר לרב, בזכות שקיבל על עצמו למעט בתענוגות העולם הזה, וכמאמר חז"ל: עד שיתפלל שיכנסו דברי תורה לגופו, יתפלל שלא יכנסו מעדנים לגופו.

וכידוע שהרבה רבנו יוסף חיים בתעניות, ואף בזקנותו נהג להתענות ארבעה ימים בחודש אב, בזמן תוקף החום, ערב ראש חודש, ה' באב יום פטירת האר"י, ז' באב יום פטירת אמו, ותשעה באב. והעיד עליו רבי בן ציון חזן זצ"ל שהיה מסגף עצמו בסיגופים גדולים, עד שלא היה אוכל אבטיח בכל ימי הקיץ, והיה ממתין עד יום ראש השנה ומברך עליו שהחינו, והלא ידוע כמה דבר קשה זה מתוקף החמימות בבבל. ובמכתב לידידיו מעיד רבי יוסף חיים, כי נמנע כליל משתיית מיני משקאות אפילו בשבתות ומועדים. (ירושלים של מעלה ח"ה 227. בן איש חי תולדותיו וקורותיו 108)

מסירות נפש לתורה

אמרו חכמים דרך רמז: "זאת התורה, אדם כי ימות באהל" - אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהלי החכמים. וכן אמר שלמה בחכמתו (קהלת ד ט): "אף חכמתי עמדה לי", תורה שלמדתי באף [בחוזק ואומץ אף שהיה קשה], היא שעמדה לי. (רמב"ם פ"ג הלכה יב)

וכתב רבנו המאירי (מסכת סנהדרין כ ע"א): "לעולם תהא כל מחשבתו של אדם לעסוק בתורה, ואל ימנעוהו לא טרדת מלחמות ולא מבוכת העוני והדוחק ושאר הסיבות המונעות, וכל שמקיימה מתוך הטרדה שכרו כפול ומכופל".

לימוד תורה בעת מלחמות

להלן כמה עובדות על מסירות נפשם של רבותינו ז"ל לעסוק בתורה בעיון עמוק, בשעות הקשות ביותר. (מתוך הספר "דרכה של תורה" ח"ב עמוד קעז)

* כתב בספר בני יששכר, קבלה בדינו שרבותינו הקדושים בעלי התוספות זיע"א, אשר רוב גדוליהם נהרגו על קידוש השם כנודע. ובהיותם במאסר וידעו כי למחר יקראו אותם לפני יום הדין האחרון לפני שוביהם הרשעים, ואם לא יודו לעבודה זרה שלהם אז יהרגום מיד, ואף על פי כן בלילה שלפניו, עסקו וכתבו חידושי תוספות הארוכים ביותר במסכת בבא קמא פרק שביעי - מרובה.

* בזמן גזרות ת"ח-ת"ט, פשט הצורך חמילצקי ימח שמו על קהילות ישראל בפולין וברוסיה, ועשאן לעיי חרבות. יהודים רבים ברחו מעיר מושבם, ומצאו מקלט ומחסה בעיר לובלין, מקום משכן הרבי ר' העשיל זצ"ל, שבאותן שנים כיהן שם כאב בית דין. בחודש כסלו שנת ת"י, היה גם רבנו הט"ז [רבי דוד הלוי סגל] בתוך הגולים. כי מחמת המציק היה נודד ממקומו ומביתו, ועינה בדרך כוחו. הט"ז חנה עם כל בני ביתו על פני השדה תחת כיפת השמים, ולמרות הקשיים, ערך שם את תשובתו בנידון עגונה אחת. הוא טרח מאוד להתירה מכבלי העיגון, וכתב שלא היתה באפשרותו

לעיין בספרי הפוסקים, כי מפני הגזרה, התבטלו כל ספרי הקודש, ולא נמצא תחת ידו שום ספר זולתי גמרא וטור, ועם כל זה הצליח להתיר את העגונה.

* בשנים הנ"ל ת"ח-ת"ט, כאשר הגאון ר' העשיל נמלט מחמת הקוזקים, בא אליו תלמידו הש"ך [רבי שבתי כהן], והראה לו תשובה בהלכה. רבי העשיל עיין בתשובה, ובטרם סיים לקרוא, נאלץ לברוח על נפשו בגלל הרודפים. עגלתו של רבי העשיל היתה מלאה עד אפס מקום, ולא נותר בה מקום לש"ך. אך הוא לא שת ליבו לזה, ורץ ברגליו אחרי העגלה עד שגמר רבו לעבור על כל התשובה ונתן הסכמתו עליה, והשליך את התשובה מהעגלה לידיו של הש"ך.

* ובפעם אחרת כתב הש"ך: "...בשעה שכתבתי דברי הנ"ל, לא היה לפני הספר "כסף משנה", כי זה למדתי בברחי מן מלחמות הרקים. (ש"ך חושן משפט סימן ג ס"ק א)

* החתם סופר זצ"ל כתב בספר הזיכרון שלו: "והנה הסתיו עבר, הגשם חלף הלך לו, הניצנים נראו בארץ, וקול התייר הגדול נשמע בארצנו, מקול דהרות אבירי מלחמה נרעשה ארץ, היא מלחמת אדונינו הקיסר עסטרייך עם קיסר הצרפתים... בי"ט סיון נשמע קול רעם בגלגל, וינועו אמות הסיפים מקול דהרות עם אנשי חימה, ואש מתלקחת בתוך העיר, ותהי חרדה גדולה, והעם ירדו לתחתיות הבתים, למען לא ינזקו בנקל כמו בעלֵיה. והנה קולות וברקים כבד מאוד, חיצים ואבני בליסטראות חלפו עברו למאות, הכל אל תוך העיר, וגם אל מקום שכונת היהודים, בחוצות עברו על ראשי האנשים כמו סגלגלי קטניות, ונהרגו כמה נפשות אינם נימולים, ועשו נזקים רבים בבתיים רבים של נימולים ואינם נימולים. והיה פחד ובהלה גדולה וסכנה עצומה, והעם בוכה למשפחותיו אנשים נשים וטף, וקולי קולות לא יחדלון. ואנחנו היינו יושבים בחדר התחתון שבביתי ולומדים את השיעור היומי עם התלמידים, בלב נשבר ונדכה וכל רוח אין בנו.

* בשנת התרצ"ד באחד הערבים התחוללה בירושלים הפגזה קשה מאויבינו הערבים ימח שמם, ובגין המצב הקשה שררה בכל שכונות ירושלים עלטה מוחלטת. הנער הצעיר בן ה-13, עלה כבר בשעות היום לבית המדרש "בית יעקב" שמעל הבית הכנסת המרכזי בשכונת בית ישראל, שם איוה למושב לו לעסוק בתורה, ובידו האחת מחזיק נר להאיר לו את החשכה. מספר בחורים צעירים שעברו ברחוב, ראו את אור הנר הדולק בבית המדרש למעלה, וחששם עלה שמא ניצלו גנבים את החשיכה ונכנסו למקום. וימהרו להזעיק את רב השכונה הגאון רבי שמשון אהרון פולנסקי זצ"ל הנודע בשם הגאון מטפליק. הרב עלה חיש לבית המדרש לראות את אשר מתרחש שם, והנה לעיניו נגלו מראות אלוקים, הוא ראה את הנער רכון על ספריו, וכדי שלא יבהל, נגע בו ברוך בכתפו ואמר לו, שעת סכנה היא עתה מחשש הפגזות מהאויבים ולא עת ללמוד. ולקחו הרב יד ביד לבית הוריו. באותו זמן שהנער נעלם, חיפשוהו אביו ואחיו והתרוצצו בכל רחובות השכונה למוצאו מחשש לשלומם. וכאשר נראה הרב פולנסקי עם הנער, כעס עליו אביו וביקשו להוכיחו על פניו בעת כזו. אך מיד עצרו הרב פולנסקי ואמר לו, אינני נותן לך אותו אלא אם תבטיח לי

שלא תכה אותו, לא תיגע בו יד, ולא תכעס עליו, כי הוא עתיד לצאת גדול בישראל. וכך במסירות נפש עילאית כזאת, זכינו ברוך ה' למרן מלכא מאור ישראל הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל. ("מלך ביופיו" 29)

* מעשה שסיפר הגאון רבי יהודה צדקה על מרן רבנו עובדיה יוסף, בצעירותו כשלמד בישיבת "פורת יוסף" בעיר העתיקה בירושלים, והפגיו הערבים ימח שמם את בנין הישיבה, הרבנים והתלמידים כולם ברחו למקום מסתור. והנה ראש הישיבה הגאון רבי עזרא עטיה זצוק"ל כשראה כשחכם עובדיה אינו עם כולם, אמר להרב צדקה, רוץ לישיבה ותביא את חכם עובדיה. כשהלך הרב, ראהו שוקד ומרוכז בלימודו ולא הרגיש ברעש ההפגזות כלל. והנה אך כשיצאו, נפל פגז בדיוק במקום שהרב למד. (שו"ת "ושננתם" קניינים שנג)

* מרן הראשון לציון זצוק"ל התגורר בשנים תשי"ח-תשכ"ט עם הגאון רבנו בן ציון אבא שאול באותו בנין. וסיפר כי במלחמת ששת הימים, ישבו יחד במקלט עם משפחותיהם, כשהירדנים מרעשים את ירושלים בהפגזות נוראיות ומחרידות. והרב בן ציון חזר בפניו על חידושים במסכת יבמות, ולא נתן ליבו להמולה ולרעדה שמסביב. ("מראה האש" 71)

* בשנת ה'תשנ"א באמצע חודשי החורף פרצו במזרח התיכון המאורעות הידועות בשם "מלחמת המפרץ" שנמשכו כחודש ימים. הצורר מבגדד סדם חוסן ימח שמו, התקיף אז את היהודים בארצנו הקדושה וביקש להשמידנו בפצצות טילים שנקראו בשם סקאדים, ורק בהשגחת הבורא יתברך נצלנו ממות לחיים. באותם ימי אימה וחרדה שכל ישוב בארץ ישראל נתקף בפחד נורא, 'ומחדרים [האטומים] אימה', באו מנהלי וראשי תלמוד תורה "סוכת דוד" בירושלים, לשאול את רבנו ז"ל האם רשאים אנחנו להמשיך בלימודים כרגיל גם בימי החירום? האין זו סכנה להוציא ילדים לעת כזאת ולטלטלם דרך הרחוב אל התלמוד תורה? הם סיפרו לו שלמעשה כבר שאלו את פי גדולי ישראל, איך לנהוג בשעה כזו, והורו להם במפורש שלא לבטל תורה, אבל מי מסוגל לקחת על עצמו אחריות כבדה זו. הקשיב לדבריהם הרב וענה בהחלטיות: אני לוקח על עצמי את האחריות, בהוסיפו: עליכם לוודות שהילדים ימצאו במקום המוגן והבטוח ביותר, ואין לכם בכלל מה לפחד. תשובה זו ענה הרב למנהלים נוספים שבאו לשאול עצה ותושיה בימים טרופים אלו. ההחלטיות בו דיבר, הפתיעה את האנשים. הוא שכב על ערש דווי, מטופל ומחובר לאביזרים רפואיים בבית החולים, אך כרב חובל אמיץ בגיבורים שגבורתו נחשפת בעליל בעת הסכנה, לקח בעת כזאת את האחריות על עצמו. ("וזאת ליהודה" עמוד 415)

נמנום באמצע הלימוד

אין ישנים בבית המדרש. וכל המתנמנם בבית המדרש בעת לימודו, תורתו נעשית קרעים קרעים, וכן אמר שלמה: "וְקִרְעִים תִּלְבָּשֵׁשׁ נִוְמָה". (רמב"ם פ"ד ה"ט)

עצות טובות לזכרון

אמרו חכמים: ברית כרותה, שכל הקובע תלמודו בבית הכנסת או בבית המדרש, לא במהרה הוא שוכח. וכל היגע בתלמודו בצנעה, מחכים. וכל המשמיע קולו בשעת לימודו, תלמודו מתקיים בידו. אבל הקורא בלחש, במהרה הוא שוכח. (רמב"ם פ"ג הי"ב) [תנא דבי אליהו (רבה כהן): "מי שיש בו תורה, ויושב וקורא ושונה במקום צנוע במקום סתר, אצל מי מלינים אותו, אצל הקב"ה, שנאמר (תהלים צא א): יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן"].

סגולה טובה לזכרון, בקידוש ליל שבת כשאומר 'זכרון' למעשה בראשית, יאריך מעט בתיבת 'זכרון', ויכוון שיזכרו ה' לזכור כל לימודו. וכשאוכל זיתים [שכידוע, גורמים לשכחה], יכוון על כל זית וזית: "אל אלוקים מ, צ, פ, צ", ובזה אדרבה יזכה לזכרון, וכמו שכתב רבנו האר"י ז"ל. (שו"ת יביע אומר חלק ב יורה דעה סימן ח אות ד)

מהו ענין השכחה?

כתב רבנו האר"י ז"ל: "השכחה אשר באנשים, היא נותנת עצלה ותרדמה להימנע מעסק התורה, באמרם כי הנה חס ושלוש נמצאים יגיעם לריק ולבטלה, כיון שהכל נשכח מהם, ולכן נודיעך ענין השכחה מה עניינה. הנה נודע מאמר הזוהר הקדוש בפרשת משפטים, כי בתחילה נותנים לאדם נפש, ואם יזכה יותר יקבל רוח. והנה בתחילה הנפש היא נקבה ובה ענין השכחה, וכל זמן שלא השיג האדם חלק הרוח הבאה לו מהזכר ובו סוד הזכירה, הוא שוכח והולך. והנה הוא טורח ומתקן הנפש, על ידי טרחו ועמלו בתורה. ואף על פי ששוכח מה שלומד, אינו יגע לריק חס ושלוש, יען כי בעולם הבא ולעתיד לבוא יזכירו לו כל מה ששכח כמו שאמרו בזוהר פרשת בראשית. ואם עתה בחיים הוא שוכח, הטעם הוא כי המקום גורם לכך, יען כי הוא מתקן הנפש הנקרא עלמא דנוקבה, ואינו יגע לריק חס ושלוש, ומחויב הוא לתקן הנפש בראשונה, ואחר כך יתנו לו הרוח". (אורחות צדיקים לרבי חיים שלמה דיאש עמוד קסט)

דיבורים בטלים

אמרו חכמים (מסכת אבות פ"ג מ"ט): המהלך בדרך ושונה [לומד], ומפסיק ממשנתו ואומר, מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה [אדמה חרושה], מעלה עליו כאילו מתחייב בנפשו. ומכאן רואים את חומרת הדיבור באמצע הלימוד, שאף על פי שהפסיק בשבח ותהילה להקב"ה על מעשיו ובריאתו הנפלאה, היאך ברא אילן זה בכמה גוונים, פירותיו בצבע אחד ועליו בצבע אחר, ונתן חן מיוחד לכל פרי ופרי, בטעמו ומראיתו, בכל זאת מעלה עליו כאילו מתחייב בנפשו, אף שחזר מיד ללימודו, על אחת כמה וכמה אם האדם מפסיק בשיחה של דברים בטלים, ח"ו. והוא הדין ללומד בביתו או בכל מקום. [רק נקטו חכמים דוגמא מצויה שהולך בדרך ורואה אילן וניר]. (רבנו עובדיה מברטנורא ותו"ט)

אמרו חכמים (מסכת חגיגה יב ע"ב): כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה, מאכילים אותו גחלי רתמים, שנאמר (איוב ל ד): "הִקְטַפְתִּים מִלֹּחַ עָלַי שִׁיחַ, וְשָׂרַשׁ רִתְמִים לְחִמִּים". ותרגם התרגום: דשבקין פתגמי אורייתא מן לוח לבהון [שעוזבים דברי תורה מלוח ליבם], מטול מלי דעלמא [בשביל מילים של חול]. ועל זה אנחנו מתוודים בוידוי הארוך ביום כיפור: 'קטפנו מלוח על שיח', דהיינו דברנו דברים בטלים בתוך הלימוד.

כתב בספר "אור לציון – חכמה ומוסר" (עמוד כט): אותם שנמצאים בבית המדרש ואוהבים לדבר דברים בטלים, צריך להתרחק מהם, כי מי שאוהב ללמוד הוא אוהב ה', ומי שאוהב להפריע באמצע הלימוד זה ממרה פי ה'. ולכן מי שיושב ליד אחד כזה, עליו לברוח ולעבור למקום אחר, ובשום אופן לא ישאר לשבת לידו. אין ספק שצריכה להיות אהבת חברים עם כולם, אבל צריך להזהר מאוד שלא לשבת ליד מי שאוהב להפריע בלימוד ולספר דברים שונים. עליו לדעת שחבר כזה גוזל מחייו, ממש כפשוטו גוזל את החיים שלו, שהרי מה זה מושג חיים? רק עבודת ה' יתברך. אחרת, כלום לא שווה. כל התענוגות וההנאות של העולם כמו חלום, ולא היה כדאי לבוא לעולם בשבילם. ואפילו אם היה העולם ללא שכר ועונש, רק תענוגות, בכל זאת לא שווה כלום. כי כמה שיהנה, הרי כשמזדקן, נחלש ותש כוחו. ואם נשאל אותו אחרי שנהנית כל ימך, האם היה כדאי לך לבוא לעולם? יאמר לא! הכל עבר כמו חלום. יוצא שהחיים העיקריים הם רק עבודת ה' יתברך, א"כ זה שמפריע לחברו בלימוד התורה כאילו הרגו לפני זמנו, קיצר את חייו והפסידם! ומי מוכן שיתקצרו לו כמה ימים וכל שכן כמה שנים עבור זולתו?!

אכן זה מעניין, כמה יכולים לפטפט, הלוא זה מעייף, אלא היצר הרע נותן כח ומרץ, ונותן הרגשה שכמשוחחים בדברים שמחוץ ללימוד, הזמן עובר מהר מאוד, וזה מפתה לחשוב שטוב לשוחח, ומה לו לישא בעול התורה. ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה (קהלת יא ט): "שָׁמַח בְּחֹר בְּלִדְוִיתָהּ, וְיִטִּיבָהּ לְבָבָהּ בְּיָמֶיהָ בְּחִירוֹתֶיהָ, וְהִלְךָ בְּדַרְכֵי לֶבָב וּבְמַרְאֶה עֵינֶיהָ, וְדַע כִּי עַל כָּל אֵלֶּה יִבְיָאֵךְ הָאֱלֹהִים בְּמִשְׁפָּט".

ואם נשאל את האדם לאחר ששוחח עם חברו על דא ועל הא, האם יצא לך תועלת מאותה שיחה? יאמר, לא יצא לי כלום, הכל הבל וריק. ולמחרת נראה אותו שוב מדבר. והלוא אתמול אמר שאין לו תועלת מהדיבור, אם כן מדוע הוא ממשיך לדבר? אלא שכבר השתלט עליו היצר הרע. על כן, צריך להתאפק ולעשות גדרים וסייגים, כי אילוץ זה, כל הזמן יתבטל חס ושלום, ואפילו אם נניח שילמד, לא ירגיש את מתיקותה של התורה, משום שמפסיק באמצע הלימוד, ותורתו נעשית קרעים קרעים, ה' יצילנו. הזמן יקר מאוד, אבל הבעיה שלא מעריכים את הזמן ולא מנצלים אותו כראוי, הזמן עושה את שלו ואנחנו לא עושים את שלנו!

והעצה היא ללמוד במאמץ, בחשק, בהתלהבות ובהתמדה, ולא לדבר אפילו מילה אחת באמצע הלימוד, כדי שלא לתת אפשרות לפתח של שיחה. ואם רואה אדם שקשה לו להתחיל ללמוד, כי בשעה שרוצה להתחיל מרגיש חולשה, יחזק עצמו

במוסר ויכפה יצרו ללמוד חמש דקות בלי לדבר, ולאט לאט עוד חמש דקות עד שיתרגל ללמוד זמן מרובה ברצף, ואז יזכה להרגיש טעמה של תורה. וירגיש את גודל טעותם של הבטלנים.

וחלילה לחשוש מלעג הסובבים אותו שיאמרו לו: מה, נהיית צדיק?! אלא יהיה עז כנמר לעשות רצון אביו שבשמים ולא יבוש מהם, ואם החליט החלטה מסוימת, ובא חברו לשוחח עמו, צריך להתגבר ולעמוד בהחלטתו: אין אני מפסיק עד שאגמור, וכך יעשה פעם פעמיים, ויאמרו מה שיאמרו עליו, ואחר כך ישלימו עם המצב שהוא לא מדבר באמצע הלימוד, ויעזבו אותו.

והנה כתב הרב נועם אלימלך, שמי שעושה יום אחד תענית דיבור וקורא את התהילים שלוש פעמים, נחשב לו כ"תענית הפסקה" משבת לשבת, שמעלתו כאילו התענה שישים וחמש אלף ושש מאות תעניות. והרי זה קל, וכי לא כדאי ביום אחד להרויח כל כך הרבה תעניות?! ומזה נלמד על אחת כמה וכמה לעוסק בתורה, שמעלתו הרבה יותר מקריאת תהלים, ואם כן מה גדולה מעלתו אם הוא עוסק בתורה בלי דיבורים בטלים, ובמיוחד מי שיש לו תאוה לדבר וסקרנות להתעניין בכל מיני נושאים ומתגבר על תאוותיו ובולם פיו, מי יודע כמה זכויות והטבות הוא מוסיף לעצמו ולעולם כולו.

ולפעמים נראה לבחור בהשקפה ראשונה שהוא נמצא שתיים עשרה שעות בין כותלי הישיבה, אבל אם יעשה חשבון מדויק יראה שבמשך כל היום הוא לומד רק חמש או שש שעות, וכן אברך שנמצא כשבע שעות בין כותלי בית המדרש, לאחר חשבון מדויק יראה שבמשך היום אינו לומד אלא כארבע שעות, כי מבזבז את הזמן במציאת ספר, בהכנת שולחן, בשיחות על דא ועל הא, איד מקבלים הנחה בארנונה, והיכן מוכרים את המוצרים יותר בזול, ועוד מענייני חדשות ופוליטיקה, והשעון עושה את שלו, ולקראת הסוף הוא לומד קצת, כדי שלא יראה שלא למד כלום או כדי להשקיט את מצפונו, הרי ששעות רבות העביר מבטלה לבטלה. ובזה פירש פעם ידידי הרה"ג רבי יוסף עדס זצוק"ל את הפסוק במשלי (כד לט): "מָעַט שָׁנוֹת מָעַט תְּנוּמוֹת מָעַט חֶבֶק יָדַיִם לְשֹׁפֵב", כי פעמים חושב לעצמו לישון רק כמה רגעים ולהתמהמה מעט זמן, ולבסוף מפסיד הרבה, כי דקה מושכת דקה.

ולדעתי מי נקרא בחור שקדן? מי שהשעה אצלו היא שישים דקות של לימוד ולא מדבר באמצע. ערובה לאיכות - היא הלימוד ללא הפסקות בשיחות בטלות. וצריך להתעורר לדברים אלו כבר בצעירות, כי כשהאדם מתבגר מקבל שכל ורוצה ללמוד יותר תורה, אבל הבעיה שאז הוא נתון בעול המשפחה ואין לו זמן וישוב הדעת כבימי הבחורות, אם לא שהכין את עצמו מראש. עכ"ד הנפלאים והמחזקים של רבנו האור לציון.

ביטול תורה של רבים – אין מספיקים בידו לעשות תשובה

על אחת כמה וכמה המדבר דברים בטלים באמצע שיעור תורה הנאמר ברבים,

שלא רק שהוא עצמו חוטא שבוטל מדברי תורה, אלא אף מבטל את האחרים, ונמצא שהוא חוטא ומחטיא, שאין מספיקים בידו לעשות תשובה, ולא לחינם מנאו הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ד ה"א) הראשון מתוך כ"ד דברים המעכבים את התשובה. ויש להיזהר בזה אפילו בדברים שבקדושה, כמו בברכות על שתיה ומאכלים, שלא לברך בקול רם, שבזה הוא מסיח את דעתם של המשתתפים בשיעור כדי לענות אחריו 'אמן'. ובעונות הרבים, כמה וכמה נכשלים בזה בחושבם שמעשיהם רצויים, ומביאים מיני ברכות באמצע הלימוד לעילוי נשמת קרוביהם, ואינם יודעים שבמקום עילוי נשמה, הרי הם עושים להיפך ח"ו. אשר על כן, ישתדלו שלא לחלק מאכלים באמצע הלימוד. וגם מי שנצרך למאכל או משקה באמצע הלימוד, יברך בלחש שרק אוזניו ישמעו, וזכות הרבים תלויה בו. (קדושת בית הכנסת עמוד עה)

תשובה לאדם שביטל תורה לרבים

אף על פי שאמרו חכמים "המחטיא את הרבים אין מספיקים בידו לעשות תשובה", מכל מקום אם עשה תשובה, הרי זה בעל תשובה (ורמב"ם הלכות תשובה פ"ד ה"ו). ותשובת המשקל לעון זה, שיזכה את הרבים בלימוד התורה, כנגד מה שביטל תורה מהרבים. ויכול לעשות זאת על ידי שיארגן שיעורי תורה, או שיפיץ תורה לרבים, כמו דיסקים או חוברות כאלו לציבור, כדי שידעו את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו.

קביעת עיתים לתורה

שיעורי תורה

הנכון ביותר לציבור בעלי הבתים להשתתף בשיעורי תורה, ולא ילמדו לעצמם בלבד, כי לא דומה הלומד מעצמו ללומד מפי חכם. וכבר אמר שלמה (משלי יג ב): "הוֹלֵךְ אֶת תַּחֲמֻמֵּי יָחָם". וגדול שימושה יותר מלימודה (מסכת ברכות ז ע"ב), שכאשר רואה היאך הרב מסביר ומבאר את הענין, על ידי כך יוכל ללמוד היטב היטב לאחר זמן גם לעצמו.

לבד מזה, הלומד תורה בשיעור עם רבים, מעלתו גדולה פי כמה וכמה יותר מהלומד תורה לבדו, ויש לו סייעתא דשמיא גדולה הרבה יותר.

כמבואר בחז"ל על הפסוק (ויקרא כו ח): "וְיִרְדְּפוּ מִכֶּם חֲמֵשֶׁה [אחרי] מֵאָה [גויים], וּמֵאָה מִכֶּם [אחרי] רִבְבָּהּ [10,000] יִרְדְּפוּ". והשאלה נשאלת, וכי כך הוא החשבון, והלא אם חמשה רודפים אחרי מאה, זאת אומרת שכל אחד רודף אחרי עשרים, אם כן מאה צריכים לרדוף אחרי אלפיים, ולמה אומרת התורה שמאה רודפים אחרי עשרת אלפים, פי חמש? אלא אינו דומה מועטים העושים את התורה, למרובים העושים את התורה. דהיינו, ערך המצוה של רבים העוסקים בתורה, הוא פי כמה וכמה מיחידים העוסקים בתורה.

עוד מעלה ישנה אצל המשתתף בשיעור של רבים, שנוטל שכר כנגד כל המשתתפים, כי כאשר רואים שפלוני בא ופלוני בא, אומרים כנראה יש מה לשמוע פה, ועל ידי זה מתווספים ובאים גם הם, ומרבים תורה בישראל. נמצא שכל אחד ואחד שכרו כפול ומכופל כנגד כל המשתתפים. וכן אמר מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל)

"אינני רוצה לצער את הקב"ה"

"שמי גולן ואני עוד מעט בן 18. רציתי לספר לכם על ניסיון עצום שעמדתי בו, ושגרם לי לאהוב את הבורא ואת תורתו בצורה אדירה שקשה לי להגדיר במילים.

לפני כשנתיים שכנעו אותי שני חברים לבוא לשמוע שיעור תורה. זה לקח להם זמן רב, כי אני בן למשפחה חילונית רחוקה לחלוטין מתורה ומצוות. הורי היו אנשים אמידים מאוד, ואנחנו, הורי ואחי הקטן, מתגוררים באחת השכונות היוקרתיות בירושלים. משפחתי עונה בגדול על התואר "שני ילדים וכלב".

הייתי רחוק כל-כך מתורה, שכאשר נכנסתי לבית-הכנסת בפעם הראשונה בחיי, רציתי מיד לברוח. הרבנים, הכיפות, ארון הקודש, הספרים, האווירה, הכל דמה בעיניי למקום שאין לי קשר אליו, וכאילו שתי ידיים ענקיות דחפו אותי החוצה. חברי הושיבו אותי בכה, תקעו לי כיפת קרטון על הראש, ואז לראשונה בחיי שמעתי שיעור תורה. למחרת, מסקרנות, באתי שוב ושוב, עד שליבי נפתח לדברי תורה והלכה. מובן שהסתרתי מהורי שאני לומד תורה, משום שהם ממש אנטי, ומדברים לא יפה על הדת.

לא מזמן אבא שלי תפס אותי "על חם". הוא עבר במכוניתו בכביש הסמוך לבית הכנסת, וקלט בעיניו שאני נכנס לשם עם כיפה על ראשי. אני לא הבחנתי בו. למחרת בערב, כשעמדתי לצאת שוב, אבא פנה אלי רגוע ושלי וביקש לשוחח איתי. פניו היו רציניות מתמיד, וחששתי שמא הוא שמע משהו על תחילת החזרה בתשובה שלי. אכן כן. הוא סיפר לי שאמש הוא ראה אותי נכנס לבית הכנסת וחקר אותי. סיפרתי לו את האמת, שאני אוהב ללמוד תורה, ושיש בה דברים אמיתיים, ושלמדתי להתפלל.

אבא שתק, וראיתי שהוא פגוע או מבוהל, וכמובן מאוד לא מרוצה. ואז אבא אמר לי בשיא הנעימות והחביבות, בקור רוח, את המילים: "גולן, אני ואמא אוהבים אותך, ולא רוצים לאבד אותך. אנחנו בפירוש לא רוצים שתחזור בתשובה. ואני מציע לך הצעה שבودאי תשמח אותך. לא מזמן עשית רשיון נהיגה, החלטנו אמא ואני לקנות לך מכונית חדשה, הכי טובה שיש, אבל בתנאי אחד, אתה מפסיק את הקשר שלך עם הדתיים והלימוד שלהם. אנחנו יודעים שמכונית תשמח אותך, וכשם שאנו רוצים לשמח אותך, אנא תשמח אותנו, ותפסיק ללמוד שם".

הרגשתי באותן דקות שאני נקרע לגזרים. כמו רעם ביום בהיר. אני אוהב מאוד את

הורי ומכבד אותם, אבל אני אוהב את התורה ומאמין בקב"ה. אינני רוצה לצער את הורי, אבל לא רוצה לצער את הקב"ה. מה עושים? ואני בהחלט מעוניין במכונת חדשה. אינני אחד כזה שמתנזר מתענוגי העולם הזה, אבל איך אפשר בלי שיעור תורה? כמה קשה. אבל היצר הרע גם הוא לא הרפה. מכונת חדשה? איזו מתנה. אולי אעשה הפוגה קצרה משיעורי התורה. לא נורא. "גולן", אבא היה תקיף, "תחליט עכשיו, מכונת חדשה או שיעור תורה".

עצמתי את העיניים חזק חזק כדי לעצור את הדמעות, לחצתי על החזה כדי שהלב לא יפרוץ משם. רציתי לבכות, להניח את הראש על הכתף של אבא וללחוץ לו: "אבא, התורה היא גם שלנו, יש בורא בשמים. גם אתה הבן שלו. אנא רחם עלי ותן לי ללכת על פי שכלי ורגשותי. פניתי להשם יתברך וצעקתי בשקט מתוך ראותי: "אבא שבשמים, תן לי אומץ לענות לאבא".

ואז פקחתי את עיני והודעתי לאבא: "אני מצטער. אני אוהב אתכם, אני רוצה מאוד מכונת חדשה, אבל אני לא מוותר על שיעור תורה ואמונה בה'. אנא תבין אותי".

חשתי רוגע עצום ושמחה פנימית רקדה בתוכי לאין שיעור. אבא הורה לי לצאת. נכנסתי אחר כך לשיעור גמרא והרגשתי אור עצום בלב ובשכל. הבנתי כל מילה, הקשיתי קושיות, שמחה אינסופית מילאה את ליבי. עמדתי בניסיון, וידיו של הבורא ליטפו את פני.

אחרי חצות נכנסתי הביתה, וחששתי מהנורא מכל. מצעקות, מבכיות, מהאשמות. וכאן קיבלתי הפתעה. הורי ישבו בסלון, קמו, נישקו וחיבקו אותי, ואמרו לי במפורש: "גולן, אם זו הדרך שבחרת, שתצליח".

ומה לגבי המכונת החדשה? מי צריך מכונת חדשה, אם הדרך שאני נוסע בה מקובלת על הורי, ומשמחת את מלך מלכי המלכים? (מכתב מגולן בעל המעשה. במה מדליקין)

בשמחה

אדם ההולך לשיעורי תורה, ישים לב שיראוהו בני ביתו שהולך בשמחה, כדי שגם בליבם יכנסו החשק והשמחה לתורה.

דוגמא אישית

סיפר רב מאזור המרכז, כי בצעירותו היה מוסר שיעור בגמרא מידי יום משעה 5:00 עד שעה 7:00 בערב בעיר בת ים. אחד ממשתתפי השיעור, היה מקפיד לבוא כל יום בזמן, וקנה במיוחד גמרא לשיעור, והיה מביאה עמו יום יום מביתו. אך למרבה הפלא, לא יאוחר מ-5 דקות מתחילת השיעור, כבר היה מתנמנם ונרדם עד סוף השיעור. לאחר שנשנה הדבר על עצמו יום אחר יום, למעלה מחודש ימים, אמר לו הרב, שמע נא ידידי, למה לך להטריח את עצמך אחר יום עבודה מייגע ומעיף לבוא לשיעור, האם לא עדיף שתישאר בבית ותנוח על מיטתך, במקום להצטער כך

ולהירדם על השולחן? ענה לו אותו יהודי: דע לך כבוד הרב, כי עובד אני קשה כל היום, וחוזר מהעבודה בשעה 4:00 אחר הצהריים, טועם משהו, בקושי רואה את ילדי, וכבר אני צריך לצאת לשיעור. ילדי אומרים לי, אבא! הישאר אתנו, אנחנו רוצים שתהיה אתנו, בקושי אנחנו רואים אותך, ואני אומר להם: "בני! כל היום עבדתי קשה, ולא זכיתי ללמוד תורה, לפחות עכשיו הולך אני ללמוד תורה". לכן, אף על פי שאני ישן בשיעור, בכל זאת - עצם הדבר שבני רואים שאבא הולך ללמוד תורה, אף שהוא עייף וקשה לו, בכך מרוויח אני כי נחקקים בליבותיהם אהבה עצומה וחשק וערך ללימוד התורה. מספר הרב, כי באמת זכה אב זה וכל בניו יצאו עוסקים בתורה ואוהבים תורה באמת.

לימוד מתוך הספר

אף שבארנו לעיל שהנכון ביותר להשתתף בשיעורי תורה, מכל מקום לבד מזה חשוב מאוד שכל אדם יקבע לעצמו ללמוד מתוך ספר, וינסה את אט להבין בכוחות עצמו. וטוב שיקח לעצמו ספר הלכה ללומדו מתחילה ועד סוף, או יאמץ איזו מסכת ללומדה, [ובפרט היום שמצויים כל כך פירושים המבארים היטב את הגמרא בשפה קלה ונעימה השווה כמעט לכל נפש], ואט את יתקדם בעוד מסכת ועוד מסכת. ובדרך זו ירוויח שכל זמן הפנוי לו, הריחו מנוצל לעסק התורה, ואינו תלוי באחרים ובהספק עמהם.

לימוד תורה בבית

לבד ממה שאדם עוסק בתורה בבית המדרש, ישתדל גם ללמוד בביתו, ובכך מקדש את ביתו, ומראה דוגמא אישית לבניו. וילמד בדברי תורה הנוחים לו להבנה, וכדלהלן.

אמרו חז"ל (מסכת סנהדרין צב ע"א): "כל בית שאין דברי תורה נשמעים בו בלילה - אש אוכלתו", חס ושלום.

לימוד תורה בהבנה

אין לך מעלה גדולה יותר מהעוסק בתורה בהבנה ממש, ואף אנשים [פנסיונרים] שהתחילו ללמוד תורה בגיל מאוחר יותר, יתאמצו ללמוד בהבנה, ואט את יעלו מדרגה אחר מדרגה, ויזכו להבין גם גמרא ובית יוסף ועוד, ולא ירגילו עצמם לקרוא רק תהילים, וזוהר, ומעמדות, וכל מיני סגולות, כי כל אדם חנן אותו הקב"ה בשכל, וחייב לנצלו ולהתאמץ בו. [משל אומרים: העיפרון, כשמחזקים אותו הוא כותב יפה. כך המוח כשמחזקים אותו להתאמץ להבין, נעשה האדם בעל הבנה עמוקה וטובה יותר, אבל אם לא מחדדו הוא מחליד ונחלש].

"חובת האדם בעולמו, כל עוד הנשמה בקרבו, להיות הולך וגדל"

עד איזה גיל אפשר להתחיל ללמוד ולצמוח לתלמיד חכם? כתב הגאון החזון איש (אמונה ובטחון פרק ג אות כו): מן המורגלות לחשוב, כי אמנם ישנה חובה רבת הערך לייסד ישיבות לַגְדֵּל בנים לתורה, וליצור תלמידי חכמים. אבל כדי למלאות חובה זו ניגשים למצוא את הנפשות הראויות - גיל ידוע לתלמיד בצעירות מוחלטת, אך זה שכבר נתבגר ובא בשנים ולא למד בילדותו, כבר נפסל בעיני האדם מלהיות תלמיד, וכבר נדמה להם המבוגר הזה לבלתי ראוי לחכמה בהחלט. גם המבוגר בעצמו אינו רואה חובה לנפשו להכנס לבית המדרש לבקש תורה. מכיר הוא חובה לקביעות עיתים לתורה, ללמוד במה שידוע כבר, אבל חובת עלייה הגדולה והרמה, רחוקה ממנו, והוא נרדם ביאוש נושן. אך יש לדעת, כי אין זה על פי התורה, **כי חובת האדם בעולמו, כל עוד הנשמה בקרבו, להשתדל להיות הולך וגדל**. ואם אמנם הלומד זקן דומה לדין כתובה על נייר מחוק, אבל לגודל יקרת החכמה ורוב ערכה, גם דין החכמה על נייר מחוק, אין ערוך אליה ואין מספר לעוצם שוויה. ע"כ.

קריאת תהילים

בחורי הישיבות ואברכים היקרים המסולאים בפז, שזוכים לעסוק בתורה תמיד, אם מרגישים מידי פעם שקריאת התהילים מעוררת את ליבם לתשובה כמו בערב ראש חודש וכיוצא בזה, ואפילו בכל יום אם מרגיש התקרבות לבורא יתברך בקריאת כמה פרקי תהילים, בודאי שיקרא ויתעלה בתשובה וביראת שמים טהורה, ואין בזה שום חשש ביטול תורה חס ושלום.

כתב הגאון רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל בספרו "נפש החיים", ישנם שני סוגי ביטול תורה - בכמות, ובאיכות. בכמות, כגון שיכול ללמוד חמש שעות ולומד שלוש שעות. באיכות, שלומד חמש שעות, אבל **יכול ללמוד בהבנה טובה ועמוקה, ולומד בשטחיות**. וראיה לזה ממסכת מגילה (ג ע"א) שאמר: "מבטלים תלמוד תורה מפני מקרא מגילה". ויש להבין, וכי מקרא מגילה אין זה לימוד תורה, הלא מגילת אסתר היא אחת מעשרים וארבעה כתבי הקודש? אלא כיון שיכול לעסוק בתורה בהבנה עמוקה ועוזב את לימודו בשביל קריאת המגילה, יש כאן ביטול תורה באיכות, שהרי הוא רק קורא ולא לומד כשאר לימודיו בהבנה היטב. אלא שבכל זאת אמרו חז"ל "מבטלים תלמוד תורה בשביל מקרא מגילה", כי זוהי עתה מצות היום לפרסם את ניסי ה' ברבים. ומעשה שהיה בכולל "חזון עובדיה" לפני כ-35 שנה, בקשו כמה אברכים לארגן יום אחד תענית דיבור עם קריאת 3 ספרי תהילים בימי השובב"ם. ומרן הראשון לציון זצוק"ל הורה, שיש בזה ביטול תורה כשאדם מפסיק מלימודו בשביל קריאת ספר התהילים.

וכתב בשו"ת יביע אומר (חלק א סימן כו): **הלומד בגרסה בלבד, נראה ודאי שלא נחשב לו לימוד, שבקריאת דברי תורה בלי הבנה, לא מקיים מצות תלמוד תורה**. וכן כתבו המגן אברהם, עמק הלכה, פני מבין, שמן ראש, מרן החיד"א ועוד. ומכאן תשובה לקצת מחכמי הדור, שיש להם סגולה לגמור את כל הש"ס בתוך תקופה קצרה בלי הבנה כלל, והוא איבוד זמן, ואינו נחשב להם לימוד, ואין **לך ביטול תורה גדול מזה**. וטוב מעט בכוונה מהרבות בלי כוונה. ועל כל פנים לבטל תלמידי חכמים מלימודם כדי שיגמרו את הש"ס גרסא בלי הבנה, הוא איסור גמור. וכיוצא בזה כתב

בספר פלא יועץ (מערכת ידיעה): וכבר כתבו הפוסקים, שמי שיכול לפלפל בחכמה, ולקנות ידיעה חדשה, ומוציא הזמן בלימוד תהילים וזוהר, הרי זה נחשב לו ביטול תורה. ובספר שערי חיים נשאל על מי שהקדיש סכום לתלמיד חכם בתנאי שילמד בכל יום י"ח פרקי משנה, והתלמיד חכם שהתחיל לקיים התנאי, חזר בו בטענה שהוא לומד י"ח פרקים בלי הבנה, ונוח לו ללמוד שמונה פרקים עם פירוש הברטנורא והתוספות יום טוב, והמקדיש טוען שרצונו יותר שילמד י"ח פרקים, כדי שיסיים את כל המשניות בכל חודש. והשיב, שמכיון שלימוד משנה בלי הבנה לא נחשב לימוד, יותר טוב שיקרא ח' פרקים בהבנה ולא באמירה בלבד. ע"כ. ואמנם מי שהוא פתי ואינו יכול להבין, יש לו שכר על עצם קריאתו, אך אין זה נחשב סיום מסכת לענין סעודת מצוה, ומי שיכול להבין ואינו עושה כן, הרי הוא כמתרפה במלאכת שמים. עכת"ד.

וכתב מרן החיד"א (ברכי יוסף אורח חיים סימן א ס"ק ט): בכל דור ודור תיקנו החכמים סדרי לימודים שונים, וקביעות עיתים [כמו פרשת המן ועשרת הדברות ועוד לקוראן בכל יום], וכוונתם היתה לזכות את הרבים, המון ישראל, כי בלאו הכי הם בעוונות בטלים מלימוד תורה, ועל ידי סדר הלימודים הללו, הם קוראים ומתעוררים. **אולם לא נאמרו כל השיעורים הללו לתלמידי חכמים אשר להם יד ושם טוב, חכמים וידועים לעסוק בגופי תורה, ולעמוד על עיקר דיני התורה, להבין ולהורות.** וכן כתב בכף החיים (סימן תיו ס"ק יג): ונהגו פה עיר הקודש ירושלים שבערב ראש חודש מאריכים בתפילות ובתחנונים על אורך גלותנו, ואחר כך מתקבצים יחידי סגולה בבתי כנסיות וקוראים קודם חצות היום פרשת ויקרא, ופרשת צו, ובישעה, ירמיה, יחזקאל ויואל, ולומדים מסכתות אבות, מדות ותמיד, וכל ספר התהילים, ובין ספר לספר מאריכים בתחנונים, ואחר כך לומדים בספר ראשית חכמה עד שיתקבצו הקהל לתפילת מנחה. **ונראה שכל זה הסדר הוא להמון העם, אבל מי שתורתו אומנותו ויש לו לב מבין בגמרא ופוסקים, אין צריך לבטל כדי לומר סדר זה, כי בלאו הכי תלמוד תורה מכפר ובלבד שיעשה תשובה.**

אולם, אדם שחש שעל ידי קריאת פרקי תהילים הוא מתעלה ומתקרב להשם יתברך, ומתעורר לבו לתשובה, בודאי שאין בזה שום ביטול תורה חס ושלום, ובפרט שאם כך מנהג המקום שבו הוא נמצא, וכמו שראינו שכך עשו גדולי עולם, כמבואר בספר תיקון יששכר [סד ע"ב]. לרב יששכר ה' סוסאן מערבי זצ"ל. לפני כ-500 שנה] שכתב: ונהגו פה בעיר הקודש צפת באלו המשמרות, שבכל ערב ראש חודש מתקבצים ובאים עשרה מתענים מכל קהילות צפת, ויושבים כל היום לאחר תפילת שחרית בסליחות ותחנונים ויידוים כיום כיפור, וקוראים את כל התהילים עד לתפילת המנחה, ומוציאים ספר תורה וקוראים בפרשת "ויחל משה" וכו', במעמד כמה מחכמי העיר, הישיבות, הרבנים ותלמידיהם. וכמה פעמים היה ביניהם גדול דורנו החכם השלם הרב הגדול מורנו הרב רבי יוסף קארו נר"ו ומבני ישיבתו עמו "ביום משמרתו". ע"כ.

לימוד ההלכה

הלכה למעשה

מצות עשה על כל אדם מישראל ללמוד הלכה למעשה, שנאמר (דברים ה א): **"וְלִמְדָתָם אֹתָם וְשִׁמְרָתָם לַעֲשֹׂתָם"**, דהיינו שילמד כדי שידע לקיים את המצוות כהלכתן, ולשמור עצמו מכל איסור. [שגדול תלמוד שמביא לידי מעשה" (מסכת קידושין מ ע"א)]. (שלב) וכן נאמר (בראשית מו כח): **"וְאֵת יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו אֶל יוֹסֵף הָאוֹרֵת לְפָנָיו"**, וכתב רש"י, להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה. וכן נאמר (שמות יח כ): **"וְהִדַּעְתָּ לָהֶם אֶת הַדָּרֶךְ יַלְכּוּ בָּהּ, וְאֵת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ"**.

בראשית הדרך

תהילות לאל יתברך, זכינו כי בדורות אלו מתקיימת נבואתו של הנביא עמוס ^ח (יא): "הִנֵּה יָמִים בָּאִים נָאִם ה' אֱלֹהִים, וְהִשְׁלַחְתִּי רָעַב בָּאָרֶץ, לֹא רָעַב לֶלֶחֶם וְלֹא צָמָא לְמַיִם, כִּי אִם לְשֹׁמֵעַ אֶת דְּבָרֵי ה'". רבים המה הנוטשים את חיי הריק והבהלה, ובאים להסתופף בחצרות ה'. אולם עליהם לשים לב בראש ובראשונה, ללמוד את ההלכות, למען ידעו את הדרך אשר ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשו. וכמו שאנחנו מתפללים בכל יום: "השיבנו אבינו לתורתך" ואחר כך "והחזירנו בתשובה שלימה לפניך", בתחילה נלמד את דיני התורה, כדי לדעת כיצד מתנהג יהודי, שלא נחלל שבת, ונברך ברכות לבטלה מחוסר ידיעה, כי מניין לבעל תשובה לדעת שיש איסור בורר בשבת, וצריך להמתין שש שעות בין בשר לחלב, ודיני היסח הדעת בברכה, ושאר הלכות המצויות יום יום, וענייני המועדים ועוד ועוד, אבל לאחר שילמד, יגיע ל"והחזירנו בתשובה שלימה לפניך".

מעלת המבחנים

כיום ברוך ה' רבתה המודעות בחשיבות ובחובה שבלימוד ההלכה למעשה, ומקומות רבים הגדילו לעשות, ולבד מהשיעורים שנמסרים בהלכה, עורכים מבחנים על ההלכות, כדי לדרבן את הציבור לחזור ולשנן, ובכך יזכרו את ההלכות היטב היטב. וברוך ה', זכינו שגם על החוברות "בהלכה ובאגדה" נבחנים בקרב הציבור, כי לשונם קלה ושווה לכל נפש, איש ואשה קטן וגדול. ומרן הראשון לציון זצוק"ל סיפר לנו שבצעירותו היה עורך מבחנים לציבור שומעי לקחו.

ממנו יראו וכך יעשו

סיפר יהודי יקר מהצפון: רב קהילתנו ערך לציבור מבחן על כל הלכות מוקצה מתוך החוברת "השבת בהלכה ובאגדה", ובשבת שקודם המבחן, שהיתי בבית מלון, ובכל הזדמנות שהיא, שיננתי היטב את ההלכות, והיה לי עונג שבת שאין כמוהו. ביום ראשון נגשתי למבחן, וברוך ה' עניתי על כל השאלות בידיעה ברורה ומקיפה, ועברתי אותו בהצטיינות גבוהה.

שוב יהודי יקר סיפר, כי ערכו בעירם מבחן על חלק נכבד ממלאכות שבת מתוך החוברת "השבת בהלכה ובאגדה", ולאחר מכן ערכו מסיבה גדולה עם רבני העיר, וכל הנבחנים קיבלו תעודת הוקרה והערכה על לימודם, וקיבלו פרסים יקרי ערך, ודבר זה הגביר את המודעות והדחיפה לשנן ולשנן את הלכות השבת שרבים הם עד מאוד.

עוד סיפר יהודי ירא שמים מהעיר "אור יהודה", כי לאחר פטירת אמו למד בחוברת "כיבוד אב ואם בהלכה ובאגדה", וראה שהתיקון של אדם שלא כיבד את הוריו כיאות, [ומי יוכל לומר שלא נכשל בזה], לזכות את אחרים באותן הלכות שנכשל בהן, וכך עשה ורכש מחוברות אלו וערך מבחן בכתב למשתתפים רבים, וחילק

פרסים יקרי ערך, ובזכותו רבתה המודעות בנחיצות לימוד ההלכה בקרב תושבי העיר.

אשרי המזכים את הרבים ומדרבנים אותם בין בדיבורים ובין במעשים, שעליהם נאמר: (דניאל יב ג): "וְהַמְשַׁכְּלִים יִזְהָרוּ בְּזֶהָר הַרְקִיעַ, וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כְּפֻכָּבִים לְעוֹלָם וָעֶד", וכל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו. אשריהם בעולם הזה, וטוב להם לעולם הבא, מחלקם יהיה חלקנו, אמן.

אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה

אמרו חז"ל (מסכת ברכות ח ע"א): מיום שחרב בית המקדש, אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. ועל הפסוק: "אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב", דרשו חז"ל: אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה, יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות. וביארו המהרש"א והיעב"ץ, שאוהב הקב"ה בתי מדרשות שלומדים בהם הלכה פסוקה [שהם כלשכת הגזית שהשכינה שורה עליהם], יותר מבתי מדרשות שאין לומדים בהם הלכה פסוקה, שהרי אם אינו בקי בהלכה, כשול יכשל, כי "אין בור ירא חטא, ולא עם הארץ - חסיד". ואמרו באבות דרבי נתן (פרק כט מ"ז): "כל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות, לא טעם טעם של חכמה. הוא היה אומר, כל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות, זה גיבור ואינו מזוין".

וכתב השפתי כהן (יו"ד סימן רמו סק"ח): ישנם בעלי בתים הנוהגים ללמוד בכל יום תלמוד עם פירוש רש"י ותוספות, ואינם לומדים בפוסקים. אבל האמת היא שצריכים ללמוד בספרי הפוסקים דיני התורה להלכה ולמעשה, שזהו שורש ועיקר לתורתנו, ואינם יוצאים ידי חובת מצות תלמוד תורה כלל בלימוד התלמוד, ולכן אם אינם לומדים אלא שלוש או ארבע שעות בכל יום, לא ילמדו גמרא בלבד.

גם הגאון רבנו זלמן כתב: אדם שאין לו פנאי הרבה, צריך שיהיה כל לימודו בלימוד הדינים המביאים לידי מעשה, שהם ההלכות הצריכות לכל אדם לדעת אותם, כדי לקיים את המצוות, ולהזהר שלא להיכשל באיסורים חס ושלוש. דהיינו בשולחן ערוך אורח חיים, ומעט יורה דעה, ומעט באבן העזר וחושן משפט, כל הלכה ברורה בטעמה על פי הבית יוסף. ובספר תשובה מאהבה כתב: זה השולחן אשר לפני ה' שמו נאה לו "שולחן ערוך - אורח חיים", אשר בו כל ההנהגות והדינים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ובו הלכות גדולות לשבת וברכות הנהנין ויתר ההלכות, ולא כאשר ראיתי מההמון שלומדים בכל יום דף גמרא, ואינם יודעים דיני ברכות הנהנין והלכות שבת.

על כן, אדם שזמנו מצומצם מאוד, יפנה זמנו קודם ללמוד הלכה למעשה, כדי

שידע היאך לקיים את המצוות, ולא יכשל חס ושלום באיסורים, וכשיזכה להבין יותר בערכה של התורה, שאז כבר בודאי ימצא יותר זמן ללמוד בכל יום, יעסוק גם בלימוד הגמרא. (שלז)

שיעורי הלכה

טעות מצויה בליבותיהם של חלק מהציבור אשר חושבים שעיקר השיעורים לציבור הרחב צריכים להיות בגמרא או בביאור מדרשים ופרשת שבוע וכדומה, ואילו ההלכות ילמד כל אחד ואחד לבדו בביתו.

אמרו במדרש תנחומא: "ויקהל משה", אמר לו הקב"ה למשה: עשה לך קהילות קהילות בכל שבת ושבת, **ודרוש לפניכם ברבים בהלכות שבת**, כדי שילמדו ממך הדורות הבאים להקהיל קהילות בבתי כנסיות ובתי מדרשות **ללמד ולהורות לישראל דברי התורה, והלכות האסור והמותר**. וכתב רבנו הטור (סימן רצ): צריך שיקבעו בית מדרש בשבת להודיע לעם את חוקי האלהים ואת תורותיו. וכתב הרב בית חדש: ונראה שדעתו לבאר שקביעות בית מדרש אינו לדרוש "באגדה" אלא לדרוש "דינים והלכות", וכלשון המדרש הנ"ל. **ומקורו החלו לדרוש כל הדרשות באגדות ולא בדינים והלכות כל עיקר, נגד דת תורתנו שציונה שעיקר הדרשה תהיה ללמד ולהורות את חוקי האלהים ואת תורותיו, הלכות שבת והאסור והמותר**. וגם ימשוך ליבם בדברי אגדה המדריכים ליראת השם למנעם מלחטוא לפניו יתברך ולמשכם לתשובה. ע"כ.

וכתב בשו"ת יביע אומר (חלק ב סימן יח אות ח): ומה נמרצו אמרי יושר דברי הרב בית חדש הנ"ל. ואף האליה רבה שכתב, שאולי כיון שיש עתה ספרים לעמי הארץ שיכולים לקרוא בהם, סמכו הכל לדרוש באגדה. נראה שלא כתב כן הרב אלא לדונם לכף זכות, אבל **בוודאי שהדרך הישרה והנכונה ללמד דעת את העם בדינים והלכות**. וכמו שסיים האליה רבה עצמו שם. וכן כתב הפרי חדש שצריך לדרוש בהלכות יותר מלדרוש בפשטים. שוב ראיתי שהביא הגאון החיד"א את האליה רבה הנ"ל, וכתב: ועם האדון הסליחה, **כי מה דמות יערוך קורא מן הספר בלשונו, לאיש על העדה המוכיח ומזהיר במה שנכשלים ועוברים עליו, וגבה טורא ביניהם** [וגבה הר ההבדל ביניהם]. **ולכן עיקר הדרוש יהיה להזהיר את כל תוקף העבירות שאדם דש בעקביו וכמה דינים שנכשלים בהם בעוונות**. ע"ש. אשר על כן, מן הראוי למנות דווקא תלמידי חכמים הבקיאיים בהלכות, לעמוד ולדרוש בהן לפני הקהל, וכמבואר בתלמוד ירושלמי (סוף מסכת הוריות), אך ישלב בכל זה גם דברי אגדה ומוסר כדי להחדיר בהם יראת השם טהורה זכה וברה. ע"כ.

נחיצות לימוד הלכות שבת

כתב הגאון רבי יהונתן אייבשיץ בספרו יערת דבש: אי אפשר כלל במציאות שינצל האדם מאיסור שבת, אם לא ילמד כל הדינים על בוריים היטב. ומי שלא למד הלכות שבת פעמיים ושלוש לא יוכל להימלט שלא יקרה לו חילול שבת הן דאורייתא והן דרבנן. ומי גבר ימלט נפשו לומר, זך אני מפשע וחף אני מעוון בשמירת שבת אשר עונשה קשה למאוד, והפליגו מאוד בעונש זה. ואם כן מהראוי לשומרו כראוי וללמוד הלכות שבת בתמידות, ואצל רב שיברר לו הכל, וישנן עד שיהיה שגור בפיו, אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה, כי שכרו מרובה ומגן בפני הפורענות. ע"כ.

הזכות לעוסק בלימוד ההלכה

תנא דבי אליהו, כל השונה הלכות בכל יום, מובטח לו שהוא בן העולם הבא, שנאמר (חבקוק ג ו'): "הליכות עולם לו", אל תקרי הליכות אלא הלכות. (מגילה כח ע"ב, נדה עג ע"א)

שאל הגאון רבי אליעזר יהודה ולדנברג זצ"ל, למה אמר אליהו הנביא מובטח לו שהוא "בן" העולם הבא, ולא מובטח לו שיש לו "חלק" לעולם הבא? אלא ישנו הבדל בין חלק לבן, 'חלק' - יש לכל ישראל, חוץ מכמה מעטים המפורטים במסכת סנהדרין. אבל 'בן' משמעות אחרת יש בה - קשר מיוחד לשכינה הקדושה כבן שהוא חלק מאביו. לבחינה כזאת, זוכה רק מי ששונה הלכות בכל יום, באשר אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. ולכן מי שחשקה נפשו בעולם הזה להתקרב להקב"ה - לתוך ארבע אמותיו, הוא אשר יזכה שיחביאו בצל ידו תחת כנפי השכינה גם לעתיד לבוא, ומובטח לו שהוא בבחינת בן העולם הבא. (שו"ת צ"ץ אליעזר חלק יב סימן צג)

"ואל תיטוש תורת אמך"

כידוע כי כל בני ספרד ועדות המזרח, קבלו עליהם את הוראות מרן השולחן ערוך רבנו יוסף קארו לכל אשר יאמר בין להקל ובין להחמיר, ועליהם הליצו את הפסוק: "לכו אל יוסף, אשר יאמר לכם תעשו". ובני אשכנז קבלו עליהם הוראות הרמ"א, ועליהם הליצו: "ובני אשכנז יוצאים ביד רמ"א".

תשובה וכפרה

כתב בספר פנים מאירות: איש מבני אשכנז שהקל כדעת מרן השולחן ערוך נגד הרמ"א, צריך תשובה וכפרה על זה. וכן כתב הגאון החיד"א, שספרדי שהקל כדעת הרמ"א נגד מרן השולחן ערוך, צריך תשובה וכפרה על זה. (עין יצחק קלג)

בעל תשובה

בעל תשובה ספרדי, אף אם לומד בישיבה של בני אשכנז, עליו לנהוג ככל בני ספרד שקבלו עליהם הוראות מרן השולחן ערוך בין להקל ובין להחמיר, ואין לו לשנות, הן בהלכות והן בנוסח התפילה, וכל המשנה ידו על התחתונה. (עין יצחק ריט)

כתב בספר אור לציון (חלק ב עמוד יז), אף אם נאמר שצריך אדם לנהוג כרבו, מכל מקום בהלכות החלוקות בין בני ספרד לבני אשכנז, שרבו נוהג כן מכח אבותיו שקיבלו הוראות הרמ"א, בזה אין לומר שגם התלמיד יש לו לנהוג כאבות רבו, שהרי אינו קשור אליהם, והרי זה פשוט שלגבי מנהגים כגון מה שנמנעים בכמה מקומות שלא לאכול אורז בפסח וכדומה, שנהגו כך מכח שאבותיהם קיבלו על עצמם לנהוג כך, בודאי שאין תלמידיהם צריכים לנהוג כן, והוא הדין לכל ההלכות. ובלאו הכי נראה עוד פשוט, שאף אם נאמר שיעשה כרבו, זהו דוקא במי שחזר בתשובה דרך רב מובהק שחוסמך להוראה, וכמו שכתב הרמ"א (וירה דעה סימן

רסב ס"ל, שבימים אלו עיקר הרבנות אינו תלוי במי שלימדו הפלפול וחילוקים שנוהגים בזמן הזה, אלא רק במי שלמדו פסק ההלכה והעיון והעמידו על האמת והיושר, והוא דבר שאינו מצוי היום. ולכן נראה שכל בעל תשובה ספרדי שחזר בתשובה על ידי רבנים או ראשי ישיבה אשכנזים שאין מנהג אבותיהם כמנהג אבותיו, אף שלמדוהו כמנהג אבותיהם, עליו לנהוג כמנהג אבותיו הספרדים, ואפילו אם אין אביו שומר תורה ומצוות, ינהג כמנהג אבות אבותיו, משום "אל תיטוש תורת אמן", שכך קיבלו אבותינו עליהם ועל זרעם ועל זרעם לנהוג כן. ע"כ. (עיין שו"ת יביע אומר חלק י סימן ט. וילקוט יוסף שבת כרך א ח"ג עמוד תטו)

גר צדק

גר צדק שהתגייר בארץ ישראל, אפילו אם רק אמו גויה, ואביו יהודי מארצות אשכנז, עליו לנהוג כדעת מרן השולחן ערוך, בין להקל ובין להחמיר. כי מאחר ולגוי אין יחוס אחר אביו כלל, לא שייך לומר בזה "ואל תטוש תורת אמן". וכיון שהתגייר בארץ ישראל, שה"מרא דאתרא" הוא מרן השולחן ערוך, צריך לנהוג כן. (עיין מסכת שבת יט ע"ב, קל ע"א. חולין קטז ע"א. ועירובין צו ע"א). (שו"ת יחיה דעת ח"ה סימן לג)

משנה ברורה

הלימוד בספר משנה ברורה, הוא נפלא ואין ערוך אליו להבנת דברי מרן השולחן ערוך. ומכל מקום, פעמים רבות פסק הרב כדעת הרמ"א ולא כדעת מרן, וכן פעמים שמפרש את השולחן ערוך לא כפי שבאר מרן בעצמו בחיבורו הבית יוסף, אלא כדעת רבותינו האחרונים המגן אברהם, הגר"א ועוד. [כמבואר בהקדמה למשנה ברורה חלק א', ושם תראה שלא היו מצויים בידו ספרי אחרונים רבים מרבני הספרדים, וכפי שרואה כל לומד במשנה ברורה, שאחרונים רבים מרבני ספרד גדולי עולם, לא הזכירם הרב, כי לא היו בנמצא אצלו מחמת ריחוק המקומות וקשיי ההדפסה של אז. ובענותנותו הגדולה, חיבר הרב את חיבורו בעיקר לאנשי מקומו ולמדינות אשכנז שקיבלו את הוראות הרמ"א, ולא ידע כי יבוא יום ויזכהו ה' יתברך שיתפשטו חיבוריו בכל העולם כולו אף בקרב בני ספרד.] על כן, בני ספרד הלומדים "משנה ברורה", עליהם לעיין לאחר מכן בספרי חכמי הספרדים הפוסקים כדעת מרן השולחן ערוך בין להקל ובין להחמיר, וכמבואר להלן בהרחבה. (עין יצחק קלג, שלב)

התייחסותו והערכתו של הרמ"א למרן רבנו יוסף קארו

להלן כמה אמרות טהורות מתשובה ששלח הרמ"א לרבנו יוסף קארו (שו"ת הרמ"א סימן מח):
באתי להשיב מפני הכבוד לדברי הגאון הגדול מורנו ורבנו יוסף קארו יצ"ו, אשר מימינו **אנו שותים מקנקנו וכדו**. ומה אוסיף בשבחו לכבודו, מאחר דכל מה דאת משבח ליה, את מגנה במעשה ידיו. יברכהו השם בנפשו ומאודו. ובהיות כי אחר השבח ראוי להיות התפילה, על כן אתפלל אל ה' על העתיד להאריך ימי מורנו ורבנו, נשיא אלהים בתוכנו, ושנותיו בטוב ובנעימים לבלות עד בשוב ה' שיבת ציון, יראו עיניו ועינינו. והנני אומר מתניתא דמר וספרו קא מתניתא, **וחלילה להמרות דברי מעלת כבוד תורתו דמר, וכל החולק עליו כחולק על השכינה**. אך עכשיו בטלה דעתי נגד דעת מעלת הדרת כבוד תורתו דמר, ועליו

יש לסמוך באיסור דאורייתא כל שכן בממון הקל וכו'. וברכות לראש משביר, הוא יוסף אביר הגביר. ושלוחו דמר ואריכות ימיו אשאל מאל כביר. נאום משה בן לא"א מורי כמר ישראל שלי"ט הנקרא משה איסרלש מקראקא. ע"כ. וזו לשון הרמ"א (בהקדמה לדרכי משה) בשבחו לספר בית יוסף: "אחזני פלצות ולבשני חלחלה, בשמעני נר ישראל ראש הגולה, ארי מסבכו עלה אל השמים, ורוח אלהין קדישין בחפנו אסף, **וחיבר ספר בית יוסף, אשר כל רואיו ידעון את מעלתו ואת טובו ורוב טוב הצמון בקרבו, ... כי דברי נגד החכם הנ"ל כאין נחשבו, ושרגא בטיהרא מאי מהני, וכפיס מעץ יבש כמוני מה יענה, כי בידיעתו הכוללת הקיף הכל, וה' בירך אותו בכל, דבר אחד ממנו לא נפל מכל."**

מורה צדק

המורה הוראות לרבים, עליו להיות בקי בחילוקי הדעות שבין פסקי מרן השולחן ערוך לפסקי הרמ"א. כך שאם השואל הוא מבני ספרד, יורה לו כדעת מרן השולחן ערוך, ואם השואל הוא מבני אשכנז, יורה לו כדעת הרמ"א.

אין המורה הוראות רשאי להחמיר לספרדי נגד מרן השולחן ערוך. וכתב **הגאון רבי חיים פלאג'י: המחמיר לאחרים נגד פסק מרן, ענוש יענש בידי שמים, שמאבד ממונם של ישראל.** ורק לעצמו לבדו, רשאי להחמיר ככל אשר יחפוץ. (חזו"ע פסח קט)

להלן מעט מדברי גדולי הפוסקים עוד מדורו של מרן השולחן ערוך לפני כ-450 שנה, שכתבו שבני ספרד קבלו עליהם הוראות מרן השולחן ערוך לכל אשר יאמר כי הוא זה:

המהראנ"ח [רבי אליהו בן חיים רבה של קושטא] שהיה בדורו של מרן ממש, כתב: **כבר התקבל רבינו הבית יוסף לרב עלינו ללכת אחר הוראותיו.**

רבי משה חגיז בשו"ת הלכות קטנות כתב: קבלתי ממר זקני הגאון הראשון לציון המהר"ם גלאנטי [הוא הראשון שהוכתר בתואר "ראשון לציון", כי מפאת גדלותו בתורה, רצו להכתירו בתואר "ראש הרבנים", אך בענוותנותו לא הסכים לזה, על כן יעצוהו שיקראוהו בשם "ראשון לציון", כי היה גר בעיר הקודש ירושלים, וציון היא ירושלים, וכשאנו מונים את תושבי ירושלים - ציון, נמנה את הרב כתושב ראשון, אם כן הרב 'ראשון לציון' - ראשון לתושבי ציון. ומאז ועד היום נשאר תואר זה. והוא נכדו של מהר"ם גלאנטי הראשון, שהיה תלמידו של מרן השולחן ערוך ממש ונסמך על ידו ועל ידי רבי משה קורדובירן]: **כי בכל ארץ ישראל ובכל ערי המזרח וערב, קבלו הוראות מרן עליהם ועל זרעם, ואפילו המוחזק בממון אינו יכול לטעון 'קים לי' נגד הכרעת מרן.** ושמעתי מפה קדשו שבזמנו חזרו גאוני צפת וחיידשו תוקף הסכמה זו לקבלת דברי מרן.

הגאון רבי חיים אבולעפיא [חברו של הפרי חדש] כתב שקיבל מזקני גאוני דורו, **שעל פסקי מרן סמכו מאתיים רבנים גדולים מדורו** [ואחד מהם היה הגאון רבי שמואל אבן דנאן מגדולי רבני העיר פאס], **והיה אומר כל אשר עושה כפסק מרן, הרי הוא עושה כמאתיים רבנים.** ובזה רמזו ראשי תיבות מר"ן - ממאתים רבנים נסמך.

הגאון רבי יעקב בן צור בשו"ת משפט וצדקה ביעקב [חברו של רבנו חיים בן עטר] כתב: **כאשר יצא טבעו של מרן רבנו יוסף קארו והתפשטו חיבוריו הבית יוסף והשולחן ערוך בכל העולם, קבלו אבותינו ורבותינו את דבריו אפילו כנגד אלף פוסקים, ושוב אין לנו אלא הוראותיו.**

הגאון רבי יוסף מולכו בספר שולחן גבוה [לפני כ-200 שנה] כתב: **כיון שבני ספרד קבלו הוראות מרן השולחן ערוך, כך היא ההלכה, ואפילו כשהרמ"א ואלף פוסקים כמותו חולקים עליו, אנו פוסקים כמרן בין להקל ובין להחמיר.**

הגאון רבי חיים פלאג'י [לפני כ-150 שנה] בשו"ת חיים ביד כתב: **גלוי וידוע בכל העולם כי חכמי ספרד וצרפת קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם לפסוק הלכה בכל מקום כדעת מרן רבנו יוסף קארו זצ"ל, ואפילו אם יחלקו עליו כל האחרונים. וגם אחינו רוב בני אשכנז ופולין, מורים הלכה למעשה כדברי הבית יוסף במקום שהרמ"א אינו חולק עליו, על כן יאמרו המושלים לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו.**

וכתב עוד: **והמחמיר לאחרים נגד פסק מרן, ענוש יענש בידי שמים, שמאבד ממנום של ישראל. ולדעת כמה גדולים דינו כעובר על עברות שבין אדם לחברו שאין יום הכפורים מכפר חס ושלום, ושגגת תלמוד כזאת בודאי שעולה זדון. וכן כתב הגאון רבי אברהם אבוש גאב"ד פרנקפורט.**

רבינו יהונתן אייבשיץ התבטא על פסקי מרן השולחן ערוך והרמ"א: **"הכל בכתב מיד ה' השכיל על ידם, ורוח ה' נוססה בקרבם להיות לשונם הזהב מכוון להלכה, אפילו בלא כוונת הכותב, וחפץ ה' בידם יצלה, רוח ה' דיבר בם ומילתו על לשונם".** ע"כ. וכן כתבו הגדול ממינסק והגאון רבי צדוק הכהן מלובלין ועוד.

והגאון יעב"ץ כתב: **ואחרי ששני המאורות הגדולים הבית יוסף והרמ"א פסקו כן, מי יבוא אחריהם, ואין אחריות האחרונים עלינו, ואין לנו לזוז מפסקי השולחן ערוך שהם הלכות קבועות לכל ישראל והפורש מהם כפורש מן החיים.** ע"כ.

ובשו"ת בית אפרים כתב: **"וחלילה לנו לזוז זיז כל שהוא מפסקי השולחן ערוך. וכיוצא בזה כתב הרמב"ן, שאף על פי שאנו מדמים, אנו נותנים ראשינו תחת כפות רגלי הראשונים".**

ובספר אהל אברהם הביא מגאוני פרנקפורט שכתבו: **והנה בזמן הזה ראינו בתשובות חכמי זמנינו שדרכם לפלפל בדברי חידודים, ואינם שמים על לב דברי הטור ושולחן ערוך אשר אנו מחויבים שלא לנטות מדבריהם ימין ושמאל, מאחר שכבר התפשטו הוראותיהם בכל העולם, וקבלו דבריהם כל עדת בני ישראל כהלכה למשה מסיני. כה דרכנו אשר קבלנו מהגאון שב יעקב, והגאון הפני יהושע, והגאב"ד רבי אברהם אבוש ששימש גדולי הדור, וכולם לא נטו להורות נגד פסק השולחן ערוך.** ע"כ.

בשו"ת מהרי"ף [הגאון רבי יעקב פראג'י, אב בית דין באלכסנדריה של מצרים, לפני כ-350 שנה] כתב: **בארץ ישראל המרא דאתרא הוא מרן השולחן ערוך, ונהגו לסמוך עליו בכל דיני התורה בין להקל ובין להחמיר, והוקבעו דבריו כהלכה למשה מסיני שאין בה מחלוקת כלל, והנוטה**

מדבריו אפילו מקולא לחומרא, הרי הוא כאילו נוטה מדברי תורתנו הקדושה, ונקרא מזלזל בכבוד רבותיו. ע"כ. ואמנם להלכה רשאי אדם להחמיר על עצמו אף שמרן מיקל, אך להורות לאחרים להחמיר בודאי שאינו רשאי, אלא עליו להורות להם את הדין. ורק במקום שכתב מרן שבעל נפש יחוש לעצמו, יש להודיע את השואל אם ירצה להיות בעל נפש ולהחמיר לעצמו.

הראשון לציון הגאון רבי יוסף חזן בעל חקרי לב, כתב: "תלמיד חכם בביתו ובחומותיו רשאי להחמיר על עצמו, אבל דיין ומורה צדק הקבוע לדון ולהורות, אינו רשאי להורות אפילו להחמיר נגד דעת מרן שהוא מרא דאתרא. והגאון רבי ישועה בסיס, גאב"ד תוניס, כתב: אנו מקובלים שבכל מקום שהגאון רבי יצחק טייב בעל ערך השולחן העלה להחמיר נגד מרן, למעשה לא היה מורה לאחרים אלא כדעת מרן, ורק לעצמו היה מחמיר.

וכתב מרן החיד"א: "אף שכל אחד מחמיר לעצמו בהלכות הפסח כאשר תאוה נפשו, 'את צנועים חכמה' להחמיר בביתו ובחומותיו. וכל מה שיוכל, יתחמק מלגלות מסתוריו לבני אדם. ואם הגיע להוראה, יורה על פי הדין דוקא". והגאון רבי אברהם כלפון כתב בספרו לקט הקציר, שפגש את הגאון החיד"א בשנת תקס"ד בליוורנו, ואמר לו שמנהגו תמיד לנהוג כדעת מרן השולחן ערוך, זולת במקומות שדעת רבנו האר"י ז"ל אחרת. וגם זה אינו מחמיר אלא לעצמו, אבל לאחרים אינו מורה אלא כדעת מרן השולחן ערוך.

וכתב הש"ך: אסור לאסור את המותר אפילו בשל גוי, ואפילו שאין הפסד בדבר. ואם הוצרך לאסור מחמת הספק, כל שאין האיסור ברור כשמש, צריך המורה לומר לשואל, שאין האיסור ברור. וזו לשון הרא"ש: "ועל האוסר להביא ראיה ברורה וחזקה, כי התורה חסה על ממונם של ישראל". וכבר דרשו חז"ל (ספרא שמיני א ועוד) על אהרן הכהן את הפסוק (מלאכי ב ו): "תורת אמת היתה בפיך" - שלא טימא את הטהור ולא טיהר את הטמא. "ועולה לא נמצא בשפתיו" - שלא אסר את המותר ולא התיר את האסור. ואמרו בירושלמי (תרימות סוף פ"ה): כשם שאסור לטהר את הטמא, כך אסור לטמא את הטהור.

ובספר תשובה מאהבה כתב, מי ששגג והטריף בהמה שלא כדין, עונשו חמור יותר ממי ששגג והכשיר שלא כדין, כי המכשיר חטאו בענין שבין אדם למקום, וכשישוב בתשובה ושב ורפא לו, מה שאין כן הראשון שחטאו גם בענין שבין אדם לחברו, שאיבד ממונו של חברו על חינם, אין יום הכיפורים מכפר עד שישלם לו מביתו, או ירצה את חברו שימחל לו.

והגאון רבי שלמה לניאדו, אב"ד ארם צובה כתב בשו"ת בית דינו של שלמה: "אנחנו הולכים אחרי מרן בכל חוקותיו ובכל משפטיו, בין להקל בין להחמיר, ואין להביא ראיה מן החולקים עליו".

והגאון רבי יעקב אלגאזי כתב: אנחנו אתריה דמרן הוא, ואנו נוהגים לפסוק ככל הוראותיו בין להקל בין להחמיר. וכן כתב הגאון רבי אליהו ישראל.

וכתב הגאון רבי יוסף חיים בספרו רב ברכות: אנחנו סומכים על מרן השולחן ערוך בין

להקל בין להחמיר, ואף שמצאתי להרב חסד לאברהם שלא מלאו לבו להתיר, מכל מקום **אנחנו שסומכים על מרן, נתיר ונתיר בסייעתא דשמיא כדעת מרן שקבלנו הוראותיו**. ע"כ. ובשו"ת רב פעלים כתב, **ואפילו מאה אחרונים חולקים על מרן, אין אנו שומעים להם, כי אנו מחויבים ללכת אחרי הוראות מרן מכח הקבלה**. ומה שהרב זצ"ל חולק בכמה מקומות, כבר בארו האחרונים שהוא מפני המנהג שנהגו בבגדאד, או מכיון שבחוץ לארץ פסקי מרן הם בגדר 'קבלת הוראות מרן', אבל בארץ ישראל שמרן הוא 'מרא דאתרא', אין להורות נגד דעת מרן השולחן ערוך זיע"א.

וככל הנ"ל כן כתבו עוד רבים מהאחרונים, שו"ת פרח מטה אהרון, מהר"א יצחקי גאב"ד חברון, גינת ורדים, נחפה בכסף, רבי חיים מודעי בשו"ת חיים לעולם, הראשל"צ רבי מרדכי יוסף מיוחס בשו"ת שער המים, שו"ת בית אפרים, דברי חיים מצאנז, בית דינו של שלמה אב"ד ארם צובה, מהר"י אלגאזי, רבי אליהו ישראל, רבי ישועה בסיס גאב"ד תוניס, מהר"ט אליקים, פתח הדביר, כרך של רומי, רבי שלמה משה סוזין, זכרונות אליהו מני, הראשון לציון רבי יעקב שאול אלישר ועוד רבים, כולם פה אחד, כי בני ספרד קבלו עליהם הוראות מרן השולחן ערוך בין להקל בין להחמיר, ואין לזוז מפסקיו כלל. ועיין דברי פתיחה לשו"ת יביע אומר חלק א, שו"ת יחוה דעת חלק ה כללי השולחן ערוך, ובהקדמה לחזו"ע שבת א, הליכות עולם א יז ועוד. עין יצחק קלג. ובחוברת "הנישואין בהלכה ובאגדה"

לאור כל האמור לעיל, כמה מפליא לראות שישנם מבני ספרד שכמעט בכל דבר שהרמ"א מחמיר או שמצאו איזה פוסקים מחמירים, מורים הם לרבים בריש גלי להחמיר, אף שלדעת מרן השולחן ערוך הדבר מותר. ובכל מנהג של בני אשכנז מעתיקים אותו לעצמם ומורים גם לאחרים לנהוג כן, ואותם נשאל למה לא ילכו אפוא לכל עדה ועדה ויעתיקו ממנהגי חומרותיהם, וכי שם לא היו גדולי עולם שהנהיגו מנהגים אלו! ובאמת כי בדבר זה, יש לציין לשבח את בני אשכנז השומרים על מנהגיהם אף להקל, למשל לענין תספורת בל"ג לעומר, שמרן השולחן ערוך (סימן תצג ס"ב) כתב, שאין להסתפר עד יום ל"ד בבוקר, ואילו הרמ"א כתב, ובמדינות אלו מסתפרים ביום ל"ג בבוקר, ואם חל ביום ראשון, נוהגים להסתפר ביום שישי לכבוד שבת. ע"כ. וצא וראה כמה וכמה תלמידי חכמים מבני אשכנז שמסתפרים ביום ל"ג אף שלדעת מרן יש להמתין עוד, או שמסתפרים ביום שישי אף שלדעת מרן יש להמתין עד יום שני. וכי נזלזל בהם ונאמר שהם מחפשים קולות! בודאי שלא, כיון שהם עושים כדעת הרמ"א שקבלו הוראותיו. ואם כן למה בני ספרד יצטרכו לחוש לדעות אחרות, בעת שקבלנו את הוראותיו של מרן השולחן ערוך. וכבר הבאנו לעיל מה שכתב הרמ"א על מרן: "וחלילה להמרות דברי מעלת כבוד תורתו דמר, וכל החולק עליו כחולק על השכינה. ובטלה דעתי נגד דעת מעלת הדרת כבוד תורתו דמר, ועליו יש לסמוך באיסור דאורייתא וכל שכן וכו'". על כן, כל עדה תנהג כמנהגיה, איש על מחנהו ואיש על דגלו, בני אשכנז יוצאים ביד רמ"א, ובני ספרד פוסקים כדעת מרן השולחן ערוך, זו הדרך הישרה שהנחו אותנו רבותינו דור אחר דור כנ"ל, ועד אחרון חביב מרן ראש כל בני הגולה הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו, בין להקל בין להחמיר, וכל המשנה ידו על התחתונה, ישמע חכם ויוסף לקח. ועיין עוד להלן (עמוד 153) מדברי הגאון הרב משה לוי זצ"ל.

"פִּלְס מַעְגַּל רִגְלֶךָ, וְכַל דְּרָכֶיךָ יִפְנוּ" (משלי ד כו)

יש להתבונן כי פעמים מצאנו שחז"ל אמרו על המחמיר: "תבוא עליו ברכה", או "קדוש

יאמר לו". ופעמים כתבו לשונות שאין להחמיר, כמו: "המחמיר, אינו אלא מן המתמיהים", "חומרה יתירה היא", "ריבוי החומרות גורם להקל בגופי תורה", "דין מה שאסרה תורה עליך", "אל תוסיפו פן תגרעו חס ושלום" ועוד. על כן, בודאי יש לשקול בפלס כל מקרה לגופו. והעיקר שלא לגרום מחלוקת, וליצור מצבים לא נעימים במשפחה, וכל שכן שלא לזלזל במי שלא מחמיר, וכמו שכתב מרן החיד"א: הרוצה להחמיר בתוך ביתו הנה מה טוב, ואמנם לאיש אשר אלה לו, **יותר טוב אם ישים אל לבו לדקדק בדברים חמורים מאלה שהם עקרי הדת ושורשן, שיהיה בעל מדות תרומיות. ולצרנו, רבים מחמירים בענייני כשרות כזו וכזו, אך בענייני צניעות, לא יתנו לב לדקדק בהלכה שנשותיהם ובנותיהם ילכו בחצאית ארוכה, ולא ילבשו בגדים צמודים, ועוד דברים המכעיסים את הבורא יתברך, ה' יציילנו.** ועיין בגמרא (מסכת ראש השנה יד ע"ב) העושה מחומרי בית שמאי ומחומרי בית הלל, עליו נאמר: "והכסיל בחשך הולך". וכתב בתורת האשם, מי שרוצה להחמיר ולנהוג איסור בדבר שלא מצינו שהחמירו האמוראים, כגון באיסור שהתבטל בשישים וכיוצא בזה, הרי זה כמו אפיקורסות ויצא שכרו בהפסדו. וכן כתבו המהר"ם והרש"ל (יום של שלמה חולין פ"ח ס"ו) שהמחמיר בדבר שלא הוזכר בתלמוד, הרי זה כמינות. **והרמ"א נשאל (סימן נד) על שמן זית שרצה השואל לאסרו, משום שמחליקים את החביות בשומן חזיר, כדי להעמידו בחביות של עץ. וכתב: הנה לדעתי אין לחוש לדבר זה וכו', ואם משום שרוצה להחמיר על עצמו, כבר אמרו בירושלמי, לא דין מה שאסרה לך התורה, אלא שאתה מבקש לאסור עליך דברים אחרים. ותני חזקיה כל מי שהוא פטור מדבר ועושהו, נקרא הדיוט.** ואני אשאל את כבודו אם אינו אוכל דגים שקורין לקסי", ואני שמעתי הרבה בני אדם שהגידו שמושחים אותו לפעמים בשומן חזיר. **ולכן לדעתי המחמיר בדבר זה, אינו אלא מן המתמיהים.** והשל"ה כתב, אדרבה זכות הוא לאדם לאכול מאכל שיש בו דבר איסור והוכשר על פי התורה על ידי ביטול בשישים וכיוצא בזה. ואותם המחמירים שנוהגים סלסול בעצמם ואינם רוצים לאכול מאכל שיש בו תערובת איסור הגם שהתבטל בשישים, **וכן נמנעים מלאכול שום מאכל שהיה עליו איזה שאלת חכם, הגם שהוא דבר פשוט ומבואר דינו להיתר, אין זה מדרך החסידות, ואדרבה מצוה הוא, יאכלו עונים וישבעו,** כי הוא כסיבה מאת ה' יתברך שישבו האיסור להיתר. (פתחי תשובה יורה דעה סימן קטז ס"ק י, דרכי תשובה קטז ס"ק קט ועוד. ועיין עוד בקונטרס הנפלא "שם שאול" מה שהאריך בזה). ועיין בדברי הר"ן שהובאו לעיל (עמוד 65) ותירוה נחת.

"יגיע כפיך כי תאכל, אשריך וטוב לך"

אמרו בגמרא מסכת ברכות (ו ע"א): גדול הנהנה מיגיע כפיו, יותר מירא שמים, כי לגבי ירא שמים כתוב, **"אשרי איש ירא את ה'",** ואילו לגבי נהנה מיגיע כפיו כתוב, **"יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך",** אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא.

והשאלה נשאלת: מי הוא "יגיע כפיים" זה, שחז"ל כל כך משבחים אותו, שהוא גדול יותר מירא שמים? האם הוא עצמו - יש לו יראת שמים או לא? שהרי אם הוא ירא שמים, אם כן פשוט שהוא עדיף מירא שמים בלבד, כיון שיש בו שתי מעלות, גם נהנה מיגיע כפיו וגם ירא שמים, וטובים השניים מן האחד. ואם אין לו יראת שמים, היאך יתכן שהוא עדיף מירא שמים?! וכבר אמר אברהם אבינו עליו השלום: **"רק אין יראת שמים במקום הזה והרגוני?"**

שאלה זו מיישב המהרש"א, שכאן מדובר בחכם שבא לידו ספק בהלכה, למשל, שחט בהמה ונמצא בה ספק, אולי היא טריפה אולי היא כשרה. יש חכם שמיראת שמים שבו, מחמיר על עצמו מספק ולא אוכלה, עליו נאמר "אשרי איש ירא את ה'", אשריו בעולם הבא שהחמיר. אבל יש חכם שמייגע את עצמו לתור ולחפש בספרי הפוסקים, עד שמוצא היתר ברור ומבוסס וסומך על שמועתו ולימודו ואוכלה. תלמיד חכם זה מעלתו גדולה יותר, שברר את ההלכה למעשה לאמיתיה של תורה, ולא אסר מספק, עליו נאמר "אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא", אשריך בעולם הזה, שנהנה ואכל את האוכל, וטוב לו לעולם הבא, שהתייגע בתורה.

וזו לשון המהרש"א: "מי שבא לידו ספק טריפה, והוא ירא את ה' ומחמיר על עצמו מספק לאוכלה, הנה אשריו בעולם הבא שמנע עצמו מספק טריפה. **אבל הנהנה מיגיע כפיו, יש לו מעלה יתירה, שמייגע עצמו וכפיו למצוא היתר לספקו עד שאוכלה. הנה הוא הזוכה לשני עולמות, שנאמר בו אשריך בעולם הזה, שהרי אוכלה, וטוב לו לעולם הבא, שהתייגע נפשו בתורה."**

מכאן נראה, כמה גדול כוחו של תלמיד חכם שמתיר את הספק אחר עיון אמיתי בספרי הפוסקים, ומברר את ההלכה לאמיתיה של תורה. כי אין זו חכמה לאסור, וכלשון רש"י (מסכת ביצה ב ע"ב): "גדול כח המתיר שסומך על שמועתו ואינו ירא להתיר, אבל כח האוסר אינה ראייה, שהכל יכולים להחמיר, ואפילו בדבר המותר".

זו הדרך שיבור לו האדם, להתייגע בלימוד ההלכה, לדרוש ולחקור בכוחא דהיתרא [בכוח ההיתר], אשר לזה זוכים אך ורק מריבוי הלימוד בבית יוסף, ובחיפוש בדברי רבותינו הראשונים ועד אחרוני האחרונים, לישא וליתן במלחמתה של תורה, להוציא לאור תעלומה. וללון בעומקה של הלכה, עד אשר יעמוד דבר על בוריו.

כיוצא בזה, אשה שבישלה עוף, ובטעות נשפך לה מעט חלב לתוך הסיר, שואלת את בעלה, האם מותר לאכול את המאכל או לא? ישנו בעל שבודק מיד, אם יש פי שישים בתבשיל נגד החלב, מתיר את התבשיל, אבל אם רואה שאין פי שישים, מנסה לבדוק את ההלכה יותר, פותח שולחן ערוך (יורה דעה סימן צט), שם מבואר שאין מבטלים איסור לכתחילה, כלומר שאסור להוסיף כדי לבטל את האיסור. אבל כותב מרן שכל זה דוקא בחשש איסור מהתורה כמו בשר בהמה בחלב, אבל באיסור דרבנן מותר להוסיף אחר שכבר התערב ואין פי שישים. אם כן במקרה זה שהתערב עוף בחלב שהאיסור מדרבנן, מותר להוסיף עוד מרק וירקות כדי לבטל את החלב. אבל הרמ"א מחמיר וגם הש"ך והט"ז מחמירים. אז, אומר אותו אדם, אף שאני מבני ספרד וקבלנו הוראות השולחן ערוך, אני אחמיר על עצמי, וזורק את התבשיל.

אבל ישנו אדם שאינו מסתפק במה שראה בשולחן ערוך לבד, אלא לומד את ההלכה במקורותיה, פותח ספר "בית יוסף" ששם מרן כתב את המקורות להלכות שפסק בשולחן ערוך, ורואה שהבית יוסף הביא שכן דעת רבותינו הראשונים:

הרמב"ם, הרמב"ן, הרשב"א, רבנו שמשון, רבנו שמחה, שמתירים להוסיף באיסור דרבנן. וגם מעיין מעט בספרי רבותינו האחרונים, ורואה שהפרי מגדים אומר שכל מה שהרמ"א החמיר זו חומרה בעלמא. ורבי עקיבא איגר אומר שגם לרמ"א אם יש הפסד מרובה יש להקל. ועל כל פנים מאחר שאני מבני ספרד וקיבלנו הוראות מרן, למה לי להחמיר על עצמי, כשיש ראשונים כמלאכים, גדולי עולם שפוסקים להתיר. לכן מוסיף ירקות ומים, ומרתיח את התבשיל ואוכל.

זהו שאמרו חז"ל: "גדול הנהנה מיגיע כפיו", דהיינו כמו השני שכאשר באה ההלכה לידו עמל בה לבררה הלכה למעשה במקורות השולחן ערוך עד תום, אדם זה הוא "נהנה מיגיע כפיו", על כן הוא גדול יותר, ועליו נאמר "אשריך וטוב לך" אשריך בעולם הזה - שנהנה ואכל את התבשיל, וטוב לך לעולם הבא - שהתייגע בתורה לברר ההלכה למעשה, והוא עדיף מהירא שמים הראשון שהחמיר על עצמו ולא אכל, עליו נאמר אשריו בעולם הבא שהחמיר, אבל לא זכה להגיע למעלה של ברור ההלכה לאמתה של תורה.

והנה זכה המהרש"א בפירושו הנ"ל לכוון לדעת רבותינו ראשונים כמלאכים כדלהלן: אמרו במסכת חולין (מד ע"ב): איזהו תלמיד חכם? זה הרואה טריפה לעצמו, ועליו הכתוב אומר: "יגיע כפיו כי תאכל אשריך וטוב לך", וזוכה ונוחל שני עולמות העולם הזה והעולם הבא, אשריך - בעולם הזה, וטוב לך - לעולם הבא. וכתב הרשב"ץ בספרו יבין שמועה (טרפות הריאה פרק א), וקבלתי פירושו מאבא מארי ז"ל:

הרואה טריפה לעצמו ומתירו מתוך פלפול, זהו דבר של חשיבות, ונקרא תלמיד חכם, כמו שאמר רבא חכים ברי [חכם בני] יוסף, כמו רבי יוחנן בטריפות, וכן אמרו לרב משרשיא חכמת בטריפות כרבי יוחנן. שהחכמים היו משתבחים כשהיו רואים טעם להתיר בטריפות, כמו שאמרו במסכת סנהדרין (ק ע"א) רבא כשהיה רואה טעם להתיר בהמה שהיה בה ספק טריפה, היה אומר "חזו דקא שרינא לכו עורבא", [ראו שאני מתיר לכם את העורב]. כלומר, אלמלא הוראתי היתה נאסרת לכם כעורב. **ולא כל אדם יש בו חכמה למצוא טעם להתיר בספק טריפות, ובזה היו בודקים את התלמידים אם הגיעו להוראה אם לא,** כמו שאמרו (מסכת חולין צה ע"ב) על רבי יוחנן שרצה לבדוק את שמואל אם הוא חכם, שלח לו שלוש עשרה ספקות בענייני טריפות, ולאחר שהתירן שמואל, שיבח אותו רבי יוחנן ואמר: 'יש לי רב בבבל'. וזהו שאמר רב חסדא איזהו תלמיד חכם, זה הרואה טריפה לעצמו, שאינו צריך להראותה לאחרים אלא מתוך חכמתו הוא כדאי להתירה, **שענין תלמיד חכם אינו אלא להראות כוחא דהיתרא, כי האוסר אינו מראה בה כח חכמה.** וזהו שאמר "יגיע כפיו כי תאכל", כי מתוך שיגע בתורה ומוצא טעם להתיר הוא אוכל. **והחכמים היו משתבחים כשהיו אוכלים בהיתר מתוך הוראתם במה שהיו אוסרים אחרים,** כמו שאמרו (חולין נט ע"ב) בענין 'עז כרכוז', שהסתפקו בו חכמים אם מין בהמה הוא וחלבו אסור, או מין חיה וחלבו מותר,

ופסק רב שמואל שמין חיה הוא וממילא חלבו מותר באכילה, ולקח סל מלא מחלב זה ואכל ממנו, וקרא על עצמו את הפסוק (משלי יח כ): "מִפְּרִי פִי אִישׁ תִּשְׁבַּע בְּטָנוֹ", לפי שידע בחכמתו שהיא חיה. וכן (שם נא ע"ב) נהג רב יצחק בספק אחר, ולקח דוקא מהבשר המשובח ואכל. וכן עשו רבה בר בר חנה ורבה להתיר ספיקות מסוימים וקנו מהבשר ואכלו. ועל זה אמרו שהוא זוכה ונוחל שני עולמים, העולם הזה שהוא אוכל, וגם העולם הבא שהוא כהלכה. ולמדנו מכאן שאף על פי שהממונה לבדוק בהמות הוא ירא שמים, שהרי לא מינוהו עד שהוחזק לחבר, **אפילו הכי צריך שיהיה חכם בטריפות, כדי שלא יבוא לאסור את המותר מתוך יראת שמים ויבוא להפסיד ממונו של ישראל.** ע"כ. וכיוצא בזה הביא הר"ן (ט ע"ב) לפרש: איזהו תלמיד חכם? זה הרואה טריפה לעצמו, כלומר שהגיע לכלל כך שידוע לפרש איזו כשרה ואיזו טריפה, **והוא כדאי לסמוך על עצמו בהכרעת דעתו להתיר ואינו צריך להוראת אחרים,** ועליו הכתוב אומר: "יגיע כפיך כי תאכל", רוצה לומר שהגיעה שיגע בתורה גרמה לו שלא להפסיד ממונו על ספק. (עייני "מאור ישראל" חלק א, מסכת ברכות ח ע"א)

איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם?

בהיות ובדורנו, לצערנו הרב, ישנם בלבולים אצל חלק מהאברכים היקרים המסולאים בפז, ה' עליהם יחיו, בדברים הנוגעים להלכה ולמעשה, והכל נובע מחמת חוסר ידיעה, שלא עסקו די הצורך במקורות ההלכה, ומפאת כן מתפתים לנהוג כך או כך, ועוזבים מקור מים חיים אמיתיים מרבתינו בעלי השולחן ערוך זיע"א. על כן, אמרנו להביא מעט מדברי רבתינו בזה, לדעה מה יעשה ישראל.

תחילה וראש אין ספק כי אי אפשר ליזכות לקו פסיקה אמיתי, ולהורות הלכה לאמיתה של תורה, לולי ריבוי הלימוד בספר "בית יוסף" היטב היטב, שהוא ספר היסוד לכל פוסק, שכאשר רואה היאך מרן חתר בכל הלכה והלכה לעומקה, וביררה מהש"ס ורבתינו הראשונים, מערכה לקראת מערכה, הללו מתירים והללו אוסרים, ואחר הכריע להתיר או לאסור, מזה ילמד וככה יעשה גם בשאר המקרים והפרטים המתחדשים דבר יום ביומו, אשר מרן ה"בית יוסף" והפוסקים הקדמונים לא דיברו בהם. כי אף כאשר הכריע מרן להתיר באיזו הלכה, הלא ידע שיש גם פוסקים אחרים גדולי עולם ראשונים כמלאכים שחלקו ופסקו לאסור, ובכל זאת לא חת לבו מלהכריע להתיר ולקבוע כן הלכה ברורה בשולחן ערוך לדורות עולם, ואף בהלכות החמורות ביותר שחייבה התורה עליהם כריתות ומיתות בית דין, והכל על פי כללי ההלכה המסורים לנו ממצוקי תבל דור אחר דור, וכמו שבאר בהקדמתו לחיבורו הגדול "בית יוסף". ואט אט בדרך זו ילמד את דרך הפסיקה וכללי ההוראה. וזו לשון מרן הראשון לציון זצוק"ל (שו"ת יביע אומר ח"ז חו"מ ס"ס א): ומכאן מוסר השכל לאברכי דורנו, ה' עליהם יחיו, הלומדים הוראות איסור והיתר, שעליהם לשקוד על דלתות מרן הבית יוסף לדעת כל הלכה במקורותיה וטעמיה, ולהרגיל עצמם בלימוד ה"בית יוסף" משחר נעוריהם, אחר ידיעת הש"ס והראשונים, ואז סמוך ליבם בטוח בה' שלא יכשלו בהוראותיהם. ושומע לנו ישכון בטח. ע"כ.

וכבר כתב בשו"ת **שבט הלוי** (חלק ב סימן נז): "פעם אמר לי גאון ישראל **החזון איש** זיע"א באחת משיחותיו אתי, כי בנעוריו למד הרבה טור ובית יוסף, והיו חבריו מלעיגים עליו ואמרו שיהיה זה מלמד תינוקות, וסיים ואמר: ברוך ה' נעשיתי מה שנעשיתי". וכן היה רגיל לומר לתלמידיו, הגאון המופלא **כמוהר"ר עזרא עטייה** זצוק"ל ראש ישיבת "פורת יוסף": "תלמדו הרבה בית יוסף, כל עסקיכם יהיה בבית יוסף". וידוע כי **המהרש"ם** היה גאון עצום והתברך בכוחא דהיתרא גדול, ופעם כששאלוהו תלמידיו מהיכן שאב את כוחו להכריע כל כך להיתר? השיב להם הרב, שזכה לזה מכח לימוד ושינון הבית יוסף. ופעם בהיותו חולה מאוד באה לפניו שאלה בהלכות שבת, והשיב להם הלכה זו נמצאת בבית יוסף ביורה דעה סימן זה וזה. השתוממו השומעים, כיצד הלכה זו השייכת להלכות שבת ומופיעה בדרך אגב שם, זוכרה הרב, ועוד בהיותו חולה. ולתמימתם היאך הגיע למדה זו? ענה להם הרב מה הפלא: **"אם שיננתי את הבית יוסף ארבע מאות פעם, כיצד יתכן שלא אזכרהו!!"**

אמור מעתה, מה מפליא שישנם המטילים דופי בפוסקי הלכה הפוסקים לפי כללי הפסיקה שיסדו לנו רבותינו ז"ל, אם זה הכלל של "ספק דרבנן לקולא", או "ספק ספיקא", וכיוצא בהם, כאילו מאן דהוא המציא כללים אלו מדעתו. ובאמת דסמא דכולא משתוקא [מבחר הסממנים היא השתיקה, שלא להרבות בדברים. (רש"י)], כי הלא כלל זה של "ספק דרבנן לקולא", מפורש בגמרא מסכת עבודה זרה (ז ע"א): "בשל תורה הילך אחר המחמיר, ובשל סופרים הילך אחר המיקל". וכן "ספק ספיקא" מבואר בש"ס בכמה דוכתי (כתובות ט ע"א, קידושין עה ע"א, עבודה זרה ע ע"א, נדה לג ע"ב ועוד), וכל שעסקו בהלכה רואה על ימין ועל שמאל בדברי כל הפוסקים ראשונים ואחרונים ז"ל, היאך השתמשו בכללים אלו, ובעוד ועוד כללים כיוצא בהם. וכל זה נובע לאותם אנשים מחמת שמצטמצמים בהלכה בספרים מסוימים שכל נטייתם אך ורק להחמיר, ואינם מרגילים עצמם בלימוד הבית יוסף כיאות, ולכן בכל דבר רחש ליבם לנטות להחמיר מחמת פחדם ומוראם, כמבואר להלן בדברי החזון איש.

צא וראה מה שכתב **הרמב"ם** בתשובותיו (ס' שו"ש) כאשר נשאל על איזה דין דרבנן שפסק להקל בו, והחכם השואל רצה לאסור מחמת חשש שהוא, וענה לו הרמב"ם כך: **הטעם להקל מפני שהוא ספק בדרבנן, וראיה על זה השורש המוסכם, והוא אמרם ז"ל: "ספיקא דרבנן לקולא"**. ובזה ההיקש תבטל ראיית מי שזכרתם שאוסר זה, מפני שחושש עדיין, שאם כן יהיה הדבר הולך ללא תכלית [בלי סוף, שבכל דבר תמשיך לחשוש]. ואילו אסרנו כל דבר שהוא ודאי מותר, בשביל ספק איסור שאפשר שימצא באותו הסוג הודאי או במינו, היינו אוסרים כל המותרות כולם. והיאך נחזיק איסור וכל שכן שנביא לדבר שהוא מותר ודאי, ונאסור אותו מפני חשש הספק, וזה כולו יציאה מן הכללים ההקשיים התלמודיים, ושלא נשגיח בעיקרי הדינים, ושלך אחרי ניצוח המנהגות בלבד, לא דבר אחר. ואך אם יש מנהג ידוע, צריך להיזהר בו מאוד, ובלבד שידע שאותו דבר מותר, ואוסרו על עצמו מצד שמדקדק על עצמו. אבל אם היו אנשי אותו המנהג חושבים בדבר המותר שהוא אסור, והם מתמידים על מחשבת האסור בו,

אין ראוי להניחם בזאת המחשבה בשום פנים, אבל צריך למחות בידם ומודיעים להם שזאת שחשבו בו שהוא אסור, הוא מותר, ונפל להם באיסורם טעות, לפי שאין ראוי לקבוע הטעות בשום פנים. ואין הפרש בין אוסרו את המותר או התרתו את האסור, הלא תראה כי זקן שמרה, אין הפרש בין התירו האיסור או אוסרו המותר, כפי התנאים הידועים שיהרג. וכבר בארנו שהראוי להתיר לכל בני אדם כל מה שאפשר להתיר ולא נטריח עליהם. ויש לאדם האחר בינו לבין עצמו, שיחמיר על עצמו כל מה שירצה. עכת"ד הרמב"ם.

להלן מדברי מופת הדור הגאון החזון איש זצ"ל (ספר אמונה ובטחון פרק ג אות כו) על אותם שאין עסקם בהלכה כיאות, והוא הגורם להם שמחמת כן פוערים פיהם בטענות שווא והבל ומחפשים מומים בבעלי ההלכה: "ומה רב ההפסד של אותם אשר אמנם זכו לדעת כי השבֵּת בבית ה' כל ימי חייו, הם החיים האמיתיים תחת השמש, וזכו לסדר חייהם בבית המדרש, אך שם בבית המדרש יבלו זמנם לריק וכחם לבטלה, ולא ידעו חובת האדם על דרך האמת. ואת עמל התורה בהלכה יעזבו ולא יחייבוהו את עצמם, ומרעה אל רעה יצאו להקל בכבוד תורת ההלכה פעם בלבם ופעם בשפתם, והנטייה להגן על כבוד עצמם שלא תהיה העדרתם בהלכה להם לקלון, תאיץ בם לחפש מומים בחכמי התורה, ולפי קוטן דעתם נדמה להם, כי החכמים הם במדרגה התחתונה, והם נמצאים ברום המעלה, כי טבע הגאווה לנוח בחיק כסילים, כי בחיק זה מנוחתה עריבה, ומה אפשר לתבוע מזה שלא טעם טעם חכמה מימיו. ולזאת יתאמץ האדם להתרומם על כל אויביו, ולחזק לבו ללימוד הלכה, ואל יסב אל היאוש - המשחית האכזרי. עד כאן.

והנה אשר לא רגיל בספרי הפוסקים, מיד יטה לבבו על פי רגשותיו שבכל מחלוקת שישנם כמה פוסקים שאוסרים, צריכים לאסור, כי לא נוכל להתעלם מדעתם הקדושה, ובפרט אם הם ראשונים כמלאכים: רבנו תם, הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א, האגודה, המרדכי ועוד. אך מה נעשה שדעה זו מוטעית ביסודה, כי אין קביעת ההלכה תלויה ברגשות בני האדם, אלא על פי כללי הפסיקה המובאים בספרי הפוסקים, שרק המעיין היטב בדבריהם, ואשר נפשו וחשקו ותאוות לבו להתעלות בלימוד ההלכה באמת, יוכל להשיגם וליוודעם. וכמו שכתב החזון איש (אמונה ובטחון פרק ג): חובות המוסריות המה גוף אחד עם פסקי ההלכה, וההלכה היא המכרעת את האסור והמותר של תורת המוסר. ואי אפשר להגיע לאמיתו של דבר, זולת על ידי ספרי הפוסקים אשר מסרו לנו מצוקי תבל רבותינו ז"ל. ומן החיוב להאריך בחיוב לימוד ההלכה, כי רבה העזובה בבית המדרש פנימה, הגורם להתרשל מעיון ההלכה הדק היטב, ולבלות הזמן ברעיונות ומחשבות בדויות לב, ולחדש חידושים אין בהם ממה שנאמר למשה מסיני, אף שהן שיחות של יראת שמים ותיקון המידות, או חקר חיזוני בהלכה, אבל אינן מספיקות את התכלית המבוקש מהאדם, כל שאינן מתלווים עם ידיעת התורה ההלכתית. עכ"ד.

להלן תמליל משיעורו של הגאון הרב משה לוי זצ"ל בפני כולל אברכים בעיר בני ברק תובב"א, וזו לשונו: ... תשבו תעיינו בפסק ההלכה, אנשים לא רוצים. רב אחד אמר אסור - גמרנו, כי לא למדו מצעירותם להכריע בהלכה. ולא זו דרך ההוראה, אדם יכול ללמוד ולחדש חידושים ויכול לומר את סברתו, ובסוף זוכה שמגלים לו רזי תורה. ברוך ה' שלא אלמן ישראל, שהקב"ה ירחיב פוסקים כאלו עוד בכל דור ודור. כל הסיפורים האלו שאומרים לכם שצריכים בני תורה להחמיר. אלה יכתיבו את ההלכה למי שפוסק באמת! אלה יגידו לנו איך לפסוק את ההלכה! הם יודעים את דעות הפוסקים! אלה יכולים להתווכח עם אחד שמתייגע בתורה יומם ולילה, ויודע את ההלכה באמת! אלה יכולים לומר לו אתה מטריף דבר! הם לא יודעים אפילו קוצו של יו"ד בהלכה. אנשים שלא לומדים הלכה למעשה, הם יקבעו את הטון! הם יקבעו מה מותר ומה אסור! **הם יפסקו, בזה יש להחמיר ובזה אין להחמיר! הם יקבעו שבן תורה צריך להחמיר! הם יודעים בכלל מי זה בן תורה! התורה היא אבא שלנו באמת, אנחנו הולכים נר לרגליה בכל ההלכות באמת, לפי הפוסקים, לפי כללי ההלכה. אדם צריך להיות נכון עם עצמו, שלם עם עצמו, אם זה מותר, מותר...**

אם אתה רוצה להחמיר, תחמיר, אבל אני לא אגיד לציבור לעשות חומרות. אתה עושה לעצמך, תעשה אלף חומרות לעצמך. אני פוסק לציבור, אם אני אגיד: "רבתי אני חושש..." **אם הייתי חושש באמת, הייתי אומר להם. אבל אני אין לי ספק, וכי בשביל שרב אחד מסופק, אז מה קרה? זה ההבדל, שאתם לומדים בכולל, אתם לא יודעים להכריע, אז כשאומרים לכם רב אחד מסופק, אתם חושבים ככה צריכים לפסוק. אתם לעצמכם תפסקו ככה, אבל שאני פוסק לרבים, צריך לפסוק כהלכה, יש קושיות, יש גם תירוצים.**

יש אנשים שכל דבר חוששים להחמיר, לא בגלל שהם יראי שמים, אלא בגלל שהם לא יודעים לפסוק, הפסקנים האמיתיים לא עושים חומרות. באים אנשים, רוצים שכל דבר תעשו חומרות, מה קרה לכם? אין לכם אבות! אין לכם שורשים! אין לכם רמב"ם! אין לכם מרן! למשל, מרן ראה את כל הפוסקים [בענין ישיבה בספסל יחד לבני זוג] וכתב (בית יוסף יורה דעה סימן קצה ס"ה): "וחומרה זו של ישיבת ספסל, שמעתי שנוהגים בה האשכנזים, אבל הספרדים לא נהגו בה". [וכן בענין אכילת אורז וקטניות בפסח (בית יוסף אורח חיים סימן תנג ס"א) אחר שהביא מרן את כל הפוסקים, כתב: "ולית דחש לדברים הללו, זולתי האשכנזים"]. ועכשיו אומרים לנו הפוך, בגלל שאתם בעלי בתים לכן הכל הקלתם. הרמב"ם בעל בית! מרן בעל בית! זה הבעיה, הופכים לנו את הקו. אומרים לך, אתה יודע למה אצלכם הכל הקלו? כי לא ידעו לפסוק, לא היו יראי שמים, לא היו מדקדקים במצוות. **רבתינו שהקפידו על קלה כבחמורה, ידעו את ההלכה בבירור, זה מותר וזה אסור.**

הגאון הקדוש **רבנו חיים בן עטר** עליו השלום, עושים ממנו אדמו"ר, הוא היה צריך להיות משיח. האם פעם למדת את הספר שלו בהלכה? ראית איך הוא פוסק את ההלכה? איך הוא חותך את ההלכה? אם כן איפה החסידות שלו! תקח ספר "פרי

תואר" ותלמד, אתה תשאל מי כתב את זה, הרב עובדיה או רבי חיים בן עטר? בטח זה הרב עובדיה. אז תשאל: "איפה החסידות שלו"? מה זה קשור, אם זה מותר, אז זה מותר. **אנשים איבדו את הקו, חושבים שההלכה זה מה שהם רוצים. זה לא ככה, הכל אסור והכל אסור.** התורה היא לא תארים, התורה היא מציאות באמת, **אתה תלמיד חכם או אתה לא תלמיד חכם, אתה יודע לפסוק או אתה לא יודע לפסוק.** הוא לא יודע שולחן ערוך, הוא יודע השקפה, צריכים לדעת שהשקפות לחוד והלכות לחוד.

החתם סופר מעיד על רבו **רבי נתן אדלר** שלא היה חושש לשיטת הרא"ש לעשות פרוזבול בסוף השנה "השישית". אתה יודע איזה חסיד הוא היה? ויש אדם, יחמיר ויעשה פרוזבול לחומרה, ומצד שני לוקח הלוואות בריבית של "היתר עסקה". איזה חסיד זה, על הלוואה של "היתר עסקה" שכולו מפוקפק, הוא עושה פרוזבול? כל ההלוואה שלך, ספק אם היא מותרת בכלל, תעשה על זה פרוזבול משום חסידות? זה חסיד שוטה. אם אתה חסיד, בכלל לא היית לוקח את ההלוואה הזאת. ההיתר עסקה הרבה פעמים לא חלק, אבל אנשים עושים, למה, כי זה יבוא מ... ע"כ. ואשרי המדבר על אוזן שומעת, ישמע חכם ויוסף לקח.

ו**כתב הגאון החזן איש** (פרק ג יח, יט, כג): **והנה אותם שמעמידים חכמתם על שיחות מוסריות, והגיונות חיצוניות בהלכה, נכשלים להאמין כי זהו חובתו של האדם בעולמו, ובעיניהם כי כן התנהגו התנאים והאמוראים, וחלק ההלכה האמיתי היה אצלם עראי. ובאמת קשה להוציא טעות מושרשת זו, אך אין להתעלם שזהו שקר מוחלט, וכמו שמצאנו (בבא קמא מ ע"א) שרבא שיבח את רב אחא אצל רב נחמן שאדם גדול הוא, והיה מהראוי לרב נחמן לשאלו במדרש והגדה, אבל כשבא לפניו שאלו בהלכות. למדנו שהתפעלות הנפש של גברא רבה, היינו בלימוד ההלכה (וכן בבבא בתרא כב ע"א). גם הסנהדרין שישבו בלשכת הגזית שהיא מרכז התורה על פי התורה, והממרה על דבריהם במיתה, ועל פיהם יוצאים למלחמה, ועל פיהם מעמידים מלך - מה דרשו מהם? בקיאות בהלכה! בדיני איסור והיתר, בדיני ממונות, וביתר ההלכות. וכן ראינו במסכת הוריות (יב ע"ב) כשבאר הונא לרב פפא איזו הלכה שהסתפק בה, קם ונשקו על ראשו ונתן לו את בתו לאשה. ומזה למדנו קדושת נפשו של רב פפא אשר אהבת התורה של הלכה אחת הוציאתו משיויון הנפש לתגבורת ההתפעלות וההתלהבות, ובעבורה נשקו על ראשו ונתן לו בתו. ואין ספק שלא היה רב פפא מריקי ההלכה וחוקרי היראה, כי אם כן למה יתן לו את בתו, הלא העיקר הוא במעלת האדם, השיחה המוסרית, ומה תועיל חריפות בהלכה? **ומכאן סתירה גלויה לאלה שחסרה נפשם את קנין האהבה של ההלכה ולא השלימו את נפשם בה, שזו תכלית השלמות האהובה לפניו יתברך.****

והנה בדברים קצרים השכיל הרמ"א ז"ל להציג את תמונתו של תלמיד חכם המאירה בקרני הודה, מה דרוש ממנו, מה מהותו, ובמה כוחו גדול. וזו לשונו (וירה דעה סימן רמג ס"ב): "שיועד לישא וליתן בתורה, ומבין מדעתו ברוב מקומות התלמוד ופירושו ובפסקי הגאונים". **מבואר שתלמיד חכם היינו חכם גדול בהלכה, היועד את עומק המשא**

ומתן של ההלכה על פי המקובל בידינו מדור דור, ולמד רוב מקומות התלמוד, ואם אינו חכם בזה, אף שלמד הגדה וספרי יראה, כל שאינו יודע לישא וליתן בהלכה ברוב מקומות התלמוד על פי הפוסקים, אינו בכלל תלמיד חכם. עד כאן מדברי הגאון החזון איש זצ"ל.

לימוד ההלכה בעיון

כתב רבי חיים ויטאל: "אמר לי מורי האר"י ז"ל, כי שורש הכל לענין ההשגה, הוא העיון בהלכה. ואמר לי כי הטעם הוא, כי הנה לענין עיון ההלכה היא, שיכוון האדם שיש קליפת אגוז החופפת על המוח, שהוא ענין הקדושה. וזו הקליפה, הוא ענין הקושיא שיש בהלכה ההיא, כי הקליפה חופפת על ההלכה, ואינה מניחה אל האדם שיבין אותה. וכאשר האדם מתרץ הקושיא ההיא, יכוין לשבר כח הקליפה ולהסירה מעל גבי הקדושה, ואז יתגלה המוח שהוא ההלכה. ונמצא שאם אין מתמיד לעיין ולשבר הקליפה, איך יתגלה לו המוח שהם רזי התורה..."

"בענין עסק הלכה של העיון בישיבה עם החברים. ראיתי למורי האר"י ז"ל, מתגבר כארי בכוח בעת שהיה עוסק בהלכה, עד שהיה נלאה ומזיע זיעה גדולה. ושאלתי את פיו, מדוע טורח כל כך. והשיב לי, כי הנה העיון הוא לשבר את הקליפה, שהם הקושיות שיש בהלכה ההיא, שאינם מניחים לאדם שיבין אותה. ולכן צריך האדם לטרוח ולהתיש כוחו אז, כי לכן נקראת התורה "תושיה", שמתשת כוחו של העוסק בה. ולכן ראוי לטרוח ולהתיש כוחו בהיותו עוסק בהלכה". (הנהגות האר"י ז"ל [ערך תורה]. הובא בספר אורחות צדיקים להרב המקובל רבי חיים שלמה פירנאנדיס דיאש זצוק"ל)

מיהו אהובו של מלך?

כתב בשו"ת מן השמים [לרבי יעקב ממרויש מבעלי התוספות, לפני כ-800 שנה]: "אהוב ה' שערים המצוינים בהלכה, כשמחדשים חידוש בהלכה ומעמידים אותה על בירור, אותם שערים נאהבים לפני המלך הגדול, יותר מכל משכנות יעקב המקיימים בהם שאר המצוות. וכל מי שמחשב מחשבות וסובר סברות, בהלכות החמורות ובפסקים החמורים, נאהב ונחמד לפני המלך העליון, והדברים והמחשבות ההם, הם כמרגליות היקרות בעיניו".

לימוד גמרא

סיום הש"ס

שאיפות גדולות צריכות להיות לכל אחד לדעת את הש"ס, ואפילו אותם שהתחילו ללמוד גמרא בגיל מבוגר, צריכים לשאוף לדעת את הש"ס. ואשרי אדם הזוכה לעודד ולחזק את בחורי ישראל הצעירים, שכבר בימי בחרותם ינצלו את זמנם כהוגן ויסיימו את הש"ס בידיעה טובה של גמרא רש"י בתחילה.

מורה פרטי

גם בן המוצלח בלימודיו, ראוי ונכון להצמיד לו מורה פרטי, כדי שיחכים יותר, ובכך יסיים מסכתות רבות, ויעלה מעלה מעלה במעלות התורה. [כן אמר מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, וכן הורה לבניו.]

עידוד וחיזוק

חובה קדושה על ההורים להבטיח שכר לבניהם, כדי לעודדם לסיים מסכתות רבות. ודבר זה נפלא וחשוב ואין ערוך אליו, ובפרט בדור הזה, שהניסיונות ברחוב רבים, וקשה להושיב ילד או בחור שילמד ויעסוק בתורה בחשק רב וברצף זמן ממושך, אם לא שמעודדים אותו במתנות ופרסים.

ומסופר על אחד מגדולי הדור הקודם, שבהיותו נער בר מצוה, פנה אליו אדם אמיד, ודיבר עמו שיסיים בכל חודש מסכת, ובכל ראש חודש יעשה לו סעודה בבית הכנסת לסיום מסכת, ויתן לו סכום כסף לעידוד. סיפר אותו גדול: בתחילה למדתי מסכתות קטנות, ביצה, תענית, מגילה, וכו' והיה קל לסיימם בחודש אחד, אך לאחר מכן המשכתי גם במסכתות הגדולות, והתאמצתי והייתי שוקד על לימודי לילות כימים, כדי לסיים את המסכת עד לראש חודש הבא, ובעקשנות זו הצלחתי לסיים מסכתות רבות. ואין ספק שלימוד זה דחף אותי ודרבן אותי הלאה להתמיד בלימוד יומם ולילה, ולחזור ולסיים עוד ועוד.

אשריהם ההורים שלוקחים את הדברים לתשומת לבם, ומדרבנים את בניהם ללמוד בשקידה והתמדה. ובלבד שיעשו הכל באהבה וחיבה, בחשק ושמחה, ועליהם אמרו: "אוכל מפירותיהם בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא".

בְּנֵי אִם חָכֵם לְבָדָּךְ – יִשְׁמַח לְבִי גַם אֲנִי!

הימים היו ימי צר ומצוק, בירושלים שררה עניות גדולה, וכל אב משפחה נלחם להביא טרף לביתו. גם רבי יעקב עובדיה ז"ל טרח רבות על המחיה ועל הכלכלה. באחד הימים כשכבדה העבודה על כתפיו, בחנותו שבשכונת בית ישראל, חשב לעצמו: הן הפרנסה קשה, ובני הגדול כבר בן 9 שנים, ויכול הוא לעזור לי ולשאת עמי קצת בנטל הפרנסה. הוא קרא את הילדה ששיחקה בשכנותם בחצר, וביקש ממנה לכו לביתי, ותקראי לבני הגדול עובדיה שיבוא לעזור לי בחנות. כשהגיעה הילדה לביתם, ראתה את הילד עובדיה יושב, ולמולו גמרא פתוחה והוא הוגה בה בחשק רב. היא קיימה את שליחותה, פנתה אליו ואמרה לו, אביך מבקש שתבוא לעזור לו בחנות. ענה לה הילד: "אמרי לאבי, כי עתה אני לומד". כששמע זאת אביו, הבין ללבו כי רצונו עז לגדול בתורה בעמל ויגיעה רבה כבר מילדותו, ולקיים בעצמו "כי הם חיינו" כפשוטו, ושמח בו והניחו לנפשו.

בהזדמנות אחרת כשהדוחק גבר יותר והמשפחה גדלה, לא יכול היה אביו לעמוד בעומס קושי הפרנסה והמצוקה הכלכלית בנוסף לנשיאת הארגזים הכבדים, ועל אף שבנו הגדול היה עושה חיל בלימודיו בשיבת פורת יוסף, ומאור תורתו החל מתנוצץ בין כותלי הישיבה, הוצרך אביו לעזרה בבנו בכורו בכמה שעות מהיום, הן הפרנסה קשה מנשוא. כשהבחין ראש הישיבה הגאון רבנו עזרא עטיה זצ"ל שהבחור עובדיה נעדר כמה ימים מהישיבה, לקח עמו את ראש המקובלים הגאון רבי אפרים הכהן זצ"ל ויחדיו באו לבקש את היהלום ולהחזירו להאיר בשיבת. עמד ראש ישיבה בתוקף, כי לא יתכן שהבן יעבוד במחיה גשמית כל עוד שהוא צריך להיות למחיה רוחנית לדורות הבאים. אם חסר עובדים אני מוכן להחליף אותו - אמר ראש הישיבה - הביטול תורה שלו חמור מהביטול תורה שלי... בשמוע האב דברים אלו, שמח בלבבו, ונתרצה להעביר מעל כתפי בנו עול דרך ארץ, כדי שיוכל לשאת עול של תורה. ("מלך ביופיו" עמוד 27)

הדף היומי

לימוד הדף היומי נפלא עד מאוד, שבמעט זמן שאדם משקיע בכל יום, זוכה לגדול בתורה ולסיים את הש"ס כולו במשך תקופה של שבע שנים. ומכל מקום חובה על כל לומדי הדף היומי להשקיע בכל יום זמן נכבד יותר ללימוד ההלכה, כדי שידעו את ההלכות למעשה ולא יכשלו באיסורים חלילה, וכמבואר לעיל בחשיבות לימוד ההלכה שהוא חיוני יותר ויותר מלימוד הגמרא, כדי לדעת היאך ליישם את מצוות התורה. ועיין למרן מלכא זצוק"ל בשו"ת יחיה דעת (חלק ו סימן נב) בענין הלימוד הדף היומי, ותראה נחת עד מאוד.

לימוד התנ"ך

על כל אדם לשלב בתחילת לימודו "תורה, נביאים וכתובים". ולאחר מכן, יפנה יותר את זמנו לעסק התורה בתלמוד ובהלכות. ועל כל פנים, עצה טובה לכל אדם, ללמוד פרק אחד בנביא בכל יום עם מפרש אחד כמו רש"י או מצודת דוד, כדי להבין את פשט הדברים. ואט אט יראה שהוא מסיים ספר אחר ספר, ובתקופה קצרה, יזכה לסיים את כל הנביאים והכתובים בידיעה יפה ומקיפה.

כתבו הרמב"ם (פרק א מהלכות תלמוד תורה הלכה יא) ומרן השלחן ערוך (וירה דעה סימן רמו סעיף ד): חייב אדם לשלש לימודו, שליש בתורה שבכתב, דהיינו עשרים ארבעה כתבי הקודש [תנ"ך]. שליש במשנה, דהיינו תורה שבעל פה, ופירושי תורה שבכתב בכלל זה. שליש בתלמוד, דהיינו שיבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו, ויוציא דבר מתוך דבר, והיאך יוצא האסור והמותר וכיוצא בזה. במה דברים אמורים, בתחילת לימודו של אדם. אבל כשיגדל בתורה ולא יהיה צריך ללמוד תורה שבכתב, ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה, יקרא בעיתים מזומנים תורה שבכתב ודברי תורה שבעל פה, כדי שלא ישכח דבר מדיני התורה, ויפנה כל ימיו לתלמוד בלבד לפי רוחב ליבו ויישוב דעתו. עי"ש.

🔗 לימוד המוסר

נחיצות לימוד המוסר

על כל אדם להשתדל בלימוד המוסר מידי יום ביומו, ואף בחורי הישיבות ואברכים היקרים המסולאים בפז, יעסקו בלימוד המוסר כדי להתחזק ביראת שמים ובמידות טובות. וכמו שאמרו בגמרא מסכת יומא (פו ע"א): "ואהבת את ה' אלהיך" - שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות. מה הבריות אומרות עליו? אשרי אביו שלימדו תורה, אשרי רבו שלימדו תורה. אוי להם לבריות שלא למדו תורה, פלוני שלמד תורה - ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו, עליו הכתוב אומר: "ויאמר לי עבדי אתה, ישראל אשר בך אתפאר". אבל מי שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ואין משאו ומתנו באמונה, ואין דיבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו? אוי לו לפלוני שלמד תורה, אוי לו לאביו שלימדו תורה, אוי לו לרבו שלימדו תורה, פלוני שלמד תורה - ראו כמה מקולקלים מעשיו וכמה מכוערים דרכיו!

וכבר פירשו הראשונים על המשנה באבות (פרק ג משנה יז): "אם אין דרך ארץ אין תורה". כלומר, הלומד תורה, אך אינו משתדל בתיקון מידותיו והנהגותיו עם הבריות, אין שלימות לתורתו, והרי היא דומה לזין משובח הנתון בכלי מאוס. וכתב רבנו יונה, על כן, צריך תחילה לתקן את עצמו במידות, ובזה תשכון התורה עליו, שאיננה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מידות טובות. ומפורסם בשם הגאון מוילנא שאמר: "עיקר חיות האדם להתחזק תמיד בשבירת המידות, ואם לאו למה לו חיים?!" (עיין אבן שלמה פרק א אות ב. ופירוש מאירת עיניים שם)

אמרו באבות דרבי נתן (פרק כט), **כל מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש, לא טעם טעם יראת חטא**. וכל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות, לא טעם טעם חכמה. הוא היה אומר כל שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות, זה גיבור ואינו מזויין. **כל שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש, חלש וזיין בידו**. יש בידו זה וזה, גיבור ומזויין. ע"כ. נמצא שאפילו העוסק בתורה, אם אינו לומד בדברים המביאים ליראת חטא, הרי הוא בגדר חלש עם כלי זין, שאם חלילה יבוא גיבור להילחם בו, יוכל אף לחטוף לו את כלי הזיין ולנצחו. כך מי שלומד תורה בלי יראת שמים, אם יבוא לו ניסיונות, בין בעניינים שבין אדם לחברו ובין בעניינים שבין אדם למקום, חלילה הוא יוכל ליפול מטה מטה.

וכמו שהביאה הגמרא (מסכת ברכות יז ע"א) מה שהיה שגור בפיו של אביי לומר לתלמידיו: "לעולם יהא אדם ערום ביראה [יהיה חכם לפעול נגד יצר הרע בכל מיני ערמה, כדי לירא מבוראו], מענה רד, משיב חמה, ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק, כדי שיהיה אהוב למעלה ונחמד למטה, ויהיה מקובל על הבריות". ורבא היה רגיל לומר: "תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים [עיקרה של תורה שיהיה עמה תשובה ומעשים טובים. (רש"י)], שלא יהיה אדם קורא ושונה ובוטט באביו ובאמו וברבו ובמי שגדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר: ראשית חכמה יראת ה'". ע"כ.

ונתבונן, הלא אביי ורבא היו שקועים בעסק התורה עד מאוד, וכמעט אין שני דפים בתלמוד שלא מוזכרים דבריהם, [עיין במסכת עירובין (ס"ה ע"א, ס"ה ע"א)] ואם היו שואלים אותנו, אלו הנהגות טובות היו שגורות בפהם ללמד לתלמידיהם? לכאורה היינו עונים, לעולם ישקיע האדם בלימוד, וילמד כך וכך דפים ביום, ויחזור כך וכך פעמים וכו'. אבל חז"ל מלמדים אותנו שלא זה מה שהיה שגור בפהם, אלא דברים שלכאורה נראים לנו פשוטים, אבל כנראה שהם לא כאלו פשוטים, חיזוקים ביראת שמים, חיזוקים בבין אדם לחברו, תזהר איד שאתה מדבר עם חברך, תרבה שלום עם קרוביך וחבריך ועם כל אדם ואפילו עם גוי, כי עיקר התורה הם המידות הטובות שיתנהג בהם, שלא יהיה כפוי טובה, שלא יבעט בגדולים ממנו, וכל כיוצא בזה.

ולפי זה יש לפרש מה שאמר הלל הזקן לאותו גוי שבא להתגייר וביקש שילמד אותו את כל התורה על רגל אחת, ואמר לו הלל: "דעלך סני לחברך לא תעביד" [מה ששנוי עליך אל תעשה לחברך], - "זו היא כל התורה כולה, ואידך - פירושה הוא, זיל גמור". [והשאר, זה פירוש התורה, לך תלמד] (מסכת שבת לא ע"א). ע"כ. ולכאורה איך יתכן שזו כל התורה כולה? אלא כאן לימד אותנו הלל הזקן יסוד גדול, שעיקר התורה, היא הנהגת האדם בדרכים ישרות שבין אדם לחברו, כי תורה בלי מידות טובות לא שווה כלום.

צא וראה מה כתב הגאון החיד"א בספרו "דבש לפי" (מערכת ת אות מא): עיקר הלימוד שיצרר ללימודו מוסר, ועל ידי זה יהיה לימודו בהרהור תשובה והכנעה, ויבטל את היצר הרע. וגם המלאך המגיד הזהיר את מרן רבנו יוסף קארו שילמד מוסר. והגאון מהרש"ל מינה לעצמו מוכיח שיוכיחו על מעשיו, וגזר עליו שיוכיחוהו כמו שמוכיחים את ההדיוט. והאדם עצמו בלומדו מוסר, יראה תועלת והתעוררות הנפש, שזהו עיקר הלימוד להכניע עצמו ולהתעורר ביראת ה', כי זה תכלית התורה, כמו שנאמר: "ראשית חכמה יראת ה'". וכן שנינו (אבות פרק ג משנה ט): כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת. הבט וראה במדרש שוחר טוב: "לא נתן הקב"ה תורה לישראל, אלא כדי שלא יעסקו בלשון הרע ובדברים בטלים". ועל ידי תוכחות המוסר, יזכה להיות עניו ויבוא ללימוד תורה לשמה.

ומכאן תוכחה לאותם שאינם רוצים ללמוד כי אם גמרא ופוסקים, ומבינם בליבם לאותם שלומדים תנ"ך ומשניות וספרי מוסר. והן בעוון לא יבינו, כי האף אמנם שלימוד הגמרא יקר מאוד, ואין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד, מכל מקום כל זה ללומד תורה לשמה בענווה ונזהר בדקדוקי מצוות כמו הדורות הראשונים שהיו קדושים עד מאוד, אבל בדור יתום זה שגברה הסטרא אחרא ויצר הרע רודף ביותר את לומדי התורה, עינינו הרואות כי אם אינם לומדים מוסר, על הרוב הם מתגאים בלימודם וחושבים שהם חכמים גדולים ומבינים את הזקנים וגדולי דורם, וגם תפילתם אינה כהוגן ובלי כוונה, ופוגמים בברית הלשון והראיה, ולכן אין תורתם רצויה כי אינה לשמה. על כן, אותם אשר נגע אלוקים בליבם, ימהרו לשוב בתשובה וילמדו מוסר, ותיכף יכירו בגאווותם ומהות לימודם, ואשר נכשלים בכמה עניינים וישובו אל ה', ואז לימודם יעלה לרצון לפני ה' ונסלח להם. עכ"ד. ואם דברים אלו כתב הגאון החיד"א בזמנו לפני כ-250 שנה, מה נענה בדורותינו שהדורות הולכים הלך וחסור.

גם הגאון רבי חיים פלאגי כתב בספרו כף החיים (סימן כ אות ד): **לא יעבור עליו יום אחד מבלי שילמד מוסר לפחות חצי שעה קודם שיתחיל ללמוד בעומק ההלכה, וכל שכן אם מלמד לתלמידים שידריכם ללמוד תחילה בספר הקדוש "ראשית חכמה" מעט בכל יום החל וגמור, וכן על זה הדרך בספר הטהור נורא ונשגב "שבט מוסר" וכדומה להם ספרים הרבה אין קץ.**

וכך היה מנהגנו בישיבתנו בית יעקב. וכתב עוד (סימן לא אות נד): חס ליבי בקרבי כי אזכרה ימים מקדם, בכל יום אחר תפילת שחרית היינו בצוותא חדא עם מורנו ורבינו הרב החסיד הפרד"ס והרב מוהר"ם רבי ז"ל, לומדים בספר הקדוש "ראשית חכמה" פרק אחד בכל יום, בהתלהבות ובהתבודדות, והיו עינינו מקור דמעה, וכמעט לא היינו מרגישים בעצמנו על מה אנחנו יושבים. ע"כ. ואם גדולי עולם ארזים אלו, הקפידו על לימוד המוסר בכל יום, מה נענה אנחנו אזובי הקיר, אחריהם.

ואחר שהביא זאת מרן זצוק"ל בספרו הליכות עולם (ח שלו) כתב: גם אני אזכרה ימים מקדם, בימי חרפי מקדמוני, שהיינו משכימים לקום לבית הכנסת "אוהל רחל" לעדת הפרסים, כשעה לפני תפילת שחרית, כדי ללמוד מוסר בחרדת קודש בספר הקדוש "ראשית חכמה", בצוותא חדא עם ידיד נפשי החכם המופלא, בכתם פז לא יסולא, ממצדיקי הרבים, צדיק ונשגב, רודף צדקה וחסד, רבי יעקב דוויק הכהן זצ"ל, ועפעפינו יזלו מים בלב נשבר ונדכה. וגם בימי העוצר של הבריטים, לא נמנענו מללכת לבית הכנסת ללימוד המוסר, וה' יתברך הצילנו מידם, והיינו מרגישים התעלות רוחנית מודברי הראשית חכמה הקדושים. ע"כ. ישמע חכם ויוסף לקח.

"הַחֶזֶק בַּמוֹסֵר אֶל תִּרְיָה"

כתב הגאון החיד"א בספרו עבודת הקודש (ציפורן שמיר סימן ד אות ג): צריך בכל יום ללמוד מוסר איזה זמן, ורבו כמו רבו ספרי מוסר, לכן יקרא בספר אחד בכל יום עד תומו, ואחר כך יקח אחר, וכן על זה הדרך. ובכל אחד ימצא התעוררות חדשה, ויקיים בעצמו "הַחֶזֶק בַּמוֹסֵר אֶל תִּרְיָה" (משלי ד יג). ולא עוד אלא אפילו בספר שקרא כמה פעמים, כשיחזור לקרוא בו, יתעורר בדבר שעדיין לא התעורר. ואף על פי שכבר ידע הדבר ההוא, מכל מקום הזמן והמצב שעומדת נפשו בעת ההיא, עושה חדשה כאשר צדיק יבחן. ויזהר מאוד בזה, ויראה שלא יאבד זמנו ותבוא עליו המיתה פתאום, ואז הוא בעצמו יתחרט חרטה גדולה על שקלקל מעשיו, וכילה בהבל כוחו ועיתותיו כמשא כבד ואין מושיע. ע"כ.

🔑 חינוך הבנים

אבות ובנים

מצות עשה מן התורה על האב ללמד את בנו תורה, שנאמר (דברים יא ט): "וְלִמְדָתָם אֶתֶּם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם". ומכל מקום, בן שלא לימדו אביו תורה, חייב לדאוג לעצמו ללמוד תורה. (רמב"ם הלכות תלמוד תורה פ"א ה"א. שו"ע יו"ד סימן רמה ס"א)

כשם שמצוה על האב ללמד את בנו תורה, כך מצוה עליו ללמד את בן בנו, שנאמר (דברים ד ט): "וְהוֹדַעְתֶּם לְבְנֵיכֶם וּלְבְנֵי בְנֵיכֶם". ומכל מקום, אם ישנה אפשרות ללמד רק את אחד מהם, יקדים את בנו לבן בנו. (רמב"ם פ"א הלכה ב. סימן רמה סעיף ג)

מאימתי מתחיל האב ללמד את בנו תורה? כשיתחיל לדבר, מתחיל ללמדו פסוק

(דברים לג ד): "תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב", ופסוק (דברים ו ד): "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד". ואחר כך מלמדו עוד מעט מעט, עד שמוליכו אצל מלמד תינוקות. (רמב"ם פ"א הלכה ו. סימן רמה סעיף ה)

"והודעתם לבניך ולבני בניך"

מאחר וחובה על האב ללמד את בנו תורה, ולא תמיד האב פנוי לעשות זאת, לכן ישנם כיום בתי ספר שמרכזים את הילדים ומלמדים אותם חוקי חיים, חוקי תורתנו הקדושה המתוקה מדבש ונופת צופים. אי לכך, על כל אדם לחנך את בניו ובנותיו אך ורק בבתי ספר תורניים ההולכים לפי חוקי התורה, עם מלמדים יראי השם המקפידים על שמירת התורה והמצוות כראוי, ולא ישלחם חס ושלום למקומות שאינם מקפידים כהוגן על התורה והמצוות, שעליהם בוכה הקב"ה ואומר (ירמיה ב ה): "מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי, וילכו אחרי ההבל ויהבלו". ועוד נאמר (ירמיה ב יג): "כי שתים רעות עשה עמי, אתי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארות, בארות נשברים אשר לא יכלו המים". דהיינו, לא רק שעזבו את הקב"ה ואת התורה והמצוות, שזו רעה אחת, אלא עשו גם רעה שניה שהלכו לרעות בשדות זרים, ולומדים לימודים שהם נגד התורה ודברי כפירה, חינוך לא רק לחוסר צניעות אלא לפריצות ממש, ועוד ועוד, ה' יצילנו. האם שמענו פעם כי בבתי ספר כאלו ילמדו מוסר ודרך ארץ, לתת כבוד לאנשים מבוגרים וזקנים? איך להתנהג לאבא ואמא, איך לעשות להם נחת? מה המעלות של השבת והתפילין? כל מחשבותיהם בכדור רגל וכדור סל ובמיני תועבות, ה' יצילנו. לא כן תורתנו הקדושה - תורת חיים, המחנכת ומדריכה אותנו בדרך ישרה, מצווה אותנו: "כבד את אביך ואת אמך", "מפני שיבה תקום, והדרת פני זקן", "ואהבת לרעך כמוך", לא תקום ולא תטור, וכל המצוות כולן הן בכלל "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום". (מסכת גיטין נט ע"ב, וברש"י מסכת שבת לא ע"א)

איני יכול לגרד את התוכחה הכתובה בתורה

הבית הקטן היה הומה אנשים. פשוטי עם לצד תלמידי חכמים, מבוגרים גם צעירים, צבאו על דלת הבית כדי לזכות בברכה מאת הגאון ה"חפץ חיים" זצ"ל. היה זה בזמן התכנסות ה"כנסיה הגדולה" - אסיפת רבנים גדולים מכל רחבי אירופה, שהתכנסו בעיר וינה, כדי לדון בבעיות השעה. תושבי וינה ניצלו הזדמנות זו כדי לזכות בברכה מגדול הדור. "אני איני רבי", אמר להם החפץ חיים, אך התושבים הפצירו בו רבות עד שבליט ברירה נענה להם והחל לברכם. והנה הגיע תורו של איש אחד, אשר עמו התלווה נער צעיר. "רצוני לקבל ברכה מכבוד הרב", אמר האיש ביראת כבוד. החפץ חיים, שלא הכירו מקודם, התבונן בו בריכוז, ואחר נענה ואמר: "איני יודע מה אתה מבקש ממני ברכה, אם אתה שולח את בנך לשיבה, אינך זקוק לברכה שלי, ברכתך מפורשת בתורה (דברים כז יב) כשעמדו כל ישראל על הר גריזים והר עיבל עם הכהנים והשכינה וארון הברית וענו ואמרו: "ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת". אבל

אם אתה נותן את בנך בבית ספר ללא יראת שמים, איך אוכל לתת לך ברכה? איני יכול לגרד את התוכחה הכתובה בתורה!!!!" היהודי רעד, שיניו נקשו זו לזו, מנין ידע ה"חפץ חיים" לומר לו זאת?

"הזורעים בדמעה ברנה יקצורו"

אב ואם שזורעים בדמעה בקטנותם של הילדים, ובעודם רכים מתאמצים לחנך אותם בבתי ספר תורניים ללא פשרות, ולא בבתי ספר שרק קוראים לעצמם "דתיים", ולצערנו רואים את התלמידים היוצאים מהם, כמה מהם נשארים שומרי שבת, והולכים בדרך ה' באמת - אזי ברנה יקצורו. אמנם בתחילת הדרך, מוטל על ההורים להשגיח רבות: על לימודם, על שמירת המצוות, על דרך ארץ ומדות טובות, כבוד לזולת ועוד ועוד, אך לאחר שגדלו בדרך זו, ליבם סמוך ובטוח שבניהם אט אט הולכים בדרך ה', אשר סללו אבותינו קדושים. או אז אם הילדים יצאו בערב לאיזה מקום, אין ההורים חוששים שאולי הלכו למקומות שאינם לרוח התורה, כאותם נערים מבוזבזים, היושבים משועממים על ספסלים וברזלים, ושורפים זמנם בהבל וריק.

לא אוכל ולא אשתה מהאוכל שלך עד שבננו יהיה בישיבה:

להלן מלל משיעורו של מרן הראשון לציון זצוק"ל ("מעדני המלך" ח"ג עמוד 188) כמה על האדם לעשות מסירות נפש למען חינוכם של ילדיו:

הנביא זכריה (פרק ג) אומר: "וַיִּרְאֵנִי אֶת יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאָךְ ה', וְהַשָּׁטָן עֹמֵד עַל יְמִינוֹ לְשָׁטְנוֹ. וַיֹּאמֶר ה' אֶל הַשָּׁטָן יָנֹעַר ה' בְּדַף הַשָּׁטָן וַיִּנָּעַר ה' בְּדַף הַבַּחֲר בִּירוּשָׁלַם, הֲלוֹא זֶה אֹד מִצֵּל מָאֵשׁ. וַיְהוֹשֻׁעַ הָיָה לְבָשׁ בְּגָדִים צֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ. וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל הָעֹמְדִים לִפְנָיו לֵאמֹר: הֲסִירֻם הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו, וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו: רֵאֵה הָעֶבְרִיתִי מַעֲלִידָה עֹנֶדֶת וְהַלְבֵּשׁ אֶתָּה מַחֲלָצוֹת". אמרו בגמרא מסכת סנהדרין (צג ע"א): וכי דרכו של יהושע היה ללבוש בגדים צואים? אלא מלמד שבניו נשאו נשים שאינן הגונות לכהונה, ולא מיחה בהם כמו שצריך. וזהו הבגדים הצואים, שנחרכו בהרות בהרות כהות לבנות, מפני שלא חנך את בניו.

מכאן מוסר השכל איך צריך למסור את נפשו לחנך את בניו לתורה. לפעמים יש ילד שובב שאינו רוצה ללמוד, צריך לשחד אותו לתת לו כסף ושוקולד עד שיסכים ללמוד, ידבר אותו בטובות וישפיע עליו, יביא אנשים מבחוץ, רבנים חשובים שישפיעו עליו עד שיסכים ללמוד תורה, ואז יהיה לו 'בן חכם ישמח אב', רק יעשה כל מאמץ.

הגאון רבי יהודה צדקה עליו השלום סיפר לי, היה אדם אחד מבאי שיעורו שהתייעץ עמו: אני רוצה לשים את בני בישיבה, אך אשתי מתנגדת, מה אעשה? אמר לו, תעשה בכל כחך שבנך יכנס לישיבה. אחרי כמה ימים ראה אותו, שאל מה עם בנך? - אשתי גברה עלי, איני יכול עליה.

- כשאמרת לה שאתה רוצה שילך לשיבה, עשית איזה איום, שאם לא ילך לשיבה, לא תאכל מהתבשיל שלה?
- לא עשיתי כלום.
- סימן שלא כואב לך, אם היה כואב לך היית מתעלף!

ראה שהרב צודק, חזר לביתו והודיע: לא אוכל ולא אשתה מהאוכל שלך עד שבננו יהיה בישיבה! ראתה כך, השתכנעה, אמרה לו: קחהו לאן שתרצה. לקח אותו לשיבה ונעשה תלמיד חכם.

ללמדך שלא יתיאש תיכף ומיד כשאשתו אינה מסכימה. למה אתה מבטל דעתך? תעשה איומים "איני אוכל עד שתסכימי שבננו יהיה בישיבה", וכשתראה שפעם פעמיים אינו אוכל אלא לחם ומרגרינה, לחם ופלאפל, יכאב לה. מי לנו יותר צדיק מיהושע כהן גדול שנענש על דבר זה, על גדלותו נאמר (זכריה ג ח): "שָׁמַע נָא יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אֶתָּה וְרַעְיָךְ הַיֹּשְׁבִים לְפָנַי כִּי אֲנִישִׁי מוֹפֶת הַמָּה", חבריו היו חנניה מישאל ועזריה ולמד עימם תורה, לא בחינם עשאוהו כהן גדול. ובוודאי שחינך את ילדיו ואמר להם, והם לא שמעו לו, אך לא עשה אמצעים של איומים.

ועל ידי שיחנך את בניו תהיה נשמתו בגן עדן עולה מעלה מעלה, ברא מזכה אבא. כמה מפליג בזוהר הקדוש על הזכות של אדם שמניח בנים תלמידי חכמים, איך מקבלים אותו ומעלים אותו ממדרגה למדרגה בזכות בניו, זהו לא רק לטובת בניו אלא גם טובתו האישית. לכן כל אדם יתאמץ לא ירפה, שבניו ילכו בדרכי טובים לשיבה ויגדלו בתורה.

סופו של בית הספר "קצלנסון"

סיפר מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, כי פעם הזדמן באיזו חתונה וישב לידו עשיר מופלג. מפעם לפעם היה העשיר נאנח אנחה עמוקה ומרה. שאלו הרב לפשר הדבר, אולי יוכל לעזור לו. אמר לו העשיר, לא תוכל לעזור לי. בכל זאת - הפציר הרב - דאגה בלב איש ישיחנה. הלה סיפר כי בן יחיד יש לו, ומקטנותו דאג לו לכל מחסורו ביד רחבה ותפנוקים למיניהם כמאות לבן יחיד. והנה לאחרונה כל לילה הולך הוא עם חבריו להעביר את הזמן מהשעמום, וחוזר בשעות הלילה המאוחרות 12:00, 1:00 ואני ממתין לו עד בואו מפאת דאגתי אליו. אמש המתנתי לו עד שעה 1:00, 2:00, ועדיין לא הגיע, ולבי דואג. לפתע בשעה 2:30 אני רואה אותו מרחוק כשחבריו תופסים אותו משני ידיו והוא מיטלטל מצד לצד, הבנתי שהוא שיכור. החברים הביאוהו עד פתח הבית, זרקו אותו והלכו. ואני בוכה על מר גורלי, מדוע קרה לי כן, אחר שכל כך השתדלתי עבורו, ודאגתי לכל צרכיו מעל ומעבר, האם מגיע לי כך? אמר לו הרב, תאמר לי היכן חינכת אותו, באיזה בית ספר? אמר לו בבית ספר "קצלנסון", [המפורסם והידוע לפני 40 שנה בירושלים, לבית ספר שאין בו לא תורה ולא יראת שמים, ככל בתי הספר שאינם שומרים תורה ומצוות שיש כיום בעוונות הרבים]. אמר לו הרב, עכשיו

כבר אין שאלה למה יצא לך בן כזה. אם היית שומע להקב"ה ומחנך את בנך בתלמוד תורה עם יראת שמים, היית מאושר היום מאין כמוך, אך לא השכלת עשה, ולכן לא פלא כי אלו הן התוצאות.

כיום ברוך ה', בנין בית הספר קצלנסון נהפך לתלמוד תורה "יקרי ירושלים", המונה למעלה מ-1,000 תלמידים, בן פורת יוסף בן פורת עלי עין, כן ירבו בעזרת ה'. ובנו שם עוד שתי ישיבות ברוב פאר והדר, אשר מונים למעלה מ-700 בחורי חמד העוסקים בתורה יומם ולילה, כן ירבו. ועוד רבים הם המקומות שהיו בתי ספר ומתנ"סים למיניהם שלא על פי התורה והמצוות, וכיום נהפכו ברוך ה' לתלמודי תורה וישיבות קדושות. כפי הבטחת חז"ל: "עתידיں בתי קרקסאות ובתי תיאטראות ליהפך לבתי כנסיות ולבתי מדרשות".

החינוך שבבית

ואל ישיאך יצרך, כאותם התועים אחר יצרם הרע, כי החינוך הוא רק בבית, ועל סמך זה נותנים את ילדיהם בבתי ספר שלא על פי חוקי התורה, ומסתמכים על זה שלוקחים את ילדיהם לבית הכנסת להתפלל, וטוענים כי הילדים רואים את אשר האבא עושה, קידוש של שבת ועוד, וכך יחקוהו. אך כל זה עצת היצר הרע, וכבר אמרו חז"ל, כי טבעו של אדם להמשך אחר חבריו, שכניו ומכריו הסובבים אותו, ואינו מן הנמנע שיהיה מושפע ממעשיהם ודרכיהם. ואמנם אין אנו שוללים את חשיבות החינוך שבבית, אך אי אפשר להסתפק בזה. ועיינו הרואות רבים מהילדים שהוריהם סמכו על דעתם הכוזבת לחנך בניהם במקומות אלו, ובסופו של דבר, סרו לגמרי מדרך ה'. ישמע חכם ויוסף לקח.

חינוך לשכר ועונש

להלן מלל משיעורו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל (ו'מעדני המלך" ח"א, עמוד קס, וח"ד עמוד קמז): בבית המקדש תיקנו שהמברך אומר בסוף כל ברכה: ברוך אתה ה' אלהי ישראל מן העולם 'ועד העולם', כדי להדגיש שיש שתי עולמות.

וזה החינוך האמיתי שלנו, המחנכים את הילדים באמונת אומן כבר מקטנותו של הנער 'חנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה', אתה משריש בלבו: "דע לך שיש עולם אחר שבו גן עדן וגיהנם, מי שעושה מצוה מקבל שכר בגן עדן, ומי שהוא רשע הולך לגיהנם". יתברך שמו של הקב"ה צופה ומביט עד סוף כל הדורות ורואה כל אחד ואחד, "גִּדְלָהּ הַעֲצָה וְרַב הַעֲלִילָהּ אֲשֶׁר עֵינֶיךָ פִּקְחוּת עַל כָּל דִּרְכֵי בְנֵי אָדָם לְתֵת לְאִישׁ כְּדִרְכּוֹ וְכַפְרֵי מַעַלְלָיו". אם אדם עושה איזה מעשה לא טוב, עובר על התורה, הקב"ה מעניש אותו, מביא אותו לגיהנם, ושם נותן לו עונשים קשים מאוד. ולהיפך אדם שהוא צדיק, נותנים לו גן עדן, קורת רוח, 'יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי עולם הזה', אפילו חיים של נסיכים ומלכים.

כך מכניסים לו מקטנותו, ועל ידי כך כשהוא רואה 'עוון', הוא פוחד, לא מפני שהוא פוחד מאביו, הוא יכול לעשות בהעלם עין שאביו לא ידע, אבל הוא יודע שהקב"ה יתברך שמו מסתכל עליו, "אם יסתר איש במסתרים, ואני לא אֶרְאֶנּוּ נָאִם ה'?" דע מה למעלה ממך, עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים. אלה הדברים שצריך להכניס בשכלם של התלמידים מקטנותם, ועל ידי כך תהיה להם יראה מהקב"ה.

אך כשאין עולם אחר, אין שכר ואין עונש, ממי הוא יפחד? יאמר כשלא יראו אותי אעשה מה שארצה, אגנוב וארצה, "רק אין יראת אֱלֹקִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְהָרְגוּנִי".

אם כן יסוד היהדות שלנו הוא שיש אמונה בעוד עולם, ללא אמונה אין יראת שמים ולא כלום, איש הישר בעיניו יעשה, והעקום בעיניו יעשה, לכן כשקלקלו הצדוקים הללו שאינם מאמינים בעולם הבא, תקנו לומר "מן העולם ועד העולם" להדגיש שיש שני עולמות.

גם גר שבא להתגייר מלמדים אותו את עיקרי תורתנו הקדושה, שהיא מן השמים ושללא תשתנה בשום זמן, והקב"ה מעניש את הרשעים ומשלם שכר טוב לצדיקים, וכל שאר עיקרי האמונה.

לצערנו בבתי הספר הממלכתיים לא מלמדים את עיקרי האמונה בשכר ועונש, מה שמלמדים אפילו את הגוי שבא להתגייר, מחנכים שם כמו שמחנכים גויים להבדיל. יש מיליון ילדים שלצערנו אינם יודעים אפילו את פסוק שמע ישראל.

לילדים אין דעות קדומות

גם את הילדים בתלמודי התורה שלנו, שהמורים תלמידי חכמים, מפעם לפעם יקדיש הרב מזמנו לפרש את י"ג העיקרים, היאך התורה ניתנה למשה רבנו מן השמים, וכן השאר, ולא יחכה עד שיגדלו יותר, אלא מקטנותם יחדיר להם זאת לתוך הוורידים, שהם יגדלו עם הדעות האלה ושום רוח לא תוכל להזיזם ממקומם.

בגיל זה אין להם דעה קדומה, אלא הם מקבלים הכל, הרב יסביר להם על שכר ועונש, וכך אם ירצה לעשות דבר רע, ידע שהקב"ה מסתכל בחדרי חדרים, לא יאמר אף אחד אינו רואני, 'אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו', הקב"ה מלא כל הארץ כבודו, הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה', אפילו ילד יכול להבין שהדבר אסור, ואפילו אם יכשל פעם אחת חלילה, מצפונו יעיק עליו וידע שנכשל, 'אכל וחי לעולם', לעולמי עד הוא ישאר כך. אך אם הילד לא ידע את כל ההקדמות האלה יעשה בסתר כל מה שלבו חפץ.

שאלתו הנוקבת של הגאון רבי שלום משאש זצ"ל לשר החינוך

כשהיינו בשווייץ במסיבה לכבוד מלאת שמונים שנה לרבה הראשי של שווייץ, נסעתי עם הרב משאש ועוד כמה רבנים גדולים, עמד "שר החינוך" חסר החינוך של

מדינת ישראל, ואמר: וכי אפשר ללמד את דורנו שכר ועונש?! צריך לחנך על פי תרבות ותרבות ותרבות... והכל צריך להיות רק בהגיון.

הרב משאש הפסיק אותו באמצע דבריו, לקח את המטה שבידו, כמו המטה של משה רבנו... הכה על השלחן ושאל אותו: אתה מאמין בכלל בשכר ועונש? והלה לא ענה לו.

לפחות יאמר אני מאמין, אך אי אפשר לחנך כך, הוא אפילו לא תירץ את עצמו כן, כי באמת אינו מאמין בכך, והתלמידים המסכנים - "אם רבי לא שנאה, רבי חייא מנין לו", להבדיל.

לכן לא פלא שאם הם מתאכזבים מאיזו תאווה, יורים לעצמם כדור בראש וחושבים שהעסק נגמר, אילו היתה להם אמונה שהקב"ה מעניש את הרשעים, ומי שרוצח או לו ואוי לנפשו, והשולח יד בנפשו גרוע יותר מרוצח, לא היו מגיעים לכך.

כל הדברים הללו הם א-ב של היהדות, אם ילמדו הכל בהגיון - שיגיון, ההיגיון יאמר לנער למה לא ליהנות מהעולם הזה, למה לא לעשות את כל התאוות? מה בכך שהוא רוצה ליהנות מהחיים. אם אין עונש בעולם הבא למה לא יהנה?

אם יאמרו לו רק 'הזהר שלא יראו אותך שאתה גונב, אוי ואבוי לך', הוא יחשוב 'אגנוב שלא יראו אותי, מה בכך'. אך אם יודע שיש עונש מהקב"ה, הוא פוחד, יודע שהכל יצא מהעיניים שלו, אם יהנה מהעולם הזה, יאכל נבלות וטרפות, יעבור על עריות, יקבל שם את עונשו, זה מפחיד אותו, הוא סולד ופוחד.

וזהו החינוך הקלוקל שיש לחלק גדול מהמפד"ל, בתפיסת עולמם אינם מאמינים בשכר ועונש, ולא במציאות עולם-הבא בכלל, והם בכלל המינים והאפיקורסים שאמרו עליהם רבותינו. הם מתיימרים להיות שרים של הדת, יש אמון באנשים אלה?

יש להם בית ספר שנקרא "ממלכתי דתי", עיננו הרואות, רוב ככל התלמידים יוצאים לתרבות רעה, 'וילכו אחרי ההבל ויהבלו', כיון שהמורים אינם מחדירים להם מקטנות שיש עולם הזה ויש עולם הבא, יש צדיקים ויש רשעים, יש גן עדן ויש גיהנם.

מצינו במנורה שצריך להיות שמן זית זך כתית למאור, אך בשמן למנחות אינו צריך להיות "זך", ללמדנו שבענייני רוחניות אסור להתפשר כלל ועיקר, וחובה לדאוג שהחינוך יהיה זך וצלול ללא שום פשרה, מה שאין כן בגשמיות שלא יקרה דבר אם יתפשר על מה שאינו בתכלית השלימות.

שר החינוך הנ"ל יכל לסייע רבות למען הדת בארץ, היו ישובים רבים בוכים ומשוועים לפניו שיבנה להם מקוה, ולא היה בונה. אם היו מבקשים ממנו לעשות ביוב היה עושה, כבישים היה עושה. גשמיות כן, רוחניות לא!

נניח שראש המועצה אינו דתי ואינו מבקש מקוה, "את פתח לו", פתח פיד לאילם, הוא אילם שאינו יודע לשאול מקוה, אך אמור לו אתה השר, "אדוני, אם רצונך נעשה לך ביום גדול... אך נעשה לך גם כן מקוה". מקוה שווה מאתים חמשים אלף דולר שאינם מכיסו הפרטי, אלא מהאוצר שמחלק לכולם, ואף אחד לא יתנגד לקבל מקוה.

מיום שנכנסנו למשרד האוצר, כולם 'אפים ארץ' ישתחו לך, בנו מקוואות לכולם, ראשי המועצות שמחו לבנות מקוה, כדי שכל האזרחים יהיו מרוצים מהם, והאוצר מימן להם הכל. וגם חילקו תמיכה לכוללים, כמו שיש להבדיל 'בית ז'בוטינסקי' של ראשי הליכוד, 'בית ברל' של מפא"י-מערך, שמקבלים הון תועפות, כך דרשנו שיתנו גם לתלמודי תורה!

אך לשר החינוך לא אכפת מהתורה, יש לו חלב על כסלו, 'אף בשרי ישכון לבטח', לא צר לו בצרת עמו, צרת התורה וצרת הדת.

אם אין מקוה, מה תעשה אותה הבת ולא תחטא. היום הכל מודרני, מי ילך למקוה כמו שהיה פעם מקוה ישן שעבר עליו הכלח מלוכלך ומזהם, רוצים מקוה טוב, מים זכים ונקיים, אם יש - לא עוזבים את ההיתר ועושים איסור, כל ביאה זה כרת, אך אם אין, להיכן תלך?

בגוש קטיף יש שלושה עשר ישובים, בכל ישוב יש מאות משפחות, ובין ישוב לישוב יש מרחק נסיעה כחצי שעה. פעמים צריכה האשה מקוה ביום ששי בערב, ובעוד שבעבר היו עושים מאמץ ודוחים את הטבילה ביום או יומיים, כיום לא כל אחד מסוגל לזה, יש אנשים שיצרו בוער באש ועלולים להיכשל.

ראש מועצה אחד - שכחתי את שמו, סיפר לי, מזמן אני משווע שיבנו לנו מקוואות, ניגשתי לשר שלכם וביקשתי שיהיה מקוה אחד במרכז וכולם יבואו לשם. אמר לי, למה תבקש מקוה אחד, נעשה לך ארבעה חמישה מקוואות, כדי שיהיה קרוב לכל אחת ואחת, ועשה מקוה לכל ישוב וישוב. מעולם לא הכרתי מושגים כאלה שאנשים יהיו נדבנים בדת, זו הפעם הראשונה בחיי שפותחים את פי.

כל בעל נפש, צריך שלבו יכאב שחלילה לא יכשל שום בר ישראל, הלא כולנו ערבים זה בזה, מי שבידו למחות ולא מוחה נתפס בעוון הדור, ואפילו בעוון העולם כולו.

אכן אדם שאינו מאמין בשכר ועונש, לא נקרא שמו יהודי! מי יודע איזה עוונות ותועבות הוא עושה בחדרי חדרים, אם אינו מאמין שיש שכר ועונש, שהקב"ה מסתכל עליו ויתן לו את העונש המגיע לו, למה לא יחטא?

משום כך תקנו חכמים לענות 'מן העולם ועד העולם', זו לא רק תקנה מילולית שבמקום שיענו 'עד העולם' יענו 'מן העולם ועד העולם', אלא זהו עיקרון שהוא יסוד

של התורה כולה. ללא זה אין תורה חס ושלוש, אין דת ואין מצוות חס ושלוש, האמונה קודמת לכל.

ולכן אשרי המורים המסורים שנוטעים בלב התלמידים את האמונה הקדושה האמיתית והישרה שיש שתי עולמות, והקב"ה יתברך שמו מביט על כל מעשיו של כל אחד ואחד, ככתוב 'אל אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא'. וכל אחד מגיע למקום הראוי לו, כדברי הגמרא בחגיגה טו (ע"א), "בראת צדיקים - בראת רשעים, בראת גן עדן - בראת גיהנם".

מעיד עדות שקר

אמרו חז"ל (מסכת ברכות יד ע"ב): כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין - כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. שהרי בקריאת שמע הוא אומר "וקשרתם לאות על ירך, והיו לטוטפות בין עיניך", והוא אינו מניח תפילין. כך גם מי שנותן את בניו ובנותיו בבתי ספר שאינם שומרי תורה ומצוות, וקורא קריאת שמע, כאילו מעיד עדות שקר בעצמו, שהרי הוא אומר "ושננתם לבניך", "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם", והוא אינו מלמדם תורה ודעת, כי בבתי ספר כאלו הם מלמדים בשיטת ה' ואפילו פסוק "שמע ישראל" אינם אומרים. ומצוה רבה להוכיח בדרכי נועם את כל אלה אשר לא ידעו ולא יבינו, ונותנים את בניהם בבתי ספר כאלו אשר אפילו המורים שלהם אינם יודעים את מאור התורה ואת מצוותיה, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. וכל העושה כן, עליו נאמר (משלי כח כג): "מוֹכִיחַ אָדָם אֶחָרִי, חֵן יִמְצָא מִמֶּנִּי לְשׁוֹן". [המוכיח אדם ומפרישו מן העבירה, הנה אחר שפירש מן העבירה ימצא המוכיח חן, יותר ממי שדיבר עמו בחלקקות ויפה מעשיו בעיניו (מצודת דוד)]. והוא בכלל מה שאמרו חז"ל (מסכת בבא מציעא פה ע"א): כל המלמד את בן עם הארץ תורה, עליו נאמר: "אם תוציא יקר מזולל, כפי תהיה". (מאור ישראל - דרושים עמוד רכד)

מה יצא מילדי בתי הספר הללו!!

להלן מלל משיעורו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, שכאב ורתח ליבו אודות החינוך החילוני הקלוקל (מעדני המלך ח"א עמוד קסז): בעוונותינו הרבים מה נדבר ומה נצטדק, יש הרבה אנשים חוטאים, שמים את ילדיהם בבתי ספר חילוניים, ואין שם ידיעת שמירת שבת, שמירת התורה, שמירת המצוות, אין שום דבר, מלמדים אותם כמו גויים. ואיננו מוכיחים אותם, ולא מדברים איתם, אולי מחמת שמתביישים לדבר איתם. איפה כל ישראל ערבים זה לזה? כל אלה אנחנו ערבים עליהם, מיליון ילדים לומדים בבתי ספר חילוניים, מוריהם רשעים, מחללי שבת, בועלי נדות, אוכלי טריפות. מה יהיו אלו הילדים? מה יעשה אותו הבן ולא יחטא?

אלה שהיום מחללים שבת, זה מהחינוך של בתי הספר החילוניים האלה, כי המורים רשעים מחללי שבת, מה יצא מהילדים האלה. ואנחנו לא מוחים מספיק, אנחנו

חוטאים! זה חטא שלנו! אנו נתפשים בעוונותיהם. מבקשים מחילה מהקב"ה שימחל לנו על הערבות.

היה צריך שכולם יחזרו בתשובה וישימו אותם בתלמודי תורה וישיבות, שילמדו תורה, שישמרו מצוות ומעשים טובים, אך לא יודעים, 'כי לכל העם בשגגה'.

הנה ארבעים אלף איש הלכו נרשמו לנסוע ל'דרך טאבה', לנסוע לסיני לג'הינם, לטייל במדבר סיני בימים הנוראים, במקום להתפלל לקב"ה, עד שאינם יכולים לעמוד בעומס מרוב שנרשמו לעזוב את התורה, לעזוב מצוות, את הבתי כנסיות ובתי מדרשות ללכת אחרי ההבל ויהבלו.

כל אלה החניכים של בתי הספר החילוניים, מה ידעו, מה זה ראש השנה בשבילם, כלום, אין להם כלום, הם שוגגים גם כן. אבל תחילתם באונס, סופם ברצון בפשיעה, הוריהם פשעו, שמו אותם בבתי ספר חילונים, לכן אין להם שום ידיעה מה זה תורה, מצוות, בית כנסת, מה זה ראש השנה - יום הדין, שהקב"ה שופט כל אדם ואדם מה תהיה אחריתו, כותב לכל אחד את המגיע לו, הם לא יודעים את זה.

ואנחנו אשמים, לא הוכחנו מספיק את האנשים האלה שיחזרו בתשובה, שישמו את בניהם בתלמודי תורה, מה שעשינו, לא עשינו מספיק.

ברוך ה', 'מעשר' מילדי ישראל כולו קודש, אבל השאר בעוונות הרבים לומדים בבתי ספר חילונים, לא תורה ולא דת ולא דין, לא שבת ולא מועד, שום דבר.

איך נישא את חרפתנו? נבוא לפני הקב"ה, יאמר לנו למה לא עשית, למה לא הוכחת עוד, למה לא דיברת עוד עם פלוני אלמוני שאתה מכיר אותם? הם באו להתפלל, למה לא הוכחת אותם שיקחו בניהם לתלמוד תורה?

איני מכיר את כולם, את חטאי אני מזכיר היום, אולי הייתי צריך להתעניין יותר, זה איפה לומד בנו, כואב לך? למה אתה לא מתעניין?

אך אין לדבר סוף, יכלה הזמן והמה לא יכלו, אנו עסוקים בלימודנו, **בלי לימוד התורה נישאר עמי הארץ** ⁽¹⁾ מי שלא לומד תורה יהיה עם הארץ, מה יהיה ממנו, כל אדם שלא לומד תורה שוכח, כמו שכותב הרמב"ם ע"ה, חייבים ללמוד תורה. אם אלך לחפש על כל אחד ואחד איפה ילדיו לומדים, אני צריך לסגור את הספרים שלי וללכת, נישאר אחר כך עמי הארץ, יש לנו תשובה.

אבל אצל הקב"ה זה לא מספיק, הערבות היא ערבות חזקה, 'כל ישראל ערבים זה לזה', כולנו כרתנו ברית עם הקב"ה, אנחנו מתעלמים מאחרים, 'לא תוכל להתעלם' כתוב בתורה, 'לא תראה שור אחיך או חמורו נופלים בדרך והתעלמת מהם, לא תוכל להתעלם'. אומר רבנו אהרן הלוי, אם התורה חסה על חמורו של חברך או שורו שתועה בדרך, אם חברך עצמו תועה בדרך על אחת כמה וכמה 'השב תשיבנו

לו', תחזיר אותו. למה שתקת לו שילך אחרי ההבל ויהבלו? למה לא הוכחת אותו? למה לא השבת אותו אל אבינו שבשמים? למה לא החזרת אותו בתשובה?

יום הדין קשה מאוד, נוקב ויורד עד התהום! מה נענה מה נדבר מה נצטדק, מה שנשיב כל התשובות, אין לנו פה להשיב ולא מצח להרים ראש. בושנו וגם נכלמנו. כמה שצריכים אנחנו הרבה לעשות, זה חטא לא יכופר, פשע לא יכופר, עוון כזה שלומדים בבתי ספר חילוניים, זה עוון שקול כנגד כל התורה כולה, זה עוון גדול שאנשים לא יודעים, עוון עד השמים. בו תלויה כל התורה כולה!

זה שלומד בבית ספר חילוני, לומד כמו גוי, נהיה כמו גוי, לא יודעים מה זה שבת, מה החומרה. המורים עצמם מחללי שבת, איך יגידו להם? וכי הממשלה שלנו מחפשת מורים יראי שמים?! שם המורים 'שמעו נא המורים', סוררים ומורים כולם, על כל דבר קטן עושים שביתה, אכפת להם? רוצים כסף! אלה נביאי הבעל, כמו כומרים רשעים חוטאים ומחטיאים, וכל התלמידים המסכנים האלה רואים שהמורה כזה רשע, מה יעשה ולא יחטא?

אם אני יודע שבנו של שכני לומד בבית ספר חילוני ולא בתלמוד תורה, מה יוצאים הפירות של הבתי ספר, וכי אומרים להם מה זה שבת, מועד, דת ודין? שום דבר! מלמדים אותם כמו בית ספר של גויים, אין שום דת של תורה, אם הייתי מדבר עמו 'שים את בנך בתלמוד תורה שלומדים בו יראת שמים, לומדים מה זה שבת ומועד', היה הילד נהפך מרשע גדול לצדיק גדול. אבל התביישתי להוכיח אותו. כשהוא יבוא לשמים יאמרו לו "למה עשית שבנדך יהיה רשע?" יענה, "היה לי שכן דתי והוא לא אמר לי כלום". יביאו את שכנו ויענישוהו "למה לא הוכחת אותו, למה התעלמת ממנו, למה לא החזרת אותו בתשובה, למה לא הורית לו את הדרך הנכונה שישים את בנו בתלמוד תורה". כשהילד גדל ונעשה מחלל שבת, זה שלא הוכיחו הוא אשם! אפילו על ספק היה צריך להוכיחו.

ועל כך עלינו לעזוב את החטא וללכת להוכיח, לא יאמר אני מתבייש, מי שמתבייש בעולם הזה יכלם לעולם הבא, כל אחד יעשה הלכה למעשה, ילך וידבר עם ידידו שיעביר את בנו לתלמוד תורה. וידבר בנחת באהבה בחיבה ובידידות, לא כאילו בא למשול ולכוף עליו חס ושלום, יאמר לו 'אני אוהב אותך כנפשי, שים את בנך בתלמוד תורה', ויקבל את דבריו. עם ישראל כולם צדיקים, ואז 'הקטון יהיה לאלף', וגם יאלף אחרים שילמדו ממנו לשים את ילדיהם בתלמוד תורה, ועל ידי כך ירבו שומרי תורה ומצוות.

כל אחד מצווה על כך, מצוה גדולה לחקור ולדרוש היכן לומד הבן של שכנו, וידבר עמו בכבוד ובעדינות בדרכי נועם ובחביבות. ובפרט ישפיע על האבא שיבוא לשיעורי תורה, זה החיים שלנו - 'אשר יעשה אותם האדם וחי בהם', והבא ליטהר מסייעים אותו. אפילו אם הוא כבד פה וכבד לשון, הקב"ה יסייעהו שדבריו ימצאו מסילות בלב חברו.

אנחנו מאמינים בני מאמינים שאין לנו להישען אלא על אבינו שבשמים

דוד המלך כתב בספר תהילים (קכז א): "אם ה' לא ישמר עיר, שוא שקד שומר", ללמדך שכל ההצלחה של חיילי ושוטרי ישראל תלויה בתפילה, ובקיום התורה והמצוות, וככל שנתחזק יותר, תהיה סייעתא דשמיא יותר. וכמו שאמרו בתנא דבי אליהו: אשרי מי שמחדש בדברי תורה, שאומר לו הקב"ה: "בני, בנית לי בית המדרש, והשכר הגדול שיש לי באוצרי שלך הוא, ובשבילך ובזכותך אני מציל את עמי ישראל מכל צרה", שנאמר (שופטים ה ח): "אז לחם שָׁעָרִים, מִגֵּן אִם יֵרָאֶה וְרִמָּה, בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל", מלמד שאם יצאו למלחמה ארבעים אלף חיילים מישראל, ותלמידי חכמים עסקו בתורה, דומה להם כאילו אחזו מגן וצינה וחרב פיפיות להצלתם. וכן אמרו (מכות י ע"א): "עֲמֻדוֹת הָיוּ רִגְלֵינוּ בְּשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַיִם", מי גרם שיהיו רגלינו עומדות איתן במלחמה? שערי ירושלים שהיו עוסקים בתורה. וכן נאמר במלחמת מדין (במדבר לא ד): "אֶלֶף לַמָּטָה אֶלֶף לַמָּטָה לְכָל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּ לְצָבָא", ואמרו במדרש אלפיים מכל שבט ושבט שלח משה, שנים עשר אלף חלוצי צבא, ושנים עשר אלף לתפילה.

בנביא (מלכים ב יח יט) מסופר, כשבא סנחריב מלך אשור להילחם בירושלים עם חזקיה המלך, הביא עמו חיילים כחול אשר על שפת הים, כי רק הגנרלים היו 185,000, ואמרו חז"ל (מכילתא בשלח פרשה ב) הגדול שבהם היה ממונה על 185,000 חיילים, והקטן שבהם לא פחות מ-2,000 חיילים. צא וחשוב כמה חיילים היו. באותו זמן היה חזקיה מלך ישראל, שלא היה כמוהו שהרביץ תורה בישראל, והקב"ה קיבל את תפילתו והבטיח לו על ידי ישעיה הנביא (מלכים ב יט לב): "לִכְן כֹּה אָמַר ה' אֵל מֶלֶךְ אֲשׁוּר לֹא יָבֹא אֶל הָעִיר הַזֹּאת, וְלֹא יִוָּרֶה שָׁם חַי, וְלֹא יִקְדָּמֶנָּה מִגֵּן, וְלֹא יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סִלְלָה. בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר יָבֹא, בָּהּ יָשׁוּב, וְאֶל הָעִיר הַזֹּאת לֹא יָבֹא, נְאֻם ה'. וְגִנוֹתַי אֶל הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעַנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי". וכן נאמר (ישעיה י כז): "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִסּוּר סִבְלוֹ מֵעַל שִׁכְמֹךָ, וְעָלוּ מֵעַל צִוְּאָרְךָ, וְחָבַל עַל מִפְּנֵי שְׁמֹךְ", ואמרו חז"ל (סנהדרין צד ע"ב): חובל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. מה עשה חזקיה? נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר: כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זו, ובדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ, מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו תינוק ותינוקת, איש ואשה, שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה. והכל אודות לחזקיה המלך שהרבה תורה בישראל, מאין כמוהו.

והנה חזקיה לא היה לו צבא ולא חיילים, כי כולם היו עוסקים בתורה, ונאמר שם (מלכים ב יח יט): "וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַב שָׁקָה [יהודי מומר] אָמְרוּ נָא אֶל חֲזַקְיָהוּ, כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אֲשׁוּר מֶה הַבְּטָחוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר בְּטַחְתָּ... עַל מִי בְטַחְתָּ כִּי מִרְדַּתְּ בִּי. וְעַתָּה הִתְעַרַב נָא אֶת אֲדֹנֶי אֶת מֶלֶךְ אֲשׁוּר וְאַתָּנָה לָךְ אֲלָפִים סוּסִים, אִם תּוּכַל לָתֵת לָךְ רֶכֶבִּים עֲלֵיהֶם", אך חזקיה לא שת לבו לדברים ובטח בהשם בזכות התורה שהיו עוסקים בה, כמו שנאמר (ויקרא כו ג): "אִם בַּחֲקָתִי תִלְכוּ וְאֶת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם... וְנָתַתִּי שְׁלוֹם בְּאַרְצְךָ וְשָׁכַבְתֶּם וְאִין מַחְרִיד... וְחָרֵב לֹא תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם".

כאשר החיילים של סנחריב באו על ירושלים, היה זה בערב פסח, ובציווי המלך חזקיה הקריבו עם ישראל קרבן פסח בשירה והלל ללא שום פחד ומורא. חיילי סנחריב הלכו לישון מטורח הדרך כדי שלמחרת ילחמו בישראל. אבל בורא עולם ישתבח שמו ויתעלה כבוד הדרו, בחצות הלילה המית אותם ב"מיתת נשיקה" וכולם מתו ברגע אחד, ונשארו רק סנחריב ושני בניו ועוד שלשה חיילים וברחו משם, כמו שנאמר (מלכים ב יט לה): **"וַיְהִי בַלַּיְלָה הַהוּא, וַיֵּצֵא מִלֶּאֲדָה ה', וַיֵּץ בְּמַחְנֵה אֲשׁוּר מֵאֶה שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אָלֶף, וַיִּשְׁפְּצֵמוּ בַבֶּקֶר וַהֲנֶה כָּל־סָרִיס מֵתִים. וַיִּסַּע וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב סְנַחֲרִיב... וַיְהִי הוּא מְשַׁתְּחָה בֵּית נֶסֶרֶף אֱלֹהָיו, וַאֲדֻרְמֶלֶךְ וְשָׂרָאֶצֶר בְּנָיו הִכְּהוּ בַחֲרִב".** כֵּן יִאֲבְדוּ כָּל אוֹיְבֵי ה'.

איזו ישיבה עדיפה?

שאלה שנשאל בה מרן הראשון לציון זצוק"ל (שו"ת יחזק דעת ח"ג סימן עה): נער שסיים את לימודיו בבית ספר יסודי, האם עדיף לו להמשיך את לימודיו בישיבה תיכונית שלומדים שם גם לימודי חול, או שעדיף יותר ללמוד בישיבה קדושה, אשר בה כל הזמן מוקדש ללימוד התורה בלבד?

תשובה: לאחר אריכות דברים שכתב שם מרן, סיים: לאור כל האמור נראה שכל שיטתה אפשרות שימשיך את לימודיו בישיבה קדושה, שעוסקים בה בתורה בלבד, אין ספק שעדיף ללכת לישיבה כזאת, יותר מאשר ללכת ללמוד בישיבה תיכונית, כדי שיוכל להיות מושלם בכל מקצועות התורה, שהמציאות מוכיחה שבעניין תלמוד תורה בבקיאות ובפלפול יש הצלחה רבה בישיבות שכל עסקם בתורה, מאשר בישיבות תיכוניות שעוסקים גם בדברים אחרים, וכמאמר החכם, מימי לא נצחני אלא בעל מלאכה אחת. ואשרי חלקו של השם כל מעיינותיו בתורתנו הקדושה, כי היא חיינו ואורך ימינו, וכמו שנאמר (משלי ח לד): **"אֲשֶׁרִי אָדָם שִׁמְעָ לִי לִשְׁקֹד עַל דְּלֹתַי יוֹם יוֹם לְשֹׁמֵר מְזֻזֹת פֶּתְחִי. כִּי מִצְּאֵי מִצָּא חַיִּים".** ואם ישקוד על דלתות תורתנו הקדושה, אפשר שיהיה מורה הוראות וממצדיקי הרבים, שמעלתו גדולה מאוד, ובפרט בדורנו זה. עי"ש. (ועיין עוד בח"ה נו)

חצי עובד וחצי לומד, לא יצא ממנו מורה הוראה, בקושי נקרא סוחר...

להלן מלל משיעורו של מרן הראש"ל רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל (מעדני המלך ח"ג עמ' 185):
אנו מצפים בכליון עיניים שיהיו מאורות כאלו! ישנם צעירים שקדנים, עוד עשרים שנה לפחות יהיו מאורי הדור, אנו מצפים להם! צריך לטפחם לחזקם ולגדלם, ולתת להם את האפשרות שילמדו מתוך עיון ומחשבה, ולא מתוך דאגה על פרנסה.

תורתנו 'ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים', אם יעסוק במשך היום במלאכתו 'יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב', ואחר כך בסוף היום ישאיר זמן ללמוד תורה, כמה שילמד יתכן שיהיה תלמיד חכם, אך הוא לא יוכל להיות מורה הוראות בישראל.

המורה הוראות צריך שיהיה לומד דבר מתוך דבר בכוח סברותיו, שיהיו לו סברות דקות, ולומד כל דבר ודבר 'דבר דבור על אופניו', זהו דבר שאינו מצוי אפילו בתלמידי חכמים אמיתיים שכל היום עוסקים בתורה, רק מעטים הם שזוכים להיום מורי הוראות בישראל. בתורה יש כל כך חילוקים דקים, ואם אדם אינו תלמיד חכם מושלם קשה מאוד לסמוך על הוראותיו.

בלימוד ההלכה לא רבים יחכמו לדעת מי כן יודע הלכה או לא. כל שלוקח ספר ולומד, כבר נחשב ליודע הלכה. אומרים העולם "לא כל מי שמשחיר את פניו נעשה פחח"... אומנות התורה הינה מיוחדת במינה, רק יחידי סגולה מבינים מי הוא תלמיד חכם שיכול להיות מורה הוראות בישראל. התלמיד חכם אינו יכול להיות "חצי-חצי", חצי יום עובד וחצי לומד, לא יצא ממנו מורה הוראות, בקושי נקרא סוחר... 'היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה', לא תצא ממנו תועלת לרבים. אך אם ילמד יום שלם, יוכל להגיע לדרגה של מורה הוראות, לדרוש ברבים ולהשיב רבים מעוון.

בימים האחרונים קבלתי ספר שאלות ותשובות עמוק, וכותב לי המחבר: "אני הייתי לומד בישיבה תיכונית, ובאתי פעם לשיעור של כבודו שדיבר בשבח התורה, מיד קמתי ועברתי לישיבה, ועתה נעשיתי תלמיד חכם בזכות כבודו!"

אשרי אבא שזוכה לכך, אם על ידי לשון רכה תשבר גרם, או אמצעים אחרים. ויטיעץ עם חכמים מה ניתן לעשות. שיהיה הדבר נוגע ללב, לא ישב בביתו כמו אדון, אלא יחקור וידרוש, והקב"ה ישלח לו את עזרו כשיראה כמה הוא מצטער ורוצה באמת את טובת בנו, יפתח את מוחו לטובה וירצה ללכת לישיבה כשיראה בצער אביו ועוניו. כשאדם מגיע למצב שאינו יכול בעצמו, הקב"ה עוזרו, 'הבא ליטהר מסייעים אותו'.

שלא תמצא התורה – אלא באדם שכל כולו מונח בתורה

להלן עוד מלל משיעורו של מרן הראש"ל זצוק"ל ("מעדני המלך" ח"ד עמוד קג) בענין זה: כתר תורה מונח בקרן זוית, כל הרוצה ליטול יבוא ויטול. אשרי אדם שעוסק בתורה, הקב"ה מגביה אותו, ובדרך שאדם רוצה לילך, מוליכים אותו. לכן מי שהקב"ה זיכהו בבנים בעלי חכמה בינה ודעת ורוצה שיהיו גדולי תורה, בשמים יסייעוהו שבניו יהיו גדולי תורה.

צריך גם כן להתפלל לקב"ה, כי ה' יתן דעת ותבונה. אך קודם כל, עליו לעשות את חובתו המוטלת עליו, לא יחפש להם בית ספר ממלכתי דתי – ממלכתי לא דתי כמעשה השוטים. ילך למקום שהמורים תלמידי-חכמים, שיאצילו מהודם עליו, ירשום את בנו לתלמוד תורה שילך מחיל אל חיל ויעלה לישיבות קדושות ולבתי מדרשות. לא ישלחנו לישיבות תיכוניות, כי מה יצא ממנו שם?

בתפקידנו כרבנים ראשיים היינו עושים מכרז שיבואו להיבחן בדיונות, אפילו אחד מיוצאי הישיבות התיכוניות לא היה מעיז לבוא, כיון שהיה ידוע שיכשל מראש.

הלומד שם אינו יכול לזכות לחכמה, מגייסים אותם 'ששה חדשים בשמן המור', מחזירים אותם ללמוד, ועוד הפעם יוצאים להתגייס, התלמיד הזה מסכן, נפשו מפוזרת ואינה מצומצמת רק בתורה. היו באים למבחנים רק מהישיבות הקדושות שעוסקים בתורה יומם ולילה, אינם יודעים מה זה צבא ולא שום דבר אחר, אין להם בעולמם אלא תורה, והיו עוברים את הבחינה, אך ההם לא היו באים בכלל. כעת מעודדים אותם שיבואו, ונותנים להם בחינות קלות שיוכלו לעבור אותם, משתדלים לקרבם רק כדי להכניס את 'אנשי שלומנו'.

אך האמת היא שלא תמצא התורה אלא באדם שכל כולו מונח בתורה. וכי אנו יותר מאביו שהיה אומר (עירובין סה ע"א) 'אי אמרה לי אם קריב לי כותחא, לא תנאי? כלומר, אביו היה יתום מאב ואם, ואסף אותו רבה בר נחמני לביתו, ואשתו של רבה היתה כמו אמו, והוא אמר, אם אמי תבקש ממני פעם אחת להביא לה מהחנות ספל של לֶבָן, לא יכולתי ללמוד כל אותו היום, שלא הייתי מיושב בדעתי, ולכן לא היתה אומרת לו דבר. כל מוחו היה אך ורק בתורה, ולא פלא שנעשה גדול הדור. אם אינו משעבד את כל מוחו ושכלו ודעתו לתורה, אינו יכול להיות גדול הדור בשום אופן! וההולך להעסיק את עצמו בישיבה תיכונית, מה ישאר משכלו? רק כשכל כולו דבוק בתורה, יצמח ממנו פרי לתפארת, "וַיֵּצֵא פָּרַח, וַיֵּצֵץ צִיץ, וַיִּגְמַל שְׁקָדִים". (במדבר יז כג)

אמנם אין לנו דבר נגד הישיבות התיכוניות חלילה וחס, הם לומדים שם, ומשרתים את עם ישראל, וכוונתם לשם שמים, אין לנו טענות עליהם. אך דברינו לגבי בחירת רבנים ודיינים בישראל, מי שרוצה שבנו יהיה רב בישראל, מזכה הרבים, שיגדיל תורה ויאדירה, דיין בישראל, הן דין אמת שנעשה שותף לקב"ה במעשה בראשית, לא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול, אלא צריך להיות כל כולו שקוע ומסור לתורה, ואז הקב"ה בעצמו מסייע בידם. כשהולך לתלמוד תורה, עולה מחיל אל חיל לישיבות קדושות, והולך ועולה במעלות רמות, ושוקד על התורה.

השקידה היא העיקר, ללא שקידה אינו שווה מאומה, "אֲשֶׁרִי אָדָם שָׁמַע לִי לְשָׁקֵד עַל דְּלִתֵּי יוֹם יוֹם", מהם תצא תורה, יהיו גדולי הדור, מזכי הרבים, דרשנים טובים, הכל צפוי להם.

כעת הדבר תלוי בידו של האב, הוא עצמו כבר גדול בשנים, עסוק בפרנסתו, אך עליו לדאוג לדור העתיד, יש לו בנים, נשמות קדושות שהקב"ה הפקיד בידו, ומה אפשר לצפות מהם, שיהיו בניו נגרים ופחחים? כמה נגרים ופחחים יש בשוק. צריך שיהיה דבר שיש בו נחת רוח לבורא יתברך, שיזכו את הרבים, 'אחד ירדוף אלף ושנים יניסו רבבה', צריך לדאוג לכך כבר משחר נעוריהם.

וכי בבחירת הדיינים אנו הולכים אחרי יחוס? וכי אבותיהם של הדיינים כולם צדיקים כולם גדולים? רבים מהם אנשים פשוטים! יש דיינים רבים שהוריהם אינם בעלי תורה, רק העיקר שהדיין הזה יהיה "מְשֻׁכָּל עַל דָּבָר יִמָּצָא טוֹב" (משלי טז כ).

לכן כל אחד ואחד יקח מוסר לעצמו, בעזרת ה' לא אלמד את בני אלא תורה, אסור לעשות ענוה בזוה, ולומר: וכי בני זה ראוי שיהיה חכם? אתה יודע מה הוא יכול להיות כשיגדל? אסור להתיימש חס ושלוש מראש, צריך לבטוח בקב"ה ויתפלל בדמעות לקב"ה שבנו יהיה תלמיד חכם. וגם אם יש לבנו כישרונות והוא שקדן, לא יתרפה, אלא יתפלל תמיד לקב"ה, 'אנא פתח את לבו של בני לתורה, פקח את עיניו בתורה, שיגדל בתורתך הקדושה ויהיה מזכה הרבים'. ושערי דמעה לא ננעלו.

עלינו לשים לב על הנוער שלנו, הילדים שיש בידכם הם פיקדון יקר, נשמות טהורות, נשמות קדושות, צריך לשים לב עליהם יותר ויותר. הלומד תורה בהתמדה ושקידה לא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה, רק כך יוכל לגדול בתורה.

ברצוני להתייחס לאותם שטוענים כי הישיבות מיועדות עבור בחורים שיצאו לתלמידי חכמים גדולים, רבנים ודיינים, ומי שאינו מתאים לכך, שילך לעבוד.

זו לא דעת תורה! זהו בניגוד לדעת התורה ממש!

אנו מאמינים בני מאמינים שהלומד תורה מקיים את העולם, "כֹּה אָמַר ה' אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה, חֻקֹּת שְׁמַיִם וְאָרֶץ לֹא שָׁמַתִּי" (ירמיה לג כח), כל מי שלומד תורה עושה נחת רוח לקב"ה. "אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו", לא אמרו "אשרי מי שהוא דיון ורב", אלא אשרי מי שעמלו בתורה.

כל בני הישיבות שמואסים בחיי העולם הזה ושמים את כל חשקם בתורה, למרות שיש להם משפחה גדולה וחיי צער, אוכלים לחם צר ומים לחץ, ומוסרים את עצמם וחייהם בשביל התורה, צריך לשבחם לפארם, הם מעמידים את העולם. צריך לנשק את לומדי התורה, שהם מקיימים את העולם.

אשרינו שיש אנשים כאלה שעם כל הקושי אינם הולכים לעבוד, אלא מוסרים עצמם על התורה, "בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגָּה תְּמִיד" (משלי ה יט), צריך להתפאר ולשמוח בהם, ולא לדבר עליהם שאינם עושים טוב. צריך לעטר אותם בכל הכבוד שבעולם, ואשרי מי שיכול להחזיק בהם ולתמוך בהם, וכמו שהיו בימי חכמי התלמוד מחזיקים את בני הישיבות, הרבה לפני עולם הישיבות.

הגמרא במסכת גיטין (ס ע"ב) אומרת, היתה להם קופה של צדקה בצורת שופר, שממנה היו מחזיקים את בני הישיבות, היו להם אלפי תלמידים, איפה יש כולל כזה? כולם היו אחראים לפרנס את תלמידיהם, ולא אמרו להם לכו לעבוד. מי שהוא חסר אמונה בתורה אומר כן, אנו מאמינים בני מאמינים, לימוד התורה עושה נחת רוח לקב"ה, ודיינו בכך.

“תלמוד תורה כנגד כולם”

שאלה: בן שחשקה נפשו להשקיע את כל זמנו בעסק התורה, כדי שיהיה תלמיד חכם אמיתי ומורה הוראות בישראל, אך הוריו מתנגדים לכך בטענה שחפצים הם שבנם ילמד מקצוע, כדי שכאשר יתחתן, יעבוד בשעות היום לפרנסתו, ודי שיקבע בערב עיתים לתורה, האם רשאי הבן שלא לשמוע להוריו?

תשובה: מצוה וחובה על הבן ללמוד תורה כאוות נפשו, אף שדבר זה הוא בניגוד לדרישת הוריו, כי גדולה מצות תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם (מגילה טז ע"ב). ומכל מקום ישתדל להביא רבנים חשובים שישפיעו על הוריו ולפייסם בדברים, כדי שהדבר יעשה גם ברצונם, ולהודיעם גודל מצות תלמוד תורה, והאמת והשלום אהבו. ועיין מקורות התשובה בחוברת “כבוד אב ואם בהלכה ובאגדה”.

לעלות במעלות התורה

מעשה בתלמיד ישיבה קטנה שנפשו חשקה בתורה, אבל אמו הלכה ורשמה אותו בבית ספר מקצועי, למרות מחאותיו. הגאון רבי מיכל יהודה ליפקוביץ זצ"ל שהיה רבו, הביאו לפני הגאון החזון איש. מיד הוציא הרב מן הארון גמרא מסכת תענית וישב עם הנער ולמד עמו מתוכה בצוותא בדף כ"א עמוד א, מעשה באילפא ורבי יוחנן שהיו לומדים בצוותא, וכשהגיעו למצב של דוחק גדול בפרנסה, החליטו לצאת למסחר. בדרכם ישבו תחת כותל רעוע וסעדו ליבם. באו שני מלאכי השרת, ורבי יוחנן שמע את אחד מהם אומר לחברו: נפיל עליהם קיר זה ונהרגם, מפני שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה... כאן הפסיק רבנו והעיר לתלמיד: מכאן למדנו, שאינו חייב למלא את רצון אמו בענין זה! שמע התלמיד לעצת הרב, והמשיך ללמוד בישיבה ועלה והתעלה בלימודו, ונעשה תלמיד חכם גדול. (מעשה איש ח"א עמוד סה. כיבוד הורים המנוקד צז)

הזכות הגדולה – בנים תלמידי חכמים

כתב הרב “פלא יועץ” (ערך “תורה”): מי ימלא שבח התורה כי טוב סחרה מסחר כסף, וכבר אמר התנא הקדוש רבי נהוראי: מניח אני כל אומנויות שבעולם, ואיני מלמד את בני אלא תורה. והתלמוד והמדרשים והזהר הקדוש וכל ספרי הקודש מלאים זיו, הם המדברים בשבח התורה, ולמפורסמות אינן צריכות ראייה, וכולי עלמא יעידון יגידון כי גדולה תורה ולגדולתה אין חקר, אבל אין איש שם על לב למסור נפשו ומאודו ללמד את בניו תורה כמו שצריך לעשות.

ומי שרוצה לזכות את בניו לכותרה של תורה, צריך להשתדל עליהם מן הבטן ומן ההריון שיקדשו עצמם ויחשבו בגדולי הדורות, ולבם יצעק לאב שבשמים שיתן להם זרע קודש, זרע אנשים שלמים במידות ובדעות, והמה חכמים מחוכמים. ויתפלל אל השם תמיד קדם ההריון ואחר ההריון והלידה, תפילה מפייהם לא יפסיקו, ויחלקו

מעות לתלמידי חכמים ויבקשו מהם שיתפללו על זרעם. ובזמן ההריון תשתדל האשה לשמוע קול התורה, וכן אחר הלידה יושיבו הולד במקום תורה, וכמו שאמרו על רבי יהושע בן חנניה "אשרי יולדתו", שאמו גרמה לו שיהיה חכם גדול, שבזמן הריונה היתה הולכת לבית המדרש לשמוע דברי תורה, והיתה אומרת לחכמים, בקשו על הולד שבמעיי שיהיה חכם. וכשילדה, הוליכה עריסתו לבית המדרש כדי שישמע דברי תורה ויקבעו במוחו. [והיום ברוך השם, יש קלטות ודיסקים של דברי תורה מכל הנושאים כולם, בהלכה, באגדה, במוסר ועוד ועוד, ויכולה האמא לשמוע, וגם להשמיע לילדיה כאשר הולכים לישון וכיוצא בזה, ויקלטו אוזניהם דברי אלוקים חיים וישפיע עליהם כנ"ל].

וכבר הזהירו בעלי המוסר באזהרה יתירה שלא לשורר לולד כשבוכה, בשירי נכרים ושירי עגבים, כי נפש הולד הוא חובל, אלא אם ירצה לשורר כדי לשתקו, ישורר לו שירים של תורה. ובמקום שישמע הולד קול תורה, שומע קול שירי נכרים ושירי עגבים, וזה גורם שבעוונות נמצאים הרבה בנים טיפשים, בנים משחיתים, בנים לא אמונים, כי בעוון חוללו, שומר נפשו ירחק מזה, ולא יניח לעשות זאת בתוך ביתו לעולם, וכל שכן בפני הילד הנולד.

וכשיגדל הילד מעט ויהא קטן היודע לדבר, אביו מלמדו תורה, ובכל יום ובכל שעה יאמר עמו פסוקי תורה ועניני תורה. וכשיגדל עוד מעט, יוליכנו אצל מלמד תינוקות, ולעולם הלימוד של הבית הוא העיקר. ובכל יום ובכל לילה ובכל שבת ובכל עת שהוא פנוי ילמד עם התינוק כפי כוחו, ואם אינו יכול, יתן כסף לאיזה תלמיד חכם, או תחנונים ידבר רש שילמד עמו בשעות מזומנות. ואם אין תלמיד חכם בעיר, יהיה גולה עם בניו למקום תורה, וילחץ עפר רגליהם של חכמים, עד שירחמו עליו וילמדו את בניו תורה.

והנה כי כן, האיש אשר הוא טהור, וראה או ידע שבחה של תורה, ובשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל על שלא זכה להיות חלקו מיושבי בית המדרש, יחוס על נפש בניו וימסור נפשו על כל בניו, שיהיו תלמידי חכמים, ולא יניחם שיהיו עמי הארץ, אלא יהיו יודעי ספר ומלאים יראת השם. ולא על נפש בניו בלבד הוא חס, כי אם גם על נפשו, רוחו ונשמתו, כי רבה התועלת שעושים הבנים לאביהם בהיותם תלמידי חכמים על ידי תורתם ועבודתם להשם יתברך שמו. ומתוך שהם תלמידי חכמים, זהירים בכבוד אביהם בחייהם ובמותם, ותמיד כל הימים עושים כל אשר בכוחם למנוחתם ולעילוי נשמתם, באפן שמעלים אותם מגיהנם ומצילים אותם מכל דינים ומעלים אותם במעלות, מעלה אחר מעלה, עד שיעמדו במחיצתם של צדיקים, כמובא כמה מעשיות במדרשים. ואילו היה ניתן רשות לאדם לחזור מאותו עולם אחרי ראותו אופן ודין העולם הבא, היה נעשה צדיק גמור והיה מוסר נפשו ממש ללמד את בניו תורה. ולא על נפש בניו ועל נפשו בלבד הוא חס, אלא העיקר הוא שיחוס האדם על כבוד קונו, כי זה העיקר שיתאווה האדם לבנים שיהיו עושים רצון קוניהם, לעשות נחת רוח ליוצרנו, כי בלאו הכי מה יתן ומה יוסיף הבנים. ואם הם בנים רעים, ההעדר טוב ממציאות הרע.

ולא טוב עשו איזה תלמידי חכמים שאינם רוצים ללמוד עם בניהם ועם תלמידים קטנים, מפני שדומה בעיניהם כביטול בית המדרש, שכשלומדים לעצמם יכולים ללמוד ביום אחד כמה דפי גמרא ופוסקים ולכתוב רובי תורתם, לא כן עם התלמידים צריך להוציא זמן זמנים להיות חוזר עמהם עד שילמדו כל דבר, וצריך טרחה ועמל ויגיעה רבה. ומי שמעשיו לשם שמים לעשות נחת רוח ליוצרנו, כי זה צריך להיות כל מגמתנו בזמן חיותנו, להוציא החיים בעשיית נחת רוח לפניו יתברך שמו, לא יחוש על כל זה, רק יבחר לו את אשר הוא יותר נחת רוח ליוצרנו.

וזה כלל גדול, שאל יתיאש אדם מן הרחמים כמנהג איזה אנשים שאומרים, זה הבן בודאי לא יצא חכם, ואם אניח אותו בתלמוד תורה, יהיה קרח מכאן וקרח מכאן, הלוא טוב שאוציאנו למשא ומתן שילמד להביא טרף לביתו. וזה הבל, שכל אשר ישב על התורה בודאי ירויח ולא יפסיד, שאם לא יצא חכם, לפחות יהיה יודע ספר ולא יהיה עם הארץ, אבל ללמוד להיות סוחר אין צריך חכמה וזמן, כי במהרה ילמד, והזויזים הם זויזים מאליהם, ואפשר שמלאכתו תהיה נעשית על ידי אחרים.

ויתאמץ על זאת, כי אף אם לא יגיעו בניו להיות חכמים גדולים מורי הוראות בישראל, על כל פנים יוכלו להיות חזנים ומלמדי תינוקות ויהיו מצדיקי הרבים ככוכבים, ויהיו עוסקים במלאכת שמים ויהיה חלקם מיושבי בית המדרש ולא יהיה חלקם מיושבי קרנות. ואף שאי אפשר לעולם בלי סוחרים, אבל כבר אמרו חכמים "אי אפשר לעולם בלא בשם, ואי אפשר לעולם בלא בורסקי [מעבד עורות שעבודתו בריח לא נעים], אשרי מי שאומנותו בשם, אוי לו מי שאומנותו בורסקי. כך אי אפשר לעולם בלא חכמים ואי אפשר לעולם בלא סוחרים ומלמדים וחזנים, אשרי מי שמלאכתו מלאכת שמים, ואשרי מי שחלקו מיושבי בית המדרש. וכל אדם צריך לומר: מניח אני כל אומנויות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה. ואם צריך העולם לסוחרים, אפשר לעולם שיתקיים על ידי אחרים. ע"כ.

"וְכָל בְּנֵיךְ לַמּוֹדֵי ה'" (ישעיה נד יג)

בן שחשקה נפשו בעסק התורה מאוד, ורוצה ללמוד ולהתמיד למעלה מהנורמה הרגילה אצל בני גילו, אך הוריו חוששים לבריאותו, ולעומתם הבן טוען שהוא מכיר ויודע את כוחותיו, ויכול לעמוד בזה ולהתמיד כאוות נפשו - יסביר להוריו בנועם את חשיבות הדבר, שעל ידי כך יוכל להתעלות יותר בתורה, ואינו חייב לשמוע להוריו. ואדרבה ישתדלו הוריו לדאוג לו שיאכל דברים בריאים וערבים לחיכו, כדי שיתחזק גופו לעבודת ה'. ומכל מקום טוב ונכון שיתיעץ הבן עם תלמיד חכם שמכירו היטב.

ובאמת שהורים אלו, צריכים לרקוד ולשמוח כל היום, שבנם חפץ כל כך בעסק התורה, ובפרט בדור הזה שהרחוב סוחף אחריו את הנערים בכל מיני פיתוים שונים, שבודאי עליהם לעודד את בנם ולעשות כמיטב יכולתם שישב כאוות

נפשו ויתמיד בתורה יותר ויותר, כי כך באמת רבים מגדולי ישראל צמחו וגדלו, בזכות מסירות נפשם למען התורה, ללומדה בהתמדה ובחשק רב ועצום, והיא היא שעמדה להם לגדול ולפרוח לדרגות ופסגות גבוהות. וכמו שדרשו חז"ל (מסכת יבמות ק"ז ע"א) על הפסוק (משלי כז יט): "כַּפְּמִים הַפָּנִים לַפָּנִים - כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם", שלפי פנים ולב שהאדם נותן לתורה, כך זוכה כנגד זה ללמוד ולזכור את לימודו. שאם יגעת בתורה - תמצא, ואם לא יגעת - לא תמצא.

ככה נעשים גדולי ישראל

הצדיק רבי סלמן מוצפי זצ"ל משחר נעוריו ראו בו ברכה, וכי לגדולות נוצר, בהיותו שוקד על לימודו. בהיותו כבן תשע שנים נפטר רבן של ישראל גאון עוזנו רבנו יוסף חיים זצ"ל בעל הבן איש חי, והוא הלך להלוויתו, והיה בוכה אחר מיטתו של הצדיק. כשהורד הארון לקבר, קיבל על עצמו להתמיד יותר בלימוד התורה, וכי ינהג מהיום והלאה בפרישות וחסידות, על מנת למלא את החלל שנוצר בהסתלקותו של מנהיג הגולה, שהיה מפורסם בחסידותו וקדושתו. מאותו יום נעשה הנער סלמאן כמעין המתגבר, הנהגתו החלה להיות קיצונית, ונעשה מופרש ומובדל מן העולם.

הוריו שהיו מודעים להתנהגותו הקיצונית, חסו עליו וניסו למתן את דרכו, אך ללא הועיל. הוא גמר בדעתו כי עליו לקום בכל לילה בחצות, כמנהג אביו. אך בפניו עמדה שאלה, היאך יתעורר בחצות? הוא מצא עצה ותחבולה, כרך חבל סביב ידו, ואת הקצה השני קשר לברית הדלת, וכאשר היה קם אביו בחצות ומושך את הדלת, היה מתעורר גם הוא. אך לאחר זמן אביו הרגיש בחבל זה ומנעו מכך. אך אין דבר העומד בפני הרצון, והוא ביקש מחברו להעירו בחצות, וכך היה, בצאת אביו מן הבית, היה קם והולך עם חברו ללמוד בבית המדרש תלמוד ומוסר. (וילקוט יוסף כבוד אב ואם ח"א עמוד ע"ז)

הניחי לו - כך גדלים

שעות רבות היה משנן הילד הרך רבי מאיר אביחצירא את לימודיו שלמד עם רבו הצדיק רבי יחיא דהאן זיע"א בן בתו של רבנו יעקב אביחצירא זיע"א, שעות רבות עד כלות הכוחות ממש - כוחותיו של ילד. ובעוד ששאר התלמידים בני גילו הסתפקו בדיעות החומר על בוריו, השקיע רבנו עוד ועוד, כשהוא מחכים ומרחיב את אפיקיו להבין דבר מתוך דבר, הרבה מעבר למה שניתן לצפות מנער בן גילו.

כשנכנסו אחדים מבני המשפחה לאביו הבבא סאלי זיע"א, וביקשו להסב את תשומת לבו לעובדה שבנו מונע מפיו מזון ומשקה ומרבה להתענות בהיותו שקוע בלימודו, הרבה מעבר לכוחותיו של נער בן גילו. נענה להם הרב: "אין לכם מה לדאוג... לא יאונה לו כל רע, שכן הוא ניזון ממזון רוחני...".

באחד הימים, ראתה אמו הצדקת פריחה ע"ה, כי החשיך היום ובנה לא שב הביתה מבית המדרש. כשיצאה לחפשו, ראתה את בנה שעודו שקוע בתלמוד. השמש שקעה

מכבר ונר קטן שמצא באחד הארונות, שימש אותו בעינו העמוק. חשבה להפסיק ולהביאו הביתה, למנוחת לילה ולאגירת כוחות ליום המחר, אך ביקשה קודם להיוועץ עם בעלה הדגול בבא סאלי. להפתעתה אמר לה הרב: "הניחי לו - כך גדלים".

לימים והוא בחור העומד על דעתו, נהג רבי מאיר בעצמו מה שאמרו חז"ל (וימא עא ע"א), שתלמידי חכמים דומים לנשים [תשושים] ועושים גבורה כאנשים. ארע, שהתעמק בסוגיא מורכבת במשך יומיים תמימים. מזון ומשקה לא באו אל פיו, והוא אינו מש מספריו ואינו מרפה מעינו. ביקש אביו להפסיק, אך הפעם היתה זו אמו שעצרה בעדו, ואמרה: "הנח לו - כך גדלים".

וכששניהם גם יחד עומדים על המשמר לבל יזיק עצמו, תוך שהם מרחיבים את הגבולות עוד ועוד, הלך הנער מאיר וגדל והאיר!

כי עם הורים שכאלו, ועם דרך חינוך שכזו, באמת גדלים. ("אביר יעקב" עמוד 412)

"אין דבר העומד בפני הרצון"

בהיות הנער רבי עובדיה כבן 14, חשקה נפשו בתורה גם בלילות כבימים. הוא רצה לישב ולהתמיד בלימודו עד לשעות הקטנות של הלילה, אך הוריו לא הסכימו לזאת מחשש שמא יזיק הדבר לבריאותו. מה עשה הנער שרצונו היה עז לתורה? התארגן בערב לשינה כשאר אחיו, שכב במיטה כמו כולם, ומשראה שהכל נמים את שנתם, לבש את בגדיו על הפיג'מה, ויצא את הבית בחשאי כאשר רגליו מוליכות אותו אל בית המדרש הסמוך לביתם "באר שבע" שבשכונת בית ישראל. את המפתח קיבל מיד הגבאי מבעוד יום, פתח את בית המדרש, הדליק את האור, וישב ללמוד בחשק גדול כאוות נפשו במשך כשלוש שעות. בסיימו את לימודו, חזר אל ביתו בשמחה וגיל, גם את שנתו כשאר אחיו, וקם עם כולם כאילו לא ארע דבר.

אחיו המנוח רבי אברהם ז"ל הבחין מספר לילות בנעשה, והתלבט האם להודיע זאת להוריו, כי סוף סוף נעשה כאן דבר בחשאי נגד רצונם. ומה גם שהדבר עלול אולי להזיק לבריאותו של אחיו. אך משמים דאגו לשנות את מחשבתו, ואכן במחשבה שניה נמלך בדעתו, והחליט שלא להודיע על כך להוריו, כי הלא אחיו הולך למקום טוב ולמטרה טובה ברוך ה', ולא למקומות לא טובים חס ושלום, ואדרבה כך יכול הוא לעלות ולהתעלות בתורה, ולמה לו להפריעו... ("מלך ביופיו" עמוד 35)

חינוך הבנות

הן אמת שכתב הרמב"ם, שלכתחילה לא ילמד אדם את בתו תנ"ך, מכל מקום כתבו הפוסקים שבזמננו יש להתיר לכתחילה ללמד את הבנות תנ"ך בהסברה מלאה עם מוסרי חז"ל, וכמו שכתב החפץ חיים: ונראה שכל זה הוא דוקא

בזמנים הראשונים, שכל אחד היה דר במקום אבותיו, וקבלת האבות היתה חזקה מאוד אצל כל אדם להתנהג בדרך שהלכו בה אבותיו, וכמאמר הכתוב: "שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך", בזה אמרו שלא ללמוד תורה, שיש לה לסמוך בכל הנהגתה על מסורת אבותיה הישרים. אבל כעת בעוונות הרבים, שקבלת האבות התרופפה מאוד, בודאי שמצוה רבה ללמד תנ"ך ומוסרי חז"ל, כדי שיתחזק אצלן ענין אמונתנו הקדושה, שאם לא כן עלול הדבר שיסורו לגמרי מדרכי ה' ויעברו על כל יסודות הדת, חס ושלוש. (שפ"ז)

וכיוצא בזה כתב בספר זקן אהרון וולקין, שבימינו שהרחוב מלא הוללות וסכלות, כפירה ומינות, ועיינינו הרואות שרק הבנות המתחנכות בבתי הספר של 'בית יעקב', רוח הקדושה חופפת עליהן, טוב שתלמדה תנ"ך אף שאין זה נוגע להלכה, אלא רק להתפתחות הבנות לרמה גבוהה, שגם בזה יש כח למשוך בעבותות אהבה את לב האבות והבנות החפצים גם בלימודים אלו, להתחנך בהשכלה גבוהה על פי רוח התורה. וגם הלימודים האחרים שאינם קודש כמו חשבון וכדומה, הרי הם כחולין על טהרת הקודש, ושום תקלה לא תצא מזה, ואדרבה הנערות אשר תלמדה בבתי ספר אלו, תנצלנה מזרם הכפירה ורוח המינות המנשבת ברחובות הקריה. (שפ"ז)

אין ללמד את הבנות תורה שבעל פה, שהיא המשניות והגמרות, שעל זה אמרו חז"ל (מסכת סוטה כ ע"א): "כל המלמד את בתו תורה, כאילו מלמדה תיפלות". וזאת מלבד כל המכשולים שיש בדברים אלו לצערנו הרב, שבדרך כלל בבתי ספר כאלו, הן יושבות בכיתה אחת עם בנים, ובא מורה ומלמד אותם, והיכן מצות התורה שציוותה בחומרה רבה "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם"!! וכמבואר להלן בחומר איסור לימוד בנים ובנות במקום אחד, ודבר זה אסור מן הדין ואינו לא חומרא ולא חסידות, אלא איסור תורה חמור ביותר.

"לְבַלְתִּי הִיּוֹת שֵׁם עֲרֵב"

איסור חמור הוא ללמוד בנים ובנות בבית ספר אחד, וברור שבמעשים אלו גורמים ליצר הרע להתגרות בהם, וכבר אמרו חז"ל (קידושין פא ע"א): לא ילמד אדם את בנו אומנות בין הנשים. ובאר המאירי, שלא יושיב תינוק ותינוקת כאחת לאומנות אחת, כדי שלא ירגילים זה עם זה ויבואו לידי עבירה. ע"כ. מכאן אנו למדים כמה גדולה חובת ההפרדה לא רק בין בחורים לבחורות, אלא אפילו בין ילדים לילדות. וכן אמר דוד המלך ע"ה בתהלים: בחורים "וגם" בתולות, זקנים "עם" נערים. ולא אמר בחורים עם בתולות, אלא אלו לבד, ואלו לבד.

אשר על כן, על ההורים, המנהלים והמורים ועל כל אשר יראת ה' נוגעת אל

ליבם, לעמוד על המשמר ולעשות הפרדה מלאה בין הבנים לבנות. וכבר לפני למעלה מארבעים שנה התקיים כנס חירום של כל גדולי רבני ארץ ישראל, ובו השתתף גם הגאון הצדיק "הבבא סאלי" זיע"א, והכריז יחד עם כל גדולי ישראל, שחלילה להקים בתי ספר מעורבים לבנים ובנות יחדיו, והעושה כן אסור לשתף עמו פעולה, שהוא פורץ גדר הצניעות, ויש להבדילו מקהל עדת ישראל. וברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת לעשותם, ולעמוד באמת בכל כוחותיו על המשמר, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא.

ומרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל בספרו מאור ישראל - דרושים (עמוד רצד), בדברי ההספד על הבבא סאלי זצוק"ל כתב כך: כשהתעוררה בעיה בנתיבות (מקום מחנה קדשו של הבבא סאלי) ורצו אנשים מסויימים לייסד בית ספר תיכון "דתי" בתערובת תלמידים ותלמידות, ישבנו על מדוכה זו, יחד עם רבני וגאוני נתיבות, ועל צבאם האדמו"ר רבנו הבבא סאלי ז"ל, והודיעו בחוצות קריה במודעות ובהכרזות שכל מי שישתף פעולה עם המייסדים בית ספר זה, הרי הוא פורץ גדר ויבדל מן הציבור. ובקשו ממני להצטרף אליהם, בהיותי אז משרת כרב ראשי לישראל, וכן עשיתי... וכל זה כתב ידיד נפשי הג"ר רפאל צבאן רבה של העיר נתיבות בספרו זרע יעקב, וזו לשונו: "ובכן אנו מזהירים את הציבור, הורים, מורים, ומורות, שאם חס ושלום יקום מי שהוא להכניס צלם בהיכל וירצה לעבור על ההסכמה להקים בקריה זו כיתה מעורבת בנים ובנות חס ושלום, הוא פורץ גדר, ונאסור בהחלט כל שיתוף פעולה עמו, ויבדל מתוך הקהל." ע"כ. וכל מי שראה חתימת ידו של האדמו"ר רבי ישראל אביחצירא בראש הקרואים הרבנים החתומים במודעה הנ"ל, חרד לבו, ובכך סוכלה מזימתם של אלו הפורצים גדר ומתיימרים לקרוא לעצמם דתיים. עושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפינחס. ועל ידי כל זה דוחו ולא יכלו קום, ובטלה מזימתם, תהלות לאל יתברך. ע"כ.

וכתב עוד מרן זצוק"ל בשו"ת יביע אומר (חלק י אבן העזר סימן כג): וכן יש ללמוד ממסע התשובה שערכו גדולי ישראל בשנת תרע"ד, הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק, והגאון רבי יוסף חיים זוננפלד, והגאון רבי יעקב משה חרל"פ וסיעתם זצ"ל, שאחד התיקונים החשובים שתיקנו במושבים, להקים כתות נפרדות בין הבנים לבנות, וכמובא בספר האיש על החומה. **ולדאבון לבב נשתקע הדבר במשך הזמן, והתחילו להקים בתי ספר "ממלכתי דתי" בתערובת בנים ובנות, והקילו ראש בתקנתם ז"ל. ואין להם על מה שיסמוכו. וזה כמה שנים שניסיתי לזמן את ראשי "בני עקיבא", ולדרוש מהם הפרדה בין הבנים לבנות, ולא הסתייע הדבר.** וכבר אמרו (סוכה כו ע"א) "פרצה קוראת לגנב". ולכן כשעלתה על הפרק בזמנו שאלת מי שרצה להקים בית ספר תיכון מעורב בעיר "נתיבות", הסכימו גדולי

הדור עם המרא דאתרא, שהוא פורץ גדר, ושיש להבדילו מעדת ישראל, וחתמו על זה הרבה גדולים בראשות הגאון הצדיק רבי ישראל אבוחצירא זצ"ל. ולרוב הענווה בקשו את הסכמתי להם, וצירפתי דעתי והסכמתי לפסק דינם, כמובא כל זה בספר זרע יעקב.

ומקרב דרשתי ברבים שאסור לרשום את בניהם לבית ספר ממלכתי דתי, שאין הפרדה בין הבנים לבנות נשמרת שם, ואחד מן המנהלים שלהם, שאצלו לומדים בבית הספר בתערובת בנים ובנות יחד, יצא לחרף ולגדף אותי על כך, ודינו מסור לשמים, וידי אל תהי בו. כי זה דרכם כסל למו, כמאמר חז"ל (קידושין מ ע"א), עבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר. וכל לימודם הוא כתורתו של דואג שאינה אלא מן השפה ולחוץ, ואין יראת ה' נגד עיניהם, ועליהם נאמר: "מהרסיד ומחריבך ממך יצאו". ולא כאלה חלק יעקב החרדים לדבר ה' ומפחד גאונו, שעושים משמרת למשמרת, והיה מחננו קדוש. וכן ראיתי הלום בשו"ת מספר הסופר שכתב, **שכל אשר לו עיניים לראות ולב להבין ישכיל לדעת כי בבתי הספר שלומדים ביחד נערים ונערות, אי אפשר שלא תהיה ביניהם קורבה יתרה, ומרעה אל רעה יצאו, ומה שהיא עבירה חמורה מן התורה, נחשבת בעיניהם כהיתר, ולפי דעתם הנפסדת של מנהלי בתי הספר הללו, אין כאן איסור כלל, ועוברים על לאו מפורש "לא תקרבו לגלות ערוה", כי אין הבדל בזה בין אשתו נדה לפנויה. וכמו שכתב בשו"ת הריב"ש, ואפילו בלא יחוד, באופן שאין לחוש לביאה, הקריבה עצמה אסורה. ועל כן, כל המאמין בתורתנו הקדושה אסור לו לשלוח בניו או בנותיו לבתי ספר אלה המרגילים לדבר עבירה, ומכניסים מחשבת זימה בלבבות הרכות. ועל כל מי שיש יכולת בידו חיוב מוטל עליו למחות ולמנוע מעשות התועבה הזאת, ולהודיעם באזהרה חמורה, כי לא יאבה ה' סלוח להם, ומרה תהיה אחריתם, ולא יעשה כן בישראל. עכ"ד. וכל דבריו נכונים ואמתיים. ושומע לנו ישכון בטח ושומר מעשות רע. עד כאן דברי מרן הראשון לציון זצוק"ל.**

מוסדות התורה

מלמדים יראי שמים ובקאים

על מנהלי מוסדות הלימוד לדאוג שיהיו להם מלמדים יראי שמים ובקאים היטב במלאכת הקודש, לחנך את הנערים ברוח ישראל סבא, ולהאהיב עליהם את התורה ולחזקם ביראת שמים, בבחינת "גם כי יזקין לא יסור ממנה". ומלמד הנוהג עם תלמידו שלא כהוגן, אוי לו ואוי לנפשו, כי שמא יתגלגל הדבר ויצא התלמיד לתרבות רעה, ונמצא מחריב את העולם כולו. וכל זה על צווארו של אותו מלמד, כי אילו היה נוהג עמו כשורה בנועם וברוך, היה התלמיד ממשיך בדרך ה' ומחנך את בניו לתורה ויראת שמים.

כתב הרמב"ם (פ"ב ה"ג): מלמד שמניח את תלמידיו ויוצא, או שעושה מלאכה אחרת עימהם, או שמתרשל בלימודם, הרי זה בכלל "ארור עושה מלאכת ה' רמיה", לפיכך אין ראוי למנות אלא ירא שמים היודע לחנך וללמד כראוי. (שעג)

אם רואה האב שיש מלמד אחר היודע ללמד יותר טוב מהמלמד הנוכחי של בנו, מצוה שיעביר את בנו למלמד היותר בקי, ואפילו מלמד זה נמצא בעיר אחרת, ובלבד שישנה הסעה מסודרת היטב. (רמב"ם פ"ב ה"ו. שעג)

הנהגת הרב ותלמידיו

להלן מתוך דבריו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל בספרו "מאור ישראל" - דרושים (עמוד רסד) על הנהגת הרב עם תלמידיו:

לכל מלמד צריכה להיות סבלנות רבה עם חניכיו. לא כל ילד יש לו חשק ללמוד אבל צריך לדעת איך להביאו ולמשכו בעבותות אהבה שיאהב ללמוד. כמסופר במסכת תענית (כד ע"א) על האמורא רב שביקר בעיר אחת שהיתה שם שנת בצורת, וגזר תענית ציבור להתפלל על הגשם, אך לא הועיל כלום. למחרת ירד לפני התיבה שליח ציבור אחד, אמר "משיב הרוח" והתחילה רוח זלעפות, אמר "מוריד הגשם" וירדו גשמי רצון ברכה ונדבה. שאל אותו רב, מה מעשיך, אמר לו מלמד תינוקות אני, וכל תלמיד שאינו רוצה ללמוד, אני נותן לו מתנות ומגדנות ומפייס אותו שילמד עד שבא ולומד. כך צריך להיות מלמד תינוקות בסבלנות יתירה, ומשתלם הדבר כדי להוציא פרי למעשהו. גם כשהילד שובב וגורם הפרעה ללימוד, צריך להתאזר בסבלנות יתירה, כמאמר חז"ל (סנהדרין קז ע"ב) שמאל דוחה וימין מקרבת. ובסופו של דבר יצליח המורה להוציא יקר מזולל.

וכתב בקובץ אגרות החזון איש (ח"א סימן פט): אחשוב לנכון שאף אם התלמיד שובב יש לגלגל עמו ולסבול אותו לקרבו כל מה שאפשר, וזה כל פרי הנהגת הישיבה לתת לפתאים ערמה, ולתועים בינה, ואין לבוא בטענה על השובבים, כי הלא "עיר פרא אדם יולד". ועלינו להשתדל ולסבול ולקרב אותו בכל מחיר, כי שמאל דוחה וימין מקרבת, ופעמים יש לקרב בשתי ידיים, ויזכו לעשות חיל להביא את תלמידיהם אל הדרך הישרה באהבה. וכתב עוד (סימן סט) כלפי תלמיד שובב: צריכה להיות סבלנות יתירה, ולקרבו בדרכי נועם, ולסבול כל הקשיים, ומן השמים ירחמו. גם באיגרותיו (ח"ב סימן נד) כתב: כמדומה לי שלעולם לא עשו מעשה להרחיק תלמיד שובב מלימוד התורה, וצריכים אנו להגן בכל מקרה, ולהתאזר בסבלנות, וזה יעלה בדינו. ע"ש.

ומסופר על הגאון החפץ חיים זצ"ל, שהיה מוסר שיעור לפני תלמידיו בישיבת

ראדיו, ובאמצע השיעור הגיע לשם תלמיד חכם אחד שהיה ראש ישיבה ברוסיה, החפץ חיים הפנה לו עורף והמשיך בשיעורו, והתעלם ממנו לחלוטין, ואף "שלוש" לא נתן לו. התלמיד חכם ההוא נעלב, ויצא משם בבושת פנים סר וזעף. לאחר מכן שאלו תלמידי הגאון חפץ חיים את רבם, מדוע התנהג כך עם התלמיד חכם ההוא, השיב להם הרב במעשה: נער יתום אחד בשם לייבלה ברונשטיין למד בישיבה הנ"ל ברוסיה, הנער היה עילוי, אך שובב, וראש הישיבה הזה גירש אותו מהישיבה, באה אמו האלמנה והתחננה לפניו שישלח לו ויקבל אותו שוב לישיבה, והלה הקשה את רוחו ואימץ את לבבו, וסירב בכל תוקף לקבלו. הנער פנה לבתי ספר של הממשלה ברוסיה, ושם יצא לתרבות רעה, ומפני שהיה פיקח וממולח נעשה אחד ממנהיגי הקומוניסטים, ואז רדף באף ובחימה כל אשר בשם ישראל יכונה, ואת הדת היהודית, וגזר כמה גזרות על שומרי תורה ומצוות, ואסר אותם בבית האסורים, והמשיך בכל מיני תועבות. הנער הזה שמו לייב טורצקי הידוע לשמצה. [וסופו היה שהסתבך עם ראש הקומוניסטים סטאלין, ומפני שחשש פן יהרגו ברח למקסיקו, ושם מצאווה אנשי סטאלין וחסלו אותו, ונאבד משני עולמות עולם הזה ועולם הבא]. ואילו לא היה ראש הישיבה הזה מקשה את רוחו ומסרב לקבלו, היה יוצא על כל פנים תלמיד חכם וירא שמים, ורק מפני שהתעקש שלא לקבלו לישיבה, נעשה כן, וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, ומרוב צערי על אובדן הנפש ההיא, נהגתי כן. ישמע חכם ויוסף לקח. עכ"ד.

השובב שנעשה ראש ישיבה

מעשה שהיה לפני כ-70 שנה בישיבת "פורת יוסף" בעיר הקודש ירושלים. אחד הרבנים לא חש בטוב ולא יכל להגיע לישיבה למסירת שיעורים. המנהל ביקש ממרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל בהיותו צעיר לימים שימלא את מקום הרב לכמה ימים. קודם שהגיע הרב לשיעור הודיעו לו כי באותה כיתה ישנו בחור שובב מאוד, אשר מידי פעם דואג גם להצחיק את כל הבחורים בשיעור, וכך ידע הרב היאך להסתדר עמו. ויהי כשנכנס הרב לשיעור, קרא לאותו תלמיד באהבה וחיבה הושיבו לידו וביקשו שיקרא את קטע הגמרא שעליו הרב ידבר, התלמיד שמח מאוד בכבוד הגדול שקיבל, וכך השתתף יפה בכל השיעור, ואט אט קרבו הרב ומאז קיבל חשק להתמיד בתורה, ועלה והתעלה עד שנעשה לאחד מראשי הישיבות הגדולים בארץ.

כתב הרמב"ם: הרב שלימד ולא הבינו התלמידים לא יכעס עליהם וירגז, אלא חוזר ושונה הדבר אפילו כמה פעמים עד שיבינו עומק ההלכה. במה דברים אמורים, בזמן שלא הבינו התלמידים הדבר מפני עומקו, או מפני דעתם שהיא קצרה, אבל אם ניכר לרב שהם מתרשלים בדברי תורה ומתפרים עליהם ולפיכך לא הבינו, חייב לרגוז עליהם ולהכלימם בדברים כדי לחדדם, וכענין זה אמרו: זרוק מרה בתלמידים. לפיכך אין ראוי לרב לנהוג קלות ראש לפני התלמידים,

ולא לשחוק בפניהם, ולא לאכול ולשתות עימם, כדי שתהא אימתו עליהם וילמדו ממנו במהרה. (הרמב"ם הלכות תלמוד תורה פ"ד הל' ד, ה)

לא יאמר התלמיד הבנתי והוא לא הבין, אלא חוזר ושואל אפילו כמה פעמים. ואם כעס עליו רבו ורגז, יאמר לו: רבי, תורה היא, וללמוד אני צריך, ודעתי קצרה. ולא יהיה התלמיד בוש מחבריו שהבינו בפעם ראשונה או שניה והוא לא הבין אלא אחר כמה פעמים, שאם נתבייש בדבר זה, נמצא נכנס ויוצא לבית המדרש והוא אינו למד כלום. לפיכך אמרו חכמים: אין הביישן למד ולא הקפדן מלמד. (הלכות תלמוד תורה פ"ד הל' ד, ה)

אין שואלים את הרב מיד כשנכנס לבית המדרש, עד שתתיישב דעתו עליו. וכן אין התלמיד שואל מיד כשנכנס, עד שתתיישב דעתו וינות. ואין שואלים שנים כאחד, ואין שואלים את הרב מענין אחר אלא מאותו הענין שהם עסוקים בו, כדי שהרב לא יתבייש. ויש לרב להטעות את התלמידים בשאלותיו ובמעשים שעושה בפניהם כדי לחדדם, וכדי שידע אם זוכרים הם מה שלמדו או לא. ואין צריך לומר שיש לו רשות לשאול אותם בענין אחר שאין עוסקים בו עתה, כדי לזרזם ולחדדם. (רמב"ם ת"ת פ"ד ה"ו)

כשם שהתלמידים חייבים בכבוד הרב, כך הרב צריך לכבד את תלמידיו ולקרבם. כך אמרו חכמים: יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. וצריך להיזהר בתלמידיו ולאזהבם, שהם הבנים המהנים אותו לעולם הזה ולעולם הבא. (פ"ה יב)

התלמידים מוסיפים חכמת הרב ומרחיבים לבו, אמרו חכמים: הרבה חכמה למדתי מרבתי, ויותר מהם מחברי, ומתלמידי יותר מכולם. וכשם שעץ קטן [גפרור] מדליק את העץ הגדול, כך תלמיד קטן מחדד את הרב, עד שיוציא ממנו בשאלותיו חכמה מפוארה. (רמב"ם ת"ת פ"ה ה"ג)

בניית בית כנסת על יד בית כנסת

בית כנסת שאין בו די שיעורי תורה לציבור, או שאינם מאפשרים לכל הבא ללמוד כאוות נפשו בכל זמן שירצה, ינסו תחילה להשפיע עליהם בנחת כמה מעלתם גדולה תהיה אם יאפשרו לכל הבא ללמוד שם בכל עת ברצון ושמחה, אך אם הינם עקשנים ואינם מוכנים לשנות דעותיהם, מצוה לפתוח בית כנסת נוסף בקרבת מקום, ששם ילמדו וירבו תורה כאוות נפשם, ואין שום חשש בזה, כי מצוה הם עושים להצלת התורה ולהרבות בלימודה, אך ישתדלו לעשות הכל באהבה ואחוה שלום ורעות, והאמת והשלום אהבו. (ה"ב ח"ז שג)

וכתב הרמ"א (חושן משפט סימן קסב סעיף ז) משם הריב"ש בתשובה, שאפילו יחידים הרוצים

להקים בית כנסת אחר, אין יכולים למחות בידם, והמוחה ראוי לנזיפה, משום שמעכב את הרבים מלעשות מצוה. ועיין עוד במשנה ברורה (סימן קנ סק"ב).

בניית תלמוד תורה על יד תלמוד תורה

הורים הרואים שאין המלמדים בתלמוד תורה זה מחנכים את בניהם לתורה ויראת שמים כראות, או שרוצים להשקיע בבניהם חינוך טוב יותר, ביראת שמים וברמה גבוהה יותר, רשאים לפתוח תלמוד תורה אחר כאוות נפשם ולהשקיע במלמדים מיוחדים, ואין מנהלי המוסד הישן יכולים לעכב בעדם כלל, כמו שפסקו הרמב"ם (פ"ב ה"ז) ומרן השולחן ערוך (יורה דעה סימן רמה סכ"ב): מלמד תינוקות שבא חברו ופתח בית ללמד תינוקות בצדו, כדי שיביאו לו תינוקות אחרים או כדי שיבואו התינוקות שאצל זה לזה, אין יכולים למחות בידו, שנאמר: "ה' חפץ למען צדקו, יגדיל תורה ויאדיר". ע"כ. ואדרבה "קנאת סופרים תרבה חכמה", שגם המוסד הראשון יתאמץ להשיג מלמדים ראויים יותר, ויגביר את השקעתו בתלמידים יותר ויותר, בהרבות חשקם לתורה, על ידי מבצעים שונים וכדומה, ובכך נזכה שיגדל לנו עוד דור של לומדי תורה באהבה עם יראת שמים טהורה.

להלן דברים חוצבי להבות אש של **הגאון החזון איש זצ"ל** בספרו "אמונה ובטחון" (פרק ג), מה היא ההסתכלות הנכונה של תורתנו הקדושה על הפותחים תלמוד תורה על יד תלמוד תורה. וזה תוכן דבריו: חובות המוסריות המה גוף אחד עם פסקי ההלכה, וההלכה היא המכרעת את האסור ואת המותר של תורת המוסר. על כן, מחובת המוסר שישתדל האדם לטעת בלבבו את העיקר הגדול הזה, שבכל דין ודברים אשר הוא נפגש עם רעהו, צריך לשקול בפלס ההלכה לדעת מי הוא הרודף ומי הוא הנרדף. כי הלוא לימוד המוסר מנחיל אהבה וחמלה לנרדף, וחמת מרורות לרודף, ומה רבה ונוראה היא המכשלה הזאת להיות מן המחליפים את הרודף לנרדף ואת הנרדף לרודף, ואשר אי אפשר להגיע לאמתו של דבר, זולת על ידי ספרי הפוסקים אשר מסרו לנו מצוקי תבל רבותינו ז"ל.

ומי שלא הוקבע בלבו היסוד הזה, לא יועיל לו רב לקחו ואומץ שקידתו לקנות מדות מתוקנות, כי בהיפגשו בתעצומות עם רעהו, בטח יחרץ משפטו כנטייתו הטבעיות, ואף אם מידותיו מתוקנות, לא יתאימו לעיתים קרובות עם ההלכה השמימית. ואם יסוד משפטו יהיה מעוות, כל תולדותיו [של המשפט], תתחייבנה להיות ילדי זרים וחבר משחיתים.

והנה הלכה ידועה (מסכת בבא בתרא כא ע"ב) שבמקרים מסוימים אסור לאדם לפתוח חנות בסמוך לחנות חברו, שמה יביא למצב של הפסקת פרנסתו, אולם במלמד תורה אין טענה זאת כלל. הרי שיש בעיר מלמדים מתפרנסים מעמלם, ופתאום באו מלמדים אחרים מעיר אחרת, וכטבע בני אדם אינם שבעים רצון מהישנות, קפצו כולם על האורחים החדשים, ומלמדי העיר ניזוקו בפרנסתם. המקופחים פשטו שנאתם בלבם על הרודפים החדשים, ומשנאת הלב יצאו לבקש עליהם תואנות, מומים ועלילות, ולמדו לשונם דבר רע עליהם, ומרעה אל רעה יצאו להוציא דיבת שוא ולעורר את רחמי בני

העיר נגד האכזריות של הבאים החדשים, עד שהוסיפו בקטטות ומריבות, ולעיתים גם נוקמים בהם נקמות כאשר תמצא ידם.

האם נהגו המקופחים נגד המתאכזרים כהוגן או לא?

הנה כל מעשיהם של המקופחים היו מנוקים מכל חטא ואון, לו היתה ההלכה כמותם שיכולים לעכב על החדשים, ואז החדשים היו החוטאים בנפשותם שעשו נגד ההלכה שנאמרה למשה רבנו עליו השלום בסיני, ולא היה כאן איסור מחלוקת, ולא איסור לשון הרע, ולא שנאת חנם. אדרבה, יש כאן מלחמת מצוה להעמיד הדת על תלה. אבל עכשיו שההלכה הכריעה שקנאת סופרים תרבה חכמה, ויסוד זה נעלה יותר מדאגת פרנסתם של אנשים פרטיים, הנה המלמדים החדשים עשו כהלכה, והקמים כנגדם - הריהם שופכים דם נקיים, וכששונאים אותם בלב - עוברים על "לא תשנא את אחיך בלבבך", וכשמדברים עליהם רע - עוברים על איסור לשון הרע, וכשמקהילים קהילות לקטטות - עוברים על "לא תהיה כקרח וכעדתו", וכשנוקמים בהם בהעדר הטבה - עוברים משום "לא תקום". וכשאמרו בגמרא בבא בתרא שם, ומודה רב הונא במלמד תינוקות שאינו יכול לעכב, נכללה בהלכה זו הרבה הלכות מוסריות אשר תפגשנה מתוצאות ההלכה.

אוי כי יזעק המלמד המקופח לפניו יתברך: "הצילני מרודפי כי אמצו ממני". מן השמים בת קול תענהו: "אוי על העושים מעשי זמרי ומבקשים שכר כפנחס", הלוא אתה הוא הרודף, הלא אתה הוא שאינך נושא פנים לתורה, הלא כתבתי בתורתך שמלמד תינוקות לא יכול לעכב על אחרים. ע"כ.

אם אין יראה אין חכמה

אין למדים תורה מאדם שאין לו יראת שמים אפילו אם הוא חכם גדול וצריכים לו, עד שישוב למוטב, שנאמר (מלאכי ב ז): "כִּי שִׁפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יִבְקְשׁוּ מִפִּיהוּ, כִּי מִלֶּאֶךָ ה' צִבְאוֹת הוּא", אמרו חכמים: אם הרב דומה למלאך ה' צבאות, יבקשו תורה מפיהו. ואם אינו דומה למלאך, אל יבקשו תורה מפיהו. (רמב"ם ת"ת פ"ד ה"א)

יש להבין, מה הביאור בזה שהרב יהיה דומה למלאך ה' צבאות, וכי דבר פשוט הוא להגיע למדרגת מלאך, היכן נמצא רב שכזה!! ואפילו אם נמצא, הלא מעטים הם יהיו, ומהיכן יהיו רבנים שילמדו תורה את כל העם? ובאר הגאון ההפלא"ה [הרב פנחס לוי איש חורבין], כי ההבדל בין מלאך לאדם, שהאדם הוא יציר חומר, אשר יצר הטוב ויצר הרע שוכנים בקרבו, ופעמים ישמע ליצר הטוב ויתעלה, ופעמים ישמע ליצר הרע ותרד מדרגתו. לא כן המלאכים בראם הקב"ה בדרגת קדושה עליונה וגבוהה, ונשארים הם כך כל זמן קיומם, ואין אצלם מצב ירידה או עליה. נמצא שהמלאך הוא בגדר "עומד", לא עולה ולא יורד. וכמו שנאמר (זכריה ג ז): "וְנִתְּנִי לָךְ מִהֶלְכִּים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה". אבל האדם הוא בגדר "הולך", עולה או יורד.

והנה ישנם שני סוגי רבנים שבקשו מהם למסור שיעור לציבור בכל ערב, האחד אומר בלבו: עד שאכין את השיעור, ומשך זמן השיעור, אבזבזו זמן רב מזמני ולא אתקדם בלימודי, על כן

מוסר הוא שיעור מסדר לימודו שרגיל בו במשך היום, אף שאין זה שייך כלל לציבור, כגון שלומד הלכות גיטין, קידושין, כתובות וכיוצא בהם. כי כל מטרתו לחפש את התקדמותו שלו עצמו ולא אכפת לו בטובת וקידום הקהל. אבל הרב השני - להיפך, לא מסתכל על התקדמותו, מוכן הוא לעמוד ולעצור בהספקו, כי לנגד עיניו עומדת טובת הציבור, ומאחר ולהם עתה אין שום ענין בהלכות הנ"ל, על כן מוסר להם הלכות שבת, ברכות, מועדים וכדו'.

זהו שאמרו, אם הרב דומה למלאך, שאינו דורש את התקדמותו האישית, אלא מוכן "לעמוד" בהספקו לטובת הציבור, כמו המלאך שהוא "עומד", יבקשו תורה מפיהו. אבל אם אינו דומה למלאך אלא לאדם שדורש התקדמותו שלו, אל יבקשו תורה מפיהו, כי איננו דורש טובתם.

זיכוי הרבים

ושננתם לבניך – אלו תלמידיך

כשם שחייב אדם ללמד את בנו ובן בנו תורה, כך מצוה על כל חכם מישראל ללמד את כל התלמידים אף על פי שאינם בניו, שנאמר: "ושננתם לבניך", ודרשו חז"ל בספרי "בניך - אלו תלמידיך", שכן הרב קרוי אב לתלמידיו, כמו שמצאנו בנביא אלישע שקרא לרבו אליהו הנביא, "אבי אבי רבב ישראל ופרשיו". (רמב"ם ת"ת פ"א ה"ב)

ענוה פסולה

כתב הגאון רבי חיים פלאג'י: "אין לתלמיד חכם הדורש ברבים להמנע מלדרוש מחשש גאוה חס ושלום, אלא ישתדל לכבוש יצרו ולכוון לשם שמים". וכן הדורש ברבים דברי מוסר ותוכחה, העיקר שיהיו דבריו יוצאים מן הלב לשם שמים, ולא יכוון להראות חריפותו וחכמתו. על כן, בודאי שאף הצנועים לא ימנעו מלהיות ממזכי הרבים. (חזו"ע שבת ב ריא)

וכבר אמרו בזוהר הקדוש (פרשת תרומה): "אילו היו יודעים בני אדם כמה תועלת גדולה וזכות יש ברדיפה אחר בני אדם להחזירם בתשובה ולזכותם בתורה ובמצוות, היו רודפים אחריהם בכל כוחם, כמו שאדם רודף אחרי החיים שלו". והרי המציל נפש אחת מישראל, כאילו קיים עולם מלא, כל שכן המקיים את הנפש הרוחנית, שגדול המחסיאו יותר מן ההורגו.

וכתב מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל: הלא תסמנה שערות אנוש בראותו דברי תנא דבי אליהו רבה (פי"א): "ושמא תאמר אותם שבעים אלף שנהרגו בגבעת בני בנימין, מפני מה נהרגו [ראה המעשה בנביא שופטים (פרקים יט - כא)]? לפי שהיה להם לסנהדרין גדולה לקשור חבלים של ברזל במתניהם ולהגביה בגדיהם למעלה מארכובותיהם [כדי שיזדרזו בהליכתם], ולחזר בכל ערי ישראל, יום אחד ללכיש, יום אחד לבית אל, יום אחד לחברון, יום אחד לירושלים, וילמדו את ישראל תורה ומוסר, כדי שיתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה בעולם כולו שברא מסוף העולם ועד סופו. והם לא עשו כן אלא כל אחד מהם נכנס לכרמו ויינו ושדהו, ואמר, שלום עליך נפשי, כדי שלא להרבות עליו את הטורח. לפיכך בגבעת בנימין שלא היו עוסקים בתורה ובדרך ארץ, נתקבצו עם ישראל למלחמה ונהרגו שבעים אלף. ומי הרג את כל אלו? הוי אומר, לא הרגום אלא הסנהדרין". והדברים מבהילים ביותר. ואנחנו מה נענה

בדורות הללו, שהדורות הלך וחסר, הלא החלש יאמר גיבור אני, ויציל מה שניתן להציל. ועל תלמידי החכמים שבדור מוטל לשמור משמרת הקודש, לפקוח עיניים עוורות, להבין ולהורות את החוקים ואת התורות. ואם לא הם, מי ידריך את העם להנחותם הדרך אשר חפץ ה', ואם לא בשבת שהציבור פנויים, אימתי? וכל דורש ברבים שזיכהו ה' לברש צדק בקהל רב "בהלכה ובאגדה" ובתוכחות מוסר להוציא יקר מזולל, שכרו גדול, כמו שאמרו ובבא מציעא פה ע"א: כל המלמד את בן עם הארץ תורה, אפילו הקב"ה גוזר גזירה, מבטלה בשבילו. עכ"ד. ישמע חכם ויוסף לקח. (שו"ת יביע אומר חלק ב סוף סימן יח. חזו"ע שבת ב רט, ריא)

ועוד הוסיף מרן זצוק"ל (שו"ת יביע אומר הנדפס מחדש שם הערה 5): וכן הורגלתי אני בעניי מנעורי, אף שאיני כדאי מכל מקום החלש יאמר גיבור אני, והיו עז כנמר וקל כנשר... לעשות רצון אביך שבשמים. ואף על פי שזה גורם עייפות גדולה לדבר שלוש וארבע שעות רצופות ביום שבת קודש, מחיל אל חיל, מבית הכנסת לבית המדרש, אין מקום פיתור לומר הלוא מנוחה בשבת תענוג, כי אם לא עכשיו אימתי. הלוא זה היום עשה השם כדי שבעלי בתים יעסקו בתורה, כמו שאמרו לא ניתנו שבתות וימים טובים לישראל אלא לעסוק בתורה. [ועל זה אמר הכתוב (ושעיה מג כב): "וְלֹא אֶתִּי קָרַאתָ יַעֲקֹב, כִּי יַגַּעַת בִּי יִשְׂרָאֵל", וכתבו המפרשים, כי מה טעם 'לא אותי קראת יעקב' - אלו המוני העם שמכונים בשם יעקב, [לא קוראים בשם השם, ולא עוסקים בתורה ומצוות]? מפני כי יגעת בי ישראל, דהיינו שהתלמידי חכמים ראו יגיעה ועייפות ולא רצו לייגע עצמם ללמוד תורה לאחרים, באמרו "שינה בשבת תענוג", והניחו את ההמון הפשוט בלי מנהיג והצאן בלי רועה, ומטעם זה בכמה בתי כנסת שאין תלמידי חכמים הולכים שם ללמוד תורה, יש קצת אנשים הלומדים תהילים ובזוהר הקדוש מבלי הבנה, והולכים ומתמעטים כפרי החג]. והואיל ועמי הארץ הולכים ומדלדלים, ואינם יודעים ללמוד לבדם מבלי שיעורו אותם תלמידי חכמים שבדור, להבין ולהורות הלכה לדורות, לפקוח עיניים עיוורות, וללקט אורות בחוקים והמשפטים והתורות. הלוא יסמרו שערות אנוש בראותו את דברי המדרש הנ"ל שמוכיח את הזקנים והשופטים על שלא קשרו חבלים במתניהם לדלג כאיל מעיר לעיר לעורר את העם לעבודת השם. ומי יוכל לומר זיכיתי לבבי ויצאתי ידי חובתי. ומי יאמר לנו שמה שאמרו (וילקוט ראובני פרשת ואתחנן) שינה בשבת תענוג לתלמידי חכמים, כגון אנחנו שהרבה מתרשלים בעסק התורה, ולא עושים כמו שצריך לעשות. ואיני מדבר חס ושלום על הגדולים ממני, אלא רק לאנשים אשר כגילי. וה' יתברך יזכנו להכיר מיעוט ערכנו, ולזכות בדבר הגדול הזה של זיכוי הרבים שמפליג הזוהר הקדוש בשבח המגיע לזה. והקב"ה ברחמי יחזקנו ויאמצנו לעשות רצונו כרצונו תמיד כל הימים, ללמוד וללמד לשמור ולעשות, אמן ואמן. עכ"ד.

בהלכה ובאגדה

האברכים היקרים הדורשים לציבור בהלכות ברכות, שבת, מועדים, ובדיני איסור והיתר השייכים למעשה, נכון שישלבו דברי אגדה המושכים את הלב, מעשיות ומשלים, כדי שיהיו דבריהם ערבים, "נִכְחִים לַמִּבְיָן, וְיִשְׁרִים לַמַּצְאֵי דָעַת" (משלי ח

ט). (חזו"ע שבת ב רט)

אמרו במדרש: אמר רבי שמעון בן לקיש כל האומר דברי תורה ברבים ואינם ערבים לאוזן שומעיהם ככלה שהיא ערבה לבעלה, נוח לו שלא אמרם. וכן אמרו על הפסוק: "נופת תטופנה שפתותיך כלה, דבש וחלב תחת לשונך" - אמר רבי יוסי, כל האומר דברי תורה ברבים, ואינם ערבים לאוזן שומעיהם כדבש, נוח לו שלא אמרם. ואמר רבי לוי: לשעבר היתה הפרוטה [פרנסה] מצויה, והיה אדם מתאוה לשמוע דבר משנה, הלכה ותלמוד, אבל עכשיו שאין

הפרוטה מצויה, והם חלשים מעבודתם, אין מבקשים לשמוע אלא דברי ברכות ונחמות. ועוד אמרו (מסכת בבא בתרא י ע"א): בעלי אגדה, מתוך שהם דרשנים ומושכים את הלב, הכל מכבדים אותם. ואמרו (מסכת סנהדרין לח ע"ב): רבי מאיר בעל הנס היה דורש: שליש הלכות, שליש אגדות, שליש משלי שועלים. ומעשה ברבי אבהו ורבי חייה בר אבא שנזדמנו לעיר אחת, רבי אבהו דרש באגדה, ורבי חייה דרש בהלכה, עזבו כולם את רבי חייה ונהרו לשמוע אגדותיו של רבי אבהו. חלשה דעתו של רבי חייה ובא רבי אבהו לפייסו, אמר לו, אמשול לך משל למה הדבר דומה, משל לשני בני אדם, אחד מוכר אבנים טובות ומרגליות, ואחד מוכר מיני סדקית, על מי קופצים לא על זה שמוכר מיני סדקית? (מסכת סוטה מ ע"א). ובספרי על הפסוק: "כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת לעשותה", שמא תאמר למדתי הלכות די לוי? תלמוד לומר "את כל המצוה הזאת", כל המצוות למוך, מדרש, הלכות ואגדות. ואם רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם, למוך אגדה, שמתוך כך תדבק בדרכיו ומדותיו. וכן אמרו באבות דרבי נתן, כל מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש, לא טעם טעם יראת חטא. וכל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות, לא טעם טעם חכמה. "והמן כזרע גד", אלו בעלי אגדה שמושכים לבו של אדם כמון. ואמרו במדרש (שיר השירים א ח): אל יהיה המשל קל בעיניך, שעל ידי המשל, אדם מבין דברי תורה. משל למלך שאבד זהב מביתו או מרגלית טובה, האם לא על ידי פתילה כאיסר [נר ששוה פרוטות] הוא מוצא אותה? כך על ידי המשל, אדם מבין דברי תורה. (חזו"ע שבת ב רט)

חובת מינוי רב בבית הכנסת

חובה גמורה על כל ציבור לדאוג שיהיה להם רב מורה הוראה, שיורה להם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו. ואפילו אם אין להם די ממון כדי לשלם לרב ולשלח ציבור, ישלמו לרב בית הכנסת ויוותרו על שליח ציבור, כמו שפסק מרן בשולחן ערוך (סימן נג סעיף כד, ויורה דעה סימן רנא סעיף יג): "ציבור שצריכים לשכור רב ושליח ציבור, ואין סיפוק בידם ליתן לשניהם, אם הוא רב מובהק ובקי בהוראות ובדינים, הוא קודם. ואם לאו, שליח ציבור קודם". וכתב במשנה ברורה (סימן נג ס"ק עא): אף שהם עמי הארץ שאינם יודעים לקרוא ולהתפלל, ואם לא יהיה להם שליח ציבור, יחסר להם על ידי זה מצות התפילה, שלא יהיה להם מי שיוציאם ידי חובתם, בכל זאת זה שיהיה להם רב ומורה צדק שיוודיעם תורת ה' ומשפטיה, עדיף מן התפילה. ע"כ. וכל שכן בזמנינו שיוודעים הציבור לקרוא ולהתפלל, שפשוט וברור שישכרו רב ולא שליח ציבור מיוחד.

כתב הרא"ש שאם הרב מובהק וגדול בתורה ובקי בהוראה ובדינים, אין ספק שתלמוד תורה קודם לתפילה, ואם לאו, שליח צבור עדיף, כדי להוציא הרבים ידי חובתם. וכתב הגאון יעב"ץ, הדבר פשוט שזהו דוקא בימיהם שהיו צריכים לשלח צבור להוציא את שאינו בקי, מה שאין כן עכשיו שהכל בקיאים להתפלל, ואין אחד שסומך על תפלת השליח צבור להוציאו בתפלתו, ודאי שעדיף רב מורה הוראה, אפילו שאינו גדול כל כך, שאי אפשר לקהל בלא רב, שלא כולם בקיאים בהלכות, וכל קהל מישראל מוכרחים להיות להם מורה הוראה ורועה צאן קדשים. ואם כן בודאי שהוא קודם, שאפשר לקהל בלי חזן עם קול ערב, ואי אפשר בלי מורה הוראה, ואע"פ שאינו גדול, הוא קודם, ויפתח בדורו הרי הוא כאביר שבאבירים. [וכן משמע מלשון הטור והשולחן ערוך הנ"ל, שלא הצריכו שיהיה גדול בתורה, אלא בקי בהוראות ודינים]. וכתב המשנה ברורה בביאור הלכה, מכאן יש ללמוד גודל החיוב המוטל בכל מקום

בישראל, למנות אלוף לראשם רב מורה הוראה אשר יורה להם במצוות התורה ומשפטיה, ולהודיעם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, ולא יהיו כעיוורים המגששים באפלה, שהרי אפילו אם על ידי כך תהיה התפילה נדחית לגמרי, גם בזה החיוב להעדיף רב מורה הוראה, וכל שכן כשיכולים להתפלל לעצמם. ומזה ימלאו פחד ורתת אותם שאין להם רב ומורה צדק בעירם, ועוון גדול הוא, כי הלוא צריכים הם למורה צדק אשר יורה להם בהלכות שבת ויום טוב ובהלכות פסח, ובהלכות טהרת הבית וטבילה במקוה, וכל שאר דיני תורתנו הקדושה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וסוף דבר שבלי הנהגת רב ומורה צדק ומנהיג בדרכי ה', בודאי שיבואו לידי חילול שבת ויום טוב ואכילת איסורים וחשש חמץ ועוד כמה איסורי כריתות חס ושלום. ע"כ. ובשו"ת מהריט"ץ כתב, וכל קהל ועדה מישראל, שאין ממנים עליהם בשכר, חכם גדול בתורה אשר ינהיגם בדרך ישרה, קרוב בעיני לומר שהם עוברים באיסור לא תעשה מהתורה שנאמר "ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה". וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ד מהלכות תשובה ה"ב) שצריך להעמיד בכל קהל ועדה מישראל חכם גדול וזקן וירא שמים מנעוריו ואהוב להם שיהיה מוכיח לרבים ומחזירם בתשובה. ע"כ. ובודאי שמלת צריך משמע שכופים עליה, ופשוט. ע"כ. וכן כתב הגאון מהר"ש הלוי, שלענין מינוי מרבץ תורה, אפילו אם רק מיעוט הקהל רוצים בקיום המצוה, יכולים לכופ את הרבים המונעים. והסכים עמו הגאון מהר"ש [רבי חיים שבתי, רבה של סלונקי לפני כ-400 שנה] וכתב, שהמונע את הקהל ממינוי מורה צדק ומרבץ תורה, חייב נידוי, שהוא בכלל המעכב את הרבים מלעשות מצוה, שפסק הרמב"ם שחייב נידוי, ואין לך מצוה גדולה מזו להרבץ תורה לרבים ולזכותם להורות להם דרך הישרה. ובשו"ת מור ואהלות כתב, יש לתקן מס להביא חכם המורה דיני איסור והיתר, לבל יהיו מוכשלים באיסורי תורה משום שאין להם מי שיוורה להם דרך הישרה, וחיוב מוטל על כל איש מישראל להסיר מכשול מקרב עמנו. ולדעתי זה עדיף יותר ממצות פדיון שבויים, שזה הצלת גופו וזה הצלת נשמתו, וגדול המחטיאו יותר מן ההורגו, ואם בעבור מצות פדיון שבויים תיקנו לשלם מס, כל שכן בעבור הסרת מכשול מבני ישראל על ידי רב מרבץ תורה. ע"כ. הרי שהגדיל ענין מינוי רב מורה הוראה יותר ממצות פדיון שבויים שהיא מצוה גדולה עד מאוד, וכמו שפסק בשו"ע (וי"ד סימן רנב ס"א) שאין מצוה גדולה יותר מפדיון שבויים, ואף על פי כן מצות מינוי רב מרבץ תורה, עולה עליה. (וי"ד ז' י"ד ית. מהרש"א סוטה מ.)

רב קבוע ולא רבנים אורחים

אין ספק שעדיף למנות רב קבוע בבית הכנסת, מאשר להביא רבנים אורחים שימסרו שיעורים, מאחר והמציאות מוכיחה שכשיש רב קבוע, השפעתו הרבה יותר חזקה, בהיותו בקשר תמידי עם הציבור ורואה את צרכיהם ויודע באלו עניינים לדבר עימם ולחזקם, יותר מאשר רב אורח שמוסר את שיעורו ושיחתו והולך לו, ואינו יודע תמיד את הצרכים החשובים והמיוחדים לציבור הזה דווקא. ואולם, אם יש צורך לרענן את הציבור, יביאו רב אורח אחת לכמה חודשים.

ולחזוק הדברים נביא מעשה שסיפר תלמיד חכם שהרבץ תורה באחת מבתי הכנסת, והשתדל גם בקרב הנערים להרעיק עליהם חום ואהבה ולקרבתם. אך היצר הרע לא יכל לסבול שיש מקום שפורח ומשגשג בתורה ותפילה, ודאג לחרור ריב ומחלוקת עד שהוכרח אותו חכם [על פי דעת תורה] לעזוב את בית הכנסת זו ולנדוד לזכות את הרבים בבתי כנסת אחרים. והנה כעבור שנה, בהיות החכם מהלך לדרכו, ראה נער לנגדו ללא כיפה. לאחר שהתבונן בו, זיהה כי הוא אחד מהנערים שהיה מתפלל באותה בית הכנסת ואביו היה בא לשיעורים בקביעות,

וזכר כי אביו אמר, שבזכות השיעורים, השתנה כל הבית לטובה, צניעות הבנות, ידע נרחב בהלכה, וכל הבית התעלה ושגשג ברוחניות. לתדהמתו, סיפר הנער כי הוא עזב את מקום לימודיו, ויצא לעבוד במשך כל שעות היום. שאל החכם את הנער, האם אתה מניח תפילין, ענה הנער, שזה כמה חודשים שלא הניח תפילין ולא שמר שבת, אך אחר הפצרותיו של אביו, חזר להניח תפילין בלבד, אולם עדיין אינו שומר שבת ואינו מתפלל. ומלבד זאת חוזר לביתו בכל לילה בשעות מאוחרות, ומתחבר לחברים כמוהו, ה' יצילנו. מכאן נלמד כמה נצרך וחיוני לכל בית הכנסת שיהיה להם רב קבוע שישמור על קשר טוב עם הציבור ובפרט עם הנערים, ועל אחת כמה וכמה בדורנו שישנם כל כך פיתויים וניסיונות ברחוב. ואותם העוסקים עם הציבור ומקיימים ככל האמור לעיל מדברי חז"ל, אשריהם בעולם הזה וטוב להם בעולם הבא.

מעלת המזכה את הרבים

כל המלמד את בן חברו תורה, זוכה ויושב בישיבה של מעלה. וכל המלמד את בן עם הארץ תורה, אפילו אם הקב"ה גוזר גזרה, מבטלה בשבילו, שנאמר (ירמיה טו יט): "וְאִם תּוֹצִיא יָקָר מְאֹדָּה - כִּפִּי תִהְיֶה" (בבא מציעא פה ע"א. שע).

אמר רבי יודן, כל המלמד תורה ברבים, זוכה ששורה עליו רוח הקודש, וכן עשה שלמה, לימד תורה ברבים ושרתה עליו רוח הקודש, וחיבר ג' ספרים: משלי, קהלת ושיר השירים. (שיר השירים רבה א ט)

אמרו חז"ל (אבות דרבי נתן פרק מח): לא זכה אהרן לכהונה אלא בזכות התורה. ותנא דבי אליהו (רבה פרשה יד): **מה היה עושה אהרן? קושר חבל של ברזל במותניו, ומחזר על כל פתחי ישראל, וכל מי שאינו יודע לקרוא קריאת שמע, לימדו קריאת שמע. ומי שאינו יודע להתפלל, לימדו תפילה. ומי שאינו נכנס בגופה של תורה, היה מלמדו.** ולא אהרן בלבד, אלא כל המלמד תורה ברבים לישראל לשם שמים, ואינו נושא פנים לעשיר ולעני, מתוך כך הקב"ה מרחם עליו, ונותן בו רוח חכמה ובינה ודעה והשכל, ונותן חלקו עם שלשה צדיקים אברהם יצחק ויעקב, ועליו הכתוב אומר (ישעיה נג יא): "מַעֲמַל נִפְשׁוֹ יִרְאֶה יִשְׁבְּעַ".

תנא דבי אליהו (רבה פרשה ט): מפני מה זכה אלקנה שיצא ממנו בן - שמואל הנביא ששקול כמושה ואהרן? מפני שהכריע את ישראל לכף זכות, וחינך אותם במצוות, וזכו רבים על ידו. הקב"ה בוחן לבות וכליות אמר לו, אלקנה אתה הכרעת את ישראל לכף זכות, וחינכתם במצוות, וזכו רבים על ידיך, אני אוציא ממך בן שיכריע את ישראל לכף זכות, ויחנך אותם במצוות, ויזכו רבים על ידיו.

ואמרו בזוהר הקדוש (פרשת תרומה קכח ע"ב): בא וראה כמה גדול כח האוחז בידיהם של עמי הארץ ומשתדל עמהם לעזוב דרכם הרעה ולהחזירם בתשובה. **כמה מתייקר בו הקב"ה בחזוה שלימה.** ובאותה שעה רומז הקב"ה לממונה, ומביא את דיוקן אותו האיש ומעמיד אותו, **ומוסרים בידו שבעים מפתחות של כל גנזי ריבונו**

בהם. ואז המלך מברך אותו בכל הברכות שברך את אברהם כשעשה את נפשות הרשעים. והקב"ה רומז לארבעה מחנות עליונים, ונוטלים אותו והולכים עמו, והוא נכנס לשבעים עולמות גנוזים שלא זכה בהם איש אחר, זולת אותם שעושים את נפשות הרשעים. ואלמלי היו יודעים בני אדם כמה תועלת וזכות יש ברדיפה אחר הרשעים להחזירים בתשובה, וכמה זוכים בגללם כשמזכים אותם, היו הולכים ורודפים אחריהם בכל כוחם כמי שרודף אחר החיים שלו. בא וראה, כי העני שנותנים לו צדקה מזכה את בני האדם בכמה טובות, בכמה גנוזים עליונים, אבל לא כמי שמזכה את הרשעים. מה בין זה לזה? אלא מי שמשתדל אחר העני, הוא משלים חיים לנפשו וגורם לו להתקיים. אבל מי שמשתדל אחר הרשע, הוא משלים יותר. הוא גורם להכניע את הסטרא אחרא תחת הקדושה, שיתכופף ולא ישלוט, ומעביר אותו משלטונו, וגורם קיום לעולם, ועושה שמתעלה הקב"ה על כסא כבודו, ועושה לאותו הרשע נפש אחרת. ועליו נאמר (מלאכי ב ה): "בְּרִיתִי הִיְתָה אֵתוֹ הַחַיִּים וְהַשְׁלוֹם", ורואה בנים לבניו עוסקים בתורה, וזוכה בעולם הזה ובעולם הבא. אשרי חלקו. ע"כ.

דברי רבנו יוסף חיים למרן הראשון לציון זצוק"ל במעלת זיכוי הרבים

להלן מעשה נפלא שכתב מרן הראשון לציון זצוק"ל בהקדמה לספרו טהרת הבית (חלק ב עמוד יד): אזכרה ימים מקדם, עם לבבי אשיחה, ועלה במחשבה לפני למעט בהופעותי ברבים כדי להתמסר יותר בעריכת כל חיבורי אשר עמי בכתובים, כי מתי אעשה גם אנוכי לביתי, ואם אין אני לי מי לי, ורעיוני על משכבי עלו. והנה בחלומי בלילה ההוא, ראיתי את הגאון רבי יוסף חיים זצ"ל מבבל, בעל הבן איש חי, אשר בא לבקר בביתי ופניו מאירות כזוהר החמה, נכנס לחדר הספריה, והתיישב ליד השולחן, ראה לפניו אחד מחיבורי, כמדומני שו"ת יביע אומר, והתחיל לעיין בו אחת הנה ואחת הנה, וכשסיים, אמר, טוב מאוד. ושאל אותי, האם אני ממשיך להופיע ולדרוש ברבים דברי תורה ומוסר, כאשר היתה באמנה אתי? עניתי ואמרתי, כי עדיין אני ממשיך גם בימים אלה להופיע ברבים בשיעורי תורה ובדרשות כאשר חנני ה', ובדרך כלל אני מופיע ביחד עם עמיתי הרב הגדול רבי יהודה צדקה (שליט"א) (שהוא קרובו ושאר בשרו של רבנו יוסף חיים), אך התאוננתי לפניו שדבר זה מפריע לי בהמשך הכנת עריכת חיבורי להוציאם לאור, "שמוני נוטרה את הכרמים, כרמי שלי לא נטרתי". ענה דודי ואמר לי בסבר פנים יפות, טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך, כי יש נחת רוח מאוד לפני ה' יתברך בזיכוי הרבים כששומעים דברי תורה ומוסר וחוזרים בתשובה. וכל אחד שחוזר בתשובה הוא עולם מלא. ואיקץ והנה חלום. והנה אמת נכון הדבר, כי כיוצא בזה אמר לו המלאך המגיד למרן הבית יוסף (ועיין במגיד מישרים פרשת שמות דף מז ע"ב), ואל תצטער על שאתה מטפל בענייני הציבור ועל ידי כך אתה מתבטל מעסק התורה, כי אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך, כי שניהם כאחד טובים, ועל ידי הכל זוכה לחלוקת דרבנן [לבוש כבוד לחכמים] וכו', כי עסק התורה לחוד, וצרכי ציבור לחוד, וכן תפילה לחוד, ומכולם יחד יעשו אותם לבושי כבוד, שיתלבש בהם האדם כשיצא מהעולם הזה, לכך עוסק בכולם. ע"כ.

וראה עוד לרבנו החיד"א (מחזיק ברכה אורח חיים סימן רצ סק"ג) שכתב: והן כל יקר ראתה עיני ספר חזיונות כתובים באצבע, מטהרת יד קדשו של מורנו הרב רבי חיים ויטאל זצ"ל, בכתב ידו ממש, ושם נאמר שרבינו האר"י זצ"ל היה מזהירו תמיד, ובחלום ידבר בו לאחר שנפטר, שירבה דרושיו להוכיח לעם ולהחזירם בתשובה, ובזה תלויה הגאולה וכו'. ואין קץ לשכרו וכמו שהפליגו בזוהר הקדוש בשבח המגיע למזכה את התועים מדרך האמת. וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. ע"כ.

"ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת"

בספר "החפץ חיים חיינו ופעלו" (עמוד פז, צ) מתאר הכותב את חיבתו והערכתו של "החפץ חיים", לזיכוי הרבים, לדאוג ככל היותר לאחינו התועים שעדיין לא זכו להבין במעלות התורה ולקיים המצוות כהלכתן, וזה תוכן דבריו: תכופות היה רבי ישראל מאיר מצטט את המאמר (ירושלמי מסכת סוטה): "אפילו למד ולימד, שמר ועשה, והיה סיפק [אפשרות] בידו להחזיק ולא החזיק, הרי הוא בכלל ..." אשר לא יקים את דברי התורה הזאת". פירושו של דבר, כי אף התלמיד חכם שעוסק בתורה יומם ולילה ומקיימה, מחויב לסייע בידי אחרים שילמדו אף הם, כי שתי מצוות נפרדות הן, מצות לימוד התורה לעצמו ומצות החזקת התורה לסייע בידי אחרים, וכשם שאין העוסק בתורה פטור ממצות סוכה או לולב, כך אינו נפטר בלימודו גם ממצות החזקת התורה.

ריבון העולמים, הלא אב רחמן הוא הדואג לכל אחד מילדיו כל נפש חביבה ויקרה היא בעיניו, ומה צורה תתואר לאדם שלא דאג מעולם לאחיו האביון, אלא הסתפק בכך שלו לבדו טוב יהיה שהוא לבדו יירש גן עדן, הקב"ה כביכול מעט מאד ישמח על בן אנוכיי שכזה.

"התבוננו", היה אומר, "התורה הקדושה צייתה לאדם שיחוס על רכושו של אחיו "לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיד", מה גדולה אפוא צריכה להיות התעניינותך באישיותו של אחיך לסייע לו ברוח? "עזוב תעזוב עמו" בראותך זולתך מתלבט להושיע לעצמו, אלא שהוא עומד אין אונים, הלא עליך לסייע לו בכל כוחותיך לשאת את משאו. אם כך דורשת התורה מן האדם להתייחס לענייניו החומריים של הזולת הלא דברים קל וחומר להתייחס אל ענייני נפש הזולת, אל צרכי נשמתו. האדם החי ודואג גם למען הזולת ונושא בעול הזולת, הלא בו בזמן הוא עושה גם לנפשו". ע"כ.

"וּמִצְדִּיקֵי הָרַבִּים כְּכֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד" (דניאל יב ג)

להלן מדברי מרן זצוק"ל בשבח מעלת מזכה הרבים (הובא בהקדמה ליביע אומר חלק י'). ראשית, הרחיב הרב במעלות גדולות ונצורות ושבח רב לעוסקים בתורה, ולאחר מכן המשיך וכתב: **אולם, למעלה בקודש הוא "זיכוי הרבים", שאין לך מעלה גדולה כמו מי שמזכה את הרבים, כמו שנאמר (דניאל יב ג): "וְהַמְשִׁפְלִים יִזְהָרוּ כְּזֹהָר הַרְקִיעַ,**

וּמִצְדִּיקֵי הָרַבִּים כְּכֹכְבִּים לְעוֹלָם וָעֶד", כשם ששבעת כוכבי לכת נראים לנו כניצוצות קטנים, והאמת שהם פי כמה וכמה מיליונים מכל כדור הארץ, כך המזכים את הרבים ערכם גדול אצל השם יתברך, שמושכים את אחינו התועים מדרך השם בעבותות אהבה לתוך קדושת התורה, שהרי כל ישראל ערבים זה לזה.

צא ולמד מה שכתב רבנו בחיי (חיובת הלבבות אהבת ה' פרק י'): **ודע, שאפילו החסיד הגדול ביותר, וגדול בתורה, עד שיגיע לתכלית השלמות בתיקון נפשו אצל השם יתברך, ואפילו אם יגיע למדרגת מלאכי השרת במידותיהם הטובות, ובמנהגיהם הנחמדים, ובהשתדלותם העצומה בעבודת הבורא, ובאהבתם הזכה בהשם יתברך, עדין לא יגיע לזכויות מי שמורה ומדריך את בני האדם אל הדרך הטובה והישרה בעבודת השם יתברך, ומיישר אורחותיהם, להטותם לעבודת השם יתברך, ולקרנם לצור מחצבתם, ולהחזירם בתשובה שלימה, שזכויותיו של זה נכפלות שבעתיים, בעבור זכויותיהם של אלו שבמשך כל הימים והזמנים, ובזכויות זרעם וזרע זרעם.** [משל לשני סוחרים שהגיעו למדינה אחת למכור סחורתם ולהרוויח, האחד היתה לו סחורה אחת שקנאה בעשרה זהובים ומכרה פי עשר במאה זהובים, נמצא שהרוויח תשעים זהובים. ואילו השני קנה מאה סחורות, כל אחת בעשרה זהובים, ומכרן כל אחת רק בעשרים זהובים, נמצא שהרוויח אלף זהובים כפול ומכופל מהראשון, עקב סחורותיו הרבות, אף שמכרן בזול ואילו חברו מכר ביוקר פי עשר. כן הדבר, אחי, מי שאינו מתקן אלא נפשו בלבד, תהיה זכותו מועטת, אבל מי שמתקן נפשו ונפשות רבות, תכפל זכותו כפי זכויות כל אותם שתקנם, כמו שאמרו חז"ל: משה זכה וזיכה את הרבים, זכות הרבים תלוי בו].¹ ועליו אמרו חז"ל (מסכת אבות פ"ה מ"ח): "כל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו, משה זכה וזיכה את הרבים, זכות הרבים תלוי בו. וכן אמרו (מסכת בבא מציעא פה ע"א): "כל המלמד את בן עם הארץ תורה, אפילו אם הקדוש ברוך הוא גוזר גזרה, מבטלה בשבילו, שנאמר (ירמיה טו יט): "וְאִם תוֹצִיא יֶקֶר מְאֹדֶל, כְּפִי תִהְיֶה", וזוכה ויושב בישיבה של מעלה". ובזהוהר הקדוש אמרו, **אילו ידעו בני האדם כמה גדולה מעלת המזכה את הרבים, ומחזירם בתשובה, היו רצים אחר זה כאדם הרץ אל חייו.** והנה בדורנו זה בנקל יכולים להשיב אנשים תמימים אל דרכי ה', מה טוב ומה נעים גורלם, ומלאה הארץ דעה את ה'. ויש עוד להאריך בכל זה. עד כאן.

זוכה ומזכה לאחרים

לאור האמור, אשרי הלוקח מסדרת חוברות אלו "בהלכה ובאגדה", ומזכה בהן את אחינו היקרים שעדין לא זכו להבין במעלות התורה והמצוות, שאין לך הידור גדול בצדקה מזיכוי הרבים. ועל אחת כמה וכמה שכרו גדול אם זוכה גם לדבר עם חבריו ולהשפיע עליהם שיעשו גם הם כן, וכמו שכותב הרמב"ם (הלכות מתנות עניים פרק י הלכה ו'): הכופה אחרים ליתן צדקה ומעשה אותם [גורם להם

לעשות], שכרו גדול משכר הנותן. וכתב רבנו יונה (מסכת אבות פ"ב מ"ב): כמה גדלה מעלתם של העוסקים בצרכי ציבור. **ואל תאמר למה לי הצרה הזאת לטרוח בצרכי ציבור, ואף כי אזכה אותם במצות הצדקה, הלוא ממנום שלהם הוא, והמצוה תחשב להם ולא לי? אין לך לחשוב כדבר הזה, כי כפליים תיטיב לעצמך בעבורך, ומעלה אני עליך שכר כאילו עשית אתה משלך את הכל, וכאילו מכיסך נתת את אשר נתנו על ידך, והנך מרוויח בטרחה במעשיהם, מאשר אם תטרח לעצמך, כי מעשיהם מרובים ממעשיך. וכל אשר אתה עושה, ה' מצליח בידך. לכן העוסק בצרכי ציבור, היטיב לעצמו הרבה מאוד, ובלבד שיכוון לבו לשמים. ע"כ.**

אוכל מפירותיהן בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא

מעשה באחד השיעורים שהכרזתי על החוברות "בהלכה ובאגדה", שכיון שמדפיסים אותן במרכז הארץ, מי יכול לעשות מאמץ ולהעביר כמות מהחוברות לדרום. לאחר השיעור, ניגש אלי אחד החברים, בעל תשובה יקר וחשוב, ואמר לי שהוא רוצה לזכות במצוה. וכבר נאמר "טעמו וראו כי טוב ה'", ולאחר שהתאמץ במצוה פעם אחת, וטעם את המעלה והזכות, בהיותו יודע שעתה כל אותם שילמדו בחוברות, זה נזקף לזכותו, החל לעשות כן בכל חודשיים שלושה. היה נוסע, מעמיס, ומביא. וכך עשה למשך למעלה משנתיים. והנה באחת הפעמים כשהתכוון שוב לנסיעה כזו, הוא ניגש לאביו [שלצערנו בזמנו עדין לא היה שומר תורה ומצוות, ואף עובד בשבת], וביקש ממנו את הרכב שלו, שהוא הרבה יותר חזק וגדול וטוב, ומתאים לנסיעה זו. או אז, אמר לו אביו: תשמע בני, אני החלטתי לקנות רכב חדש, ואני נותן לך את הרכב שלי במתנה. ואת הרכב שלך הישן, נתן לאחיד הקטן. רק לסבר את האוזן, שווי הרכב שלו הישן כ-10,000 שקלים, ואילו שווי הרכב של אביו כ-80,000 שקלים. בין רגע הוא הרוויח 70,000 שקלים.

ונתבונן, כמה הוא טרח והוציא הוצאות הדלק וכו' וכו', בלשון גוזמה אולי בסך הכל: 10,000 שקלים. אבל בורא עולם ישתבח שמו לעד, נתן לו ריבית של ריבית 70,000 שקלים. ללמדך מה שאמרו חז"ל: "אמר הקב"ה לישראל, בני שמעו לי, שאין אדם שומע לי ומפסיד". לא רק שאינו מפסיד, אלא מרוויח בגדול מאוד מאוד.

שוב מעשה ביהודי יקר שביקש הרבה בעבודה שלו שיעלו לו את המשכורת, אך לא נענה בבקשתו. והנה יום אחד דברתי על לבו שיתרום תרומה יפה לזיכוי הרבים, וביקש שנברך אותו עתה בשעת המצוה, שיגדילו לו את המשכורת. - ישתבח שמו לעד, לאחר כמה שעות הוא התקשר אלי שאישרו לו את ההעלאה במשכורת.

הצלחות אלו הם רק "סוכריות" קטנטנות שהשם יתברך נותן בעולם הזה, אבל השכר הנצחי הוא בעולם הבא, ובפרט במצוות כאלו שהמניות רק הולכות וגדלות...